

BUCAK TATARLARI (1550-1700)

Alper BAŞER

Doktora Tezi

Danışman: Doç. Dr. H. Mustafa ERAVCI

Eylül 2010

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

BUCAK TATARLARI (1550-1700)

Hazırlayan

Alper Başer

Danışman

Doç. Dr. H. Mustafa ERAVCI

AFYONKARAHİSAR 2010

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**Bucak Tatarları (1550-1700)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/09/2010

Alper BAŞER

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

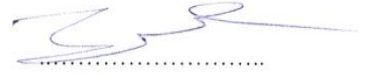
Tez Danışmanı:

Doç. Dr. H. MUSTAFA ERAVCI

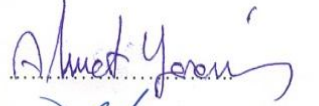

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. YÜCEL ÖZTÜRK

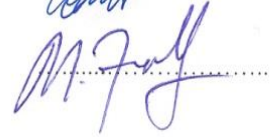
Doç. Dr. AHMET YARAMIŞ

Doç. Dr. MUSTAFA GÜLER

Yard. Doç. Dr. ZAHİT YILDIRIM

Tarih Anabilim Dalı doktora öğrencisi **Alper Başer**'in “**Bucak Tatarları (1550-1700)**” başlıklı tezi 16/09/2010 tarihinde, saat 14:³⁰’da Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ

Müdür

DOKTORA TEZ ÖZETİ

BUCAK TATARLARI (1550-1700)

Alper BAŞER

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

EYLÜL 2010

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. H. Mustafa ERAVCI

Bucak Deşt-i Kıpçak'ın Karadeniz çevresindeki en uç noktalarından olup çok sayıda Türk topluluğuna yurt olmuştur. Tatar toplulukların Bucak'a yerleşimi Altın Orda Devleti zamanında başlamış ama Osmanlı Devleti zamanında daha kalıcı olmuştur. 1550'li yıllardan itibaren bozkır coğrafyasında yaşanan kıtlık ve iç çatışmalar nedeniyle bölgeye çok sayıda Tatar gelip yerleşmiştir. 1550-1600 yılları arasında bölgede Kazak olarak nitelenen Tatar Ağaları faaliyet gösterirken, 1600-1637 arasında Mansuroğulları ve beyleri Kantemir Mirza etkili olmuştur. 1665 yılında Ormembedoğlu ve Orakoğlu gibi Nogay Tatarı kabilelerinin bölgeye göç etmeleri ile Tatar nüfusun etkinliği artmıştır. Bucak havalisine gelen Tatarlar iktisadi ve askeri olarak Osmanlı Devleti'ne büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Bucak, Tatar, Nogay, Kantemir Mirza.

ABSTRACT

BUDJAK TATARS (1550-1700)

Alper BAŞER

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY
SEPTEMBER 2010**

Advisor: Assoc. Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI

Budjak is at the edge of Wild Step in the Black Sea region and has been home to different Turkish societies. Inhabitation of Tatar societies began with the Golden Horde in the Budjak and has been consistent in the Ottoman period. After 1550 many Tatars came to region because of the famine and internal conflicts in the Wild Steppe geography. In the years between 1550-1600 Tatar Aghas defined as cossack were active in the region, between 1600-1637 bey of Mansuroğulları Kantemir Mirza was active in the region. The influence of Tatar population increased with the migration of Nogai clans to the region in 1665. Tatars who came to Budjak region has given important military and economic additions to Ottoman State.

Key Words: Budjak, Tatar, Nogai, Kantemir Mirza.

ÖNSÖZ

Bucak step bölgesinin Avrupa'daki son noktası olup tarih boyunca çok sayıda Türk topluluğuna vatan olmuştur. Bucak bölgesinde dikkat çeken Türk topluluklarından birisi de Tatarlar'dır. Altın Orda Devleti'nin bölgeye hâkim oluşundan Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilişine kadar Tatarlar sürekli olarak Bucak bölgesinde bulunan etnik unsurlar arasında yer almışlardır. Bucak bölgesi ile Tatarların ilişkisi Osmanlı Devleti zamanında özel bir nitelik göstermiş ve bozkır gelenekleri ile merkezi hükümet anlayışı karşı karşıya gelmiştir.

Doktora tezimizde Tatar toplulukların Bucak bölgesi ile ilişkilerinin 1550-1700 yılları arasındaki dönemi incelenmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde 1550-1600 yılları arasında bölgede Tatar topluluğunun oluşumu, nitelikleri tespit edilmeye çalışılırken ikinci bölümde Bucak bölgesindeki Tatar toplulukların 1606-1637 yılları arasında lideri olmayı başaran Kantemir Mirza ve O'nun Osmanlı Devleti ile Kırım, Lehistan arasındaki ilişkilerdeki konumu incelenmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Bucak bölgesine Orakoğlu, Mamayoğlu, Ormembedoğlu gibi Nogay kabilelerin göç edişi, Kırım Hanlığı'nın bu göçlere karşı tepkileri üzerinde durulmuştur. Her üç bölümde de Tatarların siyasi faaliyetlerini tespiti gayret gösterilmiştir. Tezimizin son bölümünde ise Bucak havalisine göç eden Tatarların iktisadi, içtimai ve idari yapılanması üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi sürecinde yardım ve desteklerini esirgemeyen herkese teşekkür ederim. Bu isimlerden Fransızca makalelerin çevirisi ve yorumunda yardımcı olan Uşak Üniversitesi öğretim üyelerinden Yard. Doç. Dr. Kaya Bayraktar, Yard. Doç. Dr. Hasan Kara, Yard. Doç. Dr. Zahid Yıldırım; Lehçeden çevirileri gerçekleştiren ve Rusça metinlerde daima yardımcı olan Afyon Kocatepe Üniversitesi'nden öğretim görevlisi Öğr. Grv. Dr. Niare Kurtbelalova'ya, Farsça metinlerde gördüğü bilgileri ileten Araştırma Görevlisi Gülay Çınar'a, arşiv belgelerinde takıldığımız konularda yardımlarını esirgemeyen Okutman Mustafa Karazeybek'e, teknik konularda yardımcı olan Afyon Kocatepe Üniversitesi öğretim üyelerinden Yard. Doç. Dr. Özgür Ay'a, haritalarda yardımcı olan Araştırma Görevlileri Hasan Hüseyin Yılmaz ile Muhammed Bahadır'a, kaynak temini konusunda her türlü yardımını gördüğüm, Tatar kimliği konusunda önerilerini

aldığım Bilkent Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Hakan Kırımlı'ya yine kaynak temini ve tavsiyeleri ile yardımcı olan Sakarya Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Yücel Öztürk'e, bu konuyu seçmemde yardımcı olan, önerileri ile konuyu şekillendiren ve sürekli olarak destek veren danışmanım Doç. Dr. H. Mustafa Eravcı ile her zaman yanımda olan aileme teşekkür ederim.

Alper Başer

Eylül 2010-Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ.....	iii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BUCAK HAVALİSİNDE TATAR VARLIĞININ OLUŞUMU (1550-1600)

1. ALTIN ORDA DEVLETİ HÂKİMİYETİNE KADAR BUCAK BÖLGESİNDE TÜRK TOPLULUKLARI.....	11
2. BUCAK BÖLGESİNDE ALTIN ORDA DEVLETİ HÂKİMİYETİ.....	14
3. BUCAK BÖLGESİNİN OSMANLI KONTROLÜ ALTINA GİRİŞİ (1484-1550).....	16
4. BUCAK BÖLGESİNE TATARLARIN DÖNÜŞÜ (1484-1550).....	19
5. 1550-1600 BUCAK BÖLGESİNE TATAR GÖÇÜ.....	23
6. TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE BUCAK BÖLGESİNDE TATAR VARLIĞI.....	27
7. 1550-1600 YILLARI ARASINDA BUCAK BÖLGESİNİ	44

ETKİLEYEN SİYASİ OLAYLAR VE BUCAK TATARLARI'NA ETKİLERİ.....	
8. GAZİ GİRAY DÖNEMİNDE KIRIM HANLIĞI'NIN GÜNEYDOĞU AVRUPA'DA ETKİNLİK KAZANMA ÇABALARI VE BUCAK BÖLGESİ.....	57
9. BUCAK BÖLGESİNDEKİ TATARLARIN FAALİYETLERİ (1550-1600).....	59
10. 1500-1600 YILLARI ARASINDA BUCAK TATARLARI'NA GENEL BAKIŞ.....	68
İKİNCİ BÖLÜM	
BUCAK TATARLARI (KANTEMİR ÇAĞI 1600-1637)	
1. BUCAK BÖLGESİNE YENİ TATAR GÖÇLERİ VE KANTEMİR MİRZA'NIN BUCAK BÖLGESİNE GELİŞİ.....	76
2. HOTİN SAVAŞI'NA KADAR KANTEMİR MİRZA VE BUCAK TATARLARI'NIN FAALİYETLERİ.....	81
3. HOTİN SAVAŞI'NDA BUCAK TATARLARI VE KANTEMİR MİRZA'NIN ROLÜ	90
4. HOTİN SAVAŞI'NDAN KIRIM İSYANINA KADAR BUCAK TATARLARI.....	97
5. KIRIM İSYANI VE KANTEMİR MİRZA (1623-1628).....	101
6. KANTEMİR ÇAĞI'NIN SONU (1629-1637).....	116
7. BUCAK TATARLARI TARİHİNDE KANTEMİR MİRZA VE BUCAK TATARLARI İLE TEMEL PROBLEMATİKLER.....	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BUCAK HAVALİSİNDE TATAR VARLIĞI (1637-1700)

1. KANTEMİR MİRZA'NIN ÖLÜMÜNDEN BÜYÜK NOGAY GÖÇÜNE KADAR BUCAK BÖLGESİNDE TATAR VARLIĞI VE FAALİYETLERİ (1637-1665)	131
2. BUCAK BÖLGESİNE 1665 YILINDA GERÇEKLEŞEN NOGAY TATARLARI GÖÇÜ.....	141
3. NOGAYLARIN BUCAK HAVALİSİ'NE DÖNÜŞÜ VE HALİL PAŞA YURDU'NUN KURULUŞU.....	146
4. HALİL PAŞA YURDU'NUN KURULUŞUNDAN GAZİ GİRAY İSYANINA KADAR BUCAK BÖLGESİNDE TATAR FAALİYETLERİ.....	152
5. GAZİ GİRAY İSYANI VE BUCAK TATARLARI.....	161
6. 1637-1700 YILLARI ARASINDA BUCAK TATARLARININ YAŞADIĞI DÖNÜŞÜME DAİR.....	168

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BUCAK TATARLARI'NIN İÇTİMAİ VE İDARİ YAPILANMASI ÜZERİNE GÖZLEMLER

1. BUCAK TATARLARI'NIN ETNİK YAPISI.....	174
2. BUCAK TATARLARI VE YERLEŞİK HAYAT.....	184
3. BUCAK TATARLARI'NIN EKONOMİK YAPISI.....	186
3.1. BUCAK TATARLARI'NDA TARIMSAL ÜRETİM VE HAYVANCILIK.....	186
3.2. BUCAK TATARLARI'NDA ÇATIŞMA EKONOMİSİ.....	189

4. BUCAK TATARLARI'NIN İDARİ YAPISI.....	193
5. BUCAK TATARLARI'NDA OSMANLI HUKUKU İLE BOZKIR GELENEKLERİNİN MÜCADELESİ.....	200
6. BUCAK TATARLARI'NIN ASKERİ YAPILANMASI VE SEFER ORGANİZASYONU.....	204
7. BUCAK TATARLARI'NDA AİLE KURUMU.....	211
SONUÇ.....	213
KAYNAKÇA.....	217
EKLER.....	234
ÖZGEÇMİŞ.....	242

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.i.a	Adı geçen internet adresi
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
EI ²	Encyclopedia Of Islam (New Edition)
Ev. Hmh	BOA Nezaret Öncesi Evkaf-ı Hümâyûn Defterleri
H.	Hicri
hızl.	Hazırlayan
İA.	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İng.	İngilizce
kg	Kilogram
KK	Kamil Kepeci
KŞS	Kırım Şeriyeye Sicileri
M	Miladi
NHD	Nâme-i Hümayûn Defteri
MAD	Maliyeden Müdevver Defterler
MD	Mühimme Defteri
Nu.	Numara
No	Number
S.	Sayı
s.	Sayfa
TD	Tahrir Defteri
TDVİA	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TKGMA	Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud u Kadîme Arşivi
T.T.K	Türk Tarih Kurumu
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Vol.	Volume
vd.	Ve diğerleri
vr.	Varak
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

1. “Bucak Tatarları” Tanımlaması

Her çalışma belirli kavramlara ve tanımlamalara dayanarak inşa edilir. Doktora tezimizin konusunu oluşturan “Bucak Tatarları” ifadesi mekanı tanımlayan Bucak kelimesi ile etnik bir tanımlamayı içeren Tatar ifadesinin terkididir. Tatar etnik adlandırmasının bir boyutunu da Nogay adlandırması oluşturmaktadır. Kavramların incelenmesinde öncelikle Bucak kelimesi ile hangi bölgenin kastedildiği dönemin kaynaklarından hareketle ortaya konulacaktır. Bu aşamadan sonra Tatar ve Nogay adlandırmalarının anlamı günümüzdeki tanımlar ve dönemin kaynakları ışığında değerlendirildikten sonra bu tanımlardan hareketle 1550-1700 yılları arasında Bucak Tatarları’nın tarihi ortaya konulacaktır.

Türkçe bir kelime olan “Bucak”ın köşe, zaviye, uç, uzak ve sınırsız bölge anlamlarının yanı sıra nehir boylarında uzanan çalılık, kumluk araziye verilen isim olduğu ve “Bucak” kelimesine Kaşgarlı Mahmud’un ünlü eseri Dîvan-ı Lûgati’t-Türk ve Kuman dilinin sözlüğü olan Codex Cumanicus’ta köşe anlamında, günümüz Türkiye’sinde Antalya, Diyarbakır ve Trabzon illerinde yer adı olarak karşılaştıldığı ifade edilmiştir¹.

Aurel Decei coğrafi olarak Bucak bölgesinin Besarabya’nın İsmail, Kahul, Akkirman ve Bender vilâyetlerini içeren güney kısmı olduğunu ve Tuna nehri Karadeniz ile Turla arasında bulunan bu bölgenin bir sınır dahilinde Prut’a kadar uzandığını belirtir. Bucak kelimesinin Avar ve Hunlardan beri bu bölgenin ismi olduğunu belirtmekle birlikte kelimenin kökeni konusunda ise tartışmaların bulunduğunu ifade eder². Kemal Karpat ise “Prut ve Turla nehirleri arasında kalan bölgenin güneyidir” şeklinde bir ifade ile Bucak bölgesini tanımlar³.

Osmanlı kaynaklarında Bucak ya da Bucak Tatarları ifadesi Ayn-ı Ali Efendi’nin *Kavânîn-i Âl-i Osmân Der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*⁴ isimli

¹ Aureil Decei, “Bucak”, *İ.A.*, C.2, s. 742-747; Kemal Karpat, “Bucak”, *T.D.V.İ.A.*, C. 6, s. 341-343.

² Decei, a.g.m, s. 742-743.

³ Karpat, a.g.m, s. 341-342.

⁴ Ayn-ı Ali, *Kavânîn-i Âl-i Osmân Der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, Tıpkıbasım, Önsöz ve Yay. hzl., Tayyib Gökbilgin, Kalem Yayınları Matbaası, İstanbul Tarihsiz. Ayn-ı Ali bu çalışmasını, H.1018/M. 1609 tarihinde hazırlamıştır, matbu basımda H. 1018/ M.1609, H. 1050/1640-41 ve H.

eseri ile Katip Çelebi'nin *Fezleke*⁵ H.1052/M.1642 isimli eseriyle belirir. Diplomatik yazışmalarda ise 1630 yılında Kaymakam Recep Paşa ile Polonya elçisi Aleksander Piaseczynski arasında imzalan anlaşma metninde⁶ tesadüf edilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde ise tespit edebildiğimiz kadarı ile ilk olarak 1634 yılına ait ve İbnül Emin Tasnifi'nin Hariciye kısmında bulunan bir belgede bulunmaktadır⁷. Ayrıca Topkapı Sarayı Arşivi'nde 1647 yılı tarihli bir ferman da aynı ifadeye rastlamaktayız⁸. Osmanlı kaynaklarının içinde “Bucak Tatarları” ifadesine en erken rastladığımız eserlerden birisi de *Münşeâtü's-Selâtîn*'dir. Bu eserde “*Kazak Eşkiyasının Def'i İrâdesiyle Leh Kralı Tarafına İrsâl Buyurulan Nâme-i Hümayûnun Suretidir*” ismini taşıyan belgede “*Bucak Tatari*” ifadesi geçmektedir. Bize göre belge en geç 1626 yılına aittir⁹. Avrupa'da yazılan eserlerde ise Dominikan tarikatına mensup Jan De Lyuk'un 1625 yılına ait olan ve çeşitli dillere çevirilen eserinde rastlamaktayız¹⁰.

Belgelerin tarihleri göz önünde tutulduğunda Kantemir Mirza'nın Bucak havalisine yerleşmesinden ve etkinlik kazanmasından sonra yani 1620'li yılların

---

1080/ M.1669-1670 tarihlerini kapsayan ilaveler yapılmıştır. Biz 1640 tarihinin geçerli olduğunu düşünmekteyiz, s.5, Bu eserde “Bender ve Akkırman Bucak Tatarlığı şeklinde s.12 de geçmektedir.

⁵ Katip Çelebi, *Fezleke (Tahlil ve Metin)*, hzl., Zeyneb Aybican, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, İstanbul 2007, vr. 208a/s. 771.

⁶ Kolodziejczyk'ın tarafından yayınlanan belgeler içinde 41 numaralı ve orijinali Polonya Arşivlerinde bulunan 30 Ağustos-8 Eylül 1630 tarihli belgede “*sa'ir Dobruca ve Bucak Tatari Turla'dan geçüp*” şeklinde kullanılmıştır, belgede Bucak'da yaşayan Tatarlardan şikayet edilmektedir, Dariusz Kolodziejczyk; *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century), An Annotated Edition of Ahnames And Other Documents*, Brill 2000, s. 429.

⁷ BOA, İbnül Emin Tasnifi, Hariciye, Nu. 81 Neşreden, Tahsin Gemil; *Relatiile Tarilor Romane Cu Poarta Otomana In Documente Turcești (1601-1712)*, București 1984, s. 223, bu belge oldukça yıpranmış olmakla birlikte tarih ve Bucak Tatarları ifadesi net bir şekilde okunabilmektedir. Gemil İbnül Emin tasnifinin Şükrü Şikâyet kısmında 41 numara ile kayıtlı bir belgede 1633 yılıyla tarihlendirdiği bir belgede Bucak Tatarları ifadesi ile karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte bu belgenin tarihlendirmesi konusu sıkıntılıdır. Belgenin görüntüsü için Ek-III'e bkz., Gemil eserininin 222. sayfasında belgeyi neşretmiştir.

⁸ TSMA, E-610/17, neşreden Ali Aktan, *Osmanlı Paleografyası ve Siyasî Yazışmalar*, Osmanlılar İlim ve İrfan Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, Vesika 17, s. 204-205. Topkapı Sarayı'nın Arşiv ve Kütüphanesi restorasyonda olduğu için sınırlı şekilde araştırılabilmiş ve daha ziyade yayınlanan belgelere dayanılarak bu ifadeye bulunulmuştur.

⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, C. 2, İstanbul, H. 1265/ M. 1848-1849, s. 426; bunun sebebi belgenin Mehmed Giray'ın Kırım Hanı ve Şahin Giray'ın Kalgay olarak bulunduğu döneme ait olması ile Kantemir Mirza'nın Bucak havalisinden göçürüldüğüne dair olan bilgidir. Kantemir Mirza Mehmed Giray'ın hanlığı döneminde 1623 ve 1625 yıllarında Bucak havalisinden göçürülmüştür. Bu olayın ayrıntıları için bkz., ikinci bölüm, ayrıca s. 52'de bulunan diğer bir belgede Bucak Tatari ifadesi geçmekte olup bu belge de III. Mehmed Giray Han devrine aittir.

¹⁰ Biz Rusça çeviriyi kullandık, Jan De Lyuk, “Opisanie Perekopskih i Nogayskih Tatar; Çerkesov, Mingrelov i Gruzin Jana de-Lyuka, Monoha Dominikanskago Ordena (1625)”, Rusça'ya Çev. P. Yurçenko, *Zapiski Imperatorskogo Odesskogo Obşestva İstorii İ Drevnostey*, Tom. 11, 1879, s. 488.

ortasından itibaren “*Bucak Tatarı*” ifadesinin ortaya çıktığını ve kullanılmaya başladığını söylemek mümkün olmaktadır.

Dönemin Osmanlı coğrafyacılarından Ebubekir bin Bihram Dımıski ve Bartınlı İbrahim Hamdi’ye göre Bucak bölgesi Boğdan yakınlarında olup daha eski dönemlerde Serab olarak bilinen bölgedir. Uzunluğu 36 mil genişliği 18 mildir. Doğusunda Karadeniz, kuzeyinde Turla, güneyinde Tuna ve batısında Boğdan vilâyeti bulunan düzlüklerden ibaret bir bölgedir¹¹. Bu yazarların ifadesinde dikkati çeken nokta Bartınlı İbrahim Hamdi’nin “*Fî Beyân-ı Vilâyet-i Bucak Tatarı*” ve Dımıski’nin “*Fasl-ı Beyân-ı Vilâyet-i Bucak Tatarı*” başlıklarından sonra Akkirman ve Bender şehirlerine ayrı bir başlık açarak bu şehirler hakkında bilgi vermeleridir. Bu da yazarların Akkirman ve Bender şehirlerini Bucak Tatar bölgesinden ayrı tuttuklarını göstermektedir¹².

XVII. Yüzyılın ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi de Bucak bölgesini ziyaret etmiş ve Bucak bölgesini “*Bucak Tatarı dediklerinin mekânları nehr-i Tuna ile nehri Turla arasında şarkdan garba tûlu beş konaktır. Tuna ile Turla’ya gelince iki germe konak yere Bucak derler*” şeklinde tarif etmiştir¹³.

Döneminin ünlü Romen devlet adamı ve tarihçisi Dimitri Kantemir’e göre Bucak bölgesi Akkirman, Kili, İsmail şehirleri ile birlikte eski Besarabya’nın dört parçasından biri olup Akkirman, Kili ve İsmail arasındaki bölgedir. Kantemir’de Osmanlı coğrafyacıları gibi Bucak bölgesini Kili, İsmail ve Akkirman şehirlerinden ayrı tutarak değerlendirmektedir¹⁴. 1633-1691 yılları arasında yaşayan Boğdan

---

¹¹ Bartınlı İbrahim Hamdi, *Atlas-ı Cihan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2044, varak 279a; Ebubekir bin Bihram bin Dımıski, *Muhtasar-ı Tercüme-i Atlas*, Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi 1686, varak 392b. Serab kelimesi ile Bucak bölgesini de içeren Besarabya kelimesinin kastedildiği açıktır. Bu coğrafyacıardan özellikle İbrahim Hamdi’nin ifadeleri H. 1134/M.1721-1722 yıllarında bölgeyi ziyaret ettiği için önemlidir bkz., vr. 279b. Dımıski’nin eseri çeviri bir eser olmasına rağmen yazarın Osmanlı coğrafyası hakkında kendi bilgilerini çeviriye eklediği düşünülmektedir, A. Hamdi Furat, Gülcan Gündüz, M. Serdar Bekar, Ramazan Şeşen, *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, C. I, Edt. E. İhsanoğlu, İstanbul 2000, s. 109.

¹² Dımıski, a.g.e, v. 392b, Bartınlı, a.g.e, v. 281a, 281b, Bartınlı, İsmail şehrini de ayrıca vermektedir.

¹³ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Beşinci Kitap*, hzl., Yücel Dağlı, Seyit Ali Karaman, İbrahim Sezgin, İstanbul 2001, s. 64.

¹⁴ <http://www.Vostlit.info/Texts/rus4/Kantemir/frame1.htm/28.03.2009>, s. 25. İnternet sitesi metni, Dmitriy Kantemir, *Opisanie Moldavii*, Rusçaya Çev. L. Pankrateva, Kişinev 1973’den alıntılanmış belirtip sayfa numaralarını da parantez içinde vermiştir, kitaptan alıntılanmıştır. Atıf yapılırken hem internet adresi hem de kitapta gösterilen sayfaya atıf yapılacaktır.

soylularından Miron Kostin Akkirman ve Kili ovalarını Bucak bölgesi olarak göstermektedir¹⁵.

Guillaume Le Vasseur 1660 yılında yayınlanan ünlü eseri *A Description Of Ukraine* adlı eserinde Bucak bölgesini Akkirman ve Kili arasında bulunan 12 league uzunluğunda ve 5-6 league genişliğinde, Tuna nehri ile Turla arasındaki düzlük bölge olarak belirterek daha önceki tarifleri hemen hemen tekrar etmektedir¹⁶. 1804 yılında Dünya Coğrafyası adlı eserini kaleme alan L. İnciyan da Bucak bölgesini kuzeybatısında Moldovya (Boğdan) güneydoğusunda Karadeniz bulunan ve Turla nehrinin ağzından başlayarak Prut nehrinin Tuna'ya döküldüğü yere kadar uzanan bölge olarak tasvir etmiştir¹⁷.

Bu ifadelerle göre Bucak bölgesi temel olarak eski Besarabya'nın bir parçası olup, doğusunda Karadeniz, kuzeyinde Turla, güneyinde Tuna ve batısında Boğdan vilâyeti bulunan Akkirman, Kili ve İsmail şehirleri arasındaki düzlüklerden ibaret bölgedir¹⁸.

2. Tatarlar ve Nogaylar

Tatar ve Nogay adlandırması özellikle Altın Orda Devleti ve onun bakiyesi olan toplulukları nitelendirmek için kullanılmaktadır. Tatarların ortaya çıkışı hakkında iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki Tatarların Moğol kökenli olduğu şeklinde olup kaynağı Rus tarihçiliğidir. İkinci görüş ise Tatarların başından beri Türk dünyasının önemli bir parçası olduğu şeklindedir. Bu konuda belirleyici olan nokta ise Türkçenin Tatarlar tarafından konuşulması olmuştur¹⁹.

Bahaeddin Ögel Tatar ismine ilk defa Orhun Kitabelerinde rastlanıldığını; Kül Tigin Kitabesinde Otuz Tatar şeklinde Dokuz Oğuz'larla birlikte, Bilge Kağan Kitabesinde ise Dokuz Tatar şekliyle yer aldığını belirttikten sonra Çin kaynaklarında Tatar kelimesine 842 yılından itibaren Ak Tatar, Kara Tatar şekliyle

¹⁵ Miron Kostin, "Letopisetul Târii Moldovei De La Aron Vodâ Înceace (Aron Voyvoda'nın Culusundan Bu Yana Moldova Kroniği)", hzl., Mehmed Ali Ekrem, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I Kronikler*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1993, 23-66. sayfalar arasındaki kısım, s. 44.

¹⁶ Guillaume Le Vasseur, Sieur De Beuplan, *A Description of Ukraine*, İngilizceye Çev. Andrew B. Pernal ve Dennis F. Essar, Harvard University Press, 1993, s. 35-36, 56.

¹⁷ P. L. İnciyan, *Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası*, Çev. H. D. Andreasyan, *Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.2-3'den ayrı basım, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1974, s. 110.

¹⁸ Bucak bölgesinin Karadeniz coğrafyası içindeki konumu için Ekler kısmındaki haritalara bkz.

¹⁹ Tahsin Gemil, "The Issue Of Tatars Ethnogenesis", *Tatarı İstorie Şı În Lume, The Tatars In The History And In The World*, Bucureşti 2003, s. 26.

karşılaştığını belirtmiş ve bu ilk dönem Tatar gruplarının Türk ve Moğol unsurlarını bünyesinde barındırdığını ortaya koymuştur²⁰. Tatar adını taşıyan Moğol boyu Cengiz Han tarafından ortadan kaldırılmış, bu boya mensup olanlar diğer boyların arasında dağıtılarak gücü kırılmış ve böylelikle Tatar boyu ortadan kaldırılmıştır²¹.

Moğol istilasından sonra yaygın bir kullanım alanı bulan Tatar kelimesi ile Osmanlı Türkleri'nin dışında kalan Türk toplulukları nitelendirildiği görülmektedir. Bucak, Kırım, Sibirya, Hacı Tarhan Tatarları gibi coğrafi bölgelere dayanan Tatar etnik adlandırılmaları bu ifadenin somutlaşmış halidir. Bütün bu toplulukların temelinde Altın Orda Devleti'ne ait etnik miras bulunmasına rağmen Altın Orda'nın dağılmasından sonra bu toplulukların farklı bir etnik tarih yaşadıkları ileri sürülmüştür²².

Tatarları Moğollaşan bir Türk topluluğu olarak kabul eden Akdes Nimet Kurat, Batu Han komutasındaki ordunun büyük bölümünün Tatar olması sebebi ile Moğol istilasını gerçekleştirenlere Tatar dendiğini zamanla bu isimlendirmenin İdil Boyu'ndaki tüm Türk toplulukları için kullanılmaya başlandığını ifade etmiştir²³.

Z. V. Togan ise Tatar adlandırmasının Moğol istilasından sonra yaygınlık kazandığını, Moğollara itaat eden kavimleri de kapsar hale geldiğini fakat etnik bir anlam taşımadığını belirtmiştir²⁴. Mir Fatif Z. Zekiye Tatar adlandırması ve bu konu hakkında ileri sürülen görüşleri değerlendirdikten sonra bunun zahiri ve dışardan verilmiş bir isim olduğunu ifade etmiştir. İdil-Ural, Kırım ve diğer bölgelerdeki halkın yerli halklar olduğunu belirtmiştir²⁵.

---

²⁰ Bahaeddin Ögel, "Tatar", *İA*, C. 12/1, s. 50-56.

²¹ İlyas Kamalov, *Avrasya Fatih Tatarlar*, Kaknüs Yayınları İstanbul 2007, s. 17.

²² M. Damir, İshakov, "The Tatar Ethnic Community", Rusçadan İngilizceye Çev. M.E. Sharpe *Anthropology & Archeology of Eurasia*, Vol. 43, No. 2, Fall 2004, s.8-11; Gemil çağdaş Tatar etnojenesisinin Altın Orda Devleti'nin doğuşu ile başlatmaktadır, Gemil, a.g.m, s. 33.

²³ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992, s. 119, 128.

²⁴ A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1981, s. 65-66.

²⁵ Mir Fatif Z. Zekiye, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2007, s. 87. Zekiye'nin bu eserinde Tatar adlandırması üzerindeki tartışmaların Tatarların otokton bir unsur olup olmadığı konusunda düğümlendiği görülmektedir. Bu tartışmalar Tatar kavramının İdil-Ural bölgesi Türk halklarının kendi milli varlıklarını anlamlandırma konusundaki farklı ideolojik görüşlerinin çatıştığı bir nokta olduğunu da göstermektedir.

İlgi çekici diğer bir görüşe göre ise Tatar isimlendirmesinin kaynağında Moğolların yendikleri başta Kıpçaklar olmak üzere bölgedeki Türkçe konuşan tüm kabileleri Tatar diye adlandırması bulunmaktadır²⁶. Tatar sözünün yabancı anlamına gelen yad/tat ile kişi anlamındaki er sözünün birleşmesiyle oluştuğu ve yabancı kişi anlamına geldiği düşünüldüğünde bu görüş dikkat çekici hale gelmektedir²⁷.

Tatar kavramının etnik boyutu hakkında görüş ileri sürenlerin hemen hemen hepsinin üzerinde uzlaştıkları ortak nokta Batu Han'ın ordusu ile birlikte gelen Moğolların hızla Türkleştiği şeklindedir. Bu Türkleşme süreci kendisini en güzel şekilde İbn Fadullah el Ömeri'nin, Mesâlik-û'l-Ebsar fi Memâlik il Emsâr adlı eserinde bulur. El Ömeri “*Bu diyar eskiden Kıpçak İli idi, Tatarlar buraya akın idince Kıpçak ahalisi onlara reaya oldu, sonra onlar ile karıştılar, akraba oldular. Toprak onların tabiatlerine ve oruklarına galip, Moğollar Kıpçak toprağında sakin olmakla Kıpçak ahalisinden kız almakla, şehirleri onların arasında bulunmakla Tatarlar hep Kıpçak gibi, guya bir cinsten oldular*”, şeklindeki bu cümleleriyle günümüz tarihçilerinin Moğolların Altın Orda Devleti içerisinde yaşadığı Türkleşme süreci ile ilgili temel kaynaklarından biri olmuştur²⁸. Bu ifadelerden Altın Orda Devleti'nin hâkimiyet sahasındaki temel unsurun Kıpçak Türkleri olduğu anlaşılmaktadır. Kıpçak Türklerinin Moğollar ve Moğollarla birlikte gelen diğer Türk toplulukları ile kaynaşmasıyla ortaya çıkan etnik yapının Tatar diye adlandırıldığı ortaya çıkmaktadır²⁹.

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında Moğol tarihi hakkındaki ünlü eseri “History Of The Mongols”ın ikinci cildi olan “The So Called Tartars Of Russia and Central Asia” adlı eserinde Howorth, Tatar adını kullanmasının sebebi olarak ortaçağ seyyahları ve Rus kronik yazarlarının Altın Orda Devleti ve halefi olan toplulukları Tatar adıyla tasvir etmesi olarak göstermektedir. Howorth, Nogay Tatarı, Kırım

²⁶ İ. H. Kalmikov, R. H. Kereytov, A. İ.-M. Sikaliyev; *Nogaytsı, İstoriko-Etnografiçeskiy Oçerk*, Çerkessk 1988, s. 17.

²⁷ Kamalov'un Tatar adının anlamı ile ilgili yorumlarına bakınız, Kamalov, a.g.e, s. 18-20.

²⁸ W. De. Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, Çev. İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 373. El Ömeri'nin bu ifadeleri Batu Han'ın ordusu ile gelen toplulukların Türkleşme sürecine dair görüşlerin temelini oluşturmuştur. A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, Çev. Hasan Eren, T.T.K Basımevi, Ankara 2000, s. 132; Kamalov, a.g.e, s. 23; Mehmed Alpargu, *Nogaylar*, Değişim Yayınları, İstanbul 2007, a.g.e, s. 31.

²⁹ Gemil temel olarak Kıpçakların, Kıpçakların yanı sıra, Moğol, Fin, Slav ve Kafkas uluslarının da Tatarların oluşumuna katkıda bulunduğunu belirtmektedir, Gemil, a.g.m, s. 37.

Tatarı ve Kazan Tatarı şeklinde adlandırmanın devam etmesini ise ikinci sebebi olarak açıklar³⁰. Bu sebepler günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Kırım, Kazan, Hacı Tarhan, Litvanya, Bucak, Volga Ural, Sibirya, Kasım Hanlığı'na tâbi bölgelerdeki topluluklar Howorth'ın da belirttiği gibi Tatar adlandırmasını beraberinde taşımaktadırlar³¹.

Tatar kavramı ile birlikte değerlendirilecek diğer bir etnik ifade de Nogay kavramıdır. Seyahatname³² ve kroniklerde³³ Nogay ismi genellikle Tatar tamlayanı ile birlikte “*Nogay Tatarı*” şeklinde geçmektedir. Nogay Ordası, 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyılda Kazakistan'ın batısı ve orta kısımları ile Ural'ın güneyi ve Volga'nın aşağı kıyılarındaki bölgede kurulan Avrasya'nın en önemli politik güçlerinden birisidir. Nogaylar tarihi süreçte Emba'dan Tuna'ya kadar olan Avrasya coğrafyasında yayılmışlardır³⁴.

Nogaylar ve Nogay Ordası ifadelerine ilk olarak Rus kaynaklarında rastlanmaktadır. Rus kronikleri (letopis) ve elçilik raporlarında (Posolskiye Knigi) 1474, 1481, 1486 yıllarında Nogay ve Nogay Ordası ifadeleri kullanılmıştır. Batı Avrupa kaynaklarında ise bu terimlere Martin Valdzeyemyuller'in 1516 tarihli haritası ile Miechow'lı Mathias'ın 1517 yılında yayınlanan Tractus de Duabus

³⁰ Henry H. Howorth; *History Of The Mongols From The 9th To The 19th Century, Part II The So Called Tatars Of Russia And Central Asia*, Division I, London 1880, s. 37.

³¹ İskhakov, a.g.m, s. 9.

³² 1520'li yıllarda Herberstein “Of The Tatars” başlığı içinde “*Nogay diye bilenen Tatarlar*” ifadesiyle, Sigismund Von Herberstein, *Notes Upon Russia*, İng.ve Çev. R. H. Mayor, The Hakluyt Society, Vol. 2, London 1851, s. 73; Giles Filetcher, “Of The Russe Common Wealth” *Russia At The Close Of The Sixteenth Century* içinde, The Hakluyt Society, 1856, s. 2, 95 “*Hazar Denizi'ne doğru Volganın doğu yakasında Nogay Tatarları bulunur*” diye ifade eder 1588-1589; 1630-48 arasında Polonya Kralının hizmetinde bulunan Beuplan, “*Tatarları iki tür olarak ele alıyoruz, Nogay olarak bilinenler ve Kırım'daki diğerleri. İkinciler Kara Deniz'deki Tautric İskitya'dan gelmişlerdir. Bununla birlikte Nogaylar Büyük Nogaylar ve Küçük Nogaylar şeklinde iki gruba bölünmüştür*”, olarak ifade eder, a.g.e, s. 44; “*Volga'nın sağ yakasında Tatar halkından Nogaylar*” ifadesi ile Oruc Bey, *Don Juan of Persia A Shiah Catholic 1560-1604*, İng.ve Çev. G. Le Strange, London 1926, s. 242.; “*Nogay diye adlandırılan Tatarlar*” ifadesiyle Jenkinson 1550'li yıllarda *Early Voyages And Travels To Russia And Persia By Jenkinson And Other Englishmen*, Vol. 1, Edited by E. Delmar Morgan and C. H. Coote, The Hakluyt Society, London 1885, s. 57; Jan De Lyuk “*Nogayskie Tatarı*” şeklinde, Jan De Lyuk, a.g.e, s. 485.

³³ Osmanlı kronik yazarlarından Selaniki Mustafa Efendi, “*Nogay-ı Kebir Tatarı*”, ifadesiyle, Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki (971-1003/1563-1595)*, C. 1, hzl., Mehmed İpşirli, T.T.K Basımevi, Ankara 1999, s. 148; “*Nogay Tatarı*” Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, hzl., Abdulkadir Özcan, T.T.K Basımevi, Ankara 1998, s. 231. Nogay Tatarı ifadesini kullanan örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bununla birlikte doğrudan Nogay ifadesini tercih eden yazarlarda mevcuttur. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l Beyan Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, hzl., Sevim Ülgürel, T.T.K Basımevi, Ankara 1998, s. 171.

³⁴ Vadim Vintseroviç Trepavlov, *İstoriya Nogayskoy Ordı*, İzdatelskaya Firma Vostochnaya Literatura, Ran, Moskova 2001, s. 3-4.

Sarmatiis of Mathias of Miechow isimli eserinde, Polonya Kralı I. Sigismund'un Kırım Hanı Mengli Giray'a 1514 yılında gönderdiği mektupta ve doğu kaynaklarında Kırım Hanı'nın Polonya ve Rusya'ya gönderdiği 1500, 1510, 1516 tarihli mektuplarında rastlanmaktadır³⁵.

Osmanlı kaynaklarında tespit edebildiğimiz kadarıyla Nogay isimlendirmesine ilk olarak 1530 yılında “*Hacı Tarhan'dan ve Nogaydan at gelüp*” şeklinde 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri (937/1530)'nde rastlanır³⁶.

Altın Orda Devleti'nin yıkılması ile birlikte ortaya çıkan siyasi oluşumlardan birisi olan Nogay Ordası'nın ortaya çıkışı Edige dönemine kadar uzanmaktadır. Nogay tarihi ile ilgilenen araştırmacılarının büyük çoğunluğu Nogay siyasi oluşumunun tarihini Edige ve Mangıtların Altın Orda bünyesindeki konumları³⁷, Edige'nin yükselişi ile başlatırlar³⁸. Moğol tarihinin önemli kabilelerinden olan Mangıtlar Cengiz Hanın oğlu Cuci'ye verdiği uluslar arasında zikredilmezler. Mangıtların Altın Orda Devleti bünyesine dahil oluşları 1350-1360 yılları arasında gösterilmektedir. Bu göç hareketi sonunda Mangıtlar Kırım'a, Özi ve Ten arasındaki step bölgesine kadar Mamay ile birlikte gelmişlerdir. Mamay'ın Toktamış tarafından ortadan kaldırılması ile Mangıtlar bu bölgeden geri çekilmişlerdir. 1390'lı yıllardan sonra ise Mangıtları Edige'nin liderliği altında İdil, Yayık ve Emba nehirleri arasında görürüz. Bu bölgeler daha sonra Nogay Ordası'nın temel yaşam alanını oluşturacaktır³⁹. Altın Orda Devleti bünyesindeki gayri Türk unsurların Türkleşme,

³⁵ Trepavlov, a.g.e, s.4; Vadim Vintseroviç Trepavlov, *The Formation and Early History of The Manghut Yurt*, Papers On Inner Asia, Bloomington İndiana 2001, s. 1; Nogayların Ruslar'la olan diplomatik yazışmalarına dair bir değerlendirme için bkz., İstvan Vasary, “Diplomatic Correspondence Of The Nogays With The Russians”, *Annales İslamiques* 41, İnstıtute Français D'archeologie Orientale Le Carre, 2007, s. 31-39.

³⁶ 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri (937/1530), C. 2, Yayına hzl., Ahmet Özkılıç, Ali Çoşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, Ankara 2002, s. 480.

³⁷ Altın Orda Devleti'nde başta Mangıtlar olmak üzere etkili olan kabileler ve etkinlikleri için bkz., Mustafa Kafalı, “Cuci Ulusu'ndaki İl ve Kabilelerin Siyasi Roller ve Ehemmiyetleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 2, Ekim 1971, s. 99-110. Kafalı burada Altın Orda'daki Şirin kabilesi ile Mangıtlar arasındaki rekabete dikkat çekmiştir ki biz bu rekabetin Kırım Hanlığı tarihinde Sahib Giray'dan sonra büyük yer tuttuğunu görmekteyiz.

³⁸ Trepavlov, *Formation*, s. 6-7; Trepavlov, *İstoria*, s. 62-88; İstvan Vasary, “Noghay”, *EF*², Vol. 8, s. 85-86; B. A. B. Koçekaev, *Nogaysko-Russkie Otnoşeniya v XV-XVIII VV*, Alma-Atai Nauka 1988, s. 19-23; Mehmed Alpargu Altın Orda Devleti'nin ünlü beylerinden Nogay ile başlatmayı tercih etmiştir, Alpargu, a.g.e, s. 11-16.

³⁹ Trepavlov, *İstoria*, s. 62-88, özellikle s. 71, Trepavlov, *Formation*, s. 7, 12, 16.

İslamlaşma sürecine paralel olarak Mangıtlar da Türkleşmişlerdir. 14. yüzyılın ilk yarısında tamamlanan bu süreçte Doğu Kıpçakları baskın rol oynamışlardır⁴⁰.

Nogay Ordası ile ilgili temel sorun, neden Nogay olarak adlandırıldıkları konusunda düğümlenmektedir. Belirtildiği gibi Nogay kelimesi 1480'lerden itibaren Ruslar, 1500'lerden itibaren de doğu kaynaklarında kullanılmaya başlanmıştır. Nogay isimlendirmesinin kökeninde Altın Orda Devletinin 1300'li yıllarda ölen ünlü beyi Emir Nogay'ın bulunduğu teorisi Karamzin'den bu yana genel kabul görmüş gibidir⁴¹. Togan, Mangıtların Kara Nogay Hanı Altın Orda Hanı yaptıkları için Nogay olarak isimlendirildiklerini belirtir ve Nogay ismini Mangıt-Nogay şeklinde kullanır⁴². Nohay kelimesinin Moğolca köpek anlamına gelmesinden hareketle totem olarak kullanıldığı ve zamanla Mangıtların liderliğinde ortaya çıkan siyasi oluşuma dahil olan kitleyi tarif etmek için kullanıldığı şeklinde diğer bir görüş de mevcuttur⁴³.

Nogay isimlendirmesini Emir Nogay'a dayandıran teori hakkındaki temel sıkıntı Nogay adının Emir Nogay'ın 1300'deki ölümünden en az yüz elli yıl sonra ortaya çıkışının açıklanamamasının yanı sıra Nogaylara ait destan ve eserlerde Emir Nogay'a değil Edige figürüne rastlanmasında yatmaktadır⁴⁴.

Altın Orda Devleti'nde Hanların kaderini belirleyen Edige zamanında Mangıtlar İdil, Yayık ve Emba nehirleri arasını yurt tutmuşlardı. Edige'nin 1420'de ortadan kaldırılmasına rağmen oğulları bu bölgede kalmayı ve babalarının devlet

⁴⁰ Trepavlov, *İstoria*, s. 53; Bregel 14. yüzyılda Mangıtların tamamen Türkleştiğini belirtmektedir, Yu. Bregel, "Mangit"; EI², s. 417; Alpargu'da Altın Orda Devleti'nin Türkleşme sürecinde Kıpçaklar'a özel bir önem vermektedir, Alpargu, a.g.e, s. 31-33.

⁴¹ Trepavlov, *İstoria*, s.7; Klasik görüşe güzel bir örnek Howorth'ın eserinde bulunmaktadır, Howorth ayrıca Nogaylar'ın etnik temelini Peçenekler'e dayandırmaktadır, Henry H. Howorth; *History Of The Mongols From The 9th To The 19th Century, Part II The So Called Tatars Of Russia And Central Asia, Division II*, London 1880, s. 1011; Bu görüşün hala geçerliliğini koruduğu görülmektedir. İ. H. Kalmikov, R. H. Kereytov, A. İ.-M. Sikaliyev; a.g.e, s.18; Alpargu Emir Nogay'ın yanındaki topluluğun Mangıt soyu içinde bulunduğunu ve daha sonraki dönemlerde varlığını devam ettirerek Nogay adının kazanılmasında etkili olduğunu ileri sürer, Alpargu, a.g.e, s. 36-37.

⁴² A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili, Türkistan ve Yakın Tarihi*, 2.baskı, İstanbul 1981, s. 35-36. Dönemin Osmanlı seyyahı Seydi Ali Reis ünlü eseri Mir'at ül Memalik adlı eserinde Mangıt ve Nogay ifadesini "ol yollarda Mangıt yani Nogay taifesinin halka zulm ve teaddisi istimâ olunup" şeklinde birbirinin yerine kullanmaktadır, Seydi Ali Reis, *Mir'at ü'l Memalik*, hzl., Mehmed Kiremit, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 131.

⁴³ Koçekaev Safargaliyev'e dayanarak bu görüşü ifade eder, B-A. B. Koçekaev, *Nogaysko-Russkie Otnoşeniya v. XV-XVII. VV.* Alma-Ata, 1988, s. 21-22; R. H. Kereytov, *Etničeskaya İstoriya Nogaytsev*, Stavropol 1999, s. 22-23; George Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2002, s. 203.

⁴⁴ Vasary, a.g.m, s. 86; Alpargu, "16. Yüzyılın Ortasında Nogay Türkleri ve Ordaları", *Emel*, Sayı 215, Temmuz-Ağustos 1996, s. 28.

içindeki beylerbeylik makamını ailenin uhdesinde tutmayı başardılar. Altın Orda Devleti'nin çöküş sürecindeki çatışmalarda Altın Orda'nun sol kanadını oluşturan Mangıtlar ve Edige soyunun liderliğindeki topluluklar güçlerini arttırdılar. 1481 yılında Uluğ Orda Hanı Seyyid Ahmed Han'ı birleşik Sibir-Nogay ordusu yenilgiye uğrattı. Edige soyundan Yağmurcu bin Vakkas Ahmed Hanı öldürerek İdil nehrinin aşağı bölgelerinde hâkimiyetlerini sağlamlaştırdılar⁴⁵.

Nogay isminin kaynaklarda ilk defa 1480'lerden itibaren görülmeye başladığı düşünülürse Nogay Ordası'nın bu başarı ile birlikte bağımsız bir siyasi oluşum haline geldiğini düşünmek yanıltıcı olmayacaktır. Edige'nin varislerinden Musa döneminde ortaya çıkan bu siyasi organizasyon Altın Orda Devleti'nin halefi olan Tatar devletlerinin en güçlülerinden biri oldu. 1550'li yıllardan sonra iç çatışmalar, kuraklık, salgın hastalık gibi nedenlerle zayıflayan Nogay Ordası güç kaybetti. Bu iç çatışmaları bölünmeler takip etti. 17. yüzyıldan itibaren başlayan Kalmuk saldırıları ile daha da zayıflayan Nogay Ordası Büyük Nogaylar, Küçük Nogaylar, Altı Oğul Nogayları gibi daha küçük gruplara bölünmesine rağmen siyasi olarak uzun bir müddet Kırım, Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki çatışmaların önemli bir unsuru oldular.

Bu kavramsal temeller göz önünde tutularak birinci bölümde Bucak bölgesinde Tatar varlığının ortaya çıkışı temel olarak Osmanlı tahrirleri ve mühimme defterlerinin verdiği bilgiler eşliğinde değerlendirilecektir. İkinci bölümde Kırım Hanlığı'ndaki dört büyük kabileden birisi olan Mangıtların ünlü lideri Kantemir'in Bucak Tatarları'nın lideri olarak faaliyetleri, üçüncü bölümde Bucak bölgesine Ormembet ve Orakoğlu kabilelerinin gelişi ve bölgede Tatar gruplarının lideri konumuna geçişleri anlatıldıktan sonra son bölümde Bucak Tatarları'nın ekonomik, sosyo-kültürel ve idari yapısı hakkında bilgi verilecektir. İlk üç bölümdeki değerlendirmeler dönemin siyasi konjektürü göz önünde tutularak ifade edilecektir.

---

⁴⁵ Trepavlov, *Formation*, s. 29, 30, 42.

BİRİNCİ BÖLÜM

BUCAK HAVALİSİNDE TATAR VARLIĞININ OLUŞUMU

(1550-1600)

1. ALTIN ORDA DEVLETİ HÂKİMİYETİNE KADAR BUCAK BÖLGESİNDE TÜRK TOPLULUKLARI

Bozkır kültürünün temsilcisi olan Türkler tarih boyunca bozkır hattındaki hayat sahalarını takip ederek yayılmışlardır. Bu yayılımın en uç noktaları arasında Avrasya bozkır bölgesinin batıdaki uzantılarından olan Tuna havzası özel bir öneme sahiptir⁴⁶. Politik ve ekonomik sebeplerle bozkır kültürüne mensup çok sayıda halkın geldiği Tuna havzasının içinde Bucak bölgesi de bulunmaktadır. Burası 18. yüzyıl coğrafyacılarının da dikkatini çeken verimli düzlüklerden oluşan bir yapıya sahiptir.

Tarihi kaynakların ışığında Bucak bölgesinde görülen ilk bozkır kavminin İskitler olduğu zikredilmektedir. M.Ö. 7. yüzyıldan M.Ö. 4. yüzyılın sonlarına kadar Karadeniz kuzeyinde etkili olan İskitler bu bölgede yerleşik hayata bile geçmişlerdir, M.Ö 4. yüzyıldan sonra etkinliklerini yitirmelerine rağmen Kırım ve Dobruca havalisinde varlıklarını sürdürmüşler, İskitler'i, Onlarla de akraba olan Sarmatlar takip etmiştir⁴⁷. İskit ve Sarmatların kökenleri ile ilgili tartışmalar bulunmakla birlikte aralarında açıkça Türkçe adlar taşıyan toplulukların da bulunduğu bilinmektedir⁴⁸. Milattan sonraki dönemde bu kavimleri Hunlar ve Avarlar takip etmişlerdir, 6. yüzyılda Avarlar bir müddet Bucak bölgesinde kaldıktan sonra Panonya bölgesine geçmişlerdir⁴⁹.

---

⁴⁶ Laszlo Rasonyi, "Tuna Havzasında Kumanlar", *Doğu Avrupada Türklük* içinde, Yayına hzl., Yusuf Gedikli, Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s. 113.

⁴⁷ A.İ. Milyukova, "İskitler ve Sarmatlar", Çev. İsenbike Togan, *Erken İç Asya Tarihi* içinde, Der. Denis Sinor, İletişim Yay., İstanbul 2000, s. 150, 154, 158, 161.

⁴⁸ N. Iorga; *A History Of Roumania. Land, People, Civilisation*, İngilizceye Çev. Joseph Mc Cabe; London 1925, s. 15.

⁴⁹ Iorga, a.g.e, s. 34-35, f, a.g.m, s. 742; Omeljan Pritsak, "Türk-Slav Ortak Yaşamı: Güneydoğu Avrupa'nın Türk Göçebeleri", *Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 509-510.; L. Zaşuk, "Etnografiya Bessarabskoy Oblasti", *Zapiski Imperatorskogo Odesskogo Obşestva İstorii İ Drevnostey*, Tom. 5, Odessa 1863, s. 491.

VII. yüzyılda Bulgarlar da bir süre Bucak bölgesinde ikamet etmişlerdir. 679 yılında kuzeydoğu Bulgaristan'a yerleşme hakkını elde eden Bulgarlar'ın bu sırada Bucak bölgesinde bulundukları bilinmektedir⁵⁰.

Moğol istilasından önce Bucak bölgesinde etkinlikleri ve önemleri açısından dikkati çeken iki topluluk vardır. Bunlar sırasıyla Peçenekler ve Kumanlardır. Peçeneklerin Karadeniz'in kuzeyine doğru hareketlerinin 9. yüzyılda Hazar ve Bulgarlar tarafından yenilgiye uğratılmalarından sonra başlamıştır. Peçenekler bu bölgede kısa sürede güçlenmişler ve Ten nehrinden Tuna'ya kadar olan bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. Peçeneklerin sekiz kabile olduklarını bunların dört tanesinin Özi'nin sağ, dört tanesinin de Özi'nin sol yakasında bulundukları⁵¹ Özi'nin sol yakasında bulunan Peçenek kabilelerinden Kato Gyla'nın ise Bucak bölgesinde yaşadığı ifade edilmiştir⁵².

Peçenekler düşmanlarına karşı kendilerini korumak ve kışlak olarak Turla ve Bug nehirleri arasına çok sayıda istihkâm niteliği taşıyan kışlaklar inşa etmişlerdir. Bu kışlaklardan birisi de Akkırman şehrinde bulunmaktadır⁵³. Bizans, Kiev Rusya'sı ve Bulgarlar ile siyasi ilişkiler kuran Peçeneklerin siyasi etkinlikleri 29 Nisan 1091 yılında Kumanlar karşısında aldıkları ağır yenilgi ile sona ermiştir. Peçeneklerin Rus hizmetine girenleri daha sonra Kara Kalpak toplumun temelini oluşturmuştur. Bir kısım Peçenek ise Balkanlara, Bosna ve Anadolu'ya Macar topraklarına dağılmıştır⁵⁴. Karadeniz'in kuzeyinde Peçenek varlığına dair son işaret 1169 yılına ait olup bu kayıtta Kara Kalpaklarla birlikte zikredilmişler⁵⁵.

⁵⁰ Decei, a.g.m, s. 743; Ayşe Kayapınar, "Tuna Bulgar Devleti (679-1018), *Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 630-631, s. 638 18 numaralı dipnot.

⁵¹ Victor Spinei, *Moldavia In The 11th-14th Centuries*, İng.'ye Çeviren: Liliana Tedoreanu and İona Sturza, Bibliotheca Historica Romaniae Monographs XX, 1986 Romanya, s. 84, Kurat, a.g.e, s. 44, 45, 55, 56; A. N. Kurat, *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 53-54; Sol taraftaki bu Peçeneklerin yazları Boğdan bölgesinin tepelerini yaylak olarak kullandıkları görülmektedir, C. A. MacArtney, "The Petchenegs", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 8, No. 23 (Dec., 1929), s. 344.

⁵² Spinei, a.g.e, s.85-86; Kato Gyla'nın kabuk renkli manasında kabuksın yula olarak okunması gerektiği ifade edilmiştir, Gabor Vörös, "Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar", *Türkler*, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 701. s. 693-708; Laszlo Rasonyi, "Türk Macar İlişkilerinin Kaynakları", *Doğu Avrupada Türklük* içinde, Çev. Muslihiddin Karakurt, Yayına hzl., Yusuf Gedikli, Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s. 97, 98; Kurat, *Peçenek*, s. 53-54.

⁵³ Kurat, *Karadeniz*, s. 58; Vörös, a.g.m, s. 702.

⁵⁴ Kurat, *Karadeniz*, s. 64; MacArtney, a.g.m, s. 349-351.

⁵⁵ Spinei, a.g.e, s. 89.

Peçenekler'den sonra Bucak bölgesinde Kumanları görmekteyiz. Karadeniz'in kuzeyindeki en önemli Türk topluluklarından olan Kumanlar hakkında çok sayıda yayın bulunmaktadır. Batı dünyasında Kuman diye bilinen topluluğu, Ruslar Polovtsı, İslam dünyası, Kafkaslar'ın Hristiyan halkları, Yüan çağı Moğolları ve Çinliler ise Kıpçak olarak tanımaktadırlar. Kıpçak kelimesinin talihsiz, Kuman adının ise açık, sarı renkli manalarına geldiği şeklinde yorumlarda vardır⁵⁶.

Kumanlar 1050'li yıllarda Doğu Avrupa'ya gelmişler, kendilerinden önce bu bölgede bulunan Peçenek ve Uz gibi çeşitli Türk topluluklarının kalıntılarını bünyelerinde eritmişlerdir⁵⁷. 1055 yılında Kumanlar ilk defa Özi nehrinin sol yakasında Rus devletlerine yakın bölgede görülmüşlerdir. 1078 yılında Peçeneklerle birlikte Edirne'ye müşterek bir saldırı gerçekleştirmişlerdir, 1085-1086 yılında Macaristan'ı istila etmişler, 1091-1092'te Boğdan üzerinden geçerek Erdel'i vurmuşlardır⁵⁸. Kumanların Tuna'nın sağ yakasındaki varlıkları nedeniyle Moldova (Boğdan) ve Eflak'ın doğusu için Kumanya ifadesi bile kullanılmıştır. Bu kullanımla ilgili en eski belgelerden biri 1227 yılına aittir. Bölge için Kara Kumanya ve Beyaz Kumanya ifadeleri de kullanılmıştır. 13. ve 15. yüzyıllar arasında Kara Kumanya bölgesi ile Moldovya kastedilmiştir⁵⁹. Moğol istilasına kadar ve sonrasında da etnik bakiyeleri ile Kumanlar Romanya ve Bucak bölgesinin tarihinde büyük rol oynamaya devam etmişlerdir⁶⁰.

---

⁵⁶ Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev. Osman Karatay, Karam Yayınları, Ankara 2002, s. 224-226; Kurat, *Karadeniz*, s. 69-70; Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 27-32; O. Pritsak, "Polovetsler ve Ruslar", Çev. Eşref Bengi Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 184, Şubat 1995, s. 153-158.

⁵⁷ Laszlo Rasonyi, *Tuna Köprüleri*, Çev. Hicran Akın, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1984, s. 86.

⁵⁸ Spinei, a.g.e, s. 93; Golden, a.g.e, s. 230; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 2003, s. 188-189.

⁵⁹ Spinei, a.g.e, s.28;

⁶⁰ Balkanlarda Kumanların siyasi hayatları hakkında bkz., İstvan Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar, Osmanlı Öncesi Balkanlarda Doğulu Askerler (1185-1365)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, özellikle, Kumanya'nın Eflak ve Boğdan'ı kapsadığını da bildirmiştir, s. 45-46, Türk halklarının Doğu Avrupa'nın etnik tarihindeki rollerine genel bir bakış için, İstvan Vasary, "The Role Of The Turcic Peoples In The Ethnic History Of Eastern Europe", *Turks, Tatars And Russians In The 13th-16th Centuries* içinde, Burlington, October 2007, s. 27-34; Rasonyi Kumanların Romenlere ve Bulgarlara olan tesirini etkili bir şekilde belirtir, Rasonyi, "Kumanlar", s. 134-140; ayrıca bugün Romanya'da yaşayan Çangoların Kuman kökenli olduğu yönünde teoriler mevcuttur, Robin Baker, "On the Origin Of The Romanian Csangos", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 75, No. 4, October 1997, s. 662-664.; Gökbel, a.g.e, s. 79-82; Kafesoğlu, a.g.e, s. 194-196.

Kumanlar bölgede siyasi tarihe katkılarının yanı sıra çok sayıda maddi kalıntı da bırakmışlardır. Boğdan bölgesinde Moğol istilasından önceki döneme ait Türklerle ilişkilendirilen ve 10-13. yüzyıl arasıyla tarihlendirilen İsmail, Kili, Akkirman, Tatar Pınarı ve Sarata havalisinde yani bizim Bucak olarak tasvir ettiğimiz bölgede elli üç farklı yerde yüz yirmi adet kurgan bulunmaktadır⁶¹.

Bu verilerin ışığı altında Moğol istilasından önce Bucak bölgesinin sürekli olarak bozkır kültürüne sahip Türk halkların yurdu haline geldiğini söyleyebiliriz. Bu noktadan hareketle 1550’li yıllardan sonra yoğunlaşan göçlerle Bucak Tatarları’nın ortaya çıkışı tarihsel sürekliliği göstermesi açısından önemlidir.

2. BUCAK BÖLGESİNDE ALTIN ORDA DEVLETİ HÂKİMİYETİ

Karadeniz’in kuzeyindeki bozkırlarda Kumanların hâkimiyetini Moğollar takip etmiştir. 1222 yılında ünlü Kalka Savaşı ile Kumanlar ve Rusların gücünü kıran Moğollar bozkır bölgesini hâkimiyetleri altına almak için ilk adımı atmışlardır. İrtiş’den İdil Irmağına kadar olan bölge Cengiz Han tarafından büyük oğlu Cuci’ye verilmiş böylece ilk ortaya çıkan Cengiz ulusu olmuştur⁶². 1227 yılında Cuci’nin ölümü ile yerine oğlu Batu geçmiştir. Onun döneminde gerçekleştirilen bir dizi sefer sonucunda 1236 yılında İdil Bulgar Devleti, 1238 yılında Rus prenslikleri itaat altına alınmış, 1238’de Kiev fethedilmiş, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Sırbistan ve Bulgaristan üzerine seferler düzenlenmiştir. Bu başarıların neticesince Deşt-i Kıpçak, Harezm, Kuzey Kafkaslar, Kırım ve İdil-Bulgar Devleti arazileri üzerinde Altın Orda Devleti kurulmuştur⁶³.

Bucak bölgesi de Moğolların ilerleyişinden etkilenmiştir. 1241 yılında Boğdan havalisindeki Kumanlar Böçetor komutasındaki bir Moğol ordusu tarafından bir kez daha yenilgiye uğratılmışlardır. Bu zaferden sonra Moğollar hâkimiyetlerini batıya doğru yaymaya devam etmiştir⁶⁴. 1242 yılında Macar Kralı IV. Bela’yı takip eden Moğol komutanı Kadan Kili bölgesini işgal etmiştir⁶⁵. 1242 yılından 1300’deki

---

⁶¹ Spinei, a.g.e, s. 100-101.

⁶² Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976, s. 17.

⁶³ İlyas Kamalov, *Altın Orda ve Rusya, Rusya Üzerinde Türk Tatar Etkisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, s. 68-71.

⁶⁴ Spinei, a.g.e, s. 113.

⁶⁵ Dennis Deletant, “Genoese, Tatars and Rumanians at the Mouth of the Danube in the Fourteenth Century”, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 62, No. 4, October 1984, s. 519; 1241-1242

ölümüne kadar Tuna havalisinin kaderini elinde tutan isim ünlü Moğol beyi Nogay olmuştur, öyle ki Nogay için merkezi İsakçı olan kendi hanlığını kurmaya çalıştığı bile iddia edilmiştir⁶⁶. Nogay'ın İsakçı'da para bastırdığı ve üzerinde adı bulunan bu paralara Dobruca, Boğdan ve Doğu Eflak ve Kırım'da rastlandığı görülmektedir⁶⁷.

İsakçı havalisinin Bucak bölgesinin hemen yanında yer almasından hareketle Emir Nogay'ın hâkimiyetinin Bucak'ı kapsadığı görülecektir. Nogay'ın ölümünden sonrada Bucak havalisinde Tatarlar varlıklarını sürdürmeye devam etmişler ve Balkanlar'daki politik mücadelelere katılmışlardır⁶⁸. Nogay ve Toktay'nın soyundan geldiği söylenen Demetrius yani Temir adlı bir prensin 1330'larda Akkirman'ı kontrolü altında tuttuğu ifade edilmiştir⁶⁹. 1354 yılında Tatarları Aksu ve Turla nehirleri arasında görmekteyiz. Buradaki Tatarların lideri olan Tatar Beyi, Polonya Kralı Kazimir tarafından esir edilmiştir⁷⁰.

Bucak havalisindeki Tatar hâkimiyeti bir görüşe göre Litvanya'nın ilerleyişi ile diğer bir görüşe göre de Macarların Romenlere verdiği aktif destek ile sona ermiştir. İlk görüşün temelinde 1345 yılında Macar ve Szek birleşik kuvvetlerinin Tatar prenslerinden Atalamos'u yenilgiye uğratması varken ikinci görüşte Litvanya Büyük Prensi Olgerd'in 1363'te Kutlubug, Hacı Bey ve Dimitri'yi yenilgiye uğratması temel alınır⁷¹.

Akkirman'da basılan son Altın Orda parası 1368-69 yılında Canbek ve Muhammed Bulak'a adına bastırılmış olup Bucak bölgesindeki Tatar hâkimiyetinin son yıllarına işaret etmektedir⁷². Deletant, Ceneviz kaynaklarına dayanarak 1386 yılında Akkirman'ın Polonya Kralı Wladislaw Jagiello'yu metbuu olarak tanıyan Boğdan Beyi Petru Muşat'ın kontrolünde olduğunu belirtir⁷³. Bu iki bilginin ışığında Bucak bölgesindeki Tatar hâkimiyetinin 1370-1380 arasında sona erdiği

---

yılında Kadan ve diğer Moğolların gerçekleştirdikleri seferler için bkz., Howorth, a.g.e, *Division I* s. 45-58; Harold T. Cheshire, "The Great Tartar Invasion of Europe", *The Slavonic Review*, Vol. 5, No. 13, June 1926, s. 94-100.

⁶⁶ Vasary, *Kumanlar*, s. 81, 83-84, 100-102.

⁶⁷ Spinei, a.g.e, s. 122; Vasary, *Kumanlar*, s. 101-102.

⁶⁸ Vasary, *Kumanlar*, s. 133-134;

⁶⁹ Iorga, a.ge, s. 57, 1 numaralı dipnot.

⁷⁰ Howorth, a.g.e, *Division I*, s. 176.

⁷¹ Vasary, *Kumanlar*, s. 165-166; Spinei, a.g.e, s. 190-191; Deletant, a.g.m, s. 524.

⁷² Spinei, a.g.e, s. 216.

⁷³ Deletant, a.g.m, s. 526.

düşünülebilir. Bu tarihten Osmanlı fetihlerine kadar Bucak bölgesi Romenlerin kontrolünde bulunmuştur.

Tatar siyasi etkinliği sona ermesine rağmen bölgede Türk varlığı etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Öyle ki ilk bağımsız Romen voyvodası olan ve Besarabya bölgesine de adını veren Basarab'ın Kuman kökenli olduğu yönünde iddialar bulunmaktadır⁷⁴.

3. BUCAK BÖLGESİNİN OSMANLI KONTROLÜ ALTINA GİRİŞİ (1484-1550)

Osmanlı Devleti'nin Bucak bölgesini kontrolü altına alışı Boğdan Voyvodalığı'nın Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına alınması ile paralel gelişmiştir. Osmanlı Devleti ilk defa Çelebi Mehmed zamanında 1420'de Eflak Prenslığı'ni yenilgiye uğratıp Dobruca ve aşağı Tuna kalelerini aldıktan sonra Akkirman'ı kuşatarak Boğdan ile mücadeleye başlamıştır. Boğdan İstanbul'un fethinin ardından Petru Aron devrinde, 1455 yılında Osmanlı tâbiyetini kabul etmiş ve haraç ödemeye başlamıştır. Stefan Cel Mare (1457-1504) hükümdarlığının ilk yıllarında vergiyi ödemekle birlikte kısa bir süre sonra Osmanlı karşıtı hareketlere girişmiş ve 1475'de Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Bunun üzerine Fatih 1476'da Boğdan üzerine harekete geçmiş ve Akdere Savaşında Boğdanlılar'a büyük darbe vurmuştur⁷⁵.

Fatih Sultan Mehmed'in Karadeniz'i tamamen Osmanlı kontrolüne sokmak için yürüttüğü politikalara oğlu Bayezid da devam etmiştir. O, Karadeniz'i bir iç göl haline getirmek, Osmanlı topraklarını Kırım arazisi ile birleştirmek, Polonya'ya doğru açılacak seferleri kolaylaştırmak, Boğdan'ı ve Boğdan ile Lvov arasındaki

---

⁷⁴ Vasary, *Kumanlar*, s. 158-165; Kemal Karpat, "Eflak", *TDVİA*, C. 10, s. 467; Howorth, Besarabya isminin Peçeneklere dayandığını belirtir. Macarların Peçeneklere Bessi ya da Bisseni dediğini zamanla bu ismin Besarabya'ya dönüştüğünü belirtir, Howorth, a.g.e, *Division I*, s. 4.

⁷⁵ Aurel Decei, "Boğdan", *İA*, C.2, s.698-699; Abdülkadir Özcan, "Boğdan", *TDVİA*, C. 6, s. 269; Mihail Guboğlu, "Osmanlılarla Romen Ülkeleri Arasındaki İlk Devir İlişkileri (1368-1456) Hakkında Belirtmeler ve Doğrulamalar", *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.2, Ankara 1988, s. 837, 841, 842; Fatih Sultan Mehmed döneminde Boğdan'ı kontrol altına almak için yapılan seferler için bkz., Mihail Guboğlu, "Fatih'in Stefan Çel Mare Üzerine İki Boğdan Seferi (1474-1476)", *Belleten*, XLVII/185, 1984, s. 139-185.

ticaret yolunu kontrol altına almak için, Kili ve Akkirman kalelerini almaya karar vermiştir⁷⁶.

Bu niyetle 30 Nisan 1484'de II. Bayezid İstanbul'dan Edirne'ye hareket etmiştir. 26 Haziran 1484'de ordu Tuna'dan İsakçı'ya geçmiş, 14 Temmuz 1484'de Kili ele geçirilmiştir. 19 Temmuz 1484'de Kili'den Akkirman'a yürüyüş gerçekleştiren Osmanlı ordusu 7-8 Ağustos 1484'de Akkirman'ı fethetmiştir⁷⁷. Akkirman ve Kili'yi geri alma teşebbüsleri başarısız olan, dış destek bulamayan ve sürekli olarak Osmanlı tehdidi altında bulunan Stefan Cel Mare Osmanlı Devleti ile anlaşmak ve tâbiyeti kabul etmek zorunda kalmıştır⁷⁸.

Kili ve Akkirman'ın Osmanlı kontrolüne girmesinden rahatsız olan Lehliler Jean Albert döneminde, Boğdan'ı işgal ederek Karadeniz'e açılmak, Kili ve Akkirman kalelerini geri alarak Polonya'ya doğru Osmanlı ilerleyişini durdurmak niyetiyle harekete geçmişlerdir. 1495-1496 yıllarını hazırlıkla geçiren Polonya kuvvetleri Haziran 1497'de harekete geçtilerse de Osmanlı desteğini alan Boğdanlılarca ağır bir yenilgiye uğratılmışlar, akabinde Osmanlı ve Tatar kuvvetlerinin gerçekleştirdikleri saldırılar ile Lehistan Boğdan'ın Osmanlı kontrolüne girmesini kabul etmek zorunda kalmıştır⁷⁹.

---

⁷⁶ Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1966, s. 70; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C. II*, T.T.K Yayınları, Ankara 2006, s. 182; S. F. Oreškova, "Yugo-Vostochnaya Evropa V Sotsialno-Političeskoy Strukture Osmanskoy İmperii," *Osmanskaya İmperiya İ Stranı Tsentralnoy, Vostočnoy Evropı V XV-XVII VV* içinde, İzdatelsvo "Nauka" Moskva 1984, s. 37; Kantemir Boğdanlılar'ın Karadeniz'de gerçekleştirdikleri korsanlıklara engel olma ve Boğdanlıları akınlarla yıpratmayı da Kili ve Akkirman'ın fethi sebepleri arasında sayar; Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, C. 2*, Çev. Özdemir Çobanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 32.

⁷⁷ N. Beldiceanu, "1484 Osmanlı Seferi Askeri Hazırlıkları ve Kronolojisi", *Belleten* XLVII/186, 1983, s. 597-598, Tansel Kili'nin fethini 15 Temmuz olarak, Akkirman'ın fethini 3 Ağustos olarak belirtir, Tansel, a.g.e, s. 74, 77; Iorga'da Kili'nin fethini 14 Temmuz, Akkirman'ın fethini 3-4 Ağustos olarak belirtir, Nicolae Iorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. 2*, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 232.

⁷⁸ Tansel, a.g.e, s. 79-82; Viorel Panaite, "Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı, XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan", Çev. Numan Elibol, *Türkler*, C.9, Ankara 2002, s. 212.

⁷⁹ Tansel, a.g.e, s. 83-92; Iorga, *Osmanlı, C. 2*, s. 234-235; Uzunçarşılı, a.g.e, C. 2, s. 184-186; Nisbet Bain, *Slavonic Europe, A Political History Of Poland And Russia From 1447 To 1796*, Cambridge Universty Press, Cambridge 1908, s. 43-44; K. İ. B. Grekov, "Osmanskaya İmperiya, Kırım İ Stranı Vostočnoy İ Tsentralnoy Evropı V Kontse XV V." *Osmanskaya İmperiya İ Stranı Tsentralnoy, Vostočnoy Evropı V XV-XVII VV* içinde, İzdatelsvo "Nauka" Moskva 1984, s. 98-99; Bu süreçte Boğdan Voyvodası Stefan'ın Jean Albert'in faaliyetleri konusunda İstanbul ile iletişim halinde olduğu görülmektedir, Nigar Anafarta, *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler*, Topkapı Sarayı Arşivindeki E-6512, E-6519 numaralı belgelerin özeti, tarih ve yer belirtilmemiş, s. 11.

Bucak bölgesinin Osmanlı topraklarına dahil olmasının son aşaması Kanuni'nin 1538 Boğdan seferi ile gerçekleşmiştir. Boğdan Voyvodası Petru Rareş'in Avusturya ile yakınlaşması ve Osmanlı aleyhine bir anlaşma imzalaması, Osmanlı ile Lehliler arasındaki barış anlaşmasına aykırı olarak Lehlilerle çatışması, haracı ödemekten vazgeçmesi, Lehistanlılar'ın Petru Rareş'in değiştirilmesini istemesi, Osmanlı himayesindeki Aloisio Gritti'yi öldürtmesi gibi nedenlerle Kanuni Boğdan seferine çıkmış ve 11 Eylül 1538'de Osmanlı ordusu Yaş'ı kontrol altına almıştır. Osmanlı ordusu karşısında tutunamayacağını anlayan Petru Rareş kaçmış ve yerine Stefan Voyvoda oğlu Çetine voyvoda olarak atanmıştır. Yapılan anlaşma ile Prut nehrinin sol tarafında Akkirman sahilinde Turla Suyu'na kadar olan arazi Osmanlı kontrolüne geçmesi, bu arazinin iki tarafında iki büyük kale yapılması, haraç ve itaat şartıyla barış yapılmıştır⁸⁰. 1538 Boğdan Seferi ile birlikte Bucak bölgesi tamamen Osmanlı kontrolü altına girmiş⁸¹ böylece Karadeniz bir Osmanlı iç denizi olmuştur.

Boğdan Voyvodalığı'nın itaat altına alınması ve Bucak bölgesinin Osmanlı sınırları bünyesine dahil oluş sürecinde Kırım Hanlığına bağlı kuvvetler büyük oranda Osmanlı ordusuna dahil olmuştur. II. Bayezid'in 1484 yılında Akkirman ve Kili'yi fethinde Mengli Giray; Kanuni'nin Boğdan seferinde ise Sahib Giray bizzat Osmanlı ordusuna kuvvetleri ile katılmışlardır⁸².

---

⁸⁰ Katip Çelebi, *İrşad'ül Hıyara İla Tarih'il Yunan ve'n-Nasara*, T.T.K Kütüphanesi Yazmalar, Nu. Y 15, vr, 32a-33a; Mihail Guboğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi (1538 M.945. 945H)", *Belleten*, C. L/198, 1987, s. 759-762, 768, 785, 790-791, 795; Uzunçarşılı, a.g.e, C. 2, s. 342-344; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.II, Türkiye Yayınevi 1948, s. 204.

⁸¹ Decei, "Bucak", s. 744; Iorga, *Osmanlı*, C. 3, s. 356.

⁸² Kırım'ın Osmanlı vassalı haline getirilmesinden sonra Kırım kuvvetleri Lehlilere ve Boğdanlılara karşı bir baskı unsuru olarak kullanılmıştır. Öyle ki daha 1476 yılında Mengli Giray Fatih'e gönderdiği bitişinde Lehlileri Boğdan'a yardımcı olmamaları konusunda uyardığını belirtmektedir, diğer bir bitikte Kırım'ın güçlü Şirin Beyi Fatih'e 1476 yılındaki Boğdan seferine katılamamalarını izah etmek zorunda kalmıştır, Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Orda, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarluk ve Bitikler*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1940, s.93, 102-106; 1484 seferinde Kırım Hanı Mengli Giray'ın kuvvetleri ile katılımı için bkz. Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, hzl., Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007, s. 136, İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, hzl., Ahmet Uğur, T.T.K Basımevi, Ankara 1997, s. 59-61, 71-74; Kemal, *Selâtin-Nâme*, hzl., Necdet Öztürk, T.T.K Basımevi, Ankara 2001, s. 193, Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, *Kitâbü't-Tarih-i Künhü'l Ahbâr*; hzl., Prof. Dr. Ahmet Uğur, Dr. Mustafa Çuhadar, Dr. Ahmet Gül, Dr. İbrahim Hakkı Çuhadar, Kayseri 1997, s. 835-836; Tansel, a.g.e, s. 74-75, Muzafer Ürekli, *Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989, s. 21-22; Grekov, a.g.m, s. 90-91; 1538 Boğdan Seferinde Kırım Hanı Sahib Giray'ın kuvvetleri ile katılımı için, Remmal Hoca, *Tarih-i Sahib Giray Han*, hzl., Özalp Gökbilgin, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973, s. 28-31, Peçuyul İbrahim

Akkirman'ın fethi sırasında gerçekleşen bir olay Boğdan ile Tatarların ilişkisinin Tatarların bölgeden çekilmesine rağmen devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Mengli Giray'dan kaçarak Boğdanlıların hizmetine girip, Hristiyanlığı kabul eden bir Tatar beyi Mengli Giray'ın isteği üzerine Akkirman'ın fethinden sonra buldurulmuş ve işkence ile öldürülmüştür⁸³. Bu olayın bir istisna olmadığını düşünmekteyiz. Çok sayıda Tatarın özellikle Timur-Altın Orda çatışması sırasında Boğdan çevresine yerleştiklerini ve zamanla Hristiyanlaşarak Boğdan toplumu içinde asimile olduğu tarihsel bir gerçekliktir⁸⁴.

4. BUCAK BÖLGESİNE TATARLARIN DÖNÜŞÜ (1484-1550)

1370-80 yılları arasında Bucak bölgesinden çekilen Tatarlar, II. Bayezid'in 1484 yılında gerçekleştirdiği Kili ve Akkirman fetihleri sonrasında Bucak'a geri dönmeye başlamışlardır. II. Bayezid'in 1484 seferine Mengli Giray'ın şahsen katılımı bu geri dönüşü izin verilmesinin sebebi gibi görünmektedir.

Tatarların Bucak bölgesine dönüşlerinin fethin akabinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu konudaki en kuvvetli delil Sroekovsky'nin Kırım Hanı Mehmed Giray'ı konu alan eserinde bulunmaktadır. Sroekovsky, 1493 yılında Polonyalıların II. Bayezid'e Akkirman Kazakları'nı şikâyet ettiklerini ifade etmektedir. Polonyalılar şikâyetlerinde bu Tatarların Akkirman'a sonradan gelip yerleştiklerini ve burayı Polonya'ya yapılan saldırılar için bir üs haline getirdiklerini belirtmişlerdir. Polonyalılar bu Kazakların liderliklerini Kırım hanzâdelerinden Mamışık ve

---

Efendi, *Tarih* C. I, İstanbul H. 1281/ M. 1864-1865, s. 209-211, A. Decei, "Un Fetih-Nâme-i Karaboğdan (1538) de Nasuh Matrakçı", *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 115; Ürekli, a.g.e, s. 34-35; Özalp Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973, s.14-17; Guboğlu, Boğdan seferine katılan Tatar askerinin sayısının yirmi bini aşamayacağını belirtmiştir, Guboğlu, "Kanuni", s. 779.

⁸³ İbn Kemal, a.g.e, s. 76-77.

⁸⁴ Boğdan'da çok sayıda araziye sahip olup zamanla Rus Çarlığı'nın hizmetine giren Bantışev ailesi bu olaya güzel bir örnektir, N. A. Baskakov, *Türk Kökenli Rus Soyadları*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay., Çev. Samir Kazımoğlu, Ankara 1997, s. 138; Peçuylu İbrahim Efendi'de eserinde Timur, Toktamış mücadelesi sırasında çok sayıda Tatarın kaçarak Eflak ve Boğdan'a sığındıklarını özellikle Boğdan halkının büyük çoğunluğunun bu Tatarlardan olduğunu belirtmektedir, Peçuylu, a.g.e, C. I, s. 473; Togan'da Münecimbaşı'nın Camiüddüvel adlı eserine dayanarak bu Hristiyanlaşma olayından bahsetmektedir, A. Zeki Velidi Togan, *Umumi*, s.361-362; Howorth, Hammer'in Altın Orda ile ilgili çalışmasına dayanarak Timur Toktamış mücadelesinden sonra Aktav Tatarlarının Dobruca, Edirne havalisine yerleştiklerini belirttikten sonra bir grup Tatarın da Kara Boğdan'a yerleştiklerini anlatmaktadır, Howorth, a.g.e, *Division I*, s. 258

Tevekkel-Ulan'ın yaptığını belirtmişlerdir⁸⁵. Bu ilk yerleşen topluluğu takiben 1500'li yılların başında otuz bin kişilik bir Tatar topluluğunun Besarabya'nın kuzeyini vurduktan sonra bölgenin güneyine yani Bucak adı verilen kısmına yerleştikleri yönünde de bilgiler mevcuttur⁸⁶.

⁸⁵ V. E. Sroekovsky, *Muhammed Giray Han ve Vassalları*, Çev. Kemal Ortaylı, Su Yayınları, Ankara 1978, s.22-23. Sroekovsky bu bilginin kaynağı olarak Sbornik Russkogo İstoričeskogo Obçestva XLI adlı çalışmanın 209-210 sayfalarını göstermektedir; Halim Giray'da peç açık ifade etmemekle birlikte fetihten sonra Bucak bölgesinden Balta, Tombasar gibi yerlerin Kırım Hanı Mengli Giray'a temlik edildiğini söyler. Bu temlik hadisesi sırasında en azından bazı Tatarların Hanın emriyle temlik işlerini kontrol amacıyla bölgeye yerleştikleri kesindir, “*Hazret-i Sultan Beyazıd-ı Velî Akkirman ve Kili kalelerini feth ü küşâd buyurduklarında Han-ı müşârinileyh dahi kırk elli bin Tatar ile maiyyet-i hümayûnlarında hizmet ve ibrâz-ı celâdet itmekle hidmeti mukabili Ak Yörük yani beyaz kadifeli samur kalpak ve altunlu üsküf ve enva’î tuhaf ve tefârik bahş ve ita ve nehr-i Turlanın sevâhilinde asakir-i Tatarın feth eylediği Balta ve Tombasar ve Kavşan ve kurâ-yı sâireyi müstemil arâzî-yi ma’mûreyi temlik ve ihsân ve nâil-i iltifat ve bi-payan buyurmuşlar idi*”, Halim Giray, *Gülbün-ü Hanan*, Matbaa-i Âmire H. 1287/ M.1870-1871, s. 9; II. Bayezid devrinde Akkirman çevresine kırk bin Tatarın yerleştirildiğini Evliya Çelebi de belirtmektedir, Evliya Çelebi, a.g.e, *Altıncı Kitap*, hzl. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, s. 197-198. Çağdaş bir kaynak olan İbn Kemal Mengli Giray'ın sefere kırk bin kişi ile katıldığını belirtmektedir ki Evliya Çelebi'nin Kili ve Akkirman seferinden sonra kırk bin kişinin yerleştirilmesi hakkında söylediklerinin imkansız olduğunu ortaya koymaktadır, İbn Kemal, a.g.e, s. 71

⁸⁶ 1500'lerin başında gerçekleşen bu göç olayının tarihi hakkında farklı görüşler mevcuttur. İlk olarak Howorth tarih vermeden Mengli Giray'ın Altın Orda'yı dağıttıktan sonra Volga çevresinden çok sayıda Nogay'ı getirip Bucak'a iskân ettiğini, göçebe hayatı terk etmelerini söylediğini Peysonel'e dayanarak ifade eder, Howorth, a.g.e, Division II, s. 1026-1027; *Nogaytsı* adlı ortak çalışmada ve Koçekaev'in eserinde otuz bin kişinin göç olayı 1500 yılı ile tarihlendirilmektedir. Nogaytsı adlı çalışmada bu bilginin kaynağı olarak V. D. Smirnov, *Krımskoe Hanstvo Pod Verhovenstvom Ottomanskoy Portı Do Naçala XVIII. V*, SP, 1887 s. 491 gösterilmektedir, Kalmıkov vd., a.g.e, s.28; Koçekaev 1500 yılındaki bu göç için kaynak olarak V. P. Semenov, *Rossiya. Polnoe Geografičeskoe Opisanie Naşego Oteçestva:Novorossiya i Krim*, Spb. 1910, T. 14, c. 148 isimli çalışmayı göstermektedir, Koçekaev, a.g.e, s. 107.; Alpargu'da çalışmasında Nogaytsı adlı eseri temel alarak 1500 yılında 30000 Nogay'ın Bucak'a gelip yerleştiğini kabul etmiştir, Alpargu, a.g.e, s. 86; Trepavlov ise herhangi bir sayı belirtmeden 1502 yılında Mengli Giray'ın Büyük Orda'yı yenilgiye uğrattıktan sonra Büyük Orda'da Mangıt Beylerbeyi olan Timur bin Mansur'a bağlı toplulukları Akkirman havalisine yerleştirdiğini belirtmektedir. Trepavlov'un bu konudaki kaynakları şu şekildedir, Trepavlov, *İstoria*, s. 450-452. Mengli Giray dönemindeki iskân olayı için Trepavlov, Evliya Çelebi ve Kirtoage'nin çalışmasını kaynak olarak göstermektedir. İ. G. Kirtoage, “Administrativno-Territorialnoe Delenie Yuga Dnesterovsko-Prutskogo Mejdureçya Pod Turetskim Vladicestvom v XVI- Pervoy Polovine XVII. V.”, *Sotsialno-Ekonomiçeskaya i Političeskaya İstoriya Moldavii Perioda Feodalizma*” Red. P. V. Sovetov, Kişinev 1988, s.72-82; Togan ve Ekrem ise 1500, 1502 tarihlerinden daha geç bir tarih önermektedirler. Togan'da Trepavlov gibi Mansurların Akkirman bölgesine yerleştiğini belirtmektedir. O bu göç dalgasının sadece Bucak bölgesi ile sınırlı kalmadığını Dobruca bölgesine de çok sayıda Tatarın yerleştiğini belirtmektedir. Togan bu göç olayının tarihi olarak 1512-1513 tarihini vermektedir, kaynak olarak ise Acta Tomiciana II s. 103,129, III s. 112,170 adlı Polonya kaynağını göstermektedir, Togan, *Umumi*, s. 362-363; M. A. Ekrem de Togan'la aynı kaynağa ve Iorga'ya dayanarak bu görüşü teyit etmektedir ve göçün Bucak ve Dobruca bölgelerine olduğunu belirtmiştir fakat 1512 yılında gerçekleşen olay için Tatarların Polonya'ya saldırısı ifadesini kullanmaktadır Acta Tomiciana III, s. 170; Mehmed Ali Ekrem, “Kırım ve Nogay Türklerinin Osmanlı devrinde Dobruca'ya ve Tüm Rumeliye Geçmeleri ve Yerleşmeleri” *VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 11-15 Ekim 1976, C. 3, T.T. K. Basımevi, Ankara 1983, s. 1603. Bu görüşlerin ışığında 1484 yılından sonra gerçekleşen asıl göç dalgasının Büyük Orda'nın Mengli Giray tarafından dağıtılmasından sonra yani 1502 yılından sonra

1484-1515 yılları arasında gelen bu grubu Kereytov'un, Koçakaev'in, Kalmikov'un Nogay olarak adlandırdığı görülmektedir. Togan Tatar ifadesini kullanırken, Ekrem ise Kırım ve Nogay Türkleri ifadesini kullanmakta fakat Polonya kaynaklarında “*tartari Dobriczen ve tartari Dobriezenses*” şeklinde geçtiğini bildirmektedir⁸⁷. Togan ve Trepavlov'un Nogayların önemli bir kolu olan Mansurların Akkirman çevresine yerleştirildiğini belirtmesi bu konuda önemli bir ipucudur. Fakat Trepavlov'un da belirttiği gibi bunun Nogay Ordası ile ilişkisi bulunmamaktadır⁸⁸. Bu konuda ikinci nokta ise bu topluluğun “Akkirman Kazakları”, Akkirman Tatarı veya Akkirman Ordası şeklinde tanınmış olmasıdır⁸⁹.

Akkirman civarına yerleşen ve Akkirman Kazakları olarak nitelendiren Tatarlar, 1515 yılında Litvanya Kralı yanında Ruslara karşı savaşmışlardır. Çar III. Vasiliy, Osmanlı Sultanı'na bu olaydan duyduğu rahatsızlığı iletmiştir⁹⁰. Mehmed Giray'ın I. Sigismund'a yazdığı bir mektuptan anlaşıldığına göre 1516 yılında Akkirman Kazakları Ukrayna'ya bir akın yapmışlardır⁹¹. Etkin bir şekilde Bucak ve Dobruca bölgesinde varlık gösteren bu Tatarlar 1521 yılında büyük bir nüfus kaybına uğramıştır. Babaları Mehmed Giray'a başkaldıran Himmet ve Saadet Giray'ın isyanları sırasında Akkirman ve Dobruca'da bulunan Tatarlara saldırarak yirmi bin kadar Tatarı beraberlerinde alıp götürmüşlerdir⁹². Bu olayın Bucak ve Dobruca'daki Tatar varlığının etkinliğine ve gücüne büyük darbe vurduğu açıktır.

Mihail Guboğlu ve Halil İnalçık ise Bucak bölgesine 1484-1550 yılları arasında asıl büyük göç dalgasının Kanuni Sultan Süleyman'ın 1538 yılındaki

---

gerçekleştiğini düşünmek daha mantıklı görünmektedir. Bununla birlikte 30000 rakamının da abartılı olduğu ortadadır.

⁸⁷ Togan, *Umumi*, s. 362-363; Ekrem, a.g.m, s. 1603.

⁸⁸ Trepavlov, *İstoria*, s. 450; Hatta Andrea Schmitz başlangıçta Nogay ya da Nogaylar isimlendirmesinin etnik anlamını erken dönemler için açıklarken “*Bütün olasılıklara rağmen Nogaylar ismi başlangıçta ne özel, ne de etnoğrafik bir kavramdı, aksine doğu kaynaklarında 15. yüzyılın sonlarında Altın Ordu'nun batı bölümünde bir dizi Tatarca konuşan ve göçebe hayatı yaşayan gruplar için kullanılmış bir topluluk kavramıydı*”, ifadesiyle sorgulamaktadır, bkz., Andrea Schmitz, *Edige Destanı Bir Kahramanlık Geleneğinin İçeriği, Oluşumu ve Etkileri*, Çev. Can Bulut, Edebiyat Fakültesi Yay. İzmir 2004, s. 146.

⁸⁹ Sroekovsky, a.g.e, s. 22-23; Trepavlov, *İstoria*, s. 450; Koçakaev, a.g.e, s. 107, Kalmikov vd., a.g.e, s. 28; Kereytov, a.g.e, s. 5.

⁹⁰ Sroekovsky, a.g.e, s. 23.

⁹¹ D. I. Evarnitskiy, *İstoriya Zaporozskih Kozakov*, Tom 2, Saint Petersburg 1895, s. 8.

⁹² Sroekovsky, a.g.e, s. 23; Tatar nüfusa darbe vuran diğer bir olayda veba salgınıdır. Silistre bölgesinde H. 932/M.1525-1526 da yaşanan veba salgını nedeni ile Silistre Sancağı Beyi Bali Bey Hırsova ve Varna'daki Tatarların her zamanki gibi seksen neferle katılmalarının mümkün olmadığını bildirmiştir. Bu ricanın neticesinde seksen nefer sayısı on nefer azaltılmıştır, *Muhasebe*, s. 413.

Boğdan seferinden sonra gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Guboğlu, Kanuni'nin Boğdan seferinden sonra Bucak bölgesinin tamamen Osmanlı kontrolüne girmesine rağmen bölgeye yönelik Boğdan saldırılarının sürmesi yüzünden Nogaylar'ın Bucak bölgesine iskân edildiğini belirtmektedir. Orakoğlu, Ormembetoğlu ve Yedisian kabileleri olarak belirttiği bu Nogayların 1812 yılına kadar bölgede bulunduğunu söylemiştir⁹³. İnalçık ise 1538 Boğdan seferinden sonra Bucak'a yerleştirilen Nogay kabileleri olarak Mansur, Orak, Kasay, Mamay, Ormembet, Tatmuz, Yedicek ve Cemboyluk gibi kabilelerini göstermektedir⁹⁴. Daha sonra görüleceği üzere Ormembet ve Orakoğlu kabilelerinin Bucak bölgesine gelişleri 1630'lardan sonra Kalmuk saldırıları nedeniyle gerçekleşecektir. Yedicek ve Cemboyluk kabilelerinin gelişi ise bu kabilelerin gelişinden de sonradır.

1484-1550 arasındaki dönemde Bucak bölgesindeki Tatar varlığı konusunda en önemli Osmanlı kaynağı 1530 yılına ait Muhasebe-i Vilâyet-i Rumeli Defteri'dir. Defterde Bucak bölgesi hakkında doğrudan bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte Tatar yerleşiminin çok daha az görüldüğü Akkirman şehir merkezinde on altı hane yaklaşık olarak doksan kişilik bir Tatar topluluğu bulunmaktadır⁹⁵. Bu Tatarların dışında 'merdhâ-i kale ve kemanhâ-i mütenevvi'a' içinde de Tatarlar bulunmaktadır⁹⁶.

Muhasebe-i Vilâyet-i Rumeli Defteri'nde Rumeli bölgesinin genelindeki Tatar yerleşimleri hakkında da çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Bununla birlikte

---

⁹³ Guboğlu, "Kanuni", s. 800.

⁹⁴ Halil İnalçık, "Budjak", *EF*, s. 1287. İnalçık'ın buradaki ifadesinin kaynağı, Seyyid Muhammed Rıza'nın yazmış olduğu *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûk ut Tatar* adlı Kırım tarihidir, Seyyid Muhammed Rıza, *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûk ut Tatar*, hzl., Kazım Bek, Kazan 1832, s. 106. Bu kabilelerden İnalçık Tatmuz olarak belirttiği kabile ismini İslam Ansiklopedisi'nin Kırım maddesinde Tokuz olarak okuyup yanına soru işareti koymuştur, Halil İnalçık, "Kırım", *İA*, C. 6, s. 748; Kazım Bek neşrinde Tatmuz şeklinde okunmaya uygunken yazma nüshada açıkça Tokuz şeklindedir; Seyyid Muhammed Rıza, *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûk ut Tatar*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıb Paşa 1016, vr. 54b.

⁹⁵ *Muhasebe*, s. 398. İlhan Şahin bu defterdeki verilerden hareket ederek Akkirman şehrinin toplam nüfusunun 1300 kişi olduğunu, 680 kişinin Hristiyan, 620 kişinin Müslüman ve 16 hanenin Tatar olduğunu belirtmiştir. İlhan Şahin, "XVI. Yüzyılda Akkirman'ın Demografik ve Sosyal Durumu", *Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı*, İst, 1988, S. 12, s. 319-320; 65 Numaralı İcmal tahrir defterinde de Akkirman şehir merkezindeki Tatar hane sayısı 16 olarak verilmiştir, bu defterdeki bilgiler çok kısadır, BOA TD 65, s. 13.

⁹⁶ *Muhasebe*, s. 399; Şahin askeri sınıfın nüfusunu 728 olarak vermekle birlikte askeri grup içindeki Tatar varlığından bahsetmez, Şahin, a.g.m, s. 320; Kili ve Akkirman vadisinde yedi hane ve iki mücerredten oluşan "Cemâ't-ı Ahad ve Dünder der vadi-i Kili ve Akkirman" şeklinde de bir kayıt bulunmakla birlikte Tatar olup olmadıkları konusunda herhangi bir veri bulunmamaktadır s. 430.

tahrir defterlerinin tamamı gözden geçirilip, Tatar adını ya da içinde Tatar hanesi bulunan köylerin kuruluşunu teker teker ele almadıkça bunların ne kadarının 1484'den sonra Rumeli'ne geldiği konusunda bir şey söylemek yanıltıcı olacaktır⁹⁷.

1550 yılından önce Bucak bölgesindeki Tatar varlığına ait son kayıtlar 1539-1544 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu konudaki belgeler Polonya arşivlerinde mevcut bulunmaktadır. Bu belgelerde Akkirman ve Kili'deki Tatarların Dobruca Tatarları'yla birlikte Lehistan arazisine yaptıkları saldırılardan şikayet edilmektedir. Lehistan Krallığı Osmanlı Devleti'nin bu saldırılara engel olmasını istemektedir. Bu saldırıların neticesinde Lehistan arazisinden çok sayıda esir ve hayvanın ganimet olarak ele geçirildiği görülmektedir⁹⁸. Bu saldırıların Dobruca Tatarları ile birlikte gerçekleştirilmesi ise Togan ve Ekrem'in ifade ettiği Bucak ve Dobruca bölgesine Tatar göçüyle ilgili fikirlerini destekler niteliktedir.

5. 1550-1600 BUCAK BÖLGESİNE TATAR GÖÇÜ

1550-1600 yılları arasında Bucak bölgesine iki türlü göç hareketinin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki herhangi bir otoritenin izni alınmadan gerçekleşen düzensiz göçlerdir. Devletin bunlara karşı tedbir almaya çalışması nedeniyle bu göçlerin izleri resmi belgelere yansımıştır. Diğer bir göç türü ise Kırım Hanının izni ve bilgisi dahilinde ve Osmanlı Devleti'nin onayı ile gerçekleşen göçlerdir.

Osmanlı Devleti arazisine özellikle Bucak bölgesine Tatar göçünün bir kısmının Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı'nın işbirliği içinde gerçekleştiği görülmektedir. Osmanlı Devleti Bucak bölgesine gelen Tatarların ellerinde göç etmeleri için verilen bir izin belgesi olup olmadığını yerel yöneticilerin sormasını eğer gelen Tatarların ellerinde böyle bir izin belgesi yoksa geri gönderilmelerini istemiştir. Göçe izin veren belgede ya Kırım Hanı'nın bizzat izninin bulunmasını ya da Kırım'ın bozkıra açılan ve bozkırdaki Tatarları kontrol noktası olan Or Kapısı

---

⁹⁷ Rumeli'deki Tatar varlığı Gökbilgin tarafından kısaca gözden geçirilmiştir. Gökbilgin 1543 yılında Rumelin'de dört Tatar grubu olduğunu belirtmiştir. Bunlar Tataran-ı Aktav, Tataran-ı Bozapa, Tataran-ı Yanbolu ve Tataran-ı Tırhala'dır. Yanbolu Tatarları için Tataran ı Nev ifadesi kullanılmaktadır. M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1957, s. 86-90.

⁹⁸ Bu belgelerin tümü Kanuni Sultan Süleyman tarafından Lehistan Kralı Zygmunt I'e yazılmış olup ilk belgenin tarihi 19-28 Mayıs 1539 iken sonuncu belge 1544 yılına aittir, Zygmunt Abrahamowicz, *Katalog Dokumentow Tureckich, Dokumenty Do Dziejow Polski i Krajow Osciennych w Latach 1455-1672*, Warszawa 1959, s. 64, 67-69, 86-88'da bulunan 52, 56, 57 ve 78 numaralı belgelerdir.

Beyi'nin izni ve mührü bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konudaki belge Osmanlı Devleti'nin Deşt-i Kıpçak'a açılan kapısı konumunda Bender ve Akkirman Beylerine gönderilmiş ve izni olmayan Tatarlar'ın Akkirman, Bender ve Cankirman geçitlerinden geçirilmemesi istenmiştir⁹⁹.

Kırım Hanının izni ile gerçekleşen bu tip göçlerin sınırlı sayıda olması ve sorunlu olmaması nedeniyle göç hadisesinin elimizdeki belgelere doğrudan yansıdığını görememekteyiz. Bununla birlikte bu göçlerin neticesinde ortaya çıkan yapının tahrir defterlerine yansıtacağı muhakkaktır.

1550-1600 yılları arasında Bucak bölgesine en büyük göç hareketi 1559-1560 yılında gerçekleşmiştir¹⁰⁰. Aralık 1559'dan itibaren Nogay ve Kırım Tatarları'ndan çok sayıda kişi Osmanlı arazisine girmişlerdir. Bu gelen topluluklar Silistre livasına dağılmışlardır. Osmanlı belgelerine göre bu göçün sebebi kıtlıktır¹⁰¹. Aralık ayında Osmanlı arazisine giren Tatarların Mayıs ayında Hırsova'ya kadar vardıklarını, bir

⁹⁹ BOA, MD 46, Sayfa: 49, Hüküm: 100.

¹⁰⁰ Bu tarihlerde gerçekleşen göç olayı ilk olarak Dimitri Kantemir'in dikkatini çekmiştir. Kantemir II. Selim Devrinde Ten-İdil Kanalı'nın birleştirilmesi düşünüldüğünde 30 Nogay Tatarı kabilesinin tebaaları oldukları Rusya'ya isyan ederek yoldaşlarıyla birlikte Kırım'a geldiklerini, Kerç bölgesi bunların tamamının almadığı için bir kısmının Bucak arazisine yerleştirildiğini belirtmiştir, Kantemir, a.g.i.a., s. 32; Bu noktada belirtilmesi gereken diğer bir noktada 1540'lı yılların sonu 1550'li yılların başında Nogay Ordası'ndan açlık, iç çatışmalar gibi nedenlerle Bucak bölgesine yaşanan göç olayına paralel göçlerin ve kopuşların yaşanmasıdır. Bu açıdan ilk akla gelen olay Nogay Ordası'ndan kopan Gazi bin Urak tarafından Küçük Nogay Ordası'nın kurulmasıdır. Bu Orda ilk yıllarında Kazı Ulusu adıyla tanınırken zamanla Küçük Nogay Ordası diye adlandırılmıştır, Trepavlov, V. V. Trepavlov, "Malaya Nogayskaya Orda. Oçerk İstori", Tyurkologičeskiy Sbornik 2003-2004, *Tyurskie Narodi V Drevnosti I Srednevekovie*. M.: Vostočnaya Literatura, 2005. S. 273-311. <http://www.kyrgyz.ru/?page=298/04.12.2008> . Kurat, *Karadeniz*, s. 282-283, Togan, *Türkili*, s. 142-143; Alpargu, a.g.e, s. 59-60; Mehmet Alaprgu, "Policies Of The Ottoman Empire And Moscow Towards The Nogais In The 16th And 17th Centuries", *History Studies*, Vol.1-1, 2009," s. 5.

¹⁰¹ BOA, MD 3, Hüküm: 864, 865, 3 *Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1568-1560)*, Yay. hzl., Nezihi Aykut vd, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.390; Bu kıtlık olayı 1558 yılında Rusya'da bulunan seyyah Jenkinson'un eserine de yansımıştır. Jenkinson açlığa salgın hastalıkların eşlik ettiğini ve durumu Nogaylar için daha da kötü hale getirdiğini belirtmiştir, Osmanlı belgelerine yansıdığı gibi burada da Nogayların çocuklarını kurtarmak için sattıkları görülmektedir, Jenkinson, a.g.e, s. 57-58; Nogay tarihi üzerinde çalışan Kurat, Trepavlov, Alpargu gibi tarihçiler açlığın etkilerinin salgın hastalıklar ve iç çatışmalarla daha da arttığını ve Nogayların Bucak bölgesine doğru göç etmelerine neden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Berindei ise Bucak bölgesine Nogay ve Kırım Tatarları'nın 1559-1560 yıllarında gerçekleşen göçü için bizim de müracaat ettiğimiz mühimme kayıtlarının bir bölümüne ilk defa müracaat eden tarihtir. O bu göçte Nogaylar'a Kırım Tatarları'nın da eşlik ettiğini belirtmiştir, Kurat, *Karadeniz*, s. 242-244; Trepavlov, *İstoria*, s. 285-287, 303,451; Alpargu, a.g.e, s. 61-62; Mihnea Berindei, "Le Proplème Des Cosaques Dans La Seconde Moitie Du XVI. Siecle. A Propos De La Revolte De İon Voivode De Moldavie", *Cahiers Du Monde Russe Et Sovietique*, Vol. XIII, MCMCXXII, 3, 1972, s. 340-341; Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004, s. 285-288.

kısımının Boğdan arazisine bile geçtiğini ve bölgede yiyecek sıkıntısına neden oldukları görülmektedir¹⁰².

Osmanlı belgeleri gelenlerin sayısı hakkında bir rakam vermemektedir. Belgelerde sadece “*Nogay ve Kırım Tatarlarından bî-hisâp âdem gelüp*” ifadesi vardır¹⁰³. Bu göç hareketinin liderliğini yapan mirza, serdar namında kimse bulunmadığı için düzensiz hareket etmektedirler ve gelenlerin çoğu fakir ve silahsız kimseler olup Deşt-i Kıpçak’ta hüküm süren açlık nedeniyle gelmişlerdir. Gelenlerin bir kısmı Nogay bir kısmı ise Kırım Tatarları’ındandır¹⁰⁴.

Bucak bölgesine doğrudan sızarak gelen Tatarların yanı sıra Tatarların bir kısmı da açlık nedeniyle çok zor durumda kalmış ve Kefe çevresinde çocuklarını satmak durumunda kalmıştır. İslam hukukuna aykırı bu durumu haber alan Osmanlı yönetimi Akkirman Kadısı’nı bu konuda uyarmış, Müslüman çocuklarının bu şekilde alınıp satılmasına engel olmasını emretmekle kalmamış aynı zamanda Akkirman ve çevresinde elinde bu şekilde Tatar çocukları bulunanların, Onları serbest bırakmalarının sağlanmasını istemiştir¹⁰⁵.

1564 yılına gelindiğinde ise Akkirman Kazakları’ndan, Dobruca’dan ve Nogay Tatarları’ndan oluşan üç bin kişilik bir Tatar topluluğunun Cankirman sahrasında bulunduklarını görmekteyiz. Bulundukları bölgeden kimi zaman Akkirman’a geçerek havyan hırsızlığı yapan bu grubun faaliyetleri Akkirman Beyi Hasan tarafından İstanbul’a bildirilmiş, vilâyetten sürülmeyince zararlarının önüne geçilemeyeceği açıklanmıştır. Osmanlı yönetimi Kırım Hanı Devlet Giray vasıtasıyla sorunu çözmeye çalışmış ve Kırım Hanı’ndan bu topluluğu Kırım’a götürmesini istemiştir¹⁰⁶. Bu topluluğa ne olduğunu, Kırım Hanı’nın bu topluluğu Kırım’a götürüp götüremediği konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Bu ilk göç hadisesinden on yıl kadar sonra 29 Temmuz 1577’de Kırım Hanı Devlet Giray’ın iki oğlu babalarının ölümünden sonra Mehmed Giray başa geçince isyan emaresi göstermişlerdir. Bu karışıklık döneminde Mehmed Giray Han’ın

¹⁰² BOA, MD 3, Hüküm: 1321, a.g.e, s. 576.

¹⁰³ BOA, MD 3, Hüküm: 1321, a.g.e, s. 576.

¹⁰⁴ BOA, MD 3, Hüküm: 863, 864, a.g.e, s. 390-391.

¹⁰⁵ BOA, MD 3, Hüküm: 1500, a.g.e, s. 649.

¹⁰⁶ BOA, MD 6, Hüküm: 463, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), hzl. Hacı Osman Yıldırım vd., C. 1, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1995; s.254; Hüküm: 452, a.g.e, s. 245-246.

oğulları Akkirman tarafına gelmiştir. Bölgede büyük korku ve gerilim yaratan bu durum hakkında Silistre ve Akkirman Beyleri ile Boğdan Voyvodası uyarılmıştır¹⁰⁷. Bu sorunun Mehmed Giray lehine çözüldüğü muhakkak ise de kaynaklara yansıyan herhangi bir veri bulunmamaktadır. Mehmed Giray'ın oğulları ile birlikte bölgeye gelen Tatarların bölgeyi tanınması daha sonraki yıllarda Bucak'a göç etmelerini kolaylaştırmış olmalıdır.

1580 yılında yine Osmanlı belgelerinin ifadesi ile “*vilâyet-i Tatar'da*” kıtlığın hüküm sürdüğünü görmekteyiz. Silistre ve Vidin kadılarına 24 Ocak 1580 tarihinde gönderilen bir hükümde kıtlık nedeni ile Tatarların çocuklarını, ailelerini ve kendilerini esir olarak sattıkları belirtilmiş, Tatarların Silistre ve Vidin vilâyetine bu şekilde dağıldığı ifade edilmiştir. Kadılara Kırım Hanı Mehmed Giray'ın Mustafa adındaki adamının bölgeye geleceği, gelen kişiye yardımda bulunulması ve Tatar olduğu sabit olan kişilerin Hanın adamına teslim edilmesi emredilmiştir¹⁰⁸. Aynı konudaki diğer bir hükümde Kırım Hanı'nın Mustafa'dan başka İbrahim isimli diğer bir şahsı daha bu konuda görevlendirdiğini görmekteyiz. Bu sefer hüküm, Vidin ve Silistre kadıları dışında Niğbolu kadısına da gönderilmiştir¹⁰⁹.

Bu konuya paralel olarak değerlendirilebilecek bir hüküm de Boğdan Voyvodası'nın şikâyetine cevaben yazılmıştır. 18 Haziran 1580 tarihinde Akkirman, Bender ve Kili kadılarına gönderilen bir hükümde Boğdan Voyvodasının Boğdan sınırındaki kışlaklara yerleşen ehl-i İslam halk ve Tatarlardan şikâyetçi olduğu ifade edilmiştir. Katl-i nüfus ve gâret-i emvâl şeklinde belirtilen bu tip hareketlerin durdurulması bölgedeki kadılardan özellikle istenilmiştir¹¹⁰. Önceki hükümlerle birlikte alındığında kıtlık nedeni ile Tatarların gene Silistre havalisine doğru hareket ettiğini ve Bucak bölgesinde yeni Tatar yerleşimlerinin kurulduğunu söylemek uygun olacaktır. Belgelerin ortaya koyduğu üzere 1550-1600 yılları arasında Bucak bölgesine Tatar göçünün temel nedeni açıktır. Bunun yanı sıra iç çatışma ve yağma gibi nedenlerinde Tatarları Bucak bölgesine çektiği görülmektedir.

¹⁰⁷ BOA, MD 31, Sayfa: 92, Hüküm: 226-227.

¹⁰⁸ BOA, MD 39, Sayfa: 121, Hüküm: 291?.

¹⁰⁹ BOA, MD 40, Sayfa: 52, Hüküm: 112, Sayfa: 223, Hüküm: 500.

¹¹⁰ BOA, MD 43, Sayfa: 69, Hüküm: 140.

6. TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE BUCAK BÖLGESİNDE TATAR VARLIĞI

Osmanlı tarihinin 15. ve 16. yüzyılları için en önemli veri kaynağı hiç şüphesiz tahrir defterleridir. Demografik, ekonomik ve idari verileri içinde barındıran tahrir defterleri Osmanlı tarihi araştırmalarının vazgeçilmez kaynaklarından birisidir. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyinde bulunan arazisi hakkında bilgi veren tahrir defterleri mevcut olup 1484 yılındaki Kili ve Akkirman fetihleri ile Kanuni'nin 1538 Boğdan seferinden meydana gelen dönüşümlerin neticesi bu defterlere yansımıştır. Bucak bölgesi ile ilgili son tahrir bölgenin elimizden çıkmasından önce 1780 yılında yapılmış olup Bucak bölgesindeki Tatar nüfus hakkındadır¹¹¹.

Bucak bölgesi hakkında bilgi veren ilk tahrir defterleri 65 numaralı olup H. 924/ M. 1518-1519 tarihli ve H. 937/ M. 1530 tarihli 370 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri adlı icmal defterlerdir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 483, 542, 688, 701 numaralı mufassal tahrir defterleri ile 215, 475, 664, 666, 738 numaralı icmal defterlerinde Bucak bölgesi hakkında kayıtlar bulunmaktadır¹¹². Bu tahrir defterlerinden 701 numaralı tahrir defterinin Akkirman kısmı ile 483 numaralı defterin Kili kısımları yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır¹¹³. Akkirman'da Yavuz Sultan Selim vakıfları ise Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-u Kadîme Arşivinde 561 numaralı ve 1597 tarihli Defter-i Evkâf-ı Livâ-yı Silistre ve Akkirman adlı deftere göre hazırlanmıştır¹¹⁴.

Bucak bölgesinde Tatarların yaşadığı köyler, çiftlikler ve kışlaklar temel olarak 701 numaralı ve 542 numaralı defterlere göre aşağıda verilecektir. Bu veriler 483 numaralı defterdeki bilgiler ile karşılaştırılarak farklılıklar belirtilecektir¹¹⁵. Tatar

¹¹¹ Karadeniz'in kuzeyini konu alan Osmanlı tahrirlerinin ve bu tahrirlere dayanan çalışmaların genel bir değerlendirilmesi için bkz., Feridun Emecen, "Karadeniz'in Kuzey-Batı Kesimi İle İlgili Osmanlı Tahrirleri ve Özellikleri", *Ata Dergisi*, S. VII, Konya 1997, s. 75-83.

¹¹² *Muhasebe*, s. 18-20.

¹¹³ *701 Nolu Tapu Tahrir Defterine Göre Akkirman Sancağı*, hzl., Mustafa Işık, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2008; *483 No'lu Tapu Tahrir Defterine Göre Kili Kazası*, hzl., Mehmed Köroğlu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2004, her iki yüksek lisans tezinin danışmanlığını Yücel Öztürk yürütmüştür.

¹¹⁴ Hamza Keleş, "Akkirman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 21, Sayı 2 (2001), s. 179-188. Bu çalışmada sadece vakfa ait, köy, kışlak, çiftlik ve gelir adları verilmiştir. Hane ve mücerredlerin sayısı hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

¹¹⁵ BOA de 701 ve 688 numaralı tahrir defterleri ile Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nün Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 83 numaralı "Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Silistre ve Akkirman" adlı defterler

nüfus tahrir defterlerine “*veled-i Tatar*”, “*mahalle-i Tatarân*” ya da “*an Tatarân*” şeklinde yansımıştır. Bunun yanı sıra dönemin kaynaklarında Tatar olduğu hakkında veri bulunan yerleşim yerleri ve topluluklar Tatar olduğu defterde belirtilmese bile defterdeki veriler Tatar nüfusa ait veri olarak yorumlanmıştır.

701 numaralı tahrir defterine göre Akkirman şehir merkezinde üç hane ve iki mücerred Tatar bulunmaktadır. 1530 yılında bulunan on altı Tatar hanesinin zamanla Tatar olduğunun belirtilmeye ihtiyaç duyulmadığı görülmektedir¹¹⁶. Akkirman şehir merkez nüfusu hakkında bilgi veren bir diğer tahrir defteri olan ve II. Selim Devri sonu III. Murad başı ile tarihlendirebileceğimiz 483 numaralı deftere göre ise Akkirman’da 48 hane ve 2 mücerredde Tatar ifadesi kullanıldığı görülmektedir. Bu 48 hane ve 2 mücerred Tatarın 34 hanesi ve 2 mücerreddi Mahalle-i Mescid-i Masalcı Hafız’da bulunmaktadır¹¹⁷.

Akkirman’a Bağlı Tatar Nüfus Barındıran Köyler¹¹⁸:

1. Karye-i Küçük Katırcı: Mahalle-i Ahmed Ali bin Beyazıd ve Mahalle-i Emrullah Halife adlı iki mahalleden oluşmaktadır. Toplamda 40 hane ve 8 mücerred ve bir âmâdan oluşmaktadır. Bu köyde 4 hane ve 2 mücerred Tatar bulunmaktadır¹¹⁹.

---

birbirlerinin kopyası olduğu yönündeki F. Emecen’in tespitleri doğrudur ve 1600 öncesi son tahririne dayanarak yapılmışlardır. 688 numaralı defterin tarihi olarak H. 1022/ M.1613, 688 numara için ise H. 1006/1597-1598, 701 numara için ise H. 981/M. 1574 tarihi verilmiştir, Emecen, “Karadeniz’in Kuzey-Batı Kesimi”, s.78-79; Keleş, a.g.m, s.181; Işık, a.g.t, s. 1, 5; 701 için tarih vermez, 688 için ise 1613 tarihini verir. 542 numaralı tahrir defterinde Akkirman merkez nüfusu hakkında herhangi bir veri bulunmaz, 701 numaralı mufassal defterde bulunmayan çok sayıda evkaf köyü bu defterde zikredilmiştir.

¹¹⁶ BOA, TD 701, s. 50-60.

¹¹⁷ BOA, TD 483, s. 52-62. Mahalle-i Mescid-i Masalcı Hafız s. 61-62 de bulunmakta olup bu mahalle 701 numaralı defterde bulunmamaktadır. 701 numaralı defter ve 483 numaralı defter III. Murad Devri hakkında bilgi içermelerine rağmen bu mahallenin 701 numarada zikredilmemiş olması dikkat çekicidir.

¹¹⁸ Akkirman’a bağlı olan ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud u Kadîme Arşivi’nde 561 Numaralı ve H.1006/ M.1597 yılına ait “Defter-i Liva-i Silistre ve Akkirman’ adlı defterde bulunan 27 köyle ilgili verilere ulaşamadık. Fakat Mühimme Defterleri’ndeki kayıtlardan bu 27 köy içerisinde yer alan Sarata’nın bir Tatar köyü olduğu açıktır, BOA; MD 79, Sayfa: 62, Hüküm: 156, H. 15 Zilhicce 1018/11 Mart 1610). Biz Tapu Kadastro Arşivi’ndeki kullanım zorlukları nedeniyle evkaf köyleri için Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki 542 numaralı defterdeki verileri kullandık, bu defteri kullanmamızın diğer bir nedeni de 542 ve 701 numaralı defterlerin III. Murad döneminin başlarına ait olduğunu düşünmemiz ve zaman açısından ikisinin birbirini tamamlamasıdır. Bölgedeki evkaf köyleri zamanla artmıştır. Büyük bir ihtimalle bu köylerdeki Tatar oranı 542 numaralı deftere göre daha fazla olmalıdır.

¹¹⁹ Düke Tatar ve Uurlu Tatar da Tatar çok net yazılmıştır, Tatar veled-i Kurban, diğer Düke Tatar da ise Tatar biraz farklı yazılmıştır, Sarı veled-i Han Nasuh, Han Pulad veled-i Hüseyin, Han Geldi

2. Karye-i Saruyar: 701 numaralı tahrir defterine göre bu köyde 24 hane bulunmaktadır. Tatar bulunduğuna dair bir kayıt yoktur. 483 numaralı tahrir defterine göre bu köy 33 hane, 8 mücerred ve 4 çiftlikten oluşan bir köydür. Bu otuz üç hane içerisinde 6 haneden oluşan bir Tatar mahallesi bulunmaktadır ve bir Tatar hanesi de bu köye bağlı mahalle-i Aldıyarda bulunmaktadır ki toplamda 7 Tatar hanesi olur.¹²⁰.
3. Karye-i Bakay Ağa: 8 haneden oluşan bir köydür. Bu sekiz haneden sadece Han Geldi için Tatar ifadesi kullanılmıştır. Bununla birlikte Bakay Ağa'nın Akkirman bölgesinin önde gelen Tatar ağalarından olduğu için köyün tamamı Tatar olarak kabul edilmiştir¹²¹.
4. Karye-i Ada nam-ı diğer Kenan Savadı: 15 hane ve 4 mücerredten oluşan bir köydür. 1 hane için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹²².
5. Karye-i Beğlödere Nam-ı Diğer Seyyid İnebeği: 13 hane ve 5 mücerredten oluşan bir köydür. 1 mücerredde Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹²³.
6. Karye-i Kara İbrahim: 61 hane ve 12 mücerredten oluşan bir köydür. Bu köye tâbi mahalle-i Tataran bulunmaktadır. Bu mahalle 38 hane ve 5 mücerredten oluşmaktadır. Tatar mahallesindeki 16 hane ve 1 mücerred için Tatar ifadesi açıkça kullanılmıştır. Bu mahallenin tamamı Tatar olarak değerlendirilmiştir. Tatar mahallesi dışında köyün geri kalan kısmında da Han Bula, Han Töre gibi Tatar kökenli olduğunu düşündüren isimler bulunmakla birlikte bu isimlerde veled-i Tatar ifadesi yoktur¹²⁴.

---

veled-i Sayrîhac gibi Tatarlara ait olduğunu düşündüğümüz kimi isimlerde ise Tatar ifadesi belirtilmemiştir. Birçok köyde durum bu şekildedir. BOA TD 701, s. 62; 483 numaralı defterde ise 2 hane ve 1 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır, BOA, TD 483, s. 69

¹²⁰ BOA, TD 701, s. 63, BOA, TD 483, s. 69. Bu Tatar mahallesinde hanelerden sadece bir tanesine Tatar ifadesi konulmuştur.

¹²¹ BOA, TD 701, s. 64, BOA, TD 483, s. 70. Cangeldi, Nurgeldi gibi isimlerde veled-i Tatar ifadesi yer almamıştır. Bakay Ağa köyde yaşayanlar arasında zikredilmez. BOA, KK 3954, s. 2'de "Defter-i Adet-i Ağnâm ı Rûsum-u Ağıl-ı Kaza-yı Kili ve Akkirman" başlığı altında Küçük Katırcı köyünde yaşayanlar arasında zikredilen bir Bakay Ağa bulunmaktadır ki bizim Tatar Ağaları arasında gördüğümüz Bakay Ağa olabilir.

¹²² BOA TD 701, s. 65; BOA, TD 483, s. 71.

¹²³ BOA, TD 483, s. 71-72. 701 numaralı defterde 25 hane ve 13 mücerredten oluştuğu ve Tatar varlığına dair bir kayıt bulunmadığı görülmektedir, BOA, TD 701, s. 65.

¹²⁴ BOA TD 701, s. 66-67; BOA, TD 483, s. 72.

7. Karye-i Kızıl Pınar Der Kenar-ı Ab-ı Turla: 18 hane ve 3 mücerredten oluşan bir köydür. Köyde 16 hanede gebran bulunmaktadır. Bir hane için Tatar ifadesi düşülmüştür¹²⁵.
8. Karye-i Mihvace Ağa nam ı diğer Eşek Deresi: 20 haneden oluşan bir köydür. 12 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹²⁶.
9. Karye-i Yanık Hisar: Merkez köy, Tatar mahallesi ve cemaat-i gebran olmak üzere üç kısımdan oluşan bir köydür. 17 müslim hane ve 5 müslim mücerred ile 52 gebran hane ve 5 mücerred gebrandan oluşan bir köydür. Tatar mahallesi 7 haneden oluşmaktadır¹²⁷.
10. Karye-i Büyük Dere nam ı diğer Eşek Deresi: 13 hane ve 2 mücerredten oluşan bir köydür. 2 hane ve 1 mücerredde Tatar ifadesi bulunmaktadır¹²⁸.
11. Karye-i Kara Novay: 10 hane ve 1 mücerredten oluşan bir köydür. Tatar ifadesine rastlanılmamakla birlikte Nogay ismi nedeni ile köyün tamamı Tatar olarak kabul edilmiştir. Köydeki şahıs isimleri de bunu desteklemektedir. Köydeki hanelerden birinin seyyid olması dikkat çekmektedir¹²⁹.
12. Karye-i Nasuh Ağa: 17 haneden oluşan bir köydür. 6 hanede Tatar ifadesi bulunmaktadır¹³⁰.
13. Karye-i İslam: 5 haneden oluşan bir köydür. İki hanede Tatar ifadesi bulunmaktadır¹³¹.
14. Karye-i Şakir Öni nam-ı diğer Eşek Deresi: Merkez köy ve Mahalle-i Kara Ali'den oluşmaktadır. Toplamda 34 haneden oluşmaktadır. Merkez

---

¹²⁵ BOA, TD 701, s. 67; BOA TD 483'de bu köyde 2 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır, s. 72

¹²⁶ BOA, TD 701, s. 69; Işık "karye-i Mihrace Ağa nam ı diğer Esenderesi" şeklinde okumuştur, Işık, a.g.t, s. 147; BOA, TD 483, s. 74.

¹²⁷ BOA, TD 701, s. 69-70; BOA, TD 483, s. 75.

¹²⁸ BOA, TD 701, s. 72; BOA, TD 483, s. 78-79.

¹²⁹ BOA, TD 701, s. 73; BOA, TD 483, s. 79; Işık, "karye-i Karaboray" şeklinde okumuştur, Işık, a.g.t, s. 156-157.

¹³⁰ BOA, TD 701, s. 73; BOA, TD 483, s. 79.

¹³¹ BOA, TD 701, s. 73; BOA, TD 483, s. 80.

köyde 5 hane için, Mahalle-i Kara Ali'de ise 3 hane için Tatar ifadesi kullanılmıştır. Toplamda 8 Tatar hanesi bulunmaktadır¹³².

15. Karye-i Mehmedçar der Vadi-i Şeyh Hızır: 13 hane ve 3 mücerreden oluşan bir köydür. 3 hane ve 1 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır¹³³.

16. Karye-i Ak Seyyid: 6 haneden oluşan bir köydür, 1 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹³⁴.

17. Karye-i Ali İmar Der Vadi-i Eşek Deresi Nam-ı Diğer Şeyh Hızır: 16 hane ve 3 mücerreden oluşan bir köydür. 8 hane ve 3 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹³⁵.

18. Karye-i Aşağı Bağlar: 21 haneden oluşan bir köydür. 7 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹³⁶.

19. Karye-i Ak Mehmed: 28 hane ve 1 mücerreden oluşan bir köydür. 10 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹³⁷.

20. Karye-i Alibeğ Hafız der Vadi-i Şeyh Hızır: 10 haneden oluşan bir köydür. 6 hane için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹³⁸.

21. Karye-i Caneş Ağa-yı Tataran: 9 hane ve 3 mücerreden oluşan bir köydür. 4 hane ve 2 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır. Bu köyün tamamı Tatar kabul edilmiştir¹³⁹.

22. Karye-i İsa Koca Ağa-yı Tataran: 17 hane ve 2 mücerreden oluşan bir köydür. 5 hane ve 2 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır. Bu köy halkının tamamı Tatar kabul edilecektir¹⁴⁰.

---

¹³² BOA, TD 701, s. 74; BOA, TD 483, s. 80. Bu köyde Caneş veled-i Ağ Pulad, Tumay veled-i Baykara, için Tatar ifadesi kullanılmamıştır.

¹³³ BOA, TD 701, s. 75; BOA, TD 483, s. 81. Işık, karye-i Mehmedsar olarak okumuştur, Işık, a.g.t, s. 161.

¹³⁴ BOA, TD 701, s. 75; BOA, TD 483, s. 81.

¹³⁵ BOA, TD 701, s. 76; BOA, TD 483, s. 82.

¹³⁶ BOA, TD 701, s. 76; 483 numaralı tahrir defterinde 21 haneden oluşmaktadır ve 7 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır, BOA, TD 483, s. 82.

¹³⁷ BOA, TD 701, s. 77; BOA, TD 483, s. 83.

¹³⁸ BOA, TD 701, s. 77; BOA, TD 483, s. 83.

¹³⁹ BOA, TD 701, s. 78; BOA, TD 483, s. 83-84. Caneş Ağa köyde yaşayanlar arasında zikredilmez fakat oğlu köyde yaşamaktadır. Caneş Ağa'nın oğlu için bile Tatar ifadesi kullanılmamıştır. Buda ailesi net bilenen isimlerde Tatar ifadesinin kullanılmadığını göstermektedir; Işık, karye-i Halis Ağa olarak okumuştur, Işık, a.g.t, s. 167-168.

23. Karye-i Esengeldi An Tataran:14 hane ve 9 mücerredden oluşan bir köydür. 3 hane ve 2 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır. Bu köy halkının tamamı Tatar kabul edilecektir¹⁴¹.
24. Karye-i Kara Evli:11 hane ve 1 mücerredden oluşan bir köydür. 6 hane ve 1 mücerredde Tatar ifadesi bulunmaktadır¹⁴².
25. Karye-i Bostan Ali:18 hane ve 1 mücerredden oluşan bir köydür. 4 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁴³.
26. Karye-i Papas Ağa: 36 hane ve 12 mücerredden oluşan bir köydür. Mahalle-i Papas Ağa, Mahalle-i Bay Seyyid, Mahalle-i Sevindik, Mahalle-i Baybak ve Mahalle-i Murtaza olmak üzere beş mahallesi vardır. 13 hane ve bir mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁴⁴.
27. Karye-i Kara Kasım Mae Mahalle-i Kovancı: 701 numaralı deftere göre 9 hane, 3 mücerred ve 2 hane-i gebrandan oluşan bir köydür. 701 numaralı tahrir defterinde köyde Tatar bulunduğuna dair bir kayıt yokken 542 numaralı tahrir defterinde 2 hane ve bir mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır. 483 numaralı deftere göre bu köy 17 müslim ve 1 gebran hanesi ile 10 müslim mücerred ile 1 mücerred gebrandan oluşmaktadır ve 9 hane ve 5 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁴⁵.
28. Karye-i Alabaş Sinan: 16 hane ve 7 mücerredden oluşan bir köydür. 1 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁴⁶.
29. Karye-i Kulan Hafız: 23 hane ve 3 mücerredden oluşan bir köydür. Bu köydeki 8 hane için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁴⁷.

---

¹⁴⁰ BOA, TD 701, s. 78. İsa Koca Ağa ve oğlu köyde yaşayanlar arasında zikredilmiş fakat onlar için Tatar ifadesi kullanılmamıştır. Fakat Tatar oldukları kesindir; 483 numaralı tahrir defterine göre 17 hane ve 7 mücerredden oluşuyor yazılmış fakat 701 numarada olduğu gibi 17 hane ve 2 mücerreddir; BOA, TD 483, s. 84.

¹⁴¹ BOA, TD 701, s. 78-79; BOA, TD 483, s. 84. Esengeldi ve oğulları için Tatar ifadesi kullanılmamıştır. Fakat Tatar oldukları kesindir.

¹⁴² BOA, TD 701, s. 79; BOA, TD 483, s. 85.

¹⁴³ BOA, TD 701, s. 79-80; 483 numaralı defterde 3 hane ve 1 mücerred Tatar bulunmaktadır, BOA, TD 483, s. 85.

¹⁴⁴ BOA, TD 701, s. 80; BOA, TD 483, s. 86, Tatar hane ve mücerred sayısı aynıdır; 542 numaralı defterde ise Tatar hanelerinin sayısı yedidir, BOA, TD 542, s. 13.

¹⁴⁵ BOA, TD 701, s. 70, BOA TD 542, s. 10. 542 numaralı defterde köyün 18 hane, 1 imam, 1 çiftlik ve 2 mücerredden oluştuğu görülmektedir; BOA, TD 483, s. 78.

¹⁴⁶ BOA, TD 542, s. 10-11. 701 numaralı defterde olduğu gibi bu köyde de Urar Geldi, Devlet Geldi, Turak gibi büyük ihtimalle Tatar ismi olan isimlerde bile Tatar ifadesi kullanılmamıştır.

30. Karye-i Allahvirdi Hafız: 7 hane ve 1 mücerredten oluşan bir köydür. 1 hane ve bir mücerrede Tatar ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz¹⁴⁸.
31. Karye-i Aşbuldu: 20 hane, 4 mücerred ve 1 müezzinden oluşan bir köydür. 7 hanede Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁴⁹.
32. Karye-i Sunkar Ahmed Mae Mahalle-i Boğdanlı: 28 hane ve 4 mücerredten oluşan bir köydür. Mahalle-i Boğdanlı için an Tatarân ifadesi kullanıldığından dolayı tamamı Tatar sayılmıştır. Bu mahalle 19 hane ve 1 mücerredten oluşmaktadır¹⁵⁰.
33. Karye-i Babak Ağa: 23 hane ve 1 mücerredten oluşan bir köydür. 7 hanede Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁵¹.
34. Karye-i Can Ahmed: 15 hane ve 4 mücerredten oluşan bir köydür. 6 hane ve 1 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁵².
35. Karye-i Kul Mehmed: 8 hane ve 1 mücerred ve 1 imamdan oluşan bir köydür. Bu köy için “*karye-i Kul Mehmed, karye-i mezbure defter-i atikte cemeat-ı Tatarân deyü kayd olunmuştur*” kaydı bulunduğu için köyün tamamı Tatar olarak kabul edilecektir¹⁵³.
36. Karye-i Yaman Çora: 16 hane ve 1 mücerredten oluşan bir köydür. Bu köy için “*karye-i Yaman Çora, tâbi-i Kara Kasım defter-i atikte Tatarân deyü kayd olunmuştur*” ifadesi bulunduğu için bu köyün tamamı Tatar kabul edilmiştir. Defterde ise 10 hane ve 1 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır. Han Sarı veled-i Yaman Çora için Tatar ifadesinin kullanılmadığı görülmektedir¹⁵⁴. Bu da aile ismi net bilinenler ve tanınanlar için veled-i Tatar ifadesinin kullanılmadığını düşündürmektedir.

---

¹⁴⁷ BOA, TD 542, s. 11.

¹⁴⁸ BOA, TD 542, s. 11-12.

¹⁴⁹ BOA, TD 542, s. 12.

¹⁵⁰ BOA, TD 542, s. 12-13. Keleş, bu mahalle ismini Sakar Ahmed olarak okumuştur.

¹⁵¹ BOA, TD 542, s. 13. Allahkulu veled-i Mamay, Babak Ağa veled-i Urur, Kareş veled-i Han Sultan, Hızır Ali veled-i Han Seyyid gibi isimlerde Tatar ifadesinin kullanılmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu köyün tamamının Tatar olma ihtimali çok yüksektir.

¹⁵² BOA, TD 542, s. 13-14.

¹⁵³ BOA, TD 542, s. 14. Bu köyde sadece 3 hanede Tatar ifadesinin kullanılması ailesi ile birlikte iyi tanınan kişilerde Tatar ifadesinin konulmadığı şeklindeki düşüncemizi desteklemektedir.

¹⁵⁴ BOA, TD 542, s. 14.

37. Karye-i Bakaş Ağa: 20 hane ve 1 mücerredten oluşan bir köydür. 11 hanede Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁵⁵.
38. Karye-i Çömlekçi nam ı diğer Arpacı: 9 hane, 3 mücerred ve 3 çiftlikten oluşmuştur. 5 hane ve 3 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁵⁶.
39. Karye-i Evhaddca: 27 hane, 21 mücerred, 1 imam, 12 yamak mae eşküncü, 4 tane veled-i muafdan oluşan bir köydür. 10 hane ve 1 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁵⁷.
40. Karye-i Kınalı Mehmed: 5 hane, 10 mücerred, 3 muaf ve 2 veled-i muafdan oluşan bir köydür. 2 hane ve 3 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁵⁸.
41. Karye-i Göz Turali: 3 hane, 4 mücerredten oluşan bir köydür. 1 Tatar hanesi bulunmaktadır¹⁵⁹.
42. Karye-i Salihce: 13 hane, 8 mücerred ve 2 muaf haneden oluşan bir köydür. 3 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁶⁰.
43. Karye-i Bayramlı: 10 hane, 4 mücerred, 1 ama, 4 eşküncü mae yamak, 1 çiftlikten oluşan bir köydür. 1 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁶¹.
44. Karye-i Hoşkadem: 16 hane, 7 mücerred, 5 muaf hane, 1 muaf mücerred, 1 seyyid hanesinden oluşmaktadır. 1 hanede Tatar ifade edilmiştir¹⁶².
45. Karye-i Balı Çoban: 14 haneden oluşan bir köydür. 2 hanede Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁶³.
46. Karye-i Hamza Halife Nam-ı diğer Süleyman Halife: 6 hane, 5 mücerred, 8 muaf hane ve 1 veled-i muaf mücerredten oluşan bir köydür. 2 mücerredde Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁶⁴.

---

¹⁵⁵ BOA, TD 542, s. 15.

¹⁵⁶ BOA, TD 542, s. 15.

¹⁵⁷ BOA, TD 542, s. 16.

¹⁵⁸ BOA, TD 542, s. 17.

¹⁵⁹ BOA, TD 542, s. 17.

¹⁶⁰ BOA, TD 542, s. 18.

¹⁶¹ BOA, TD 542, s. 18.

¹⁶² BOA, TD 542, s. 19.

¹⁶³ BOA, TD 542, s. 21. Devlet Geldi veled-i Sarıbaş, Beg Geldi veled-i Kulbaş için Tatar ifadesi kullanılmamıştır.

47. Karye-i İnehan: 9 hane ve 6 mücerredten oluşan bir köydür. 1 hane için Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁶⁵.
48. Karye-i Aziz Koca: 15 hane ve 7 mücerredten oluşan bir köydür. 1 mücerred için Tatar ifadesi kullanıldığı görülmektedir¹⁶⁶.
49. Karye-i Ağa Yunus: 13 hane, 3 mücerred ve 2 muaf haneden oluşan bir köydür. 7 hane ve 2 mücerredde Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁶⁷.
50. Karye-i Kulaguzlu: 22 hane, 7 mücerred ve 7 muaf haneden oluşan bir köydür. 3 gebran hanesi ve 1 gebran mücerredi bulunmaktadır. 3 hane ve 1 mücerredde Tatar ifadesi kullanıldığı görülmektedir¹⁶⁸.
51. Karye-i Anadolu: 7 hane, 4 muaf eşküncü hane ve 2 mücerred muaftan oluşan bir köydür. 1 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁶⁹.
52. Karye-i İnesi: 20 hane, 9 mücerred, 4 muaf hane ve 1 veled-i muaftan oluşan bir köydür. 3 hane ve 1 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁷⁰.
53. Karye-i Koca Hasan: 14 hane, 3 mücerred, 1 imam, 1 muaf hane ve 1 veled-i muaf mücerredten oluşan bir köydür. 4 hane ve 1 mücerredde Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁷¹.
54. Karye-i Kayadboca: 14 hane, 7 mücerred ve 2 muaf haneden oluşan bir köydür. 3 mücerredde Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁷².
55. Karye-i Ali Fakı: 17 hane, 7 mücerred, 8 eşküncü muaf hane, 2 veled-i muaf mücerredten oluşan bir köydür. 1 hanede Nogay Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁷³.

---

¹⁶⁴ BOA, TD 542, s. 21.

¹⁶⁵ BOA, TD 542, s. 22.

¹⁶⁶ BOA, TD 542, s. 23. Ali veled-i Han Boldu için Tatar ifadesi kullanılmamıştır.

¹⁶⁷ BOA, TD 542, s. 25.

¹⁶⁸ BOA, TD 542, s. 25-26.

¹⁶⁹ BOA, TD 542, s. 26.

¹⁷⁰ BOA, TD 542, s. 28-29.

¹⁷¹ BOA, TD 542, s. 29.

¹⁷² BOA, TD 542, s. 29.

¹⁷³ BOA, TD 542, s. 30.

56. Karye-i Zurnacı: 17 hane, 3 mücerred, 2 muaf haneden oluşan bir köydür. 6 hanede ve 3 mücerredde Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁷⁴.
57. Karye-i Aslıhan: 8 hane, 7 mücerred ve eşküncü muaf hanesinden oluşan bir köydür. 1 hane ve 1 mücerred için Tatar ifadesinin kullanılmıştır¹⁷⁵.
58. Karye-i Hasan Bey: 12 hane, 6 mücerred ve 4 eşküncü muaf hanesi ile 3 veled-i muaf mücerredden oluşan bir köydür. 3 hane için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁷⁶.
59. Karye-i Yanaldere Nam-ı Diğer Koca Kurd: 19 hane, 14 mücerred, 4 eşküncü mae muaf hane ile 1 veled-i muaf mücerredden oluşan bir köydür. 1 hane ve 2 mücerredde Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁷⁷.
60. Karye-i Feridce: 31 hane, 12 mücerred, 4 eşküncü muaf hanesi ve 1 muaf mücerredden oluşan büyük bir köydür. 4 hanede Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁷⁸.
61. Karye-i Öksüzöğlü: 9 hane, 4 mücerred ve 4 muaf haneden oluşan bir köydür. 1 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁷⁹.
62. Karye-i Sarı Mahmud: 11 hane, 5 mücerred ve 5 eşküncü mae muaf hane bulunmaktadır. 1 hanede Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁸⁰.
63. Karye-i Mustafa Taviçe: 2 çiftlik, 33 hane, 12 mücerred, 2 muaf hane ve 1 muaf mücerredden oluşan büyük bir köydür. 12 hane ve 2 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁸¹.
64. Karye-i Davudca: 215 numaralı tahrir defterinde Davudca köyüne bağlı bir Tatar Osman mahallesi bulunmaktadır. Muhtemelen Tatar kökenlilerden oluşan bir mahalledir. Bu defterde nüfus hakkında bilgi

---

¹⁷⁴ BOA, TD 542, s. 31.

¹⁷⁵ BOA, TD 542, s. 32.

¹⁷⁶ BOA, TD 542, s. 33.

¹⁷⁷ BOA, TD 542, s. 34.

¹⁷⁸ BOA, TD 542, s. 35.

¹⁷⁹ BOA, TD 542, s. 36.

¹⁸⁰ BOA, TD 542, s. 36-37.

¹⁸¹ BOA, TD 542, s. 37.

verebilecek bir veri bulunmamaktadır¹⁸². 483 numaralı defterde bu köyün 20 hane, 12 mücerred ve 1 çiftlikten oluştuğu görülmektedir. Bu deftere göre Davudca köyünde 2 Tatar hanesi ve 5 mücerred bulunmaktadır¹⁸³.

65. Karye-i Artuk Şücağ: 15 hane, 4 mücerred ve 5 çiftlikten oluşan bir köydür. 1 hanede Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir¹⁸⁴. 701 numaralı defterde 3 hane, 2 mücerred ve 4 çiftlikten oluşur¹⁸⁵.

Akkirman'a Bağlı Tatar Nüfusu Barındıran Çiftlikler

1. Çiftlik-i Boysa Nasuh Der Vadi-i Manastır: 2 hane ve 1 çiftlikten oluşmaktadır. 1 hane için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁸⁶.
2. Çiftlik-i İnehan Merd-i Kale Saruyar Nam Karyede Bulunmuştur: 1 hane, 1 çiftlik ve 1 mücerredten oluşmaktadır. 1 hane ve 1 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁸⁷.
3. Çiftlik-i Tatar Ali Defter-i Köhnede Davudca Nam Karyede Yazılmıştır: 4 hane, 2 mücerred ve 1 çiftlikten oluşmaktadır. Hane ve mücerredler için Tatar ifadesi kullanılmamakla birlikte çiftlikteki hane ve mücerredler Tatar nüfus içinde kabul edilmiştir¹⁸⁸.
4. Çiftlik-i Haydar Ağa Defter-i Köhnede Artuk Şüca Nam Karyede Yazılmıştır: 4 çiftlik, 13 mücerred Müslim ve 3 mücerred gebrandan oluşan bir çiftliktir. Mücerredlerin 11 tanesi için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁸⁹.
5. Çiftlik-i Kayadboca ve Çiftlik-i Şaşı Hamza: 7 hane, 1 mücerred ve 6 çiftlikten oluşmaktadır. Bir hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁹⁰.

¹⁸² BOA, TD 215, s. 4; 701 numaralı defterde bu köy 17 hane ve 11 mücerredten oluşmaktadır, BOA, TD 701, s. 71.

¹⁸³ BOA, TD 483, s. 77.

¹⁸⁴ BOA, TD 483, s. 73.

¹⁸⁵ BOA, TD 483, s. 77-78.

¹⁸⁶ BOA, TD 701, s. 81; BOA, TD 483, s. 87.

¹⁸⁷ BOA, TD 701, s. 81; BOA, TD 483, s. 87.

¹⁸⁸ BOA, TD 701, s. 82; BOA, TD 483, s. 88.

¹⁸⁹ BOA, TD 701, s. 82-83; BOA, TD 483, s. 88-89.

¹⁹⁰ BOA, TD 701, s. 84; 483 numaralı defterde 6 çiftlik, 8 hane ve 3 mücerredten oluşmaktadır ve 1 Tatar mücerred bulunmaktadır, BOA, TD 483, s. 89-90.

6. Çiftlik-i Ürekçi Hasan: 2 hane, 1 çiftlik ve 1 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 1 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁹¹.
7. Çiftlik-i Mehmed: 1 çiftlik ve 3 mücerredten oluşmaktadır. 3 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁹².
8. Çiftlik-i Hacı Abdullah: 13 hane, 8 çiftlik ve 3 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 7 hane ve 2 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁹³.
9. Çiftlik i Musa Çelebi Mae Çiftlik-i Hacı Ramazan: 9 hane, 2 çiftlik ve 4 mücerred Müslim ve 3 mücerred gebrandan oluşmaktadır. Müslim mücerredlerden 3 tanesi ve hanelerden 6 tanesi için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁹⁴.
10. Çiftlik-i Ali bin Sakızlu: 8 hane, 2 mücerred Müslim ve 1 mücerred gebrandan oluşan bir çiftliktir. 8 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁹⁵.
11. Çiftlik-i Hacı Mustafa bin Papas: 3 çiftlik, 20 hane, 3 mücerred gebran ve 1 mücerred Müslümandan oluşan bir çiftliktir. 17 hane ve 1 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁹⁶.
12. Çiftlik-i Hacı Sinan ve Çiftlik-i Eflak Ahmed ve Çiftlik-i Mehmed: 5 çiftlik, 10 hane, 12 mücerred Müslim ve 6 mücerred gebrandan oluşan bir çiftliktir. 8 hanede ve 11 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁹⁷.
13. Çiftlik-i Rüstem Çelebi ve Çiftlik-i İsa bin Koca ve Selman Reis ve Çiftlik-i Murad Bey: 4 çiftlik, 1 hane, 16 mücerred Müslim ve 4 mücerred gebrandan oluşan bir çiftliktir. 1 hane ve 14 mücerred müslimde Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁹⁸.

---

¹⁹¹ BOA, TD 701, s. 85; BOA, TD 483, s. 91.

¹⁹² BOA, TD 701, s. 86; BOA, TD 483, s. 92.

¹⁹³ BOA, TD 701, s. 87; BOA, TD 483, s. 92.

¹⁹⁴ BOA, TD 701, s. 87; BOA, TD 483, s. 93. Burada 5 hane ve 3 mücerredde Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.

¹⁹⁵ BOA, TD 701, s. 88; BOA, TD 483, s. 93.

¹⁹⁶ BOA, TD 701, s. 88; BOA, TD 483, s. 94.

¹⁹⁷ BOA, TD 701, s. 88-89; BOA, TD 483, s. 94-95.

¹⁹⁸ BOA, TD 701, s. 89; BOA, TD 483, s. 95.

14. Çiftlik-i Yahya ve Çiftlik-i Hacı Abdulkerim ve Çiftlik-i Bekir: 4 çiftlik, 7 hane ve 5 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 4 mücerred ve 1 hanede Tatar ifadesi kullanılmıştır¹⁹⁹.
15. Çiftlik-i Dülger Kemal: 1 çiftlik, 2 hane ve 4 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 4 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır²⁰⁰.
16. Çiftlik-i Delü Mehmed: 2 çiftlik, 4 mücerred Müslim ve 3 mücerred gebrandan oluşmaktadır. 4 mücerred müslimde Tatar ifadesi kullanılmıştır²⁰¹.
17. Çiftlik-i Mihrali: 1 çiftlik ve 4 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 3 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır²⁰².
18. Çiftlik-i Esik Ağa: 10 hane ve 1 mücerredten oluşmaktadır. 3 hanede ve 1 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmaktadır²⁰³.
19. Çiftlik-i Ramazan bin Berber Sufi: 2 çiftlik, 2 hane ve 2 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 1 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır²⁰⁴.
20. Çiftlik-i Divane Mustafa: 3 çiftlik, 3 mücerred Müslim ve 3 mücerred gebrandan oluşan bir köydür. 3 mücerred Müslim için Tatar ifadesi kullanılmıştır²⁰⁵.
21. Çiftlik-i Hamamcı Mustafa: 1 çiftlik ve 3 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 3 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır²⁰⁶.
22. Çiftlik-i Veli bin Bedüllü: 1 çiftlik ve 2 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 2 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır²⁰⁷.
23. Çiftlik-i Hamamcı Sinan: 3 çiftlik, 9 hane ve 6 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 9 hane ve 6 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır²⁰⁸.

¹⁹⁹ BOA, TD 701, s. 90; BOA, TD 483, s. 96. Burada hane sayısı 8 olarak belirtilmiştir.

²⁰⁰ BOA, TD 701, s. 90; BOA, TD 483, s. 96.

²⁰¹ BOA, TD 701, s. 91; BOA, TD 483, s. 97.

²⁰² BOA, TD 701, s. 91-92; BOA, TD 483, s. 97.

²⁰³ BOA, TD 701, s. 92, BOA, TD 483, s. 98. Burada 701 numaralı defterden farklı olarak 2 hane ve 1 mücerredde Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.

²⁰⁴ BOA, TD 701, s. 94; BOA, TD 483, s. 100.

²⁰⁵ BOA, TD 701, s. 94; BOA, TD 483, s. 100.

²⁰⁶ BOA, TD 701, s. 95; BOA, TD 483, s. 101

²⁰⁷ BOA, TD 701, s. 96; BOA, TD 483, s. 102

24. Çiftlik-i Haraç Sinan: 6 hane ve 2 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 1 mücerredde Tatar ifadesi kullanılmıştır²⁰⁹.
25. Çiftlik-i Kara Yazıcı: 2 hane, 4 çiftlik ve 7 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 7 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır²¹⁰.
26. Çiftlik-i Topcı Hızır: Devlet Giray'ın adamı Ali Çelebi'nin çiftliğidir. Devlet Giray tarafından Akkirman'da esir tamgası için görevlendirilmiştir. Kanuni tarafından öşr ve avarızdan muaf tutulmuş bir çiftliktir²¹¹. Hane sayısı, Tatar bulunup bulunmadığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.
27. Çiftlik-i Kara Mustafa: 3 çiftlik, 3 hane ve 5 mücerredten oluşmuştur. 2 hane ve 5 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır²¹².
28. Çiftlik-i Salih: 2 çiftlik, 1 hane ve 1 mücerredten oluşan bir çiftliktir. 1 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır²¹³.

Akkirman Sancağı'na bağlı Tatarların meskûn olduğu köylerde 1271 hane içinde 362 Tatar hanesi ve 338 mücerred içinde 65 mücerred Tatarın bulunduğu görülmektedir. Akkirman'da Tatarların meskûn olmadığı 24 köyde ise 339 hane ve 112 mücerred bulunmaktadır. Bu da Akkirman kazası köylerinde toplam olarak 1610 hane içinde 362 Tatar hanesi ve 450 mücerred içinde 65 mücerred Tatarın bulunduğunu ortaya koymaktadır. Burada belirtilmesi gereken diğer bir noktada 1610 haneden 144'ünün gebran hanesi ve 450 mücerredden 30 tanesinin gebran mücerredi olduğudur.

Akkirman Sancağı'na bağlı Tatarların meskûn olduğu çiftliklerde 118 hane içinde 72 Tatar hanesi ile 133 mücerred içinde 89 mücerred Tatarın bulunduğu görülmektedir. Akkirman'da Tatarların meskûn olmadığı 29 çiftlikte ise 30 hane ve 98 mücerred bulunmaktadır. Bu da Akkirman'da çiftliklerde 148 hanede 72 Tatar hanesinin ve 231 mücerred içinde 89 Tatarın bulunduğunu ortaya koymaktadır.

---

²⁰⁸ BOA, TD 701, s. 96; BOA, TD 483, s. 102.

²⁰⁹ BOA, TD 701, s. 100; BOA, TD 483, s. 106.

²¹⁰ BOA, TD 701, s. 101; BOA, TD 483, s. 107. Burada 4 hane ve 2 mücerred için Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.

²¹¹ BOA, TD 701, s. 102; BOA, TD 483, s. 107.

²¹² BOA, TD 701, s. 102; BOA, TD 483, s. 107.

²¹³ BOA, TD 701, s. 102; BOA, TD 483, s. 108.

Çiftliklerde 148 haneden 30 hane ve 231 mücerredden 119 tanesinin gebran olduğu anlaşılmaktadır.

Toplamda Akkirman kırsalında 1758 hanenin ve 681 mücerreddin bulunduğunu görmekteyiz. Bu 1758 haneden 1584'i ve 681 mücerreddin 532'si Müslümanlara ait iken geride 174 hane ve 149 mücerred gayr-i Müslimlere aittir. 1584 Müslüman hanesinden 434 hane ve 532 Müslüman mücerredden 154 tanesinin Tatarlar'a ait olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız²¹⁴.

Kili'ye Bağlı Tatar Nüfus Barındıran Köyler:

Bucak bölgesi içine dahil etmemekle birlikte Kili şehir merkezinde 45 hanede ve 11 mücerredde Tatar ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz. 23 Tatar hanesi ve 7 mücerred Tatarıyla Şeyh İbrahim Mahallesi en büyük Tatar mahallesidir²¹⁵.

1. Karye-i Yakaca Mae Kocagöl: 47 hane, 40 mücerred Müslim ve 10 gebran haneli bir köydür. 5 hane ve 5 mücerred için Tatar ifadesi kullanılmıştır²¹⁶.

2. Karye-i Tatar Süleyman: Tatar Süleyman ve Mahalle-i Mamanay Tatar'dan oluşmaktadır. Toplam olarak 61 hane ve 5 mücerredden oluşmaktadır. 25 hanede Tatar ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu köyün tamamını Tatar nüfus içinde değerlendireceğiz²¹⁷.

3. Çiftlik-i Süleyman Çelebi: 3 mücerred Müslim 4 gebran mücerredden oluşan bir çiftliktir. 1 mücerredde Tatar ifadesinin kullanıldığı görülmektedir²¹⁸.

Bu verilerin ışığında Kili kazası kırsalında Tatarların meskûn olduğu yerleşimlerde 118 hane içinde 66 Tatar hanesi ve 51 mücerred içinde 10 mücerred Tatarın bulunduğu görülmektedir. Sonuç olarak Tatarların yaşadığı bölgede bulunan 118 haneden 108'i Müslümanlara ait, 10 tanesi ise gebranlara ait bulunmaktadır. 108 Müslüman hanesinden 66 hane ifade ettiğimiz gibi Tatarlara aittir. Kili'de Tatarların

²¹⁴ Bizim Akkirman'a ait verdiğimiz rakamlar Işık'ın çalışmasında ulaştığı sonuçlardan farklıdır. Bunun iki sebebi vardır. İlki ve en önemlisi Işık'ın çalışmasında sadece 701 numaralı defterin verileri söz konusu iken biz 542 numaralı deftere ait sonuçları da kullanmamız diğeri de Işık'ın çiftlikleri hane kabul etmesine rağmen biz çiftlikleri hane kabul etmedik.

²¹⁵ BOA, TD 701, s. 118-124; 483 numaralı defterde 6 Tatar hanesi ve 5 mücerred Tatar bulunduğu görülmektedir ki 701 numaralı defterle mukayese edildiğinde rakamların çok düşük olduğu dikkat çekmektedir, BOA, TD 483, s. 126-133.

²¹⁶ BOA, TD 701, s. 131-132.

²¹⁷ BOA, TD 701, s. 132-133.

²¹⁸ BOA, TD 701, s. 142.

yaşamadığı yerlerde toplamda 123 hane ve 249 mücerred bulunmaktadır. Bu 123 hanenin 1 tanesi Müslüman hanesi iken 122 tanesi gebran hanesidir. 249 mücerreddin tamamı ise gebran mücerredidir.

Toplamda Kili kırsalında bulunan 241 haneden 109'u Müslüman hanesi iken 132 hane ise gayr-i Müslim unsurlara ait hanelerdir. Kili kırsalında bulunan 300 mücerreddin ise 47'si Müslüman, 253'ü ise gayr-i Müslim'dir. 109 Müslüman hanesinden 66'sı ve 47 Müslüman mücerredten 10 tanesi Tatarlara ait bulunmaktadır.

Bucak bölgesinin temel olarak Akkirman ve Kili arasındaki step arazisi olduğu akılda tutulduğunda 1570-80 yılların başında bu bölgede toplamda 1999 hane ve 981 mücerreddin bulunduğunu görmekteyiz. Hanelerden 1693'ü Müslümanlara ait iken 306'sı gayr-i Müslim unsurlara aittir. 1693 Müslüman hanesinden 500'ü Tatarlara ait hanelerdir. 981 mücerredten 579'u Müslüman unsurlara, 402'si ise gayr-i Müslim unsurlara aittir. 579 Müslüman mücerredten 164'ü Tatardır.

Tablo:1 Tahrir Defterlerine Göre Bucak Havalisi Hane ve Mücerred Dağılımı.

	AKKIRMAN		KİLİ		BUCAK	
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Müslüman*	1584	532	109	47	1693	579
Gayrimüslim	174	149	132	253	306	402
Tatar	434	154	66	10	500	164
Toplam	1758	681	241	300	1999	981

Genel kabule uygun olarak bir haneyi beş kişi kabul edersek Bucak arazisinde bulunan nüfus değerleri şu şekilde olacaktır. Toplamda Bucak bölgesinde 10976 kişi bölgede yaşamaktadır. Bunlardan 9044'i Müslüman, 1932'si ise gayr-i müslim'dir. 9044 Müslüman nüfus içerisinde ise 2664 kişilik bir Tatar nüfus bulunmaktadır. Bu Tatarların 2324'i Akkirman kırsalında yaşarken 340 tanesi Kili kırsalında yaşamaktadır. Bu verilerin tablo ile ifadesi şu şekildedir.

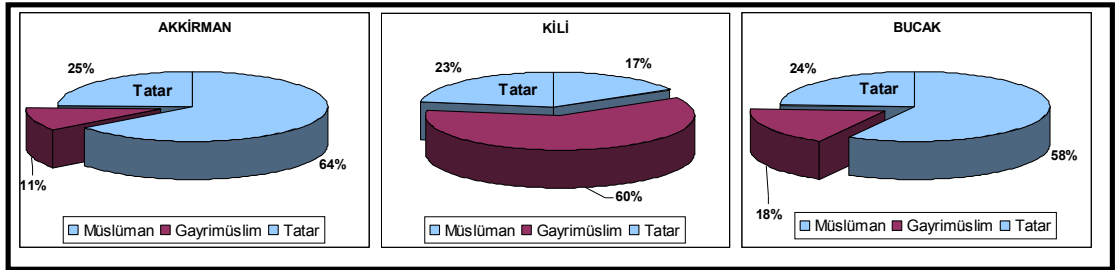
* Müslüman nüfus içerisindeki verilerde Tatar nüfus da bulunmaktadır.

Tablo: 2 Tahrir Defterlerine Göre Bucak Havalisinin Nüfusu

	AKKİRMAN			KİLİ			BUCAK		
	Hane*5	Mücerred	Toplam	Hane*5	Mücerred	Toplam	Hane*5	Mücerred	Toplam
Müslüman*	7920	532	8452	545	47	592	8465	579	9044
Gayrimüslim	870	149	1019	660	253	913	1530	402	1932
Tatar	2170	154	2324	330	10	340	2500	164	2664
Toplam	8790	681	9471	1205	300	1505	9995	981	10976

Bu veriler yüzdelik dilimlerle ifade edildiğinde karşımıza şu şekilde bir manzara çıkmaktadır. Müslüman nüfusun toplam nüfusa oranı % 82,4'dür. Gayr-i Müslim nüfusun toplam nüfusa oranı ise % 17,6'dır. Tatarların toplam nüfusa oranı % 24,3 dir. Müslüman nüfus içerisinde ise Tatarların oranı % 29,4'dir. Doğal olarak Müslüman nüfus içerisinde Tatarların oranı daha fazla olmuştur. Tatar nüfusun kendi içinde ise Akkırman kırsalında yaşayan Tatarların oranı % 87,2 Kili kırsalında yaşayan Tatarların oranı ise % 12,8'dir.

Grafik: I Bucak Havalisindeki Nüfusun Etnik ve Dini Dağılımı

Sonuç olarak burada tahrir defterlerine dayalı olarak verdiğim rakamların bölgedeki asgari Tatar sayısını yansıttığını düşünmekteyim. Tatar kökenli olduğu açık olan çok sayıda isimde Tatar ifadesinin bulunmayışı bu yöndeki düşüncemizin temel nedenidir. Bunun yanı sıra Osmanlı belgeleri de kaza halkının çoğunluğunun Tatar olduğunu "...ahâli-i vilâyetin ekserisi Tatar olmakla şer'i şerife adem-i

* Müslüman nüfus içerisindeki verilerde Tatar nüfus da bulunmaktadır. Dolayısıyla toplam nüfusta Tatar nüfusuna tekrar yer vermeye gerek kalmamıştır.

inkıyâdları olmağla inâd ve muhalefetleri daima ziyâde olmakdan hâlî değildir...” ifadesi ile bu durumu teyit etmişlerdir²¹⁹.

Daha sonraki yıllarda önemli sayıda Tatar nüfus barındıran İsmail Geçidi’nin bu tahririn yapıldığı dönemde Kili’ye bağlı bir köy olduğu ve Boğdanlılar’ın saldırısı nedeniyle harap olduğu görülmektedir²²⁰. Tatar nüfusunun zamanla önem kazandığı diğer bir merkez olan Bender’de bu dönemde birisi şehir merkezinde ikisi köylerde olmak üzere üç Tatar hanesi bulunmaktadır. Bender’de de Tatar nüfusun şehir ve kır nüfusu içinde bir öneme sahip olmadığı görülmektedir²²¹.

7. 1550-1600 YILLARI ARASINDA BUCAK BÖLGESİNİ ETKİLEYEN SİYASİ OLAYLAR VE BUCAK TATARLARI’NA ETKİLERİ

Bucak bölgesindeki Tatar varlığının siyasi ve askeri faaliyetlerinin anlaşılabilmesi için Bucak bölgesinin coğrafi konumu göz önünde tutulmalıdır. Evliya Çelebi’nin “...amma bu mezkûr Bucak Tatarı cümle 47 bin aded güzide... dilaver ve server-i hünerverlerdi kim Akkirman kal’asın Sultan Beyazıd ı Veli dest i kafirden feth ettikte bu kırk bin aded Tatarı Eflak ve Boğdan ve Kazak ve Maskov ve Çeh ve Macar küffarlarının böğürlerine mih olsunlar deyü muaf u müsellem edüp Akkirman Bucağında iskan ettirüp ol ecilden Bucak Tatarı derler...”²²² ifadesi ile ortaya koyduğu üzere Bucak bölgesi Osmanlı-Eflak, Osmanlı-Boğdan, Osmanlı-Kazak ve Osmanlı-Leh ilişkilerinin merkezinde yer alan bir bölge ve Bucak Tatarları da bu bölgede askeri açıdan önemli bir unsurdur. Bunlardan özellikle Boğdan, Lehistan ve Leh Kazakları olarak Osmanlı kaynaklarını da geçen Özi Kazakları’nın birbirleri ile iç içe giren faaliyetleri Bucak bölgesinin tarihi ve bu tarih içinde Bucak Tatar varlığının anlaşılması için çok önemlidir.

1550-1600 yılları arasında Karadeniz’in kuzeyinde meydana gelen siyasi olayların içerisinde Bucak bölgesine etkileri açısından en önemli olaylardan birisi Ukrayna’da Kazak toplumunun ortaya çıkışıdır. Bu Kazak toplumunun 1470, 1480’li yıllardan sonra tarih sahnesine çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemde Polonya Kralı Sigismund’ın (1507-1548) Özi çevresindeki araziye Türk-Tatar

²¹⁹ BOA, MD 30, Sayfa: 16, Hüküm: 29, H. 29 Muharrem 985/ M. 18 Nisan 1577 tarihli bu hüküm Akkirman Sancakbeyi ve Kadısı’na gönderilmiştir.

²²⁰ BOA, TD 701, s. 143; BOA, TD 483, s. 148.

²²¹ BOA, TD 701, s. 148-169, s. 152, 158, 161.

²²² Evliya Çelebi, a.g.e, *Altıncı Kitap*, s. 197-198.

akınlarına karşı milis kuvvetlerine bağışlaması önemli bir aşama olarak görülmektedir. Çehrin, Trehtemir gibi şehirler bu dönemde önemli Kazak merkezleri olarak ortaya çıkmıştır. 16. yüzyıl boyunca Polonya arazisinde serflikin yayılması, feodal kargaşa, Tatar saldırıları gibi olaylar Kazak toplumunun gelişimini hızlandırmıştır²²³. Ukrayna’da şehirlerdeki Kazaklardan ayrı olarak Zaporog Kazaklarından bahseden ilk kayıt ise 1568 yılına aittir²²⁴. Oluşumunu bu şekilde tamamlayan Kazaklar Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’in kuzeyinde karşılaştığı en önemli problemlerden olacak, Eflak ve Boğdan’da meydana gelen isyanlara olan katkısı ya da doğrudan doğruya Osmanlı arazisine gerçekleştirdiği saldırılarla Osmanlı Devleti’ne büyük zorluklar çıkaracaktır²²⁵.

1500-1600 arasında Osmanlı Devleti Boğdan’da sık sık tekrarlanan isyanlar ile karşılaşırken Eflak’ta durumun Boğdan’a göre daha sakin olduğu görülmektedir. 1561 yılında Boğdan’da, Almanların desteği ile Johann Basilikos’un voyvodalığı elde ettiğini görmekteyiz. Osmanlı Devleti bu durumdan hoşnut olmasa da vergilerin ödenmesi ve itaat etmesi karşılığında Basilikos’un voyvodalıkta kalmasına onay vermiştir. 1564 yılında Johann’a karşı bir ayaklanma gerçekleşmiş ve Erdelliler’in desteği ile Johann öldürülmüş ve boyarların desteklediği Stefan Tomşa voyvoda ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti ise Aleksandr’ı desteklemiş ve O’nun voyvoda olmasını sağlamıştır. Stefan Tomşa ise Lehistan’a kaçmış fakat 5 Mayıs 1564 tarihinde Lvov’da idam edilmiştir. 1563-1565 tarihinde Almanlar Boğdan voyvodalığına kendi adaylarını geçirmek için çabalamaya devam etmişlerdir²²⁶.

---

²²³ Orest Subtelny, *Ukraine A History*, Second Edition, University Of Toronto Pres, Toronto 1994, s. 108-109; D. İ. Evarnitsky, a.g.e, C, 1, s. 27; C.2, s. 12-16; Hrushevsky Ukrayna Kazaklarının varlığına dair en erken belgenin 1492 yılına ait olduğunu belirterek daha geç bir tarih verir, Michael Hrushevsky, *A History Of Ukraine*, Edited by O. J. Frederiksen, Yale Universty Pres, New Haven 1941, s. 154; Yücel Öztürk Kazaklar’ın kökeni hakkında farklı bir görüş ileri sürmektedir, O Ukrayna Kazakları’nın kökenini Türk unsurlara bağdaştırmaktır, Yücel Öztürk, a.g.e, s. 159-186.

²²⁴ D. İ. Evarnitsky, a.g.e, C. 2, s.16.

²²⁵ Dimitri Vişnevetskiy ile birlikte 1560’lardan sonra Zaporogların Ukrayna’da Boğdan tahtına kendi adaylarını çıkarabilecek bir siyasi güç haline geldiği ve Azak’tan Boğdan’a kadar uzanan hattın Zaporogların Osmanlı Devleti ile çatıştığı alan haline geldiği ifade edilmiştir, Viktor Damyan; *Ukrainskoe Kazaçestvo V Političeskoj İstorii Moldavskogo Knyajestva (Vtoroya Polovina XVI V - Naçalo 80-X Gg. XVII V.)*; Kişinevskiy Gosudarstvenniy Pedagogičeskiy Universitet, Kişinev – Moldavya 2007, s. 42.

²²⁶ Iorga, *Osmanlı*, C.3, s.58-59; Uzunçarşılı, a.g.e, C. 2, s. 433-434; L. E. Semenova, “Vzaimootnoşeniya Dunayskih Knyajestva C Osmanskoy İmperiey V 16. V.”, *Osmanskaya İmperiya İ Stranı Tsentralnoy, Vostočnoy Evropı V XV-XVII VV* içinde, İzdatelsvo “Nauka” Moskva 1984, s. 197-198; Öztürk Osmanlı Devleti’nin Boğdan ve Eflak’ta 1550-1570’li yıllarda karşılaştığı sıkıntılarının arkasında Hasburglar ve Moskova’nın bulunduğunu belirtmektedir, Yücel Öztürk, 1559-

Aleksandr'dan sonra oğlu Boğdan 1568'de voyvoda olmuştur. Boğdan'ın Lehistan'ı ziyaret ettiği 1572 yılında boyarların isteği üzerine İoan Cel Cumplit voyvoda seçilmiş ve Boğdan'dan rahatsız olan Osmanlı Devleti bu durumu hemen onaylamıştır. Leh asilzadelerin bazıları Boğdan'ı yeniden başa geçirmek istemişlerse de başarılı olamamışlardır. 1574 yılında Boğdan Voyvodası İoan isyan etmiştir. İsyanın başlangıç safhasında oldukça başarılı olsa da daha sonra İoan Voyvoda, Silistre Sancak Beyi Davud Beyle Vulçitrın Beyi Hızır Bey'e karşı taarruz ettiği esnada yakalanarak öldürülmüştür²²⁷.

İoan'da sonra Boğdan Voyvodalığı'na Eflak Voyvodası Aleksandr'ın kardeşi Topal Petru tayin edilmiştir. 1577 yılında Leh soylularının kontrolündeki Kazakların desteği ile İvan Podkov Boğdan'a saldırıp kontrolü altına almıştır. Osmanlı tarafından desteklenerek Lehistan tahtına çıkarılan Stefan Bathori ve Osmanlı kuvvetlerinin baskısı altında İvan Podkov çekilmek zorunda kalmış ve kaçtığı Lehistan'da Bathori tarafından idam edilmiştir. Fakat Boğdan'a yönelik Lehistan kaynaklı saldırılar devam etmiştir²²⁸. 1581 yılında da Leh soylularının desteği ile Boğdan'da yeni bir isyan çıkmıştır. Osmanlı Devleti Yanku Voyvodayı azletmiş, Yanku Voyvoda sığındığı Lehistan'da idam edilmiştir²²⁹.

15 Eylül 1594 tarihinde uzun süredir Papalık ve Alman İmparatorunun kışkırtmaları ve iç sıkıntılar sonucunda Eflak Voyvodası Mihail'in isyanı patlak vermiştir. Kısa bir süre sonra bu isyana Boğdan Voyvodası Aaron ve Eflak Voyvodası Bathoride katılmıştır. 1601 yılında Mihail'in Alman komutan George Basta tarafından öldürülmesine kadar Osmanlı Devleti'ni uğraştıran bu isyan 1550-1601 yılları arasında gerçekleşen ve etkileri itibariyle en güçlü ve en büyük isyandır²³⁰.

1563 Erdel-Eflak-Boğdan Olayları ve Dimitriy Vişnevetskiy", *Türklük Araştırma Dergisi-17*, Bahar 2005, s. 92-93.

²²⁷ İoan Voyvoda'nın isyanı konusunda en önemli çalışma hiç kuşkusuz Berindei'nin bu konudaki makalesidir, Berindei, "Le Propleme Cossack", İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e, C.3, s. 89-91; Evarnitsky, a.g.e, s. 30, Danişmend, a.g.e, C. 2, s. 416-417; Yücel Öztürk, a.g.e, s. 297-298; Romen kroniklerinde İoan Voyvoda'nın hile ile ele geçirildiği belirtilmektedir, Grigore Ureke, "Letopisetul Tarii Moldovei, (Boğdan Tarihi)", hzl., Mehmed Ali Ekrem, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I Kronikler*, içinde, Ankara 1993, s. 19-20.

²²⁸ Yücel Öztürk, a.g.e, s. 304-305.

²²⁹ Iorga, *Osmanlı*, C. 3, s. 224.

²³⁰ Mihail'in isyanın sebepleri ve başlangıcı hakkında bkz., Peçuyulu, *Tarih*, C. 2, 158-162; Naima Mustafa Efendi, *Târih-i Naima*, C. 1, hzl., Mehmed İpşirli, T.T.K Yayınları, Ankara 2007, s. 76-77;

Bu siyasi ve askeri süreçler bizim için Bucak bölgesine meskûn olan Tatarlar’a olan etkileri açısından önemlidir. Öncelikle bu olaylar Boğdan üzerinde Leh soyluları ile Osmanlı Devleti arasında güçlü bir rekabetin olduğunu, Leh Krallarının Osmanlı Devleti ile Leh asilzadelerinin çıkarları arasında dengeyi bulmakta zorlandıklarını ortaya koymaktadır²³¹.

50 yıllık bir zaman dilimi içinde meydana gelen bu isyanlar, Osmanlı Devleti’nin bölgede bir güvenlik sıkıntısı yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu sıkıntılardan bunalan Osmanlı Devleti Boğdan boyarlarını şu şekilde uyarmıştır. “*Boğdan Ayanına ve Bolarlarına hüküm ki, hala Boğdan Voyvodası Petre Voyvoda mektup gönderüp Han oğulların akın idüp sinup Hatvan câniblerine gelmişdir deyü i’lâm idüp ve Leyh keferesi bu husûsu Petre Voyvodadan zan idüp Boğdan’a müstevli olmak fikrinde oldukların bildirüp imdi bu husûs vâki ise Niğbolu ve Vidin ve Akıncı Sancağı Beği ve Bender Beği ve Kazak Ağaları ve Tatar Hanı hazır olup mezkurlardan veyahud gayriden voyvodalık sevdasıyla Boğdan’a her kim müstevli olur ise varup hakkından gelmek emrim olmuştur mezkur Han oğlu bu cânibden işaret ile ve yine Petre Voyvoda tahriğin ile varmayup babasının dahi emrin tutmayup fuzûlî varmışdır ilelhal şöyleki eğer Leyhlüden ve eğer gayriden bazı kefare Boğdan’a voyvoda olmak sevdasıyla asker cem’ idüp gelirse veyahud el altından size haber gönderüp müşavere iderse mürd olan Aleksandr gibi gelüp dahil olduktan sonra kabul olunur mülâhaza itmeyesen. Şöyleki bu defa Boğdan’a aherden kimesne gelüp voyvodalık sevdasıyla müstevli olup siz Petre Voyvodaya muavenet ve yoldaşlık itmeyüp ele viresiz veyahud gelen laine arka yardım olası minba’d bu defa Boğdan vilâyeti voyvodalara verilmeyüp Müslüman beğlerine verilüp isyân ve tuğyân idenler kılıçdan geçirilüp yerlerine aher Türk raiyetleri kondurmak mukarrerdir sonra günahlarınız kendi boyunlarınıza bu canibden bilmeyüp biz böyle olacağın bilmezdik demeyin nedâmet fâide itmez anın gibi melâinden biri ol sevdâ ile*

Katip Çelebi, *Fezleke*, vr. 13b-14a/ s. 253-255, 16b-17a/ s. 262-264; Uzunçarşılı, a.g.e., C. 3, II. Kısım, s.80-82; Boğdan Voyvodası Aaron’un isyanında Kazak liderler Nalivayko ve Lobodi’nin 29 Ekim 1594 tarihinde Boğdan’a gerçekleştirdiği saldırının etkili olduğu görülmektedir, bu saldırıdan sonra 1 Kasım 1594 de Bratislav’daki Boğdan temsilcileri Hasburglar ile ittifaka girmişlerdir, Erich Lassota Von Steblau, *Hasburgs And Zaporozhian Cossacks, The Diary Of Erich Lassota Von Steblau 1594*, İng.ye Çev. Orest Subtelny, Ukranian Academic Pres, 1975, s.44-45, Appandice Nu. s. 126-127.; Damyan, a.g.t, s. 8, 69; Yücel Öztürk, a.g.e, s. 316-320.

²³¹ Yücel Öztürk, a.g.e, s. 294-298, Berindei, “Le Propleme Cossack”, s. 347.

*Boğdan'a kasd iderse voyvoda'nıza arka yardım olup hariçden kimesneyi içinize komayup men' idüip tekrar akıncı ve Tatar tâifesi varmaya muhtaç itmeyesiz*²³².

Bu belgeden açıkça anlaşılacağı üzere 1574 yılında bile Osmanlı Devleti Boğdan'daki gerçek güç sahibi olan boyarları Anadolu'dan bir miktar Müslüman Türk nüfusunu Boğdan'a iskân edip Boğdan'ın başına da Müslüman bir bey getirmekle tehdit etmiştir²³³. Hiç kuşkusuz bu tehdit içinde önemli bir gerçekliği de barındırmaktadır. Bucak bölgesine 1550'lilerden sonra yaşanan Tatar göçünü dikkate aldığımızda bu tehdidin gerçekleştirilme ihtimali oldukça yüksektir. Bunun yanı sıra bu isyanlar sırasında Müslüman nüfusun ister istemez Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması kaçınılmazdır. Bu koşulları göz önünde tuttuğu açık olan Osmanlı yöneticilerinin Boğdan'ın hemen yanı başında yer alan Bucak bölgesine gerçekleşen Tatar göçüne daha olumlu bakmaya başlayacağı hatta destekleyeceği kesindir.

1550-1600 yılları arasında Bucak bölgesine voyvodalıklarda meydana gelen isyanlar sırasında, Lehlilerin kontrolünde Kazaklar tarafından ya da bizzat Kazaklar tarafından gerçekleştirilen saldırılarda Osmanlı yönetiminin Bucak havalisine Tatar göçüne ve Tatar toplumunun Kazaklık ile ifade edilen askeri organizasyonuna olumlu bakmasının diğer bir nedeni gibi görünmektedir. Bu nedenle Bucak bölgesine yönelen saldırıların tespit edilmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi konumuz açısından önemlidir.

1545 yılından sonra Bucak havalisi ile Özi Nehri civarında bulunan Müslüman halka ve yerleşim yerlerine yönelik saldırıların şiddetlendiğini görmekteyiz. 1546 yılında Çerkes Kirman ve Braslav'da bulunan Lehlilerden Özi havalisine yönelik bir saldırı olmuştur. 1548'de Özi bölgesine yönelik yeni saldırılar gerçekleşmiştir. 1548 yılındaki saldırıya katılanlar arasında Braslav Beyi Knez Paveş ve Bar Beği Bernarda Pretwicza ve Leyh Kralı Beğlerbeğisi oğulları Pan

---

²³² BOA, MD 26, Sayfa: 256, Hüküm: 715. Bu hüküm Ioan Voyvoda isyanının etkisiyle kaleme alınmış olup H. 22 Cemaziyelahir 982/ M. 9 Ekim 1574 tarihlidir.

²³³ Bu tehdit Ferhad Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Eflak, Erdel ve Boğdan'ın isyanından sonra H. 5 Ramazan 1003/ M. 13-14 Mayıs 1595 tarihinde Eflak ve Boğdan'ın eyalet haline getirilmesiyle hayata geçirilmiştir. Boğdan eski Şirvan Beylerbeyisi olan Cafer Paşa'ya, Eflak Satırcı Mehmed Paşa'ya ve bölgenin tamamı mukataa kabul edilip defterdarlığı ile Yenişehirli Muharrem Bey görevlendirilmiştir. Katip Çelebi, *Fezleke*, vr. 19b/ s. 271; Naima bu olayın tarihi olarak, 14.05.1595 tarihini vermektedir, Naima, a.g.e, C. 1, s. 91. Bu durum sadece görevlendirme olarak kalmıştır. İsyen ve savaş sürecinden sonra statüko aynı şekilde muhafaza edilmiştir.

Yaroş ve Pan Nikola ve Dimitri Vişnevetskiy bulunmaktadır²³⁴. Bu saldırıdan sonra Dimitri Vişnevetskiy'nin adı bölgede daha sık duyulmaya başlayacaktır. 1549 yılında aralarında Dimitri Vişnevski'nin de bulunduğu Leh soyluları tekrar Özi bölgesini vurmuşlardır. Bu saldırıda yapılan hasarların tespiti için Cafer Çavuş görevlendirilmiştir. Cafer Çavuş bu hasarları bir defter de tespit etmiştir²³⁵.

1550 öncesinde Özi'nin yanı sıra Akkirman bölgesine de saldırılar gerçekleşmiştir. 1547 yılında Leh Krallığına bağlı kişiler Akkirman çevresini vurarak esir almış ve hayvan sürülerini yağmalamışlardır²³⁶. Bir yıl sonra Tatarların saldırısına karşılık olarak Leh Kazakları Akkirman ve çevresini vurmuşlar, Türklere ait hayvanlar ile Tatarlara ait at sürülerini çalıp götürmüşlerdir²³⁷.

Özi havalisine yönelik 1545'lerden sonra başladığını gördüğümüz saldırılar 1550'den sonra devam etmiştir. Özi kalesi 1548 yılında Hetman Mikolaja Sieniawskiego, Jarosza i Mikolaja, Bogusza Koreckiego, Bar Starotası Bernarda Pretwicza ve Dimitri Vişnevetskiy liderliğindeki Lehliler tarafından 1552 yılının Nisan ve Mayıs aylarında abluka altına alınmıştır. Bunlar bölgede bulunan halkın bir kısmını öldürmüşler bir kısmını ise esir etmişlerdir. Bölge halkına ait at ve hayvan sürüleri ile değerli eşyalar saldırganlar tarafından yağma edilmiştir²³⁸.

Özi sahrasında saldırılar 1553-1555 yılları arasında da devam etmiş, Özi Sahrasında Akkirman halkına ait koyun ve sığır sürüleri yağmalanmıştır. Bu saldırıyı yapanlar Kazaklar olarak tasvir edilmişlerdir²³⁹. Bu saldırılar üzerine Kanuni Sultan Süleyman, Lehistan Kralı I. Sigismund'a 6 Mayıs 1557'de mektup yazarak Kralı uyarmıştır. Bu mektuptan anlaşıldığına göre Akkirman ve Özi havalisindeki gelişmeler hakkında padişahı, Kırım Hanı Devlet Giray ve Akkirman Sancak Beyi

²³⁴ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 85, s. 94-9; Belge: 110, s. 111-112; Belge: 112, s. 112-113; Bu saldırıların 1544 yılından itibaren başladığı söylenebilir, *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve 12321 Numaralı Mühimme Defteri*, hzl., Halil Sahillioğlu, İstanbul 2002, s. 3.

²³⁵ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 112, s.113; Belge: 113, s. 114; Dimitri Vişnevetskiy'inin Osmanlı faaliyetleri için bkz., Yücel Öztürk, a.g.e, s. 258-284; Yücel Öztürk, "Dimitriy İvanoviç Vişnevetskiy ve Faaliyetleri" *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 2003, s. 106-139; Öztürk, "Erdel-Eflak-Boğdan", s. 89-93.

²³⁶ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 93, s. 99-100.

²³⁷ Belgelerde Akkirman'daki Türklerin saldırılar için Tatarları suçladığı görülmektedir, Jaroslav Stepaniv; "A Turkish document In Ukranian From The Mid-Sixteenth Century: On The Origin Of Cossacks", *Harvard Ukrainian Studies*, Volume I, Number 2 June 1977, s. 213-224, özellikle s. 217.

²³⁸ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 132, s. 132.

²³⁹ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 154, s. 154.

bilgilendirmiştir. Kırım Hanı ve Akkirman Sancak Beyine göre Özi havalisindeki saldırıların sorumlusu Dimitri Vişnevski'dir²⁴⁰.

H. 21 Şevval 960/ M. 15 Temmuz 1560 tarihli bir diğer belgede ise Akkirman iskelesine karşısına 200 kadar kâfirin gelip at, elbise vb. şeyleri yağmaladığı hakkındaki bir kayıt bulunmaktadır. Belgede bu saldırıların her yıl gerçekleştiğinin belirtilmesi ise bu saldırıların yaygınlık ve süreklilik kazandığını göstermesi açısından önemlidir²⁴¹.

H. Zilkade 972/ M. Haziran 1565 tarihinde Çerkeskirmen, Mankirman, Braslav kalelerinden gelen Kazaklar Özi Suyu'ndan gelip Özi'nin yakınındaki iller ile Takladı Mirza İlini vurmuşlar, Akkirman ve Cankirman arasındaki 8000-9000 baş koyunu alıp götürmüşlerdir. Bu saldırıda bunun yanı sıra Moskova'dan padişaha samur kürk getiren Karaş adlı tüccarın bulunduğu kabileyi basıp 30-40 araba kıyafeti çalmışlardır. Üç, dört bin altın civarında maddi zarar yaşanmıştır²⁴². 1565 yılında Lehli Vasko'nun yirmi iki pare şayka ve dört yüzden fazla asker ile Cankirman kalesini vurduğunu²⁴³, 1565 yılının son günlerinde Lehistan'a bağlı Bar Kalesi Kazaklarının Bender kalesine saldırarak at sürüsü çaldığını²⁴⁴, gene Kazak şehirleri arasında zikredilen Braslav'dan gelen saldırganların Turla Suyu'nun öte yakasındaki sığır ve koyunları götürüp, çobanları soydukları görülmektedir²⁴⁵.

H. 20 Rebiülahir 978/ M. 21 Eylül 1570 tarihinde bir mühimme hükmünün ifadesi ile “*dört beşyüz evlû*” Tatar topluluğu Akkirman taraflarına giderken Lehliler'in saldırısına uğramış ve tamamı esir edilmiştir. Özi civarında olan Tatar topluluklarına yılda dört beş defa saldırı yapıldığı, Tatarların ailelerinin esir edildiği, hayvanlarının kaçırıldığı belirtilmektedir. Bu saldırılar sonrasında esir alan yaklaşık bin kadar Tatarın Çerkeskirmen, Braslav, Kanev gibi kalelerde bulunduğu, en son saldırılar hakkında Mehmed Çavuşun bizzat olaya vakıf olduğu name-i hümayûn ile

²⁴⁰ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge:157, s. 157;

²⁴¹ BOA, MD 3, Hüküm: 1325, a.g.e, s. 577.

²⁴² BOA, MD 6, Hüküm: 1245, a.g.e, s. 238-239.

²⁴³ BOA, MD 5, Hüküm: 292, 293, 294, *5 Numaralı Mühimme Defteri, Tıpkıbasım*, hzl., Hacı Osman Yıldırım, vd., T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994, Tıpkıbasım s. 126-127.

²⁴⁴ BOA, MD 5, Hüküm: 818, a.g.e, Tıpkıbasım s. 314.

²⁴⁵ BOA, MD 5, Hüküm: 1579, a.g.e, Tıpkıbasım s. 571.

Leh Kralına bildirilmiş, Kazaklarına sahip çıkarak barış şartlarına uyması gerektiği açıklanmıştır²⁴⁶.

H. 1 Safer 981/ M. 2 Haziran 1573 tarihinde dört yüzden fazla Lehistan askeri Akkirman karşısında Kırım'dan ticaret için gelen bir kabileyi basmışlar, çok sayıda tüccarı öldürdükten sonra 700 baş sığır çalıp kaçmışlardır. Akkirman kalesinin Beşlü Ağası peşlerine düşmüş ve Sarusu yakınlarında her iki grup çatışmıştır. Bu çatışmada Beşlüler Kethüdası ve yanındaki askerlerden bazıları Leh askerlerince öldürülmüştür. Osmanlı yönetimi Leh krallık seçimi sıkıntıları olduğu için bu hükmü Lehistan beylerinden Yazlucka Voyvodaya göndermiştir²⁴⁷.

İoan Voyvoda'nın isyanı sırasında 1574 yılının Haziran ayında İoan Voyvoda'nın hetmanı tarafından Bender kalesinin kuşatıldığını, Bender etrafındaki Müslümanlara ait köylerin yakılıp yıkıldığını görmekteyiz²⁴⁸. İoan Voyvoda'nın öldürülmesinden sonra da bölgede karışıklıklar devam etmiştir. 25 şaykadan oluşan bir kuvvet ile Lehliler, Akkirman kalesine saldırmışlardır. Bu saldırıda Akkirman kalesinin varoşu yakılmıştır. Benzer bir saldırının bir sene öncede yapıldığı kayıtlarda görülmektedir²⁴⁹.

1576'da 5 aded kalyata ile Akkirman kalesini korumaya gönderilen Ali Kapudan 35 şayka ve 700 kâfir gelince karşısındaki düşmana karşı duramamış ve zamanı gelmeden kale korumasından ayrılarak çekilmiştir. Ali Kapudan kalyataları ile çekilince H. 18 Receb 984/ M. 11 Ekim 1576 tarihinde Lehistan'a tâbi Çerkeskirman, Bratislav ve Bar gibi şehirlere mensup Lehliler Akkirman kalesine saldırmışlar ve kale halkından 28 kişiyi öldürdükten sonra Akkirman Boğazını kapatmışlardır²⁵⁰. H. 15 Ramazan 984/ M. 6 Aralık 1576 tarihinde Lehistan Kralı yazılan bir nâme-i hümayûn ile bu saldırıdan dolayı uyarılmıştır. Bu namede Akkirman, Bender ve Cankirman gibi Osmanlı şehirlerine Çerkeskirman, Bratislav,

²⁴⁶ BOA, MD 14, Sayfa: 408-409, Hüküm: 575.

²⁴⁷ BOA, MD 22, Sayfa: 110, Hüküm: 225.

²⁴⁸ BOA, MD 26, Sayfa: 11, Hüküm: 30; Sayfa: 18 Hüküm: 52.

²⁴⁹ BOA, MD 26, Sayfa 35, Hüküm: 94; N. Iorga *Studii İstorice Chilie şî Cetatii Albe , Etududes Historiques Concernat Chilia (Kili) et Cetatea Alba (Akkirman)*, Studii İstorice, Bükrei 1899 dan alıntılan Berendei, Mihnea Brendei; "La Porte Ottomane Face Aux Coaques Zaporogues 1600-1637", *Harvard Ukranian Studies*, Volume I, Number 3 September 1977, s. 273-274. Iorga'nın verdiği şayka sayısı Mühimme kayıtlarındaki şayka sayısı ile eşleşmektedir.

²⁵⁰ BOA, MD 28, Sayfa: 361, Hüküm: 933; Aynı saldırıyı Berindei'de N.Iorga *Studii*'ye dayanarak belirtmiştir, Berindei, Le Cossack, s. 273-274, Iorga'nın verdiği şayka sayısı ile Mühimme kayıtlarındaki şayka sayısı birbiri ile eşleşmektedir.

Bar gibi Lehistan kalelerinden sürekli olarak saldırılar gerçekleştiği belirtildikten sonra sayemizde Lehistan tahtına geçtiniz, bu saldırıları durdurun ve bu saldırıyı gerçekleştirenleri diğerlerine ibret olacak şekilde ortadan kaldırılın denmiştir²⁵¹.

1577 yılında Osmanlı-Polonya ilişkilerini bozarak Lehistan'ın konumunu zorlaştırmak isteyen IV. İvan'ın yönlendirmesiyle saldırıya geçen Kazaklar Özi, Akkirman ve Kırım'ı vurmuşlardır²⁵². Corteper'in Avrupa kaynaklarına dayanarak verdiği bu saldırılar dönemin Osmanlı belgelerine de yansımıştır. 1577 yılında Kefeli Mehmed bin Mustafa adlı tacir ticaret için Leh Krallığına giderken Özi sahrasında Akkirman önünde saldırıya uğrayarak malları yağmalanmış, kendisi de esir edilmiştir. Bunun yanı sıra Akkirman Kadısı'nın bildirdiğine göre H. 17 Zilkade 984/ M. 5 Şubat 1577 tarihinde Lehistan tarafından gelen saldırganlar Akkirman ve Kili arasındaki kışladan 100 kadar sığırı çalıp gitmişler bu sığırların 20 tanesini Braslav Beyine vermişlerdir²⁵³. Bu saldırılara ilaveten muhtemelen Ocak ayı içinde Özi kalesine de bir saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırıyı yapanlar da Leh Krallığına tâbi Cankirman, Kanev ve Çerkeskirman taraflarından gelen saldırganlardır. Bu saldırıda Özi kalesinin varoşu yakılmış, Hacı Bayram Ağa oğlu Mehmed ile Ferhad Ağa oğlu Murteza saldırganlar tarafından esir edilmiş ve kurtulma bedeli olarak otuz bin altın istenmiştir. Bu saldırılardan dolayı Leh Kralı bir kez daha aradaki anlaşmaya sadık kalması konusunda uyarılmıştır²⁵⁴.

Kazaklar tarafından gerçekleştirilen saldırılar 1578 yılında da devam etmiştir. 1578 yılında İslam Kirman, Kazaklar tarafından saldırıya uğramış²⁵⁵, H. 19 Cemaziyelevvel 986/ M. 24 Temmuz 1578'de beş yüz, altı yüz civarında Kazak Akkirman tarafında görülmüş, bir alay Kazak'ın Bender'e doğru harekete geçtiği bildirilmiştir. Bir gün sonra yani 20 Cemaziyelevvel 986'da Kazakların bu saldırıdaki asıl hedefinin Boğdan olduğu ortaya çıkmıştır. Akkirman ve Bender'e yönelik saldırı muhtemelen bir şaşırtma saldırısı olmuş, asıl Kazak kuvvetini

²⁵¹ BOA, MD 29, Sayfa 33, Hüküm: 77, 29 Numaralı Mühimme Defteri (984-1576)(Tahsil, Özet-Transkripsiyon), hzl., Gülay Kahveci, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998, s. 55-57.

²⁵² Carl Max Corteper, *Ottoman Imperialism During The Reformation: Europe And The Caucasus*, New York University Press, New York 1972, s. 33.

²⁵³ BOA, MD 31, Sayfa: 68-69 Hüküm: 174; Bu saldırıların yanı sıra Lehistan sınır kalelerinden olan Temir Ok'tan gelen saldırganlar Orhay ve çevresini vurmuşlardır.

²⁵⁴ BOA, MD 29, Sayfa: 144, Hüküm: 355, Kahveci, a.g.t, s. 189, 190.

²⁵⁵ Iorga, "N.Iorga, *Studii*"den alıntılan Berendei, "La Porte" s. 273-274.

oluşturan çoğu süvari dört bin civarında Kazak Turla Nehri'nden geçerek Boğdan'a girmişler ve Yaş Pazarına doğru ilerlemeye başlamışlardır²⁵⁶.

H. Ramazan 987/ M. Ekim-Kasım 1579 tarihli bir kayda göre ise bin civarında tüfekli Kazak-ı Ak'ın Özi havalisindeki Tatarları vurdukları görülmektedir. Bu saldırıdan dolayı ilk olarak Lehliler suçlanmışsa da Lehliler suçun Kazaklarda olduğunu belirtmişlerdir²⁵⁷. Bu belgenin diğer bir önemli yanı da tespit edebildiğimiz kadarı ile Osmanlı kaynaklarında ilk defa Kazak-ı Ak ifadesinin kullanılmasıdır.

1580 yılında yine Çerkes Kirman, Kanev, Cankirman, Braslav kalelerinden gelen Kazaklar Özi Suyu çevresindeki Tatar topluluklarına saldırmışlar, Akkirman sahrasından yüz bin koyun çalmışlar ve Devlet Giray tarafından yaptırılan İslam Kirman kalesini tahrip etmişlerdir²⁵⁸. Özi çevresinde saldırıların devam ettiği diğer bir hükümden anlaşılmaktadır²⁵⁹.

1583 yılında Kazakların, Akkirman ve Bender şehirlerine saldırdığını görmekteyiz. Iorga'ya göre bu saldırıların sebebi Türklerin Özi nehrini geçerek Leh topraklarına yerleşmeye çalışmasıdır²⁶⁰. Corteper'de, Bender'e yapılan saldırıdan bahsetmekte bu saldırıyı gerçekleştirenlerin Leh Kralı Stefan Bathory'nin emri ile idam edildiğini belirtmektedir²⁶¹.

Osmanlı kaynaklarından *Tarih-i Selaniki*'de Bender'e yapılan saldırı hakkında bilgi vermekte ve saldırının tarihi olarak H. 22 Ramazan 991/ M. 9 Ekim 1583 tarihini vermektedir. Selaniki'ye göre bu saldırı Rumeli Beylerbeyisi Cafer Paşa'nın Silistre'de olduğu sırada gerçekleşmiş ve 1500 yeniçeri ile Cafer Paşa müdahale ederek Kazakları yenilgiye uğratmıştır²⁶². 1584 yılında Bender tekrar Kazakların saldırısına uğrayarak yakılmıştır²⁶³. 1584 yılında gerçekleşen bir saldırıdan Osmanlı kaynakları da bahsetmektedir. Osmanlı kaynaklarına göre

²⁵⁶ BOA, MD 35, Sayfa: 114, Hüküm: 288.

²⁵⁷ BOA, MD 33, Sayfa: 121-122, Hüküm: 265.

²⁵⁸ BOA, MD 34, Sayfa: 133-135, Hüküm: 285, Bu kayıt H. 23 Cemaziyelevvel 988/ M. 8 Temmuz 1580 tarihine aittir.

²⁵⁹ BOA, MD 38, Sayfa: 165, Hüküm: 323; Sayfa: 326 Hüküm: 861. Bu kayıt H. 22 Zilhicce 987/ M. 10 Ocak 1580 tarihine aittir.

²⁶⁰ Iorga, *Osmanlı*, C.3, s.224-225; Osmanlı belgelerinde bu saldırıları doğrulamaktadır, BOA, MD 51, Hüküm: 202, hzl. Hikmet Ülker, *Sultan'ın Emir Defteri (51 Numaralı Mühimme Defteri)*, İstanbul 2003, s. 106.

²⁶¹ Corteper, a.g.e, s. 86, 93.

²⁶² *Tarih-i Selaniki*, C.1, s. 140.

²⁶³ Evarnatskiy, a.g.e, C.II, s. 61

Akkirman ve Özi çevresi saldırıya uğramıştır. Bu saldırıyı gerçekleştirenler Osmanlı kaynaklarına göre Akkirman ve Özi'ye yakın Lehistan kalelerinden gelen Leh Kazaklarıdır. Bu saldırıda gene halkın koyun, sığır gibi değerli malları çalınmıştır²⁶⁴.

1586 yılında Kazaklar saldırılarına devam ederek Bender ve Tatar bölgelerini vurmuşlardır. Osmanlı kayıtlarına göre Bender üzerine saldıran Kazaklar yenilgiye uğratılmış, 250 kadar Kazak esir alınarak İstanbul'a gönderilmiştir. Kazakların başarısızlığının temel nedeni yağan yağmur nedeni ile tüfeklerini kullanmaması olmuştur²⁶⁵.

1587 yılının Ağustos ayında Lehistan'da kral seçimi sıkıntıları nedeniyle ortaya çıkan otorite boşluğundan da faydalanan Kazakların saldırılarının şiddeti daha da artmıştır. Özi, Bender ve Akkirman, Kazakların saldırısına uğramış, Babadağı yakılmıştır²⁶⁶. Osmanlı kaynakları Ağustos ayında meydana gelen saldırılarda Özi kalesinin Kazaklar eline geçtiğini, bu işe Lehistan beğlerinin önderlik ettiğini belirtmişlerdir²⁶⁷. H. 29 Zilhicce 995/ M. 30 Kasım 1587 tarihinden kısa bir süre önce Turla Suyu'nu geçen 2000 Kazak'ın kısa bir süre sonra sayılarının 10000'e ulaştığını ilk başta hedeflerinin Boğdan iken sonra Akkirman ve Bender üzerlerine yöneldikleri görülmektedir.

H. 21 Rebiülahir 996/ M. 14 Ağustos 1588 tarihinden önce hareket geçen 2 bini atlı ve 10 bini piyade olan Kazaklar Bender'e doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu Kazaklar Bender muhafazasına gönderilen asker ile birleşen Tatar askeri tarafından yenilgiye uğratılmış. 400-500 miktarı Kazak öldürülmüş. Kazaklar yenilgiye uğratılmıştır²⁶⁸.

---

²⁶⁴ BOA, MD 46, Sayfa: 327, Hüküm: 748-479.

²⁶⁵ BOA, MD 61, Sayfa: 9, Hüküm: 33. Bu hükmün tarihi H. 18 Receb 994/ M. 5 Temmuz 1586; Iorga, *Osmanlı*, C.3, s.225. Iorga, Tatar bölgelerine yapılan saldırıdan bahsederken, bahsedilen mühimme kaydında bu konuda bir bilgi yoktur. Bu saldırıdan sonra Lehistan ve Kazak arazisinde hareketlenmelerin devam ettiğini, 30.000 civarında Leh ve Kazak askerinin toplandığını haber alan Osmanlı Devleti bu topluluğun hedefi konusunda net bir bilgi bulunmadığını fakat büyük bir ihtimalle Bender'e saldırmak niyetinde olduklarını ifade ederek Bender Beyi'ni uyarmıştır, BOA, MD 61, Sayfa:10, Hüküm: 35.

²⁶⁶ Iorga, *Osmanlı*, C.3, s. 225.

²⁶⁷ BOA, MD 62, Sayfa: 46, Hüküm: 104. Bu hükmün kaydı H. 11 Zilhicce 995/ M. 12 Aralık 1587'ye aittir. Saldırının bir müddet gecikmeyle yansıdığı düşünülürse tarihler birbiri ile uyuşmaktadır.

²⁶⁸ BOA, MD 64, Sayfa: 73, Hüküm: 218; Corteper'de Bahar aylarında Bender'e yapılan bir saldırıdan bahsetmektedir. Corteper'e göre bu saldırıda Bender ve çevresinde bulunan 13 köy yakılmıştır. Corteper, a.g.e, s. 104.

1593 yılında Boğdan'daki Orhay ve Bender'e yönelik saldırılar gerçekleşmiştir²⁶⁹. H. Evahir-i Receb 1002/ 11/20 Nisan 1594 "Urus Kazağı" olarak ifade edilen 25 şaykalık bir Kazak grubu Tuna sazlığında saklanarak Akkirman şehrine sürpriz bir saldırı gerçekleştirmiştir²⁷⁰. Mayıs 1594'te Ataman Rozvolenze ve Loboda liderliğindeki Kazaklar Akkirman'a denizden saldırı gerçekleştirmişlerdir²⁷¹.

1595 yılında Boğdan Voyvodası Aron'un önerisiyle Bender ve yeni kurulan İsmail Geçidi'ne saldırmışlardır²⁷². H. 18 Cemaziyel Ahir 1003/ M. 27-28 Şubat 1595 tarihinde Akkirman üzerine saldırıya geçen kuvvetler Gazi Giray Han'ın gönderdiği birkaç bin kişilik Tatar kuvveti ile yenilgiye uğratılmıştır²⁷³. Şubat ayındaki saldırının sadece Akkirman ile sınırlı kalmadığı Kazakların Akkirman'ın yanı sıra Bender ve Özi'yi de vurduğu görülmektedir²⁷⁴. 1595 yılında durum o kadar kötüleşmiştir ki Tuna Yalılarında İstanbul'a gelenler İbrail, Varna, Kili, Akkirman, Bender, Cankirman, Rusçuk ve Yergöğü gibi Tuna Yalısı kasabalarında sadece kalelerin ayakta kaldığını, iskele ve varoşların düşman tarafından yakıldığını haber vermişlerdir²⁷⁵. Nisan ayında Osmanlı hükümeti Akkirman, Özi ve Bender'e devam eden saldırılar nedeniyle 10 kalyon göndermiştir²⁷⁶.

1595 ile 1600 arasında Bucak bölgesinin yakınlarında bulunan coğrafya tam anlamıyla bir çatışma merkezi olmuştur. Eflak, Boğdan ve Erdel'de isyan devam etmiş, Boğdan'daki mücadeleye Leh Krallığı' da dahil olmuştur.

---

²⁶⁹ Iorga'dan alıntılan Berindei, "Le Propleme Cossack", s. 273-274.

²⁷⁰ *Tarih-i Selaniki*, C.1, s. 363.

²⁷¹ Lassota, a.g.e, s.74, 87; Iorga 1594 yılının Mart ayında Bender'in isyan eden Boğdan Voyvodası Aron tarafından kuşatma altına alındığını, bunu müteakiben Akkirman ve İsmail Geçidi önlerinde şiddetli çarpışmalar meydana geldiğini, çarpışmaların Dobruca'ya kadar yayıldığını Özi'nin Kazaklarca ele geçirildiğini belirtir. Papalık ve Hasburgların teşviki ile gerçekleşen Eflak, Boğdan, Erdel isyanının böylece bir anda Karadeniz'in kuzeyindeki Osmanlı hâkimiyetine büyük darbe vurduğu görülmektedir, Iorga, *Osmanlı*, C.3, s. 261.

²⁷² Cortepier, a.g.e, s. 143.

²⁷³ *Tarih-i Selaniki*, C.2, s. 451-452.

²⁷⁴ *Documents Concerning Rumanian History /1427-1601*, Collected From British Archives by E. D. Tappe, London-Parid, 1964, s.77; Osmanlı kaynakları da Akkirman, Bender ve İsmail Geçidi'ne yapılan saldırıların Boğdan Voyvodası Aron tarafından gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir, Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, hzl., Doç. Dr. Ziya Yılmaz, C.1, T.T.K Basımevi, Ankara 2003, s. 51.

²⁷⁵ *Tarih-i Selaniki*, C. 2, s. 481; 1593-1595 arasındaki olayların genel bir değerlendirmesi için bkz., Yücel Öztürk, a.g.e, s. 318-322.

²⁷⁶ Bu kayda göre Aron Bender'i, Aron'un generali Kili'yi, Kazaklar ise Akkirman'ı kuşatmışlardır, *Documents Concerning*, s. 81.

Sonuç olarak 1550-1600 yılları arasında Bucak bölgesi ve çevresindeki arazisinin çok sayıda saldırıya maruz kaldığı görülmektedir. Yukarıda kronolojik olarak verdiğimiz saldırılar bunun bir göstergesidir. Yer verdiğimiz saldırılar gerçekleşen saldırılardır. Bunun yanı sıra mühimme defterlerindeki kayıtlarda çok sayıda saldırılara karşı uyarılar bulunmaktadır ki bu saldırıların gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda emin olmadığımız için bu tip kayıtlara yer vermedik. 1550-1600 arasında gerçekleşen saldırıların bizi ilgilendiren noktası sonuçlarıdır.

Bu sonuçların ilki Osmanlı Devleti'nin süreklilik arz eden saldırılar nedeni ile başta Boğdan olmak üzere Eflak ve Erdel gibi bölgede kendine bağlı olan voyvodalıklara güvenin azalmasıdır. Osmanlı Devleti açısından ikinci nokta Leh Kazakları gibi hızlı hareket ederek karşı tarafa aynı şekilde cevap verecek bir güce duyulan ihtiyaç olacaktır. Akkirman merkez olarak gelişen Tatar Kazaklığı bu ihtiyaca cevap verecektir.

1550-1600 arsında gerçekleşen saldırıların diğer bir etkisi de Özi nehri çevresindeki Tatar topluluklarının yavaş yavaş Özi nehri çevresinden çekilmesi olmuştur. Gazi Giray Han bu süreci şöyle açıklamıştır. Leh krallık fetretinin olduğu dönemde Leh soylularının Hristiyan Kazakları himaye ederek kuvvetlendirdiklerini, bu Kazakların Özi nehri etrafında Tatarları durmadan vurarak Tatarları “*örüüşü, kışlası*” olan Özi nehri çevresinden çıkmak zorunda bırakmışlardır²⁷⁷.

Kazakların Tatarları yıkıma uğratan bu saldırılarına Lehistan kaynakları da tanıklık etmektedir. Dönemin Lehistan vekayiname yazarı Martin Bielski (1495-

---

²⁷⁷ V. V. Veliaminof-Zernof, *Materiaux Pour Servir A L'histoire Du Khanat De Crimée/ Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bulgan Yarlığlar ve Hatlar*, Saint Petersburg, 1864, Nu: 5, s.13-18, bu belgedeki kadar net ifade edilmese de Nu: 2, s. 5-7; Nu: 4, s.9-12 belgelerde Kazaklar'ın Özi'deki Tatarlar'a saldırısından duyulan rahatsızlık ifade edilmiştir, 2 numaralı belge Devlet Giray dönemine, 4 numaralı belge Gazi Giray dönemine aittir; Özi boyundaki Kazakların saldırıları Halil İncılık'ın da dikkatini çekmiş ve Veliaminof'u bu konuda kullanmıştır, Halil İncılık, “Han ve Kabile Aristokrasisi. I. Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı”, *Emel*, S. 135, Mart-Nisan, 1993, s. 69; 1578 yılında Kırım'a elçi olarak giden Kazakların Tatarlar'a verdiği zararlara dikkat çeker, Bronoevskiy, a.g.e, s. 11; *Münşeatü's-Selâtin*'de de Devlet Giray döneminde Özi çevresinde gerçekleşen saldırılardan bahsedilmektedir, Feridun Bey, a.g.e., s. 476-477; Jablonowski, 1400'ler civarında Tatar topraklarının kuzey sınırının Özi nehri'nin Vorskla adlı kolu civarında olduğunu belirtir, ayrıca bu çalışmada sınırı belirlerken Tatar mezarlarına vurgu yapıldığının belirtilmesi ile Litvanya hizmetinde bulunup Özi civarında bulunan Tatarların bulunduğunu belirtmesi Tatarların yaşam alanı tespit için önemli bir noktadır. Bununla birlikte Jablonowski sınırları tespit etmenin güçlüğüne de dikkat çekmektedir, Aleksander Jablonowski, “Litvanya Büyük Prensiğinin Güneydoğu'da Türkler ve Tatarlarla Olan Hududu”, Çev. Eşref Bengi Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 1989, Sayı. 61, s. 185-203.

1575) eserinde 1574 yılını anlattığı dönemde Kazakların sayısının hızla arttığını, Türk ve Tatarlara büyük darbeler vurduklarını, Akkirman'dan geçen ticaret yolunu vurarak tüccarları esir ettiklerini ve Tatarların temel geçim kaynağı olan hayvan sürülerini çaldıklarını belirterek Gazi Giray'ın ifadesini desteklemiştir²⁷⁸.

1618 yılında Özi sahrasında bulunan Osmanlı tarihçisi Peçuyly İbrahim, Özi sahrasında çok sayıda şeyhülislam, vezir, mirza hatta Şirinlere ait mezar taşları ve türbelerden bahsettikten sonra üzülererek bugün Özi sahrasındaki yerlerin Rus-u Menhus ve Kazak-ı Ak'a ait palankalarla dolduğunu ve Kazakların yurdu haline geldiğini belirtmiştir²⁷⁹. Beuplan'da 1630'ların sonuna doğru aynı süreci gözlemler ve birkaç yıl içinde Ukrayna'da 1000'den fazla köy kurulduğunu, bu kurulan köyler sayesinde Tatarların akınlarının güçleştiğini belirtir²⁸⁰.

Özi Suyu çevresindeki Tatarların bu süreçte yapabilecekleri sınırlıdır ya Kırım tarafına ya Bucak bölgesine doğru çekilecekler ya da Kazaklara iltihak edeceklerdir. Bu süreç zarfında Bucak bölgesinin bu Tatarların en azından bir kısmının yerleşim yeri haline gelmiş olmalıdır.

8. GAZİ GİRAY DÖNEMİNDE KIRIM HANLIĞI'NIN GÜNEYDOĞU AVRUPA'DA ETKİNLİK KAZANMA ÇABALARI VE BUCAK BÖLGESİ

Bucak'taki Tatar varlığının ilişkili olduğu diğer bir siyasi yapı da Kırım Hanlığı'dır. Kırım Hanları'ndan özellikle Gazi Giray Han Kırım Hanlığının nüfuzunun bölgede yayılması için büyük çaba göstermiştir. Eflak, Erdel ve Boğdan'da isyanların devam ettiği, Osmanlı Devleti'nin bunun yanı sıra Almanlar ile mücadele ettiği dönemde Gazi Giray kardeşlerinden ikisinin Macar cephesindeki katkılarından dolayı Eflak ve Boğdan'a voyvoda olarak atanmasını istemiştir. Bu

²⁷⁸ Lassota, a.g.e, Appendices, No. 1, "Concerning The Cossacks", Martin Bielski, s. 112-114; Kazakların Özi'ye doğru göçlerinin nedenleri ve sürecin gelişimi için bkz., Öztürk, "Dimitriy", s. 102-106.

²⁷⁹ Peçuyly İbrahim, *Tarih*, C.1, s. 475. Peçuyly'dan çok daha önce 1578 yılında Lehistan Kralı tarafından Kırım'a elçi olarak gönderilen Martin Bronevskiy Buğ nehrinin yanında yani Özi sahrasında karşılaştığı bir Türk-Tatar mezarı hakkında bilgi verir, Martin Bronevskiy, *Kırım*, Çev. Kemal Ortaylı, Ege Matbaası, Ankara 1970, s. 6-7.

²⁸⁰ Beuplan, a.g.e, s. 4.

durum Vezir-i azam Sinan Paşa'nın hoşuna gitmemiştir. Voyvodalıklardaki isyanın devam etmesine rağmen Osmanlı bu teklifi göz ardı etmiştir²⁸¹.

Peçuyly İbrahim'e göre Osmanlı Devleti, Gazi Giray'ın Boğdan'ın başına ümera-i Tatardan birini geçirme teklifine Boğdan üzerinde bir ortak hâkimiyet algısına neden olur diye reddetmiştir²⁸². Buna rağmen Gazi Giray özellikle Bender ve Kili sancakbeyi ve akrabası olan Ahmed Beyi Boğdan'ın başına geçirmek için çabalamaya devam etmiştir. Gazi Giray daha sonra Boğdan'a kendi adamlarını geçirmek isteyen Lehliler ile uzlaşmış ve Eremia Movila'nın Boğdan Voyvodası olmasına onay vermiştir. Han ile Jan Zamoyski Boğdan üzerinde ortak bir hâkimiyet konusunda anlaşmışlar ve Boğdan'da bulunan Almanların adamı Stefan Razvan'ı Boğdan'dan çıkarıp Eremia'yı Boğdan'a voyvoda yapmayı başarmışlar ve Osmanlı Devleti bunu onaylamak zorunda kalmıştır²⁸³.

Gazi Giray'ın bu konudaki faaliyetlerin diğer bir hedefi de Silistre eyaletini kontrol altına almak olmuştur. Gazi Giray Satırcı Mehmed Paşa'dan Silistre eyaletini arpalık olarak uhdesine almayı başarmıştır. Gazi Giray Silistre'yi arpalık olarak uhdesine aldıktan sonra adamı Abdülaziz vasıtasıyla Sadrazam İbrahim Paşa'dan bu konuda emr-i şerif talep etmiştir. İbrahim Paşa hiç istememesine rağmen Hanın savaş sırasında Sombor'u bırakmasından korkarak bu duruma onay vermek zorunda kalmıştır. İbrahim Paşa durumu İstanbul'a bildirmiş ve Satırcı Mehmed Paşa'nın ortadan kaldırılması için izin almıştır. Satırcı Mehmed Paşa'nın Gazi Giray'a sığınmasından korkulduğu için olay büyük bir gizlilikle tasarlanmış ve H. 12 Zilhicce 1007/M. 6 Temmuz 1599 tarihinde Belgrad sahrasında Satırcı Mehmed Paşa ortadan kaldırılmıştır. Gazi Giray'ın Satırcı Mehmed Paşa'yı önceden uyardığı fakat

---

²⁸¹ Corteper, *Ottoman Imperialism*, s. 142-145. Dönemin İngiliz elçisinin raporlarına göre Gazi Giray Han sadece Boğdan'ın idaresinin kardeşine verilmesini istemiştir, *Documents* s. 94-95; Gazi Giray'ın Osmanlı-Hasburg savaşı ve voyvodalıkların isyanı sırasındaki politikalarını Corteper'den sonra Stefan Andreescu da ele almıştır. Andreescu, Gazi Giray'ın kendi politik çıkarları konusunda Lehliler, Hasburglar ve özellikle Eflak Voyvodası Mihail ile görüşüğünü belirtmiştir. Corteper gibi Andreescu da Gazi Giray'ın Tuna-Karpatlar hatında nüfuzunu yaymaya çalıştığını ve voyvodalıklardan en az birini kontrol altına almaya çalıştığını belirtmiştir, Andreescu bunun yanı sıra Mihail'in Kırım Hanı Gazi Giray'a işbirliği karşısında Akkırman, Kili ve Bender'i teklif ettiğini belirtir, Stefan Andreescu, "Wallacian Diplomacy During The Long War", *Tatari Istorie Şi În Lume, The Tatars In The History And In The World*, Bucureşti 2003, s. 26.

s. 123-125, 129, 138, 142, 146.

²⁸² Peçuyly İbrahim, *Tarih*, C.2, s. 174.

²⁸³ Corteper, a.g.e, s. 145-146. Boğdan'da Hasburglara karşı Polonya, Kırım, Osmanlı işbirliği dikkat çekicidir.

Paşa'nın bu uyarıları dikkate almadığı görülmektedir. Satırcı Mehmed Paşa'nın kethüdası olan Tatar Kurdu ile arkadaşı Müezzîn Hüseyin Gazi Giray'a sığınmayı başarmışlardır. Gazi Giray bu kişiler talep edildiğinde teslim etmeyerek koruması altına almıştır²⁸⁴. Satırcı Mehmed Paşa'nın öldürülmesinden sonra kendisine de zarar verilebileceğinden korkarak Kırım'a geri dönmeyi düşünen Gazi Giray'ı yanındaki mirzalar durdurmuşlardır²⁸⁵.

Bu olay Gazi Giray'ın Tuna hattında yayılma çabalarının devam ettiğini göstermesi açısından ilginçtir. Olayın bizim açımızdan önemli olan noktası ise Osmanlı Devleti'nin Gazi Giray'ın bölgeye yönelik faaliyetlerinin farkında olduğunu ve bundan hoşlanmadığını göstermesidir. Dobruca ve Bucak bölgesi gibi iki önemli Tatar merkezini içinde barındıran Silistre eyaletinin arpalık olarak Gazi Giray'a verilmesi Satırcı Mehmed Paşa'nın ölümüne neden olmuştur. Tatar nüfusun Cengiz Han ailesi ve Kırım Hanlığı ile olan tarihsel ilişkilerini göz önünde tuttuğu açık olan Osmanlı Devleti Kırım Hanlığı'nın fiilen Silistre ya da Silistre çevresine sokmamaya büyük dikkat göstermiştir. Bu durumun en büyük delili ise Satırcı Mehmed Paşa'nın hemen ortadan kaldırılmasıdır.

9. BUCAK BÖLGESİNDEKİ TATARLARIN FAALİYETLERİ (1550-1600)

1559-1560 yılında yaşanan göç dalgasından sonra Bucak bölgesinde Tatar nüfusun sayısının arttığı görülmektedir. Bu nüfus artışına paralel olarak Tatarların faaliyetleri hakkındaki kayıtlarda artmaya başlamıştır. Bu tip kayıtların ilki 1562 yılına aittir. Devlet Giray'ın Lehlilerin de teşviki ile Rus Çarlığına karşı saldırılara

²⁸⁴ Corteper, a.g.e, s. 169-170; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, C. 3, hzl., Şevki Nezihi Aykut, T.T.K Basımevi, Ankara 2004, s.600-606; Katip Çelebi, *Fezleke*, vr. 45b-46a./s. 343-344 Fezleke'de Tatar Kurdu ifadesi geçmez, kethüdası İbrahim diye ifade edilir. Selaniki ise Satırcı Mehmed Paşa'nın öldürülmesinin sebebi olarak Yanık ve Budin'in düşmesi ile savaşlarda alınan başarısız sonuçlarda görür, *Târih-i Selâniki*, C. 2, Ank 1999, s. 815; Naima ise bu konuda Hasan Beyzade'nin verdiği bilgileri Beyzade'nin ismini vererek nakl eder ki Hasan Beyzade'nin rivayetini daha kuvvetli gördüğü için böyle yansıttığı açıktır, Naima, a.g.e, C. 1, s. 152-153.

²⁸⁵ Mehmed b. Mehmed Er-Rumî, *Nuhbetüt-Tevârih Vel-Ahbarı ve Târih-i Âl-i Osman'ı*, (Metinleri Ve Tahlilleri), hzl., Abdurrahman Sağır, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2000, s. 509; Katip Çelebi, a.g.e, vr. 46a/s. 344, 48b/351.

geçtiği yıllarda Akkirman Tatarları Moskova Ukrayna'sının kuzey bölgelerine bir saldırı gerçekleştirmişlerdir²⁸⁶.

3 Eylül 1564 yılında Akkirman Tatarları'nın Özi Tatarları ile birlikte Moskova'ya akına gidiyoruz diye yola çıktıkları fakat Lehistan'a tâbi olan Bar kalesi etrafı ile Velen çevresini vurduklarını görmekteyiz. Lehistan Kralı bu saldırıdan dolayı Osmanlı Devleti'ne şikâyetle bulunmuş, yağmalanan malların iadesini ve saldırıyı gerçekleştirenlerin cezalandırılmasını istemiştir. Osmanlı Devleti de bu durumun nedenini Devlet Giray Han'dan sormaktadır. Bu mühimme kaydında saldırı için “*tekrâr târâc u tâlân itdüklerin*” şeklindeki kayıt bu saldırıdan kısa bir süre önce bir saldırı daha gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır²⁸⁷. Devlet Giray'ın yanı sıra Akkirman Sancak Beyi Hasan Bey'de livasındaki Tatarları kontrol altına tutması için uyarılmıştır²⁸⁸.

1564 yılında Akkirman Kazakları'nın, Nogay Tatarları ve Dobruca Tatarları ile yaklaşık üç bin kişilik bir topluluk oluşturdıklarını ve Özi sahrasında koyun ocaklarını vurduklarını, bunun yanı sıra Mayak İskelesinden gece gizlice geçerek Akkirman çevresinde hayvan hırsızlığı yaptıklarını görmekteyiz. Bu topluluk hakkındaki bilgiler Akkirman Beyi Hasan tarafından merkeze iletilmiştir. Hasan Bey bir çatışma durumunda aileleri ile birlikte savaşıacaklarını, çok fazla ölümün gerçekleşeceğini belirtmiştir. Hasan Bey daha büyük olayların çıkmasından endişelenmektedir. Osmanlı yönetimi Devlet Giray Han'a bir nâme-i şerif yazarak durumu çatışmaya mahal vermeden çözmeye çalışmıştır²⁸⁹.

1564 sonu ile 1565 arasında Akkirman Tatarları'ndan İsa Koca'nın yanındaki Tatarlarla birlikte Lehistan'a tâbi köyleri vurduğunu görmekteyiz. Bölgedeki Osmanlı yöneticileri İsa Koca'dan Lehistan'dan aldığı esirleri iade etmesini istemiştir. İsa Koca bu teklife, “*esîr virmezüz*” ve “...*Vilâyet-i Akkirman'ı oda urup*

²⁸⁶ A. A. Novoselskiy, *Borba Moskovskogo Gosudartsva S Tatarami v Pervoy Polovine XVII. Veka*, Moskva 1948, s. 18.

²⁸⁷ Bu saldırıda en azından 34 tane esir almışlardır, özellikle 651 nolu hüküm, BOA, MD 6, Hüküm: 97, a.g.e, s. 56; Hüküm: 651, s. 357.

²⁸⁸ BOA, MD 6, Hüküm: 179, a.g.e, s. 101; 1564 yılında Lehistan'a tâbi kaleleri vurmalarına rağmen Akkirman Tatarları 1564 yılında Devlet Giray'ın Ağustos ayında başlayan ve Kasım ayında biten Moskova arazisine gerçekleştirdiği saldırılara da iştirak etmişlerdir, Novoselskiy, a.g.e, s. 21, Novoselskiy'nin eserini Türk Tarih Kurumu'da bulunan yayınlanmamış çevirisini eserin aslı ile mukayese ederek kullandık.

²⁸⁹ BOA, MD 6, Hüküm: 452, a.g.e, s. 245-246.

göçüp gideriz...” şeklinde bir cevap vermiştir. Bu durum üzerine Akkirman Beyi Hasan Osmanlı yönetimine İsa Koca ve yanındakilerin ortadan kaldırılması gerektiğini, çünkü kış aylarında Turla Suyu’nun donduğu zaman hem Akkirman’a hem de Boğdan’a büyük zarar vereceklerini belirtmiştir. Osmanlı yönetimi Akkirman Beyi’nin görüşünü uygun görmüş ve Silistre Beyi Cafer Bey, Vidin Beyi Mehmed Bey ve Niğbolu Alaybeyleri bu tenkil ile görevlendirilmiştir. Osmanlı yöneticileri sorunun sessizce ve devletin onuruna zarar verilmeden sona erdirilmesini istemiştir²⁹⁰.

1565 yılında saldırıların devam ettiğini görmekteyiz. Lehistan Kralı şikayeti üzerine Kanuni Sultan Süleyman’ın oğlu Sultan Selim’in Akkirman Sancak Beyi Hasan’a gönderdiği cevaptan anlaşıldığına göre Lehistan Krallığı saldırılar için Akkirman Tatarları’nı suçlamaktadır. Bu saldırılarda liderliği İsa Koca, Saad Hoca, Kayaş, Alakaş ve İskender-Hocaoğlu’nun yaptığını söylemektedir, yine Lehistan Krallığı’na göre Lehistan arazisine bu olaydan önce üç saldırı gerçekleşmiştir²⁹¹.

1567 ve 1568 yılında İsa Hoca, İskender Hocaoğlu, Resul Hoca, Saad Hoca, Kayaş ve Alakaş’ın ismi bir kez daha belgelere Lehistan’a yapılan saldırılar nedeniyle geçmektedir. Akkirman Tatarları’nın Lehistan arazisine saldırılarının devam ettiği görülmektedir²⁹².

1570 yılında Akkirman Tatar Ağalarından Musay ve Kırım Tatarları’ndan Tusay 200 Tatar ile Lehistan’a tâbi köyleri vurmuşlar ve aldıkları esirler ile geri dönerlerken Cankirman sahrasında Akkirman Sancak Beyi Hızır ile karşı karşıya gelmişlerdir. Hızır Bey Tatarların ellerindeki iki Kazak esiri alarak serbest bırakmıştır. Bu olaya sinirlenen Musay ve Tusay liderliğindeki Tatarlar Cankirman kalesinden iki kişiyi esir etmişler ve kurtarmalık bahası verilmeyince serbest bırakmayacaklarını belirtmişlerdir. Bu olaydan bir müddet sonra yine aynı grup

²⁹⁰ Bu saldırı ile belgelerin tarihi H. 25 Cemaziyelahir 972/ M. 28 Ocak 1565’dir ki saldırı bu nedenle 1564 sonu ile 1565 başında gerçekleşmiş olmalıdır, BOA, MD 6, Hüküm: 651-654, a.g.e, s. 357- 359,

²⁹¹ Bu konu ile belgede geçen tarih 18-27 Ağustos 1565’tir. Buda bu saldırının Leh Kralının şikâyetinin İstanbul’a ulaşması ve cevap yazılması süreci de düşünülürse saldırılarının bahar ayında gerçekleştiği ifade edilebilir, Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge No:187, s. 182-183. Bu saldırılarda köylülerin yanı sıra Lehistan tüccarlarının da vurulduğu görülmektedir, BOA, MD 5, Hüküm: 70, 71, 77, a.g.e, Tıpkıbasım s. 29, 30, 32.

²⁹² 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), T. C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, hzl., Hacı Osman Yıldırım vd., Özet-Transkripsiyon-İndeks I, Ankara 1998, Hüküm: 168, a.g.e, s. 87; Özet-Transkripsiyon-İndeks II, Ankara 1999, Hüküm: 1784, s. 292-293;

Cankirman kalesi varoşunu basmışlar halktan birçok kimseyi yaralamışlar, halkı kaleye sığınmak zorunda bırakmışlardır. Hisar halkı ve askerler bunun üzerine Tatarlara müdahale etmiş ve Tatarlar kale halkının iki yüz miktarı atını çalarak kaçmışlardır. Cankirman kalesi Beşlü Ağası kaçakların peşine düşmüş meydana gelen çatışmada Beşlü Ağası Tatarlar tarafından öldürülürken, Kırım Tatarları'nın lideri olan Tusay yakalanmış ve Bender kalesine hapsedilmiştir. Osmanlı yönetimi "...*Tatar tâifesinin size tâbi olması gerekdir...*" ifadesi ile Devlet Giray Hana gönderdiği name-i hümayûnda barış içinde olunan bir devlete yapılan bu saldırının nedenini sormuş ve kale halkının yağmalanan akçelerinin ve mallarının iadesi ile saldırıyı gerçekleştirenlerin cezalandırılmasını istemiştir²⁹³. Kırım Hanı Devlet Giray Han ise Hanev, Çerkeskirman, Braslav gibi şehirlerden gelen Kazakların Özi havalisindeki Tatarlara saldırı nedeniyle Musay ve Tusay Ağaların Lehistan arazisine saldırdığını ve daha sonraki gelişmelerde Kazak Ağaları'nın haklı olduğunu söyleyerek Kazak Ağalarının serbest bırakılması gerektiğini belirtmiş, Osmanlı yönetiminde Bender Beyine emr-i şerif gönderildiğini ve Tusay'ın Kırım Hanının adamlarına teslim edileceğini bildirmiştir²⁹⁴.

1570 yılında yine Akkirman Tatarlarından Bakay Mirza Eylül ayı içerisinde Berek ile Tora nehirleri arasındaki bölgeyi vurmuştur²⁹⁵.

H. 20 Şevval 978/ M. 17 Mart 1571 tarihinde Bender i Akkirman Beyine gönderilen bir emirde Akkirman Tatarları'nın Boğdan'a tâbi Seruka nam kasaba halkından 22 kişiyi Turla'nın öte yakasında bulunan değirmenlerine ve hayvanlarının yanına giderken esir aldıklarını Boğdan Voyvodası'nın bildirdiği ifade edildikten sonra bu esir alınan kişilerin serbest bırakılmasını sağlanması emredilmiştir. Beyin subaşı bu kişilerden on iki tanesi Tatarlar'ın ellerinden almış ve hapse koymuştur,

²⁹³ Bu hükmün tarihi H. 7 Rebiülevvel 978/ M. 9 Ağustos 1570'dir. BOA, MD 14, Sayfa: 312, 313, Hüküm: 444.

²⁹⁴ Berindei, "Le Cossack", s.343; Berindei hüküm numarasını ve hükmün içeriğini doğru vermiştir, lakin muhtemelen baskıdan kaynaklanan bir nedenle Mühimme Defteri'nin numarasını 16 olarak vermiştir ancak hüküm 14 numaralı Mühimde Defterinde bulunmaktadır, bkz., BOA, MD 14, Sayfa: 518-520, Hüküm: 723.

²⁹⁵ Novoselskiy, a.g.e, s. 430. Burada Novoselskiy Mirza ifadesini kullanmaktadır.

Osmanlı yönetimi Akkirman Beyinden bu oniki Boğdanlı'nın kurtarılmasını istemiştir²⁹⁶.

H. 27 Ramazan 979/ M. 12 Şubat 1572 tarihinde Akkirman Tatarları'ndan İsa Koca'yı bu kez de Boğdan Voyvodalığındaki karışıklıklar ve Leh asilzadelerinden Albert Laski'nin Boğdan işlerine müdahalesi nedeni ile görürüz. Bu hükümde Akkirman Beyi'ne İsa Koca'nın yirmi bin Tatar asker ile Özi sahrasında hazır bulunacağı bildirilmiştir²⁹⁷. Bununla beraber daha sonraki bir mühimme kaydından anlaşıldığına göre yirmi bin askerle hazır olan kişinin Devlet Giray Han'ın oğlu Mehmed Giray olduğu görülmektedir. İsa Koca bölgeyi yakından tanıdığı için kendisine bağlı kuvvetler ile Mehmed Giray'a rehberlik etmekle görevlendirilmiş olmalıdır²⁹⁸.

H. 6 Rebiülahir 980/ M. 16 Ağustos 1572 tarihinde Lehistan Kralının İstanbul'a gelen elçisi Akkirman Tatarları'ndan Bakay ile İsa Koca'nın Lehistan'a ait bölgeye saldırdıklarını ve çok sayıda esir ve hayvan aldıklarını belirtmiştir. Osmanlı yönetimi Bender Beyi'nden alınan esirlerin ve malların iade edilmesini sağlamasını emretmiştir. Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki barışın bozulmamasına dikkat edilmesi istenmiştir²⁹⁹.

H. 3 Rebiülahir 981/ M. 2 Ağustos 1573 tarihinde Akkirman nevahisinde sakin Tatar Ağalarından Şerefullahverdi Boğdan arazisine girerek on sekiz Boğdanlı'yı esir etmiştir. Boğdanlılar bunun üzerine Şerefullahverdi'nin peşine düşmüş ve Tatar Ağalarına ait 730 baş ata el koymuşlardır. Takip edilen Şerefullahverdi Akkirman kalesinde Azep Ağası olan Pir Ahmed'e sığınmıştır. Akkirman Beyi bu saldırıyı gerçekleştiren Tatarlardan bir kısmını Akkirman Kadısı'nın onayı ile tutuklatmıştır. Bunun üzerine Pir Ahmed'in kardeşi ve

---

²⁹⁶ 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), hzl., Muhammed Safi vd., T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, C. 1., Ankara 1996, BOA, MD 12, Hüküm: 159, s. 122,

²⁹⁷ BOA, MD 18, Hüküm: 30; aynı defterde 26 numaralı hükümde yeni Boğdan Voyvodasına bölgedeki Tatarlara isyancıları tenkil emrinin verildiği de ifade edilmiştir. 18 Numaralı Mühimme Defteri, hzl., Kazım Kürşat Yüksel, 18 Numaralı Mühimme Defteri, (Tahlil-Metin), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996. Tezde sayfa numarası bulunmamakta olup, sadece hüküm numarası bulunmaktadır, biz de sadece hüküm numaralarını verdik.

²⁹⁸ BOA, MD 18, Hüküm: 73, Yüksel a.g.t.

²⁹⁹ BOA, MD 19, Sayfa: 362, Hüküm: 717, MD 19'u yüksek lisans tezi olarak hazırlayan H. Muharrem Bostancı, Bakay'ı sehven Nogay olarak okumuştur. Bostancı, a.g.t, s.502.

Şerefullahverdi'nin kışkırtmaları ile harekete geçen yirmi kadar Tatar bu tutuklanan kişileri silah zoruyla kurtarmışlardır³⁰⁰.

Boğdanlılar'ın Şerefullahverdi'nin saldırısına karşılık olarak gerçekleştirdikleri baskının H. 15 Muharrem 981/ M. 17 Mayıs 1573 tarihinde gerçekleştiği görülmektedir. Boğdanlılar'ın yüz altmış kişi ile saldırdıkları ve Tatar Ağaları ile Kazak taifesine ait at sürülerinin çobanları olan otuz dört Tatarı öldürdüklerini görmekteyiz. Saldırıyı gerçekleştirdikten sonra Boğdanlılar Orhay'a çekilmişlerdir. Osmanlı yönetimi Boğdan Voyvodası'ndan saldırganları cezalandırmasını istemiştir³⁰¹.

Bu saldırı Boğdan Voyvodası İoan ile Osmanlı yönetiminin ilişkilerinin gerginleşmesi ve İoan'ın isyan sürecinin başlangıç noktasında yer almaktadır. Kırım Hanı Devlet Giray Han'a yazılan name-i hümayûnda Akkirman Tatarları'na yapılan saldırının sonuçlarının telafi edilmemesi nedeniyle Boğdan Voyvodası İoan'ın görevden alındığı ve voyvodalığın Eflak Voyvodası Aleksandr'ın kardeşi Petre'ye verildiği belirtilmiştir. Petre Voyvoda Boğdan'a vardığında ise İoan'ın açıkça isyan ettiği Devlet Giray Hana bildirilmiş ve isyanı bastırmaya ya bizzat kendisinin gelmesi ya da bir serdar ile asker gönderilmesi emredilmiştir³⁰².

İoan Voyvoda'nın isyan sürecinde Akkirman Sancak Beyine sancağına tâbi asker ve Akkirman Tatarları ile isyan eden İoan Voyvoda üzerine gitmesi emredilmiştir³⁰³. Akkirman Tatarlarının önde gelen reislerinden İsa Koca'ya da İoan Voyvoda'nın isyanı bastırmakla görevlendirildiğine dair bir hüküm gönderilmiştir. Bu hükümde ister ani bir baskınla, ister İoan Voyvoda'nın iâşesini zorlaştırmakla isterse Akkirman Beyi ile birlikte doğrudan İoan'la savaşmak şeklinde yardımcı olabileceği bunun kendi tercihiyle bağlı olduğu bildirilmiştir³⁰⁴. Bu isyanın bastırılma sürecine İsa Koca'nın yanı sıra Akkirman'da bulunan Tatar Ağalarından Bakay, Kazak Mehmed, Yusuf Bahadır ve Kurdeşen Ağa'nın da katıldığını görmekteyiz³⁰⁵.

³⁰⁰ BOA, MD 22, Sayfa: 270, Hüküm: 528.

³⁰¹ BOA, MD 21, Hüküm: 758, (çalışmada sayfa numarası verilmemiştir bu nedenle sadece hüküm numarası yazılmıştır), *21 Numaralı Mühimme Defteri, (Tahlil-Metin)*, hzl., Sıtkı Çelik, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.

³⁰² BOA, MD 24, Sayfa: 157, Hüküm: 424.

³⁰³ BOA, MD 24, Sayfa: 175, Hüküm: 473.

³⁰⁴ BOA, MD 26, Sayfa: 11, Hüküm: 30.

³⁰⁵ BOA, MD 26, Sayfa: 123, Hüküm: 319.

1576'da Akkirman Tatarları'nın Moskova Çarlığı arazisinden Novgorod-Severski arazisine saldırdığı görülmektedir³⁰⁶.

H. Safer 985/ M. Nisan-Mayıs 1577'de Kırım Hanı Devlet Giray'ın ölümünden sonra çıkan karışıklıklar döneminde Mehmed Giray'ın iki oğlu Akkirman'a gelmişler ve aniden Akkirman Tatarları ile birlikte Lehistan arazisine saldırmışlardır. Bu saldırıda çok sayıda esir ve ganimet elde edilmiştir. Osmanlı yönetimi Lehistan Kralı'nın şikâyeti üzerine Kırım Hanına gönderdiği name-i hümayûnda alınan esirlerin ve malların iadesini istemiştir. Aradaki dostluğun ve barışın bozulmasına izin verilmemesi istenmiştir³⁰⁷. 1577 yılında Akkirman Sancak Beyi'ne Akkirman Tatarları'nın Lehistan'a yaptıkları saldırılara engel olması emredilmiştir. Esirleri gizlice satın aldıkları belirlenen esircilerin ise İstanbul'da kasaplık hizmeti ile cezalandırılması istenmiştir³⁰⁸.

1578 yılı başlarında Bender Beyi'nin Bucak havalisinde meskûn olan Tatarların Mehmed Giray Han ve sultanların akını vardır diye iki yüz, üç yüz kişilik bir topluluk oluşturduklarını ve Turla nehrini geçerlerse uğradıkları yerleri yağmalarlar diye İstanbul'u uyardığını görmekteyiz. Merkez Bender Beyi'ne Kırım Hanı'nın izin verdiği Tatarların başbuğu olan İsa Koca'nın ve Hanın izni olmadan Tatarların bölgeden ayrılmasına izin verilmesin diyerek Bender Beyi'ni cevaplamıştır³⁰⁹.

1578 yılı içindeki Bucak bölgesindeki askeri hareketliliğin devam ettiğini görmekteyiz. İsa Koca, Bakay Ağa, Kudas Ağa ve Resergi? Ağaların Mehmed Giray Hanın Moskova'ya seferi vardır diyerek beş-altı bin kişilik bir Tatar topluluğu ile yasak olmasına rağmen Turla nehrini geçmişlerdir. Akkirman Beyi Hüseyin merkeze Turla Nehrini geçen Tatarların Lehistan Krallığı'na bağlı araziye sefere giderken vuracakları kesindir diyerek İstanbul'daki Osmanlı yöneticilerini uyarmıştır. Osmanlı yönetimi Kırım Hanı Mehmed Giray'a gönderilen nâme-i hümayûnda Sizden izinsiz böyle yapmaktadırlar diye belirttikten sonra Handan Tatarların akına giderken eski

³⁰⁶ Kemal Ortaylı, çevirisinde Akkirman Tatarları diye değil, Tatarlar diye çevirmiştir, Novoselskiy, a.g.e, s. 30.

³⁰⁷ BOA, MD 30, Sayfa: 156-157, Hüküm: 370; BOA, MD 31, Sayfa: 92, Hüküm: 227; Bu saldırıya büyük ihtimalle Dobruca Tatarları'da katılmış olmalıdır, BOA, MD 31, Sayfa: 65, Hüküm: 168.

³⁰⁸ BOA, MD 33, Sayfa: 76, Hüküm: 156.

³⁰⁹ BOA, MD 34, Sayfa: 233, Hüküm: 496.

yolları kullanarak gitmelerini ve Lehistan krallığı arazisine zarar vermemelerinin sağlanmasını emretmiştir³¹⁰. Bütün bu uyarı ve tedbirlere rağmen Tatarlar Lehistan Krallığı arazisini vurarak çok sayıda esir almışlardır. Esirlerin iadesi için emr-i şerif gönderilmiş, Kırım Hanı Mehmed Giray'da adam yollayarak esirlerin geri alınmasını sağlamaya çalışmıştır. Bender Beyi sorunun Tatar Ağaları vasıtasıyla çözülmesini önermiştir. Osmanlı yönetimi bunu kabul etmiş fakat esirleri iade etmek istemeyen kişilerinde cezalandırılmasını istemiştir³¹¹.

1578 yılında Bucak bölgesindeki Tatarların artık Bender, Akkirman gibi şehirlerin ve bölgenin savunulmasında vazgeçilmez bir güç haline geldiği bir yıl olmuştur. Boğdan İsyanları sırasında ya da Kazakların kendi başına gerçekleştirdikleri saldırılarda ilk hedef olan Bender şehrinin Sancak Beyi, Bender'de asker sayısının yetersiz olduğunu ve Bender'in sürekli olarak düşmanın saldırdığı bir sınır bölgesi olduğunu belirttikten sonra İsa Koca, Bakay Ağa, Kudas Ağa gibi Tatar Ağalarına ihtiyaç zamanlarında Bender'e yardıma gitmeleri için emr-i şerif gönderilmesini talep etmiştir³¹².

1579 ve 1580 yıllarında da Akkirman Tatarları'nın yine Lehistan arazisine saldırdıklarını ve Lehistan Kralının elçilerinin bu konudaki şikâyetlerini İstanbul'a ilettiklerini görmekteyiz³¹³. 1580 yılı içerisinde Boğdan Voyvodası'nın da Tatarların Boğdan sınırında olan kışlaklara yaptıkları saldırılardan dolayı şikâyetçi olduğunu görmekteyiz³¹⁴.

Lehistan arazisine Bucak havalisindeki Tatarlar tarafından yapılan saldırılar 1581 yılında da devam etmiştir. Üç yüz civarında "*Tatar Kazakları*"nın gerçekleştirdiği bu saldırının liderleri Hoş Geldi, Receb, Bozay ve Karışdı isimli Tatarlar'dır. Akkirman Sancağı Beyi Mahmud Lehistan'a yaptıkları saldırıdan dönen bu Tatarları engellemeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Hatta bu Tatarların beyin adamları ile çatışmaya girdikleri için Akkirman Beyi İstanbul'dan saldırganların haklarından gelmek için emir verilmesini istemiştir. Osmanlı yönetimi

---

³¹⁰ BOA, MD 35, Sayfa: 256, Hüküm: 646.

³¹¹ BOA, MD 35, Sayfa: 257, Hüküm: 649.

³¹² BOA, MD 35, Sayfa: 256, Hüküm: 647.

³¹³ BOA, MD 36, Sayfa: 283, Hüküm: 744, H. 20 Rebiülahir 987/ M. 16 Haziran 1579; BOA MD 43, Sayfa: 289, Hüküm: 552.

³¹⁴ BOA, MD 43, Sayfa: 69, Hüküm: 140; H. 5 Cemaziyelevvel 988/ M. 18 Haziran 1580.

her zaman olduğu gibi sorunu öncelikle çatışmaya mahal verilmeden çözülmesini ve saldırıyı gerçekleştiren Tatarların Akkirman kalesine hapsedilmelerini, emre karşı gelirlirse de diğerlerine ibret olacak şekilde ortadan kaldırılmaları emredilmiştir³¹⁵.

1583 ve 1584 yıllarında da Lehistan arazisine yapılan saldırıların devam ettiğini görmekteyiz. Bu saldırılarda Akkirman'a tâbi köylerden beşer, onar kişilik grupların Lehistan'a bağlı köyleri vurup, esir alarak geri döndüklerini görmekteyiz. Doğal olarak bu tip saldırılara cevap olarak Özi Kazakları da harekete geçmekte ve bu süreç bir kısır döngü haline gelerek bölgeye büyük zarar vermektedir. Osmanlı yönetimi bütün çabalarına rağmen bu saldırıları önlemekte yetersiz kalmaktadır³¹⁶.

1588 yılında Lehistan'dan dönen Tatarlar Boğdan Voyvodalığına tâbi köyleri vurmuşlar, halkı esir edip, hayvan sürülerini yağmalamışlardır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti bölgedeki Tatarların liderleri olan Caneş Ağa, Kudaş Ağa ve İsa Ağa'ya emir göndererek kendilerine tâbi olan Tatarlar'da bulunan esir ve malların iade edilmesini emretmiştir³¹⁷. Bu olayın oldukça büyük çaplı bir saldırı olduğunu Kırım Hanı İslam Giray'ın da bu saldırı nedeni ile görevlendirilmesinden anlamaktayız³¹⁸.

1592 yılında Akkirman'da sakin “*Kazak Tatarlarının*” lideri olan Caneş Ağa ve birlikte olduğu Tatar Ağaları bir kez daha Lehistan ile Osmanlı Devleti arasında mevcut olan anlaşmaları ihlal ederek Lehistan Krallığı arazisini vurarak çok esir ve ganimet alarak geri dönmüşlerdir. Osmanlı yönetimi Akkirman Beyinden saldırıyı

³¹⁵ BOA, MD 46, Sayfa: 6, Hüküm: 9, H. 19 Receb 989/ M. 19 Ağustos 1581.

³¹⁶ BOA, MD 52, Sayfa: 123 Hüküm: 310, H. Zilkade 991/M. Kasım-Aralık 1583; BOA, MD 52, Sayfa: 132, Hüküm: 334, H. 3 Zilkade 991/ M. 18 Kasım 1583; BOA, MD 55, Sayfa: 8, Hüküm: 13, 55 Numaralı Mühimme Defteri, hzl., Musa Günay, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996, s. 10;

³¹⁷ BOA, MD 64, Sayfa: 70, Hüküm: 212.

³¹⁸ Halim Giray, *a.g.e.*, s. 27, Gülbün-ü Hanan'da Boğdan'a yapılan saldırı İslam Giray devri bahsinde anlatılmasına rağmen tam bir tarih verilmez, bununla birlikte bu konuda verdiğimiz mühimme kaydı 996 Ramazan ayında sonraki döneme ait olmalıdır ki bu da Boğdan'a saldırının 1588 yılının bahar aylarında gerçekleştiğini ortaya koyar; Es Seb'üs Seyyar'da Boğdan'a saldırı olayının Boğdan Voyvodasının yakışsız hareketleri üzerine bizzat İslam Giray Han tarafından ve padişahın izni alınmadan gerçekleştiği belirtilir. Padişahın bunun üzerine İslam Giray'a aldığı esirleri ve malları iade et diye hat-ı hümayûn gönderildiği belirtilmiştir, *Es Seb'üs Seyyar*, vr.55a-55b. Gülbün-ü Hanan'da belirtilen görüş bu açıdan daha mantıklı olup mühimme hükümleri ile de uyushmaktadır; Howorth ise Hammer'in Kırım tarihi hakkındaki eserine dayanarak daha farklı bir anlatım izlemiştir, O her iki olayı da zikreder, O'na göre önce Nogaylar Besarabya ve Boğdan'ı vurmuşlar, sonra Kırım Hanı İslam Giray yağmalanan malların iadesi ile görevlendirilmiştir sonra Boğdan Voyvodasının münasebetsiz hareketleri yüzünden bu kez de Hanı Boğdan'ı vurmuş olarak göstermiştir, Howorth, *a.g.e.*, *Division I*, s. 520, 523.

gerçekleştiren Caneş Ağa ve diğer Tatar Ağalarının İstanbul'a gönderilmesini istemiştir³¹⁹.

1593-1600 yılları arasında Bucak havalisinde sakin Tatarların faaliyetleri hakkında doğrudan bir kayıt bulunmamakla birlikte Eflak ve Boğdan'ın isyanları ile Kazak saldırılarına karşı bölgedeki önemli Osmanlı güçlerinden olduklarını ve sürekli olarak çatışma içinde olduklarını ifade etmek doğru olacaktır.

10. 1500-1600 YILLARI ARASINDA BUCAK TATARLARI'NA GENEL BAKIŞ

1500-1600 yılları arasında Bucak bölgesindeki Tatarların nüfusu hakkında tahrir defterlerine dayalı olarak nüfus verilerini ifade etmiştik. Tahrir defterlerine göre bölgedeki Tatarların sayısını 10976 kişilik bir nüfus içerisinde 2664 olarak tespit etmiştik. Tahrir defterlerinin verilerini yorumlarken ifade ettiğimiz gibi bu rakamlar oldukça eksiktir; mühimme kayıtlarındaki *“ahali-i vilâyetin ekserisi Tatar olmakla şer'i şerife adem-i inkıyâdları olmağla inâd ve muhalefetleri daima ziyâde olmakdan hali değildir”* ifadesi bu durumu teyit etmektedir³²⁰.

Buradaki ifade Akkirman için kullanılmıştır. Akkirman'ın toplam nüfusu tahrir defterlerine göre 8790 kişi olup bunun 7920'si Müslüman'dır gene yukarıdaki belgedeki ifadeyi baz alırsak Akkirman'da yaşayan Tatar nüfusunun en az 3900 civarında olması gerekir ki ortalama bir rakam olarak dört bin rakamı Akkirman Tatarları'nın sayısını yaklaşık olarak vermektedir. Tahrir defterlerinden bizim Akkirman için tespit ettiğimiz rakam ise 2324 kişidir. Tahrir defterlerinin verilerini ifade ederken Tatar kökenli olduğunu düşündüğümüz çok sayıda isimde Tatar olduğuna dair bir ifadenin bulunmadığını belirtmiştik, bu ifade görüşümüzün doğru olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu konudaki diğer bir kayıta 1578 yılında Bucak havalisinin önde gelen Tatar Ağalarından İsa Koca, Bakay Ağa, Kudas Ağa ve Resergi? Ağaların Mehmed Giray Hanın Moskova'ya seferi vardır diyerek beş-altı bin kişilik bir Tatar topluluğu

³¹⁹ BOA, MD 69, Sayfa: 85, Hüküm: 169.

³²⁰ BOA, MD 30, Sayfa: 16, Hüküm: 29, H. 29 Muharrem 985/18 Nisan 1577 tarihli bu hüküm Akkirman Sancakbeyi ve Kadısına gönderilmiştir.

Turla nehrini geçtiklerine dair bir kayıt bulunmaktadır³²¹. Bu tip genel saldırılara Dobruca'da bulunan Tatarların katılımı sıklıkla görülen bir olaydır³²².

Her mücerredin savaşılabilecek bekâr erkek olduğunu göz önünde tutarsak ve Akkirman'da Müslüman 532 mücerred bulunduğunu ve bunların mühimme kaydında belirtildiği üzere yarısının tatar olduğunu düşünürsek 270 civarında asker çıkacağını ve toplam hane sayısının yarısı olan 792 hanenin her birinden bir savaşçı çıktığını düşünürsek Akkirman'da bulunan ve savaşa katılabilecek tatar sayısının yaklaşık olarak 1000 kişi civarında olması gerekir. Kili'de ise 66 Tatar hanesi ve 10 mücerred bulunduğunu görmekteyiz ki Kili'den de 80 civarında savaşılabilecek tatar çıkar ki toplamda Bucak bölgesinden Tatar defterlerine göre yaklaşık 1100 civarında savaşçı çıktığı söylenebilir.

1578 yılı için bahsettiğimiz kayıta ise beş, altı bin kişilik bir Tatarın Turla'yı geçtiği belirtiliyor. Biz bunu beş bin kişi kabul edersek Bucak havalisindeki 1100 civarındaki Tatarı düşürürsek geriye en azından 3500 kişilik bir açık kalmaktadır. Bu durumda Dobruca'dan katılan Tatar sayısı ne olduğunun tespiti önemlidir. Lazaro Soranzo onaltıncı yüzyılın sonunda çoğu Dobruca'dan olmak üzere 2000 civarında cebelü Tatarın bulunduğunu belirtmektedir. Bu rakamı Bucak havalisinden gelen Tatarlarla topladığımızda 3000'ini aşkın bir rakam çıkmaktadır ki toplam rakama da uygundur³²³.

Bucak havalisindeki Tatar varlığı hakkındaki diğer bir sorun da Tatarların hepsinin yerleşik hayata geçip geçmediği konusunda düşünülmektedir. Tahrir defterlerinde bu konuda bir bilgiye rastlamadık bununla birlikte mühimme defterlerine yansıyan bir hüküm dönemsel olarak Akkirman havalisine gelen Tatar varlığı konusunda ipuçları taşımaktadır. Bu kayıta "...dört beş yüz evlü tatar sebeb-i maaş? için Akkirman taraflarına giderken Leh tâifesi cümlesin esir idüp..."³²⁴ ifadesi geçmektedir. Bu hükmün tarihi H. 20 Rebiülahir 978/ M. 21 Eylül 1570'dir.

³²¹ BOA, MD 35, Sayfa: 256, Hüküm: 646.

³²² Abrahamowicz, *Katalog*, s. 64, 67-69, 86-88'da bulunan 52, 56, 57 ve 78 numaralı belgeler; BOA, MD 31, Sayfa: 65, Hüküm: 168; Kolodziejczyk; a.g.e, Belge: 41, s. 429; Belge: 38, s. 406; Evliya Çelebi, a.g.e. *Beşinci Kitap*, s. 116; Bartınlı'da "...sevâhil-i Tuna'dan bile giden Müslümanlara dahi beraber hisse verirler..." ifadesiyle doğrular, Bartınlı, a.g.e, vr.280b.

³²³ Lazaro Soranzo, *The Ottoman Of Lazaro Soranzo*, İng.ye çev. Abraham Hartwell, London 1603, s. 24-25.

³²⁴ BOA, MD 14, Sayfa: 408, Hüküm: 575.

Bu tarih genel olarak konar-göçerlerin yaylaktan kışlağa harekete geçtikleri dönemden gelmektedir. Bu da belirtilen Tatarların kış aylarını Akkirman çevresinde geçirdiğini göstermektedir. Bu Tatarların sayısı ise 2000 ila 2500 kişi civarında olmalıdır. Çünkü 400-500 evlü kullanılmıştır. Burada evle kastedilenin çadır olduğu açıktır. Bir çadır halkını 4 kişi kabul edersek en azından 2000 kişilik bir Tatarın kış aylarında Tatar nüfusuna ilave edilmesi gerektiği ortadadır. Burada diğer bir sıkıntı bu Tatarların kesin bir yerleşim için mi yoksa konar-göçerliğin gereği olan mevsimlik bir hareket çerçevesinde mi geldikleri noktasındadır. İkinci ihtimal daha geçerli gibi görünmektedir.

Bu konuda belirtmemiz gereken diğer bir nokta da Bucak bölgesinin hemen üzerinde yer alan Cankirman (Özi) sahrasında Yorman Kazakları adı verilen bir göçebe Tatar topluluğunun faaliyet gösterip, gelip geçenleri rahatsız etmesidir³²⁵. Belgede Yorman olarak geçen Tatarlar daha sonraki kayıtlarda da Çöplüce civarında gördüğümüz Yurtman Tatarlarıdır³²⁶. Yurtman Tatarları örneği konar-göçer hayat sürdüren Tatarların Bucak bölgesinde de bulunabileceğine güzel bir örnektir³²⁷.

Bu son iki belgenin ışığında 1600'den önce Bucak havalisinde yerleşik Tatar nüfusun yanı sıra konar-göçer Tatarların da bölgede bulunduğu kesinleşmektedir. Sonuç olarak, tahrir defterlerine yansıyan nüfus verilerinin ışığında Bucak bölgesinden sürekli olarak ikamet eden en azından 4000-5000 Tatarın bulunduğunu ve yine en az 2000 civarında da konar-göçer olarak bölgede bulunanları da bu sayıya eklersek Bucak bölgesinde toplam olarak 60000 civarında Tatarın bulunduğu ortaya çıkacaktır³²⁸.

³²⁵ BOA, MD 14, Sayfa: 312, Hüküm: 444, H. 7 Rebiülevvel 978/M. 19 Ağustos 1570.

³²⁶ H. 13 Şevval 1036/ M. 27 Haziran 1627 tarihinde Yurtman Tatarları'nın Kırım'dan gelerek Kili tarafına yerleştiklerine dair bir kayıt bulunmaktadır, BOA, MD 83, Hüküm: 35, 83 *Numaralı Mühimme Defteri, (1036-1037/1626-1628), Özet-Transkripsiyon-İndeks-Tıpkıbasım*, Yay. Hzl., Hacı Osman Yıldırım vd., Ankara 2001, s. 26, Kolodziejczyk; a.g.e, Document: 41 s. 429. Burada "Çöplüce'de olan Yurtaman taifesi" diye geçer, ifade 1630 yılına ait bir kayıta bulunmaktadır.

³²⁷ 1600'li yıllarda Yurtman Tatarları Hacı Tarhan civarında görülmektedirler, Novoselskiy, a.g.e s.56. Cankirman civarındakiler Hacı Tarhan'daki Yurtman Tatarlarının bir kolu olmalılardır. Bununla birlikte bu kesin değildir, İshakov, Yurt Tatarları olarak ifade ettiği bir Tatar topluluğunun Hacı Tarhan civarında bulunduğu ve Nogay kökenli olduğu şeklinde iddialar bulunduğunu bununla birlikte Yurt Tatarları içinde farklı Tatar gruplarının da olduğunu belirtir, İshakov, a.g.m, s. 21.

³²⁸ Tahrir defterlerine dayalı olarak verdiğimiz nüfus rakamları ve Bucak bölgesindeki Tatar nüfusu hakkındaki bu değerlendirmemizin Dariusz Kolodziejczyk'in Osmanlı Devleti'nin Bucak'taki Karadeniz sahiline yerleştirecek nüfus bulamadığı şeklindeki ifadesine de cevap vermektedir, Osmanlı Devleti'nin bölgede kolonizasyon için bulduğu demografik tabanı Tatarlar oluşturmuştur fakat Tatarların hayat tarzı sahilden ziyade step bölgesine uygun olduğu için Tatar nüfus daha ziyade step

Bucak bölgesindeki Tatarlarla ilgili diğer bir noktada özellikle 1559-1560 göçleri sırasında başta Akkirman çevresi olmak üzere bölgeye yerleşenlerin çoğunluğunun Nogay olarak kabul edilmesidir. Berindei ve Öztürk'ün³²⁹ bu konuyla ilgili çalışmalarındaki ifadeler bu yöndedir. Bununla birlikte, her iki yazarın da çalışmalarında belirttiği gibi belgelerde göçle bölgeye gelenler için kullanılan ifade daha önce de vurguladığımız gibi “*Kırım ve Nogay Tatarı*” ifadesidir. Bir grubun diğerine üstünlüğüne işaret eden bir nokta yoktur. İkinci problem ise Nogay ve Kırım Tatarı'nın birbirinden nasıl ayrılacağı noktasında düğümlenmektedir. Nogay Ordası ile Kırım Hanlığı'nın etnik temeli Altın Orda Devleti'nin mirasıdır. Bunun yanı sıra Nogay isminin ilk defa ortaya çıktığı 1500'lerin başında Kırım Hanlığı bünyesine iltihak ettiğini gördüğümüz Mangıt kabilesinin bir bölümünü burada diğer kitleden nasıl ayrılacağı ise bu konuda daha küçük bir örnektir³³⁰.

Osmanlı belgelerinde ise bölge hakkında çok değerli bilgiler verdiğini gördüğümüz tahrir defterlerinde ise Nogay ismi bir kez “*Nogay Tatar*” şeklinde şahıs adı olarak bir kez de “*karye-i Kara Nogay*” şeklinde köy ismi olarak iki kez geçmektedir. Eğer Nogay unsurunun baskın bir niteliği olsa idi 1550-1600 yılları arasındaki kayıtlarda ya kabile isimlerinin ya da Nogay isminin daha çok geçmesi gerekirdi. 1600 sonrası döneme baktığımızda 1640'lı yıllardan sonra bölgeye gelen ve Nogay federasyonundan ayrıldığını gördüğümüz Ormembet ve Orakoğlu kabilelerinin ismi bölgeye geldikten sonra hep zikredilmiş hatta Bucak Nogayları ifadesi yaygınlık kazanmıştır ki buna üçüncü bölümde değineceğiz. 1550-1600 yılları arasında Bucak bölgesindeki Tatarların faaliyetlerini belirtirken kullandığımız

---

bölgesine yerleşmiştir. Tahrir defterlerindeki Müslüman nüfus ile gayr-i Müslim nüfus hakkındaki veriler bunu ortaya koymaktadır, Dariusz Kolodziejczyk, “Ottoman Podolia: The Eyalet Of Kam'ajanec', 1672-1699”, *Harvard Ukrainian Studies*, Volume XVI, Number1/2, 1992, s. 88.

³²⁹ Yücel Öztürk, a.g.e, s. 286-293; Berindei, “ Le Cossack”, Berindei Nogaylar'a Kırım Tatarları da eşlik etti diye ifade eder, s. 341.

³³⁰ Önde gelen Mangıtlardan Timur bin Mansur'ın Kırım'a sığınması 1486 ya da 1487 yılındadır. Bu nedenle Trepavlov, 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başında artık Kırım'da Mangıt Ulusu'nun etkili bir şekilde varlığını ortaya koyduğunu belirtir, Trepavlov, *İstoria*, s. 130-131; Kırım tarihinde Mangıt ve Mansur isimlerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir, Novoselskiy'e göre Mansurlar Mangıt kabilesini idare eden mirzalardır. Bu nedenle Mansurlar Bey ünvanını almca Mangıt Beyi olarak adlandırılmıştır, Novoselskiy, a.g.e, s. 390; Bu konuda daha genel bir bakış açısıyla bakarsak Türk devletlerinde etnik tabanın aynı kalırken siyasi hakimiyete sahip olan gruba göre etnik tabanın adlandırıldığı ifade edilmiştir, bizim örneğimizdeki Nogay Ordası ve Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı gibi isimler siyasi isimlendirmelerdir, toplumsal taban aynıdır, Türk devletlerinde isimlendirme ve etnik yapı arasındaki ilişkiler için bkz., Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, Akgün Matbaası, İstanbul 1947, s. 353-356.

belgelerde ise bölgedeki Tatarlar için büyük çoğunlukla “Akkirman Tatarları” bazen de “Akkirman Kazakları” ifadeleri kullanılmıştır ve tahrir defterlerindeki veriler de bu ifadeleri desteklemektedir.

Genel olarak belgelerde Kazak³³¹ ve Akkirman Tatarı ifadesinin kullanılması ve kabile isimlerinin geçmemesi Bucak bölgesine gelenlerin küçük nüfuslar halinde geldiğini ve Kırım Hanlığı ile Nogay Ordası’na bağlı bozkırdaki topluluklardan oluştuğunu ortaya koymaktadır. Kazak ifadesi de bu durumu en güzel şekliyle belirtir. Kazaklık teriminin askeri boyutu ve bölgedeki Tatarların belirttiğimiz faaliyetleri ise Akkirman merkezli olarak Bucak bölgesinde Türk Kazaklığının Ukrayna’da ortaya çıkan ve Lehistan’a bağlı olarak hareket eden Ukrayna Kazaklığı’na Osmanlı Devleti’nin cevabı olarak geliştiğini göstermektedir. Bucak bölgesine ve yakın çevresine yapılan saldırılar ile Akkirman merkezli olmak üzere Bucak bölgesindeki Tatarların faaliyetlerini kronolojik olarak iki tarafı da göz önünde tutarak baktığımızda Kazak ve Leh saldırılarının artışına paralel olarak Tatar faaliyetlerinin de belirginleştiğini görürüz. 1593-1600 arasında Eflak, Erdel ve Boğdan İsyanı’nın bütün gücüyle hissedildiği dönemde Bucak bölgesindeki Tatarların faaliyetleri ile ilgili kayıtların bulunmayışı ise bu dönemde Kırım Hanı Gazi Giray’ın bu bölgede faaliyette bulunması ile ilgilidir. Bölgedeki Tatarlar Gazi Giray’ın kuvvetlerine iltihak ettikleri için kayıtlarda müstakil olarak yer bulamamış olmalıdırlar.

Akkirman Kazakları ifadesinin II. Bayezid Devri’nden beri kullanıldığı ve liderliğini Kırım Hanzadelerinden Mamışık ve Tevekkal-Ulan’ın yaptığı bu Kazakların özellikle Polonya’ya büyük zarar verdiğini belirtmiştik³³². Akkirman Kazaklarının, Dobruca ve Kili’deki Tatarlarla birlikte faaliyetlerinin Kanuni döneminde Polonyalıları oldukça rahatsız etmeye başladığını ve Polonyalıların Osmanlı Devleti nezdinde şikâyetlerde bulunduğunu görmekteyiz³³³.

³³¹ Kazak ifadesinin anlamı için bkz., Togan, *Türkili*, s. 37; Yücel Öztürk, a.g.e, s. 59-76.

³³² Sroeckovsky, *a.g.e*, s. 22-23. Sroeckovsky bu bilginin kaynağı olarak Sbornik Russkogo İstoričeskogo Obçestva XLI adlı çalışmanın 209-210 sayfalarını göstermektedir.

³³³ Abrahamowicz, *Katalog*, s. 64, 67-69, 86-88’da bulunan 52, 56, 57 ve 78 numaralı belgeler. Bu saldırılar 1539-1544 arasındadır ve yine bu saldırıların tarihi Leh Kazaklarının saldırılarının başladığı ve Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı’na zarar vermeye başladığı döneme denk gelmektedir. Leh Kazaklarının saldırıları 1545’den önce başlamakla birlikte 1545’ten sonra yoğunluk kazanmaya başlayacaktır, Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge:112, s. 113; Belge: 113:s.114, Belge: 93,

Akkirman Tatarları'nın ilk büyük lideri olan İsa Koca'nın ortaya çıkışı Bucak bölgesine doğru 1559-1560 yıllarında gerçekleşen büyük göç dalgasının akabindedir. 1565 yılında İsa Koca Lehistan'a yapılan saldırı nedeniyle kayıtlara geçer. Bu saldırıda liderliği İsa Koca'nın yanısıra Saad Hoca, Kıyaş, Alakaş ve İskender-Hocaoğlu yapmıştır³³⁴. İsa Koca'nın Lehistan arazisine yaptığı saldırıların yanı sıra Turla Suyu donduktan sonra Boğdan'a zarar verme ihtimalinden ve Akkirman Beyi'ne Lehistan'dan alınan esirleri iade etmek istememesi ve Akkirman'ı yakmakla tehdit etmesinden dolayı ortadan kaldırılması istenmiştir³³⁵. İsa Koca 1567 yılının Eylül ayında tekrar kayıtlarda ortaya çıkar. Merkezin isteğine rağmen İsa Koca'nın ortadan kaldırılamadığı Lehistan'a yaptığı saldırılardan dolayı yakalanıp hapsedilmesinin istenmesinden anlaşılmaktadır³³⁶. 1568 yılında da İsa Koca ve İskender Hocaoğlu ve Sakal Hacı hakkında şikâyetler olduğu görülmektedir³³⁷.

H. 27 Ramazan 979/ M. 12 Şubat 1572 tarihinde İsa Koca'yı bu kez de Boğdan Voyvodahındaki karışıklıklar ve Leh asilzadelerinden Albert Laski'nin Boğdan işlerine müdahalesi nedeni ile görürüz. İsa Koca Devlet Giray'ın oğlu ile birlikte bu müdahaleyi önlemeye çalışmaktadır³³⁸. H. 6 Rebiülahir 980/ M. 16 Ağustos 1572 tarihinde İsa Koca Bakay Ağa ile birlikte Lehistan'ı vurmuştur³³⁹. 1574 yılında İsa Koca, Bakay Ağa, Yusuf Bahadır, Kurdeşen gibi Akkirman Tatar Ağaları ile birlikte İvan Voyvoda'nın isyanını bastırmakla görevlendirilmiştir. Burada ilk defa İsa Koca için Akkirman tarafında olan Kazak Ağası diye adlandırılmıştır³⁴⁰. 1578 yılında İsa Koca'yı Bakay Ağa, Kudas Ağa, Resergi ? Ağa gibi Tatar Ağaları ile bir kez daha Lehistan Krallığı arazisini vurmaları hadisesiyle kayıtlarda rastlarız³⁴¹. 1588 yılında Lehistan'a yapılan bir saldırıdan dönen Tatar

---

s. 99-100. Bu karşılık zaman kronolojisine bakıldığı zaman başta Evarnatski'den başlayarak Kazak toplumunun oluşumun en önemli sebebi olarak Tatar saldırılarını göstermeleri bu nedenle sıkıntılıdır. Kazak toplumunun ortaya çıkışının nedenleri arasında sadece Tatar saldırılarını göstermeleri yanlıştır. Eğer ifade Kazak toplumunun gelişiminin nedenleri arasında Tatar saldırıları bulunur şeklinde olursa daha doğru olacaktır. Çünkü karşılıklı saldırılar her iki sınır toplumun da gelişimi sağlayarak kısır döngü içinde birbirlerinin gelişimine ve kuvvetlenmesine yol açmışlardır.

³³⁴ Abrahamowicz, *Katalog*, Belge:187, s. 182-183.

³³⁵ BOA, MD 6, Hüküm: 653, a.g.e, s. 358-359, H. 25 Cemaziyelahir 972/ M. 28 Ocak 1565 tarihli.

³³⁶ BOA, MD 7, Hüküm: 168, a.g.e, C. I, s. 87.

³³⁷ BOA, MD 7, Hüküm: 1784, a.g.e, C. II, s. 292-293.

³³⁸ BOA, MD 18, Hüküm: 30; BOA, MD 18, Hüküm: 73, Yüksel, a.g.t.

³³⁹ BOA, MD 19, Sayfa: 362, Hüküm: 717, Bostancı, a.g.t, s. 502.

³⁴⁰ BOA, MD 26, Sayfa: 11, Hüküm: 30.

³⁴¹ BOA, MD 35, Sayfa: 256, Hüküm: 646.

Ağaları içinde zikredilen İsa Ağa İsa Koca olmalıdır ve bu O'nun kayıtlarda son kez geçişidir³⁴².

Berindei, mühimme kayıtlarına dayanarak Kırım Hanı Devlet Giray'ın 1574 yılında Koca adlı bir kişi için istediği tımarın büyük ihtimalle İsa Koca için istediğini belirtmektedir³⁴³. Bu görüşe katılmıyoruz, Berindei'nin bu konuda dayandığı hükümdeki Koca zaten taviçe tımarı sahibidir. Devlet Giray Han savaşta gösterdiği yararlılıktan dolayı daha yüksek gelir sahibi bir taviçe tımarının Koca'ya verilmesini istemektedir³⁴⁴. İsa Koca'nın tahrir defterlerinde de ismi geçmekte ve tımarı olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır, diğer Tatar Ağaları için de bu durum geçerlidir.

İsa Koca'nın yanı sıra belgelerde ismi geçen başlıca Tatar Ağaları Bakay Ağa, İskender Hocaoglu, Resul Hoca, Kayaş, Alakaş, Musay Ağa, Şerefullahverdi Ağa, Kazak Mehmed, Yusuf Bahadır, Kurdeşen Ağa, Resergi Ağa, Hoş Geldi, Receb, Bozay ve Caneş Ağa'dır. İsa Koca ve Caneş Ağa'nın ismiyle tahrir defterlerinde köyler bulunmasına rağmen diğerlerinin ismini taşıyan köylere ratlanılmamıştır.

Caneş Ağa Akkirman havalisindeki Kazak Tatarı olarak ifade edilen grubun İsa Koca'dan sonraki lideridir. Bu konuda 1592 yılına ait bir mühimme hükmünde Caneş Ağa için Akkirman Beyine gönderilen hükümde “*Taht-ı livânızda sakin olan Kazak Tatarının başubuğu olan Caneş Ağa*” ifadesi kullanılmıştır³⁴⁵.

1594 yılında Gazi Giray Yanık Seferi'ne giderken Lehistan arazisinde Kırım ordusuna kılavuzluk yaparken gördüğümüz Caneş Ağa bizce Akkirman Kazakları'nın Ağası Caneş Ağa ile aynı kişidir. Lehistan arazisine sık sık Akkirman'dan saldırılar yapan birinin Lehistan arazisinde rehberlik yapması çok doğaldır. Caneş Ağa Papa Kalesi fethi sırasında İdris Paşa'nın yanında vefat etmiştir. Caneş Ağa'ya Tatar askerinin rehberlik yeteneğinden dolayı keramet sahibi bir veli olarak görmeleri de ilgi çekicidir³⁴⁶.

---

³⁴² BOA, MD 64, Sayfa: 70, Hüküm: 212.

³⁴³ Berindei, “Le Cossack”, s. 343.

³⁴⁴ BOA, MD 25, Sayfa: 117, Hüküm: 1289

³⁴⁵ BOA, MD 69, Sayfa: 85, Hüküm: 169.

³⁴⁶ Peçuyulu, *Tarih*, C. 2, s. 148-149.

Akkirman Tatarları'nın İsa Koca, Musay Ağa gibi Tatar Ağaları liderliğinde devlete büyük sorunlar çıkarmalarına rağmen ortadan kaldırılmamalarının nedeni daha önce belirttiğimiz gibi Lehistan Kazaklarının saldırılarına aynı şekilde cevap verebilmeleridir³⁴⁷.

Buradaki diğer bir sorun ise bu görevi Osmanlı ordusunun hafif süvari sınıfı olan akıncıların bu bölgede neden yapamadığı konusunda düşünülmektedir. Osmanlı kayıtlarında Akkirman'da bulunan akıncıların sayısı ve kötü durumda oldukları belirtilmiştir³⁴⁸. Akıncılar tımar sahibi ve masraflı kuvvetler iken Tatarların devlete böyle bir masrafları yoktur. Masrafları olmadığı gibi bulundukları bölgede tarımsal üretimin artmasına da katkıda bulunmaktadır. Ayrıca devlet Akıncıların gerçekleştirdiği bir saldırıda sorumluluğu üstüne almak zorundayken Tatarların gerçekleştirdiği bir saldırıda sorumluluktan kaçmak daha kolaydır.

İşte bütün bu nedenler, Kazak saldırılarına cevap verme ihtiyacı, Boğdan ve Eflak voyvodalarına duyulan güvensizliklerle biraya gelince Bucak havalisindeki Tatar varlığının askeri niteliği güçlenmeye başlamış ve devlet de bunu istemese de desteklemek zorunda kalmıştır.

Sonuçta, Kanuni'nin 1538 yılındaki Boğdan Seferi'nden sonra Bucak havalisinin tamamının kontrol altına alınmasına paralel olarak Deşt-i Kıpçak'taki siyasi, ekonomik, sosyal nedenlerle özellikle 1559-1560'dan sonra gerçekleşen göçlerle Bucak havalisinde Akkirman merkezli askeri ve demografik açıdan etkin bir Tatar varlığı ortaya çıkmıştır. Bu süreç aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Rumeli'ndeki kolonizasyon sürecinin de başarılı örneklerinden birini oluşturmuştur.

---

³⁴⁷ Feridun Emecen'in de görüşleri benzerdir, Feridun Emecen, "Osmanlılar ve Kuzey Karadeniz Stepleri", *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, içinde, İstanbul 2009, s. 241-242.

³⁴⁸ BOA, MD 7, Hüküm: 168, a.g.e, C. I, s. 87, H. 2 Rebiülevvel 975/ M. 6 Eylül 1567. Burada Akkirman Beyi'nin İstanbul'a mektup gönderip kendi livasında bulunan dört yüz elli akıncının bir bölümünün Akkirman'ı terkettiğini, bir bölümünün ise öldüğü bildirip acilen Akkirman'a akıncı gönderilmesini istemektedir; BOA, MD 46, Sayfa: 301, Hüküm: 687, 1574 yılındaki bu hükümde Akkirman çevresindeki dört yüz elli nefer akıncının dağılması hakkındadır, eksik akıncıların oğullarından ve akrabalarından toplanılması hakkındadır; Bender Beyi'nin kasaba ve köy halkından akıncı toplama teklifi merkezin onayını almamıştır, 1584 yılında Akkirman zeameti akıncısıyla Bender'e iltihak edilmiştir, BOA, MD 52, Sayfa: 289 Hüküm: 768; 1605 yılına gelindiğinde Silistre Beyi'nin İstanbul'a verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır ki Silistre livasındaki Akıncıların bir kısmının kendilerini cebeci, topçu, hisar eri, şahinci, doğancı ve seyyid olarak göstererek Akıncılık hizmetinden kaçtıkları görülmektedir, bu Akıncıların etkinliğin ve gücünün çözülüşünün bölgedeki son aşaması olarak görülmektedir, BOA, MD 77, Sayfa: 169, Hüküm: 506.

İKİNCİ BÖLÜM

BUCAK TATARLARI (KANTEMİR ÇAĞI 1600-1637)

1. BUCAK BÖLGESİNE YENİ TATAR GÖÇLERİ VE KANTEMİR MİRZA'NIN BUCAK BÖLGESİNE GELİŞİ

Kantemir Mirza'nın³⁴⁹ Bucak bölgesine 1600'lü yılların başında geldiği kesindir. Bu görüşü destekleyen en net bilgi Lehistan asilzadelerinden Stanislaw Zolkiewski'nin yazışmalarında bulunmaktadır. Zolkiewski 1606 yılının başında Kırım'ın birçok bölgesinde görülen açlık nedeni ile Nogay Tatarları'nın kitleler halinde Akkirman steplerine sızdığını belirtmiştir. Akkirman steplerine yani Bucak havalisine gelen Tatarların büyük çoğunluğunun Mansuroğlu Tatarları'ndan olduğunu ve bunların başında da Diveyoğlu Kantemir Mirza'nın bulunduğunu ifade etmiştir. Kantemir Mirza Bucak havalisine geldikten kısa bir süre sonra 1606 yılı içinde Lehistan arazisine ilk saldırısını gerçekleştirir³⁵⁰.

Osmanlı kaynaklarında Kantemir Mirza'nın 1600'lü yılların başında Bucak bölgesine gelişi hakkında doğrudan bilgi veren bir kayda rastlayamadık. Bununla birlikte 1600'lü yılların başında Kırım Hanlığı'ndan kopan Tatar grupların Silistre ve Niğbolu havalisine geldikleri Eflak ve Boğdan'a ait yerleşim yerlerini vurduklarını, bölge halkının mallarını yağmaladıklarını ve esir aldıklarını gösteren kayıtlar

³⁴⁹ Kantemir Mirza'nın soykütüğü Edige-Mansur-Timur-Tevekkül-Divey-Arslanay'dan sonra Kantemir Mirza şeklindedir. Trepavlov Nogay Ordası'nın tarihi ile ilgili eserinde Mansuroğlu mirzalarının soy kütüğünü Edige'den Arslanay'a kadar getirir fakat Arslanay'ın çocukları içinde Kantemir Mirza'yı zikretmez. Abdülgaflar Kırımî'de bulduğumuz bir kayıtda “ve Edigü'nün Mansur dedikleri oğlunun nesli Eseneyoğlu Ali Bey ve Arslanlarıoğlu Kantemir Paşa evladı” ifadesi bulunmaktadır. Arslanay ve Eseney'in kardeş olduklarını Trepavlov belirtmektedir. Arslanlarıoğlunun Trepavlov'un verdiği soy kütüğündeki Arslanay olduğu açıktır, böylece Trepavlov'un verdiği bilgiler ile bu kayıt birleştirilince Kantemir Mirza'nın soyunu Edige'ye kadar götürmek mümkün olmaktadır, Trepavlov, *İstoria*, Şekil: 1, s. 655; Abdülgaflar Kırımî, *Umdet üt Tevarih*, Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nın ilavesi olarak neşreden Necip Asım, İstanbul 1343, s. 206.

³⁵⁰ Novoselskiy, a.g.e, s.101; Oleksa Gayvoronskiy, *Poveliteli Dvuh Materikov, Krımskie Hanı Pervoy Polovini XVII. Stoletiya V Borbe Za Samostoyatelnost İ Edinovlastiei*, Tome 2, Bahçesaray 2009, yedi numaralı dipnot, s. 71; Münşeatü's-Selâtin'de Lehistan Kralına yazılan bir nâme-i hümayûn metninde “Kili ve Akkirman semtlerinde temekkün itmiş olan Kantemur Tatarından dahi vilâyetinize teaddi ve tecâvüz olundukda kerrâren ve merrâren zikr olunan Tatarın Kili ve Akkirman semtlerinden kaldırılması sizin tarafınızdan murad olunup cennet mekân Firdevs-i âşiyân vâlid-i macidimiz Sultan Ahmed Han-ı Gazi hazretlerinin zaman-ı şerifinde ve sonralarda bu husûs için mufasssal nâmeler ve müstakil adamlar gönderip sa'y ve ikdam eylediğünüzde...” şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Bu ifadede I. Ahmed zamanında (1603-1617) Kantemir Mirza'nın Bucak havalisinden kaldırılması için Lehistan Krallığı'ndan birçok kez taleplerin geldiği görülmektedir. Bu talepler Kantemir Mirza'nın 1606'dan sonra Bucak havalisinde bulunduğunu göstermektedir, Feridun Bey, a.g.e, C. 2, s. 426.

bulunmaktadır. Bu gruplar Gazi Giray Han'ın yanından kopan gruplar olarak tasvir edilmişlerdir. Bu olayla hakkında bilgi veren belgelere göre Silistre ve Niğbolu bölgesine yayılan Tatarların sayısı bir ila üç bin kişi arasındadır³⁵¹.

Görüldüğü üzere bu belgeler Tatarların saldırıları hakkında bilgi vermekte olup Bucak havalisine yerleşip yerleşmedikleri konusunda herhangi bir bilgi vermez. Fakat H. 1. Zilhicce 1016/ M. 18 Mart 1608 tarihli bir belgede Tatarların Bucak bölgesine yerleşimi hakkında net bilgiler verilmektedir. Akkirman ve Bender Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya gönderilen bu belgede “*Vilâyet-i Kırım ve Nogay Tatarları Özü ve Turla nâm nehirlerden berü geçüp Akkirman ve Bender ve Kili sahralarında mütemekkin olagelmeyüb ancak Akkirman sahrasında kadîmden birkaç pare karyelerde yerlü Tatar olup ziraât ve hırâset idüp ‘öşr ve resm virüp vilâyet-i Boğdan’a ve gayriye teaddî ve tecavüzleri yoğiken birkaç seneden berü Kırım ve Nogay Tatarları Özü ve Turla suların geçüp beş on bin Tatar Akkirman ve Bender ve Kili sahralarında sakin ve mütevattın olup bir karyeden bir kal’aya tüccar ve aher ayende ü revende mürûr ve ubûra kadir olmadığından gayri Boğdan’a tâbi beş altı günlük yerlerde olan iç karyeleri ihrak ve reayasın ve oğlanların ve kızların esir ve koyun ve sığırların sürüb gâret ve haseretten hali değillerdir. Şöyle ki kadîmi mütemekkin olan Tatardan gayri birkaç seneden berü gelüp mütevattın olan Tatar ve Nogay eşkıyası kaldırılıp kadîmi yerlerine gönderilmezlerse Boğdan vilâyetinin bâkî kalan karyeleri dahi ihrâk ve harap olmak mukarrerdir deyü Boğdan Voyyvodası tarafından i’lam olunmağın bu hususu sen görüp ol makule sonradan gelüp vilâyete zarar ve teadisi olan Tatar taifesin kaldırılıp kadîmi yerlerine gönderüp teaddilerin def’ ü ref’ itmeğın babında fermân-ı âlişânım sadır olmuştur buyurdum ki,*

Vusul buldukda ferman-ı celilü’l-kadrim muktezasınca onat vechile mukayyed olup i’lâm olunduğu üzre sonradan vilâyet-i Kırım tarafından gelüp teaddi ve tecavüzü olan Tatar ve Nogay taifesin hüsn-ü vechile kaldırılıp kadîmi yerlerine gönderüp vilâyet-i dest-i teaddilerinden halas eylemek babında sa’y-ü ihtimam üzre olasın”³⁵² denilmektedir.

³⁵¹ BOA, MD 75, Sayfa: 306, Hüküm: 643 H. 5 Şevval 1013/M. 24 Şubat 1605; BOA, KK 70 Numaralı Ahkâm Defteri, s.249, H. 21 Ramazan 1013/ 10 Şubat 1605.

³⁵² BOA, MD 76, Sayfa: 117, Hüküm: 300, Neşreden, Gemil, a.g.e, s. 123-124; Gazi Giray'ın son yıllarından itibaren Akkirman merkezli Tatar grupların Kazaklarla çatışmaları araştırmacıların dikkatini çekmeye başlamıştır, Howorth, a.g.e, *Division I*, s. 537.

Bu belgenin 1608 yılına ait olduğunu düşünürsek belgede kullanılan “*birkaç yıldan beri*” ifadesi göz önünde tutulduğunda belge Polonya kaynaklarına göre Kantemir Mirza’nın Bucak bölgesine yerleştiğinin söylendiği yılda Bucak bölgesine büyük bir Tatar göçünün yaşadığını teyit etmektedir. Bucak bölgesinin coğrafi uygunluğunun yanı sıra demografik yapısı da bölgenin Tatar göçlerini çekmesinin nedeni olarak görülmelidir. Her ne kadar belgede kadimden birkaç köyleri var denilmekte ise de “Tahrir Defterleri”ne dayalı olarak verdiğimiz bilgiler ve yine kimi “Mühimme Defterleri”ne ait kayıtlar bunun böyle olmadığını açıkça ortaya koymaktadır³⁵³.

Belgede Bucak bölgesine gelenler Kırım ve Nogay Tatarı olarak tanımlanmışlar ve sayılarının beş ila on bin arasında olduğu belirtilmiştir. Bu yeni gelenler Tatarlar ile birlikte Bucak bölgesinin tam anlamıyla bir Tatar bölgesi haline geldiği görülmektedir. Yine bu belgeden gelen Tatarlar’ın Akkirman ve Kili ve Bender sahralarına yerleştikleri anlaşılmaktadır. Tahrir defterlerine göre birkaç hanelik bir Tatar nüfusa sahip olan Bender bölgesinin kırsal kesimlerinin de bu yeni göçlerle birlikte Tatar yerleşimine sahne olduğu görülmektedir. Bender’in yanı sıra Tatar yerleşim merkezi olarak ortaya çıkan merkezlerden birisi de İsmail Geçidi olmuştur. Tahrir defterlerinde harap edilmiş küçük bir köy olarak gördüğümüz İsmail Geçidi Tatar nüfusun yerleşmesiyle önem kazanmış ve kendi kadısı olan bir yerleşim birimi haline gelmiştir³⁵⁴.

XVII. yüzyılın başından itibaren Bucak havalisinde Tatar nüfusunun artışı beraberinde bir takım sorunlar da doğurmuştur. Bunlardan ilki belirttiğimiz üzere bölgeye yerleşen Tatarların Osmanlı Devleti’ne tâbi Eflak ve Boğdan’a verdikleri

---

³⁵³ I. Bölümde tahrir defterlerinden hareketle verdiğimiz bilgiler ile bölüm sonundaki değerlendirmemiz bu durumu ortaya koymaktadır.

³⁵⁴ İsmail Geçidi’nin Tatar yerleşim merkezi haline gelip önem kazanması 1590’lı yıllardan sonra olmuştur, 1592 yılına ait verdiğimiz hüküm İsmail Geçidi’nde Tatar yerleşiminin başlaması ile ilgili ilk hükümlerden birisidir. 1600’lü yılların başındaki Tatar göçünden İsmail Geçidi’nin de etkilendiği kesindir, BOA, MD 69, Sayfa: 222, Hüküm: 443; Bender’in Boğdan sınırına doğru gerçekleşen Tatar yerleşimlerinin 1608’den önce Akkirman ve Bender sancaklarına mutasarrıf olan Ahmed Bey tarafından desteklendiği görmekteyiz. Ahmed Bey yeni kurulan bu yerleşim yerlerine Tatarlar’ın yanı sıra Boğdan reayasının da yerleşimini desteklemiştir, BOA, MD 78, Sayfa: 200, Hüküm: 516.; İsmail Geçidi’nin gelişimi hakkında yapılmış en önemli çalışma Feridun Emecen’e aittir, Feridun Emecen, “İsmâil”, TDVİA, C. 23, s. 82-84.

zararlardır³⁵⁵. İkincisi ise Bucak havalisinden Dobruca'ya kadar olan bölgede asayiş sorununa neden olmalarıdır³⁵⁶.

1606 yılına kadar olan dönemde Bucak havalisinde yaşayan Tatarların liderleri olarak “Tatar Ağaları” şeklinde Osmanlı belgelerine yansıyan isimler Halkalı'da sakin Yusuf, Acı Dere'de sakin Kırım Koçoğlu Arslan Gazi, Beğlidere'de sakin Canbek, Eşek Deresi'nde sakin Toyun, Beğlidere'de sakin Seyyid Ali, İsmail'de sakin Deniz Ağa ve Küçük Katırcı'da sakin Yusuf'tur³⁵⁷.

Halkalı, Beğlidere, Küçük Katırcı tahrir defterlerinde de Tatarların yaşadığı bölgeler olarak görülmektedir. Bu belgelerden 1560'lı yıllardan sonra bölgede ortaya çıkan İsa Koca, Bakay Ağa, Caneş Ağa gibi Tatar Ağalarının haleflerinin bulunduğunu ve bölgedeki Tatar askeri gücünü temsil ettiklerini görürüz. Öyle ki Osmanlı Devleti 1560'larda bölgeye yerleşenlerin askeri açıdan liderliğini yapanlarla yeni gelenlerin liderlerini ayırmak ihtiyacı hissetmiş ve Akkirman Beyi'ne gönderdiği bir hükümde “*Akkirman Beyine ve yerlü Tatar Ağalarına hüküm ki*” ifadesini kullanmak zorunda kalmıştır³⁵⁸. Bu döneme ait belgelerde zikredilen liderler arasında Kantemir Mirza bulunmamaktadır.

Osmanlı Devleti de Boğdan ve Eflak Voyvodaları ile bölgedeki yöneticilerin haber verdiği bu sıkıntılar üzerine harekete geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu konudaki ilk çözümü Bucak havalisine sonradan geldiklerini belirttiği Tatar grupların yeniden Kırım'a gönderilmesin sağlanması şeklinde olmuştur. Yukarıda metnini verdiğimiz belgede bu ifade edilmektedir. Beş ila on bin arasında bir nüfusun geri

³⁵⁵ Eflak Voyvodası'nın bu konudaki bir şikayeti için bkz., BOA, MD 75, Sayfa: 91, Hüküm: 155. Fakat Bucak bölgesinde Tatar nüfusunun artışından en büyük sıkıntıyı Boğdan yaşayacaktır. Tatar nüfusunun artışına paralel olarak Boğdan Voyvodaları'nın Osmanlı Devleti'ne şikâyetleri de artacaktır. Her iki toplum arasındaki gerginlik Bucak Tatarları'nın bölgeden ayrılmasına kadar devam edecektir, 1600'lerin ilk on yılı için Boğdan Voyvodalarının şikâyetlerine örnekler için bkz., BOA, İbnül Emin Tasnifi-Hariciye, Nu. 932, Neşreden Gemil, a.g.e, s. 88-89'da, BOA, MD 76, Sayfa: 29, Hüküm: 70, BOA, MD 76, Sayfa: 148, Hüküm: 372; BOA, KK Ahkâm Defteri 70, Sayfa: 249. Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür.

³⁵⁶ BOA, MD 75, Sayfa: 89? Hüküm: 154. Kırım, Bender ve Akkirman havalisinden gelen Tatarların Dobruca ve Babadağ'ındaki Tatar köylerinde toplandığını, bu köy haklarından da destek alarak kimi zaman Eflak, kimi zaman Boğdan'a saldırdığı belirtildikten sonra bu Tatarların liderlerinden olan Koç Ali Mirza'nın 100'den fazla adamıyla Müslüman halka ait malları da yağmaladıklarını belirtmişlerdir. Koç Ali Mirza'nın yanı sıra Nevruz Mehmed Sultan'da bu Tatarların liderleri arasında zikredilmektedir.

³⁵⁷ BOA, İbnülemin Tasnifi-Hariciye, Nu. 932, Neşreden Gemil, a.g.e, s. 88-89'da; BOA, MD 75 Sayfa: 91, Hüküm: 155.

³⁵⁸ BOA, MD 77, Sayfa: 134, Hüküm: 491.

gönderilmesinin oldukça büyük çaplı bir olay olduğu ortadadır. Bu nedenle Tatar mirzalarından Mehmed Ağa'ya seferle görevlendirilenleri sefere, seferle yükümlü olmayanları ise Kırım'a geri götürmesi emredilmiştir. Gazi Giray Han'da Mehmed Ağa'nın yanı sıra Sefer Giray Sultanı da bu işler görevlendirmiştir³⁵⁹. Belgenin muhtevassından hükmün yazıldığı sırada Sefer Giray'ın³⁶⁰ Akkirman havalisinde bulunduğu ve Tatarları Kırım'a geri götürmeye çalıştığını görmekteyiz. Muhtemelen Gazi Giray'ın ölümü, arkasından varisi Tohtamış Giray'ın öldürülmesi ve Selamet Giray'ın tahta çıkışı sürecinde meydana gelen karışıklıklar dolayısıyla Bucak havalisinden Tatarların geri götürülme teşebbüsü sonuçsuz kalmıştır³⁶¹.

Bununla birlikte Kırım Hanlığı'nda otoritenin yeniden tesis edilmesinden sonra Tatarları Bucak havalisinden Kırım'a geri götürmek için faaliyetler tekrar başlamıştır. H. 19 Muharrem 1018/ M. 24 Nisan 1609 tarihinde Kırım Hanı'na yazılan bir name-i hümayûnda Sefer Giray'dan sonra Şahin Giray'ında Bucak havalisine geldiğini görmekteyiz. Şahin Giray bölgeye geldikten kısa bir süre sonra bölgedeki Tatarları toplayarak Özi nehrine kadar götürmüştür. Fakat belgeye göre bilinmeyen bir sebeple Şahin Giray Tatarları Özi nehrinden geçirmemiş ve Tatarlar Kili, Akkirman ve İsmail Geçidi havalisine geri dönmüşlerdir. Osmanlı yönetimi Kırım Hanı Selamet Giray'dan Tatarların hemen “*Nogay*” içindeki yurtlarına geri götürülmesi için harekete geçilmesini emretmiştir³⁶². Belgede Şahin Giray'ın Tatarları Özi'den geri döndürmesinin sebebinin bilinmediğini ifade etmektedir. Öyle görülmektedir ki buna Mehmed ve Şahin Giray'lara karşı Selamet Giray Han'ın harekete geçişi neden olmuştur. Bir müddet sonra durum açık bir isyana dönüşecektir³⁶³.

---

³⁵⁹ BOA, MD 76, Sayfa: 148, Hüküm: 382.

³⁶⁰ Sefer Giray Sultan Gazi Giray Hanın oğludur, Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597-1607)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1970, Belge: 107, s. 93.

³⁶¹ Katip Çelebi Gazi Giray'ın ölümü için H. 16 Zilkade 1016/ M. 3 Mart 1608 tarihini vermektedir, Katip Çelebi, a.g.e, vr. 122a-122b/s. 539; Sefer Giray Tohtamış Giray ile birlikte İstanbul'a gelirken Selamet Giray'ın kalgayı olarak tayin edilen Mehmed Giray tarafından 1608 yılının Nisan ayı sonunda Akkirman yakınlarında öldürülmüştür, Katip Çelebi, a.g.e, vr.122a/s.539; Mehmed bin Mehmed, a.g.e, s. 606-607; Seyyid Muhammed Rıza Tohtamış Giray'ın Aksu yakınlarında öldürüldüğünü belirtir, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr.63b/ s. 127.

³⁶² BOA, MD 78, Sayfa: 277, Hüküm: 723.

³⁶³ Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 63b/s.127; Rıdvan Paşazade Abdullah, *Tevarih-i Deşt-i Kıpçak*, hzl., Ananiasz Zajaczkowski, Warszawa 1966, s. 39-40; Yücel Öztürk, a.g.e, s. 369; Howorth, a.g.e, *Division I*, s. 538.

1609 yılının Eylül ayının başlarında Tatarları Kırım'a geri götürmek için yeniden harekete geçilmiştir. Silistre sancağına mutasarrıf olan Ali Paşa'ya, Akkirman ve Bender sancaklarında vaki olan kadılara ve bölgedeki Tatar Mirzalarına bu konuda hükümler gönderilmiştir. Merkez ise Dergâh-ı Mualla Kapucubaşları'ndan Davud'u geri gönderilme işine nezaret etmesi için görevlendirmiştir. Tatarların Özi nehrine kadar götürülmesi Özi nehrini geçmeleri için kadirga ve şaykalar vasıtasıyla Kırım tarafına geçirilmesine karar verilmiştir. Bucak havalisinde bulunan Tatarların başlarında bulunan mirzalar ise Kırım Koca, Allahverdi, Yusuf, Karaş, İşterek, Can ve Mehmed Mirzalardır³⁶⁴.

Bu son girişimin de başarısız olduğu H.15 Muharrem 1024/ M. 14 Şubat 1615 bir mühimme hükmünden anlaşılmaktadır. Bu hükümde önceki belgelerde olduğu gibi “*sonradan Kırım tarafından gelüp sakin olan Tatar tâifesi*” şeklinde tanımlanan Tatar grupların Bayın, Düşbe, Tusay gibi liderleriyle birlikte Kırım'a dönmelerinin emredildiği fakat Tatar grupların bu emre itaat etmediği görülmektedir³⁶⁵.

Bu belgelerde Kırım Hanlığı'nda Şirinlerle birlikte en güçlü kabilelerden birine mensup olan Kantemir Mirza'nın Bucak havalisinde bulunan Tatar Mirzalar arasında zikredilmemesi dikkat çekicidir. Bu durum Kantemir Mirza'nın 1606 yılında Bucak havalisinde bulunduğunu daha sonra ise Kırım'a ve Bucak arasında gelip gidişler yaptığını ya da Özi nehri havalisindeki steplere çekilmiş olduğu şeklinde yorumlanabilir.

2. HOTİN SAVAŞI'NA KADAR KANTEMİR MİRZA VE BUCAK TATARLARI'NIN FAALİYETLERİ

Bucak bölgesinde Hotin Savaşına kadar olan zaman diliminde Kantemir Mirza'nın faaliyetlerine değinmeden önce kısaca bölgedeki siyasi konjektörü açıklamak gerekir. Öncelikle Boğdan üzerinde Lehistan ile Osmanlı Devleti arasında şiddetli bir rekabetin yaşandığı görülmektedir. 1593-1606 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Hasburglarla olan mücadelesinden faydalanan Lehistan, Boğdan voyvodalığına kendi adamı Eremya Movila'yı geçirmeyi başarmış hatta Eflak'a da

³⁶⁴ BOA, MD 78, Sayfa: 14, Hüküm: 35; Sayfa: 165, Hüküm: 425; Sayfa: 200, Hüküm: 516-517. Hükümlerin tarihi 3 Cemaziyelahir 1018 ila 18 Cemaziyelahir 1018 arasındadır. 3 Eylül 1609-18 Eylül 1609 arasındadır.

³⁶⁵ BOA, MD 81, Sayfa: 287, Hüküm: 645.

müdahalelerde bulunmuştur³⁶⁶. 1616 yılında Eremya Movila'nın eşi Domna'nın Lehliler ve Kazaklardan oluşan 40000 kişilik bir kuvvetle Boğdan üzerine yürümesi Lehistan'ın bu müdahaleleri için güzel bir örnektir. Bu müdahale Lehliler için ağır bir yenilgi ile sonuçlanmıştır³⁶⁷.

Osmanlı Lehistan ilişkilerini gerginleştiren diğer bir unsurda Kazakların Osmanlı Devleti ve Kırım arazisine karşı gerçekleştirdikleri saldırılardır. 1602³⁶⁸, 1606³⁶⁹, 1609³⁷⁰, 1610³⁷¹, 1612³⁷², 1614³⁷³, 1616³⁷⁴ ile 1619-1620³⁷⁵ yıllarında Osmanlı Devleti arazisine Kazaklar tarafından yapılan saldırılar bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Osmanlı Devleti için ekonomik açıdan önemi ortada olan Karadeniz'e³⁷⁶ gerçekleşen bu saldırılar ayrıca dış politikada devletin itibarına darbe vurarak

³⁶⁶ Iorga, *Osmanlı*, C. 3, s. 299-300; Kolodziejczyk, a.g.e, s. 126-128.

³⁶⁷ Peçuylu, a.g.e, C. 2, s. 346-348, Katip Çelebi bu olay için kaynak olarak Peçuylu'yu kullanmıştır, Katip Çelebi, a.g.e, vr.157a/s.622, Peçuylu olayın tarihi için H. 1027'yi verirken Katip Çelebi H. 1025 tarihi vermektedir. Naima'da kaynak olarak Peçuylu'yu kullanmakla birlikte İskender Paşa'nın galibiyetini 1616 yılı olayları içinde vermektedir, Naima, a.g.e, C. 2, s. 430; Öztürk'e göre bu olaylar 1615 yılında gerçekleşmiş olmalıdır, Yücel Öztürk, a.g.e, s. 348-350; Kolodziejczyk ve Iorga'da bu olayların 1615 yılı içinde gerçekleştiğini düşünmektedir, Kolodziejczyk, a.g.e, s.129; Iorga, *Osmanlı*, C.3, s. 306.

³⁶⁸ Corteper, a.g.e, s. 177, 186; Iorga, 1602 yılında gerçekleşen Kazak saldırılarının Soroka, İsmail, İsakçı ve Dobruca'da yoğunlaştığını belirtir, Iorga, *Osmanlı*, C.3, s. 302. Öztürk'de 1601 yılında 30 şaykadan oluşan bir Kazak kuvvetinin Kili yakınlarında Hasan Ağa'ya saldırdığından bahsetmektedir, Yücel Öztürk, a.g.e, s. 339,

³⁶⁹ Mihnea Berindei, "La Porte Ottomane Face Aux Coaques Zaporogues 1600-1637", *Harvard Ukrainian Studies*, Volume I, Number 3 September 1977", s.276; Hrushevsky, a.g.e, s. 221.

³⁷⁰ Hrushevsky, a.g.e, s. 221; Bu saldırı Osmanlı kaynaklarına da yansımıştır. H. 25 Zilhicce 1017/ M. 1 Nisan 1609'da Akkırman karşısındaki Yılan Kayası mevkiine 40'dan fazla şayka ile gelen Kazaklar püskürtülmüşlerdir, BOA, KK, 71 Nu.lı Ahkam Defteri, s. 251; Zilhicce 1018 tarihli, BOA, MD 76 Hüküm: 92 numaralı hüküm 1609 saldırısı için Berindei'nin kaynağıdır. Berindei, "La Porte", s. 278.

³⁷¹ Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, *Ravzat ül Ebrar*, Bulak 1832, s. 519-520.

³⁷² Bu saldırının kaynağı olarak Berindei, N. Iorga'nın *Studii*, adlı eserinin 217. sayfasını göstermektedir, Berindei, "La Porte", s. 278; Evarnitskiy, Kazakların 1612 yılında Sagaydaçna'nın liderliğinde Karadeniz'e açıldıklarını ve Türkiye ile Kırım'a saldırdıklarını belirtir fakat saldırıya uğrayan yerler hakkında bilgi vermez, Evarnitskiy, a.g.e. C.2, s. 145.

³⁷³ 1614 yılında gerçekleşen Sinop saldırısıdır, Hrushevsky, a.g.e, s. 229-230; Evarnitskiy, a.g.e., C.2, s. 146; Naima Sinop'a Kazak saldırısının Ağustos-Eylül 1614 yılında gerçekleştiğini belirtir, Naima, a.g.e, C. 2, s. 409; Katip Çelebi, a.g.e, vr. 147b/s.600; Mehmed b. Mehmed, bu çatışmalarda ele geçirilen Kazakların H. Evail-i Ramazan 1023 /M. 5-15 Ekim 1614 tarihinde İstanbul'a getirildiğinden bahseder, Mehmed b. Mehmed, a.g.e, s. 645; Karaçelebizade, Karaçelebizade bu çatışmanın tarihi olarak H. Şaban 1021/ M. Eylül-Ekim 1612 tarihini vererek yanılır, Karaçelebizade, a.g.e s. 525; Bu saldırı ve peşinde yaşanan gelişmeler Öztürk tarafından ayrıntılı bir incelemeye tâbi tutulmuştur, Yücel Öztürk, a.g.e, s. 342-343.

³⁷⁴ Berindei, "La Porte", s.280-281; Yücel Öztürk, a.g.e, s.351, Evarnitskiy, 1616 yılında Kazakların 30000-40000 kişilik bir kuvvet toplayabildiklerini belirtir, Evarnitskiy, a.g.e., C.2, s. 149.

³⁷⁵ Berindei, "La Porte", s.287, Yücel Öztürk, a.g.e, s. 355-356.

³⁷⁶ Karadeniz çevresinin Osmanlı Devleti içinde ekonomik konumu için bkz., Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi, 1300-1600*, C.1, Çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık,

Osmanlı Devleti'ni Lehistan ile Hotin Savaşı'na mecbur bırakmıştır. Bu saldırılara aynı şekilde karşılık verilme ihtiyacı da Kantemir Mirza'nın yükselişinin sebepleri arasında yer alacaktır.

Kantemir Mirza'ya gelince daha öncede söylediğimiz gibi Bucak havalisinde ilk göze çarpan faaliyeti 1606 yılında Lehistan'a gerçekleştirdiği bir akındır. Bundan sonra 1610 yılında tekrar ortaya çıkar. Lehistan Krallığı ile Moskova Çarlığı arasındaki çatışmalara katılan Kantemir Mirza ve Bahadır Giray 10000-15000 arasındaki kuvvetleri ile Serpuh önlerinde belirirler. Moskova'nın çağrısı ile gelmiş görünmelerine rağmen yolları üzerindeki Rus şehirlerinden haraç alırlar ve bölgedeki çatışmalara iştirak ederler. Gelenlerin içinde Büyük Nogaylardan'da kuvvetler bulunduğu için bu kuvvetin tamamını Bucak'tan gelen Tatar kuvvetleri olarak kabul etmek mümkün değildir. Novoselskiy'de, gelenleri Diveyoğulları, Akkirman Ordası ve Büyük Nogaylardan gelen kuvvetler olarak betimlemiştir³⁷⁷. Bu saldırı Kantemir Mirza'nın Bucak havalisindeki Tatarların lideri konumuna yükselmesinin ilk aşamasıdır. Kantemir Mirza Mangıt kabilesinden gelen ve geleneksel olarak kendine bağlı Tatar gruplarının yanı sıra 1484'den sonra Bucak havalisine Akkirman merkezli Tatar grupları da yanına çekmeyi başarmış görünmektedir.

Bucak Tatarları ve Kantemir Mirza Osmanlı Devleti ve Lehistan Krallığı arasında Boğdan için yapılan mücadelede Osmanlı Devleti'ne büyük destek vermişlerdir. 1595'ten sonra Lehistan'ın desteği ve Osmanlı Devleti'nin onayı ile Boğdan Voyvodası olan Eremya Movila 1606 yılında ölmüştür. Osmanlı Devleti ise 1606 yılında Zitvatorok Antlaşması ile rahatlamış ve Boğdan için Lehistan'la mücadele edebilmek için uygun bir konuma sahip olmuştur. Siyasi konjektörü iyi okuyamayan Lehistan Krallığı Eremya Movila'nın ölümünden sonra Boğdan voyvodalığına önce Simeon ardından da 1607 yılında da Konstantin Movila'yı Boğdan Voyvodalığı'nın başına geçirmeyi başarmıştı. Bunun yanı sıra 1607 yılında İstanbul'a gelen Lehistan elçisi Eremya ailesine Boğdan'ın yanı sıra Eflak'ta da miras hakkı verilmesini talep etmiş, Macaristan işlerine de müdahale etmişti. Öyleki Konstantin Movila'nın Boğdan başına geçmesi Lehistan soylularından olup Eremya

---

İstanbul 2000, s. 327-359, Kili ve Akkirman'ın da Karadeniz içindeki konumu için özellikle s. 349-353.

³⁷⁷ Novoselskiy, a.g.e, s. 71.

Movila'nın damatları olan Wisniewski ve Potocki'nin fiili müdahalesi ile gerçekleşmişti. Konstantin Movila Boğdan'da kontrolü ele geçirdikten sonra 1610 yılında Eflak'a da müdahale etmeye çalışmış fakat Bucak Tatarları tarafından yenilgiye uğratılınca geri çekilmiştir³⁷⁸. Bu çatışmadan dolayı 1611 yılında Konstantin Movila Osmanlı Devleti tarafından azledilmiş ve yerine Stefan Tomşa Boğdan'a voyvoda olarak tayin edilmiştir³⁷⁹.

Lehistan'a kaçmak zorunda kalan Konstantin Movila Stefan Potocki'nin de desteği ile 1612 yılının Ağustos ayında Boğdan üzerine yürümüştür. Potocki ailesi ile Movila ailesi arasındaki akrabalık bağları bu desteğin nedenleri arasında önemli bir yer tutar. Movila ve Potocki'nin kuvvetleri Kantemir komutasındaki Bucak Tatarları'nın desteklediği Stefan Tomşa ile Stefaneşti yakınlarında karşı karşıya gelirler. Yapılan çatışmada Movila ve taraftarları ağır bir yenilgi almışlar, Potocki esir edilip İstanbul'a gönderilmiş, Konstantin Movila'da Tatarların eline esir olarak düşmüştür. Konstantin'in kardeşi Aleksandr da esir edilenler arasında bulunmaktadır. Tomşa'nın başarısında Kantemir liderliğindeki Bucak Tatarları'nın Dsiesnu çayının iki yanını tutarak Movila ve yanındaki Lehistan kuvvetlerini kuşatması büyük rol oynamıştır³⁸⁰. Romen kronik yazarı bu zaferi Eremya Voyvoda'nın sülalesinin sönüşü olarak betimlemiş ve bu zaferi müteakiben Tatar kuvvetlerinin hızlı bir şekilde Lehistan arazisine girerek çok sayıda esir ve ganimet aldığını belirtmiştir³⁸¹.

Kantemir'in Bucak havalisine gelişinin bu ilk yıllarında dikkat çeken diğer bir olayı da Şahin ve Mehmed Giray kardeşlerin Bucak havalisine sığınmaları olmuştur. Gazi Giray'ın hakimiyetinin son yıllarından itibaren Kırım siyasetinde etkili olmaya başlayan bu iki kardeş³⁸² Gazi Giray'ın ölümünden sonra Selamet Giray'ın Hanlığı devresinde fiilen Kırım yönetimine dahil olmuşlardır. Mehmed

³⁷⁸ Iorga, *Osmanlı*, C. 3, s. 301-303.

³⁷⁹ Uzunçarşılı, a.g.e, C. 3, II. Kısım s. 94; Konstantin Movila'nın Boğdan'dan çıkarılması sırasında Kantemir Mirza'nın büyük çabaları olduğu görülmektedir, bkz. Tomasz Swieckiego, *Biblioteka Polska Opis Starożytnej Polski*, Tom II, Krakowie 1861, s. 189.

³⁸⁰ Kazimerz Wladyslaw Wojcicki, *Pamiętniki Do Panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza*, Tom 1, Warszawa 1846, s. 36-38; Swieckiego, a.g.e, s.189-190; Iorga, *Osmanlı*, C. 3, s. 305; Novoselskiy, a.g.e, s. 81-82.

³⁸¹ Kostin, a.g.e, s. 28.

³⁸² Gazi Giray karşısında tutunamayan kardeşler Anadolu ve Rumeli'ye çekilmişler daha sonra Celali önderlerinden Deli Hasan'ın yanına sığınmışlardır, 1603 yılının Haziran ayında Padişah'tan af dilenmişler ve afedilmişlerdir, Katip Çelebi, a.g.e, vr. 73b/ s.415, 78b/ s. 425, Peçuylu, a.g.e, C. 2, s. 250-251.

Giray Kalgay olurken Şahin Giray'da Nureddinlik makamına getirilmiştir. Selamet Giray, Han olduktan kısa bir süre sonra bu iki kardeşe karşı harekete geçmiş, Mehmed ve Şahin Giray Çerkeslerin arasına kaçmışlardır³⁸³. Çerkeslerin arasında muhalefete devam etmişlerdir. Selamet Giray Han bu durumu İstanbul'a haber verince Kuyucu Murad Paşa Rıdvan Paşa'yı Kırım'a göndermiştir. Paşa, Selamet Giray ile kardeşlerin arasını bulmuş fakat tam bu sırada Selamet Giray ölmüştür³⁸⁴.

Han'ın ölüm haberi H. 2 Rebiülevvel 1019/ M. 25 Mayıs 1610 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır³⁸⁵. Bu durumu haberi alan Mehmed ve Şahin Giray Kırım Hanlığı'nı kontrolleri altına alabilmek için harekete geçmişler fakat Rıdvan Paşa tarafından bu teşebbüsleri akemete uğratılmış ve Kırım Hanlığı Canbek Giray'a verilmiştir³⁸⁶. İsyançı Giraylar bütün geleneksel kuvvetleri yanlarına çekerek Kırım Hanlığı'nı zorla ele geçirmek için harekete geçmişler fakat ateşli silahlarda bariz bir üstünlüğe sahip olan Osmanlı kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılmışlardır³⁸⁷.

İsyan teşebbüslerinin bastırılmasından sonra Mehmed ve Şahin Giray kaçmak zorunda kalmışlardır. 1610 yılında Kırım havalisinden kaçtığını gördüğümüz kardeşler 1613 yılından önce Bucak havalisine gelmişlerdir³⁸⁸. Mehmed ve Şahin

³⁸³ Katip Çelebi Gazi Giray'ın ölümü için H. 16 Zilkade 1016/ M. 3 Mart 1608 tarihini vermektedir, Katip Çelebi, a.g.e, vr.122a/s.539; Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 63b/s.127, ölümü için s.111; Howorth, a.g.e, *Division I*, s. 538; Yücel Öztürk, a.g.e, s. 369.

³⁸⁴ Rıdvan Paşazade, *Tevarih*, s. 40-42; Rıdvan Paşazade Abdullah, *Tarih-i Rıdvan Paşa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi-226, vr. 98a.

³⁸⁵ Katip Çelebi, vr. 138a/s. 576.

³⁸⁶ Rıdvan Paşazade Abdullah, *Tevarih*, s. 47-48; Rıdvan Paşazade Abdullah, *Tarih*, vr. 98a-100a; Yücel Öztürk, a.g.e, s. 371-373.

³⁸⁷ Rıdvan Paşazade Abdullah, *Tevarih*, s. 51-54; Rıdvan Paşazade Abdullah, *Tarih*, vr. 98a-100a; Yücel Öztürk, a.g.e, s. 371-373.

³⁸⁸ Uzunçarşılı, a.g.e, C. 3, I. Kısım, s. 172, Sminov ve Smirnov'a dayanan Novoselskiy, Mehmed ve Şahin Giray'ların Akkirman'a gelişini Selamet Giray'ın yanından kaçtıkları zamanla tarihlendirirler, V. D. Smirnov, *Krimskoe Hanstvo Pod Verhovenstvom Otomanskoy Portı*, Moskva 2005, s. 351; Novoselskiy, a.g.e, s. 86, Rıdvan Paşazade ise daha farklı bir anlatım izler ve Mehmed Giray'ın küffarların arasına, Şahin Giray'ın ise İran'a kaçtığını belirtir, Rıdvan Paşazade, *Tarih*, vr. 100a; *Tevarih*, s. 54; Karaçelebizade'ninde verdiği bilgiler Rıdvan Paşazade'nin verdiği bilgilere paraleldir, O bu yenilgiden sonra Mehmed Giray'ın Moskova'ya, Şahin Giray'ın İran'a sığındığını belirtir, Karaçelebizade, a.g.e., s. 535-536; Seyyid Muhammed Rıza ise bu yenilgiden sonra Mehmed Giray'ın İstanbul'a sığındığını ve Gelibolu'da iskan edildiğini Şahin Giray'ın ise isyanını devam ettirerek Şah Abbas'a sığındığını belirtir, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr.64b-65a/s. 127-130, ; Katip Çelebi, Mehmed Giray'ın Rodosuk'ta Padişah'tan af dilediğini ve affedilerek İstanbul'da ikametine izin verildiğini belirtir, H. 19 Rebiülevvel 1022/ M. 9 Mayıs 1613, Katip Çelebi, a.g.e, vr.144b/s. 592; Mustafa Sâfi, Mehmed Giray'ın I Ahmed'in yanına geldiği tarihi H. 12 Rebiülevvel 1022/ M. 2 Mayıs 1613 olarak belirtir, *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i*, C. 2, hzl., İbrahim Hakkı Çuhadar, Ankara 2003, s. 199-200, Naima tarih belirtmeden Mehmed ve Şahin Giray'ın Akkirman ovasında yurt tuttıklarını Rus'a saldırılar gerçekleştirdiklerini, aldıkları esirleri satarak zenginleştiklerini bunun üzerine Canbek Giray'ın bu nedenle onlara saldırdığını belirtir fakat net bir tarihlendirme vermez,

Giray'ların Bucak havalisini seçmesinin temel nedeni olarak Kantemir liderliğindeki Mansurların bölgedeki etkinliği gösterilmiştir. Mehmed ve Şahin Giray'lar babalarını taht mücadelesi sırasında destekleyen ve bu sırada ölen Mansuroğlu Eseney'i unutmamışlar ve bu nedenle Mansurların etkin olduğu Bucak bölgesine gelmişlerdir diye ifade edilmiştir³⁸⁹. Her iki kardeşin Bucak havalisine gelmesinin diğer bir nedeni de Bucak bölgesinin görece olarak Kırım'a uzak olması ve 1550'li yıllardan sonra bölgede oluşan Tatar topluluğunun özellikle 1600'lerin başından itibaren gerçekleşen yeni göçlerle etkin bir güç haline dönüşmesidir. Şahin Giray'ın daha önce Bucak bölgesinde bulunmuş olması ve bölgeyi yakından tanımasının yanı sıra Kırım tahtı için Osmanlı yöneticileriyle pazarlık yapılabilecek bir konuma sahip olması Mehmed ve Şahin Giray'ın Bucak havalisine gelmesinde etkili olmuş görünmektedir³⁹⁰.

Bucak bölgesine gelen kardeşler burada Lehistan arazisine çeşitli saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Mehmed Giray İstanbul'a gittikten sonra Şahin Giray'ın Bucak havalisindeki etkinliği devam etmiştir. Aldıkları esirleri Akkirman pazarında satan Şahin Giray hem madden güçlenmeye başlamış hem de ününü arttırmıştır, öyle ki Kırım Hanı Canbek Giray'ın askerlerinden bile Şahin Giray'a katılımlar olmuştur. Canbek Giray bu durumu İstanbul'a bildirmiş fakat İstanbul hiçbir şey yapmamıştır. Bunun üzerine Canbek Giray Beğ-Ağa'nın tavsiyesiyle 1614 yılının bahar aylarında Bucak steplerine gelmiştir. Hanın geldiğini duyan Şahin Giray saklanmıştır. Canbek Giray Han birkaç hafta Akkirman'da kaldıktan sonra Kırım'a dönmüştür. Hanın Kırım'a döndüğünü duyan Şahin Giray yeniden ortaya çıkmış fakat Hanın yakın adamı Beğ Ağa aniden geri dönerek Şahin Giray ve yanındakileri yenilgiye uğratmıştır. Şahin Giray bir müddet Kili yakınlarında saklandıktan sonra Kafkaslara kaçmış, oradan da Şah Abbas'a sığınmıştır³⁹¹. Dönemin İran kronik yazarlarından

---

Naima, a.g.e, C. 2, s. 557; Büyük bir ihtimalle Mehmed ve Şahin Giray kardeşler Canbek Giray'ın tahta çıkışından sonraki ilk çatışmadan sonra bir iki yıl Osmanlı ve Kırım hükümetinin sınırları dışındaki arazide bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin onayı almadan Kırım tahtını elde edemeyeceklerini anlayınca da bu iş için en uygun noktalardan biri olan Bucak bölgesine gelmişlerdir. Mehmed Giray'ın 1613 yılında İstanbul'a gelişi, Şahin Giray'ın bu sırada Kili kalesi civarında bulunuşu, buna işaret etmektedir. Canbek Giray'ın Bucak bölgesine seferi de zaten 1614 yılında olmuştur.

³⁸⁹ Gayvoronskiy, a.g.e., s. 35.

³⁹⁰ Şahin Giray 1609 yılında Bucak havalisinde bulunmuştur, BOA, MD 78, Sayfa: 277, Hüküm: 723.

³⁹¹ Gayvoronskiy, a.g.e., s. 44-45. Gayvoronskiy'nin bu olaylar için temel kaynağı dönemin Lehistan devlet adamlarından Stanislaw Zolkiewski ve Kırım'a gönderilen Rus elçisinin raporlarıdır.

İskender Münşi H. 1024/ M. 1615-1616 yılında Şahin Giray'ın Gürcistan'ın Kori kasabası civarında Safevi kuvvetleri ile buluştuğunu, buradan da Şah Abbas'ın yanına götürüldüğünü belirtmektedir³⁹².

Bu noktada Şahin ve Mehmed Giray'ların Bucak'ta oluşan gücü kendi taraflarına çekmeye çalıştıkları ve Bucak Tatarları'ndan destek aldıkları kesindir. Kaynaklarda Kantemir Mirza'nın desteği hakkında doğrudan bir kayıt bulunmamakla birlikte Kantemir Mirza da bu iki kardeşe destek vermiş olmalıdır.

1616 yılında Boğdan'ı yeniden kontrollerine almak için harekte geçen Eremya Movila'nın eşi Donma ve aralarında damadının da bulunduğu Lehistan soylularının İskender Paşa tarafından yenilgiye uğratıldığını belirtmiştik. İskender Paşa'ya bu zaferi kazandıran kuvvetler arasında Bucak havalisindeki Tatarlarında bulunduğunu görmekteyiz. Bu zafer hakkında bilgi veren Osmanlı kroniklerinde Bucak Tatarları'nın katkısı hakkında bilgi verilmesine rağmen Kantemir Mirza'dan bahsedilmez³⁹³. Büyük bir olasılıkla Tatar kuvvetlerinin başındaki kişi Kantemir Mirza olmalıdır.

Genç Osman'ın tahta çıkışından kısa bir süre sonra 1618 yılı içinde Kantemir Mirza liderliğindeki Bucak Tatarları Lehistan arazisine büyük çaplı bir akın gerçekleştirirler³⁹⁴. Bu saldırı 1617 yılında Kazakların Akkirman'a gerçekleştirdiği saldırıya da bir cevap niteliğini de taşımıştır.

Hotin Savaşı'ndan önce Kantemir Mirza ve Bucak Tatarları'nın gücünün ulaştığı noktayı gösteren en güzel örnek Cecora (Çuçura) Savaşı olmuştur. Cecora Savaşı'nın sebebi Osmanlı Devleti'nin Boğdan Voyvodası Gaspar Gratiani'yi değiştirmek istemesi olmuştur. Görevden alınacağını anlayan Gratiani İstanbul'a dönmesi için emir gelince çevresinde bulunan Türkleri öldürerek fiilen isyan etmiştir.

Smirnov'da Canbek Giray'ın Bucak havalisine yaptığı seferden bahseder, iki kardeşinde sefer sırasında Bucak'ta bulunduğundan bahseder Gayvoronskiy ise sadece Şahin Giray'ın bulunduğunu belirtmektedir, Smirnov, a.g.e, s. 351-52; Novoselskiy'de ayrıntıya girmeden Canbek Giray'ın seferinden bahseder, Novoselskiy, a.g.e, s. 85.

³⁹² İskender Bey Münşi, *Târih-i Alem Ara-yı Abbasi*, C. 2, hzl., Mehmed İsmail Rıdvani, Tahran 1377, s. 1440; diğer bir İranlı kronik yazarı olan Mirza Muhammed Tahir Kazvinî kısaca Şahin Giray'ın Şah Abbas'ın yanına geldiğini belirtir, Mirza Muhammed Tahir Kazvinî, *Târih-i Cihan Ara-yı Abbasi*, hzl., Seyyid Said Mir Muhammed Sadık, Tahran 1383, s. 186.

³⁹³ Peçuyly, a.g.e, C. 2, s. 346-347, Katip Çelebi bu olay için kaynak olarak Peçuyly'yu kullanmıştır, Katip Çelebi, a.g.e, vr. 157a/ s. 622-623.

³⁹⁴ Novoselskiy, a.g.e, s. 99.

Gratiani isyan ettikten sonra Zolkiewski'ye haber vererek yardıma çağırılmış ve Zolkiewski gelince Lehistan kuvvetlerine iltihak etmiştir³⁹⁵.

İskender Paşa bu isyan haberini alınca harekete geçmiş, Kantemir'e bağlı Akkirman Tatarını ve Kalgay Devlet Giray'ı yanına çekerek Zolkiewski komutasındaki Lehistan ordusu ile karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı kuvvetlerinin sol cephesinde Kantemir Mirza'ya bağlı kuvvetler, merkezde İskender Paşa ve sağ kanatta Kalgay Devlet Giray bulunmaktadır³⁹⁶.

İlk çatışmada Lehistan kuvvetleri Osmanlı ve Kantemir Mirza'ya bağlı kuvvetleri geri itmeyi başarmışlar fakat fazla ilerleyince Kalgay Devlet Giray'ın kuvvetleri harekete geçerek Lehistan öncü kuvvetlerini bozguna uğratmıştır. Bu yenilgiye rağmen Leh kuvvetleri toparlanmışlardır, fakat Osmanlı kuvvetlerinin kuşatması altına düşmüşlerdir. Lehistan kuvvetlerinin yanında olan Boğdanlılar durumun kötü olduğunu görünce kaçmışlar, bir grub Lehistan askeri de onları takip etmiştir. Turla'ya doğru çekilmeye başlayan Lehistan kuvvetleri sürekli olarak Osmanlı kuvvetlerince yıpratılmış ve Lehistan kuvvetlerine son darbe Turla nehrini geçmeye çalıştıkları sırada vurulmuştur. Zolkiewski öldürülmüş, Zolkiewski'nin oğlu, Koniecpolski, Korecki, Strus gibi önde gelen Leh beyleri esir edilmiştir³⁹⁷.

Konumuz açısından önemli olan Kantemir Mirza ve Bucak Tatarlarının 1620 yılında meydana gelen Cecora Savaşı'ndaki faaliyetleridir. Katip Çelebi, Peçuylu gibi Osmanlı tarihçileri Akkirman Tatarı'nın İskender Paşa'nın kuvvetleri arasında zikrederler, fakat Kantemir Mirza'nın savaşa katılımından bahsetmezler³⁹⁸. Naima ve Halisi'nin Zafernamesi'nde ise Kantemir Mirza Cecora Savaşı'nda İskender Paşa ve Kalgay Devlet Giray ile birlikte savaşın en önemli figürlerinden biri olarak zikredilir.

³⁹⁵ Iorga, *Osmanlı*, C.3, s. 308-309; Peçuylu, C.2, s.372-373; Katip Çelebi, vr. 165a-166a/s. 647-649.

³⁹⁶ Halisi, *Zafername*, hzl., Yaşar Yücel; *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler VI, II. Osman Adına Yazılmış Zafer-Name*, Tıpkıbasım, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, NO: 338, Ankara 1983, s. 24-25; Miron Kostin, kuzeyde Kantemir Mirza'nın güneyde Osmanlı kuvvetlerinin bulunduğunu ve İskender Paşa'nın Kalgay Devlet Giray'a bağlı kuvvetleri ihtiyat kuvveti olarak sakladığını belirtir, Kostin, a.g.e, s. 31; Naima sol cephenin sonunda Kantemir'in bulunduğunu belirtir, Naima, a.g.e., C. 2, s. 454.

³⁹⁷ Kostin, a.g.e., s. 34; E. Schütz; *An Armeno-Kipchak Chronicle On The Polish-Turkish Wars In 1620-1621*, Akademiai Kiadoi Budapest 1968, s. 45-47; Naima, a.g.e, C. 2, s. 451-456; Iorga, *Osmanlı*, C. 3, s. 309; Kantemir Mirza'nın Cecora Savaşı'ndaki rolü Gayvoronskiy'inin de dikkatini çekmiştir, Gayvoronskiy, a.g.e., s. 57-58.

³⁹⁸ Peçuylu, a.g.e, C. 2, s. 372-373; Katip Çelebi, a.g.e., vr. 165b-166b/s. 647-648; Karaçelebizade Kırım'dan Kalgay İnyet Giray'ın geldiğini belirterek diğer kaynaklardan ayrılır, Kantemir hakkında bilgi vermez. Karaçelebizade bu konuda yanılmaktadır, Karaçelebizade, a.g.e, s. 539.

Romen tarihçilerden Miron Kostin'in ve Kıpçak Türkçesiyle yazılan bir Ermeni vekayinamesinde de Kantemir'in bu savaşta rolüne vurgu yapılır.

Cecora Savaşı'nda Kantemir Mirza'nın yanındaki Tatar liderler olarak Urak Mirza, Selman Şah Mirza, İnyet Şah Mirza ve Veli Şah Mirza görülmektedir³⁹⁹. Bu çatışması sırasında Kantemir Mirza'nın yanında yaklaşık olarak 12.000 kadar Tatar askeri bulunduğunu ifade edilmiştir⁴⁰⁰.

Cecora Savaşı'nda Leh kuvvetlerine ilk saldırı Kantemir Mirza ve Devlet Giray tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu saldırıyla Lehistan kuvvetleri tarafından kuşatılan Kör Hüseyin Paşa, Sarımsak Mehmed Paşa ve Hızır Paşa düşmandan kurtarılmıştır. Bu çatışmadan sonra Boğdan eski voyvodası Gaspar Gratiani kaçmıştır. Lehliler bunun üzerine İskender Paşa'ya barış önermişlerdir. Barış şartı olarak Kantemir Mirza ve Çerkes Hüseyin Paşa'nın Turla'yı geçene kadar rehin olarak verilmesini, nehir geçildikten sonra 100.000 florin ve harac vereceklerini belirtmişlerdir. Devlet Giray ile İskender Paşa bu teklifi kabul etmeye meyilli iken Kantemir Mirza bütün gücüyle karşı çıkarak bu teklifin reddedilmesini sağlamıştır⁴⁰¹.

Çatışmanın bundan sonraki aşamasında Kantemir Mirza Leh askerleri Turla nehrini kamışların arasından geçmeye çalışırken kamışlığı tutuşturmuş, yangından kurtulan Leh askerlerini de takip ettirerek ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Kantemir Mirza'nın bu şekilde yaklaşık 20000 kadar düşman askerini ortadan kaldırarak Lehistan kuvvetlerine büyük darbe vurduğu görülmektedir⁴⁰².

Kantemir Mirza'nın vurduğu bu darbeden sonra Lehistan ordusunda Kazaklar ve Leh kuvvetleri arasında bir çatışma çıkmıştır⁴⁰³. Bu çatışmayı haber alan Kantemir Mirza ve Kalgay Devlet Giray komutasındaki Tatar kuvvetleri Lehistan kuvvetlerine son darbeyi indirmişler ve Lehistan ordusu neredeyse tamamen imha

---

³⁹⁹ Naima, a.g.e., C. 2, s. 453.

⁴⁰⁰ E. Schütz, a.g.e., s. 47, Schütz'ün verdiği rakamların abartılı olduğu göz önünde tutulmalıdır. Kalgay Devlet Giray'ın 120.000 askerle çatışmaya katıldığını söylemektedir ki bu da olası değildir.

⁴⁰¹ Naima, a.g.e., C. 2, s. 455-456; Halisi'nin Zafername'sinde Kantemir'e bağlı Tatarların ilk hücumları şairane bir şekilde anlatılır, Halisi, a.g.e., s. 25.

⁴⁰² Naima, a.g.e., C. 2, s. 456.

⁴⁰³ E. Schütz, a.g.e., s. 47; Naima'da Leh ordusundaki süvari ve piyadelerin birbirine düşüğünü belirtir. Süvarilerin kurtulması için piyadelerin fedası söz konusu olmuş ve çatışma bundan sonra başlamıştır. Kazakların genel olarak piyade olduğu göz önünde tutulursa Kıpçakça yazılmış Ermeni kroniğinde anlatılan çatışma ile Naima'nın belirttiği çatışmanın aynı olduğu ortaya çıkar, Naima, a.g.e., C. 2, s. 456.

edilmiştir. 60000 kadar Lehistan kuvvetinden sadece 400 kişi kurtulmayı başarmıştır⁴⁰⁴.

Cecora Savaşı'na genel olarak bakıldığında Kantemir Mirza'nın Kalgay Devlet Giray'dan daha etkin olduğu açıktır. Bunun yanı sıra rehin hadisesinde Devlet Giray'ın Kantemir Mirza'nın rehin olarak teslim edilmesini onaylamasının iki tarafın arasını açmış olması mümkündür. Bize göre Cecora Savaşı ile Kantemir Mirza Bucak havalisindeki Tatarların tartışmasız lideri haline gelmiştir.

Cecora Savaşından sonra Tatar kuvvetleri tarafından Lehistan arazisine büyük bir akın gerçekleştirilmiş, bu saldırıda çok sayıda esir ve ganimet olmuştur. Bu akın Kırım'dan gelen Tatarlar ile Bucak havalisinde oturan Tatarların ortak bir akını gibi görünmektedir⁴⁰⁵. Gani-zâde Nâdirî'ye göre ise Cecora'dan sonra Lehistan arazisine yapılan akın Kantemir Mirza'nın liderliğinde gerçekleştirilmiştir⁴⁰⁶.

3. HOTİN SAVAŞI'NDA BUCAK TATARLARI VE KANTEMİR MİRZA'NIN ROLÜ

Kazak saldırıları ve Boğdan üzerinde devam eden rekabet yüzünden Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki ilişkilerin 1620 yılında Cecora Savaşı'na neden olduğunu görmüştük. 1621 yılında bu kez Sultan II. Osman bizzat Lehistan üzerine yürümüştür. Osmanlı ordusu 21 Mayıs 1621 tarihinde Davudpaşa'dan ayrılmış, 1 Eylül'de ordu Hotin önlerine gelmiştir. 2 Eylül'de Kırım Hanı kuvvetleri ile Osmanlı ordusuna katılmış ve 8 Eylül'de Osmanlı ordusu Lehistan ordusuna ilk genel saldırıyı gerçekleştirmiştir. 29 Eylül'e kadar Lehistan ve Osmanlı ordusu arasındaki

⁴⁰⁴ Naima, a.g.e, C. 2, s. 456-457; Schütz, a.g.e, s. 47; Gayvoronskiy Zolkiewski'nin öldürülmesiyle neticelen son saldırıda sadece Kantemir Mirza'yı zikreder, Gayvoronskiy, a.g.e., 58.

⁴⁰⁵ Kostin, a.g.e, s. 34; Kıpçakça yazılmış Ermeni kroniğinde Kalgay Devlet Giray'ın emriyle Tatarların Lvov'a kadar uzanan bölgeyi vurdukları belirtilir, Schütz, a.g.e, s. 47.

⁴⁰⁶ Gani-zâde Nâdirî aşağıda verdiğimiz bu mısralarla ifade temektedir”

Akın eyleyüp Kantemir Mirzâ / Harab u yebâb oldu onbin kura

Uruldu dahi nice şehr-i kebîr / Kırıldı kimi oldu esir

Alındı ricâl u nisâ şeyh ü şâb / İkiyüzbine çıktı vakt-ı hisâb

Harâb itdi ol kışveri Kantemir / O kışver-i Sıfâhan bu sultân Temir.”; Gani-zâde Nâdirî, *Şehnâme*, hzl., Numan Külekçi, *Gani-zâde Nâdirî, Hayâtı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şehnâmesinin Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1985, s. 370.

çatışmalar devam etmiş, Eflak Voyvodası Radul aracılığıyla 6 Ekim 1621 tarihinde barış yapılmıştır⁴⁰⁷.

Osmanlı kroniklerine Hotin Savaşı'nın temel nedeni Kazakların Karadeniz'de Osmanlı ülkesine gerçekleştirdikleri saldırılar ve Veziriazam Ali Paşa'nın II. Osman'ı Lehistan'a karşı sefere teşviki gösterilmektedir⁴⁰⁸.

Hotin Savaşı sırasında Kantemir Mirza'nın yanında dört oğlunun ve üç kardeşinin bulunduğu görülmektedir. Kantemir'in yanında olan Tatar sayısı konusunda farklı rakamlar mevcuttur. Halisi, "Zafernamesi"nde Kantemir Mirza, oğulları ve kardeşlerinin emri altında 30000'ini aşkın Tatar bulunduğunu belirtmektedir⁴⁰⁹. Katip Çelebi ve Kantemir Mirza için çoğu zaman kaynak olarak Katip Çelebi'yi kullandığı aşikar olan Naima ise Kantemir Mirza ve yakınlarının yanında birkaç bin Tatar bulunduğunu belirtmektedirler⁴¹⁰. Kantemir'in emrindeki Tatar sayısı konusunda en abartılı rakam ise Kıpçakça yazılmış Ermeni kroniğinde bulunmaktadır. Bu eserde Kantemir Mirza'nın yanında 80000 Tatar bulunduğunu ifade edilmektedir⁴¹¹. Bütün bu görüşler Bucak havalisinde Tatar nüfusu hakkında verdiğimiz bilgilerle birlikte ele alındığında Kantemir Mirza'nın yanındaki Tatar sayısının 10000'ini aşamayacağı görülür. Kantemir Mirza'nın emri altındaki bu 10000 kişilik Tatar kuvvetinin bir kısmının da Dobruca havalisinden olduğunu düşünmekteyiz⁴¹². Dönemin İngiliz elçisi Thomas Roe'nun Canbek Giray Han'ın bile 30000 Tatarla Hotin Savaşı'na katıldığını belirtmesi⁴¹³, 30000, 80000 bin gibi rakamların abartılı olduğunu ortaya koyar.

⁴⁰⁷ Hasan Beyzade, a.g.e., s. 930-937; Katip Çelebi, a.g.e, vr. 167a-172a/ s. 651-664 ; Naima, a.g.e, C. 2, s. 460-474; Danişmend, a.g.e., C. 3, s. 281-289; Tufan Gündüz, "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", *Osmanlı*, C. I., Ed. Kemal Çiçek, Cem Oğuz, Ankara 1999, s. 465-471; Yücel Öztürk, a.g.e, s. 357-366; Yaşar Yücel'in Zafername'ye dayanarak verdiği kronolojide farklılıklar mevcuttur, Zafername'ye göre barış 9 Ekim 1621 tarihinde yapılmıştır, bkz., Halisi, a.g.e., s. VII-XII; Iorga'nın batı kaynaklarına göre verdiği kronolojide Padişahın İstanbul'dan ayrılışı 21 Mayıs 1621, çatışmaların başlaması 3 Eylül olarak ve barışın tarihini 9 Ekim 1621 olarak verilir, Iorga, *Osmanlı*, C.3, s. 311.

⁴⁰⁸ Katip Çelebi, a.g.e, vr.167a/s.651; Naima a.g.e, C.2, s.459; Zafername'de ise Lehistan'a saldırının I. Ahmed zamanında planlandığına dair ilgi çekici bir kayıt bulunmaktadır, Halisi,, a.g.e, s. 21-21.

⁴⁰⁹ Halisi, a.g.e, s. 145.

⁴¹⁰ Katip Çelebi, a.g.e, vr. 170a/ s. 660, Naima, a.g.e, C. 2, s. 469.

⁴¹¹ Schütz, a.g.e, s. 53-55.

⁴¹² Topçular Katibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, C. 2, s. 738, 743.

⁴¹³ Thomas Roe; *The Negotiations of Sir Thomas Roe In His Embassy To The Ottoman Porte From The Year 1621 To 1628 Inclusive*, London 1740, s. 11-12.

Kantemir Mirza Hotin Savaşı'ndaki en temel başarısı Lehistan ordusunun iâşe yollarının kesilmesindeki inkâr edilmez katkısıdır. Kamanîçe-Podolya yollarını kesmeyi başaran Kantemir Mirza Lehistan ordusunun büyük bir açlık ve iâşe sıkıntısı yaşamasına neden olmuştur. Kıpçakça yazılmış Ermeni kroniği bu konuda en net bilgi veren kaynaktır. Bu kroniğe göre Kantemir Mirza 80000 Tatarla Turla nehrini geçmiş ve nehir boyundaki yolu kontrol altına almıştır. Hatta Lehistan Kralı'nın oğluna gönderilen barutu ele geçirmeyi başarmıştır⁴¹⁴. Osmanlı kaynakları Kıpçakça yazılmış bu kroniğin verdiği bilgileri doğrulamaktadır. Katip Çelebi Kantemir'in Turla kenarında Kantemir Lehistan ordusuna zahire getiren arabaları yaktığını belirtir⁴¹⁵. Kantemir'in taburu kuşatma altında tutması nedeniyle açlık öyle bir hal almıştır ki Lehistan ordusunda ölen atları yemek isteyenler arasında çatışma bile çıkmıştır⁴¹⁶.

Kantemir Mirza'nın kendini gösterdiği diğer bir alanda Lehistan arazisine gerçekleştirdiği başarılı akınlar olmuştur. Kaynaklarımızın hepsi bu konuda hemfikirdirler. Osmanlı kaynakları Kantemir'in vurduğu şehirler hakkında çok az bilgi verirken, Kıpçakça olan Ermeni kroniğinde Kantemir Mirza'nın vurduğu yerler arasında Zamocs ve Lublin'in olduğu görülmektedir. Yine aynı kroniğe göre Kantemir bu saldırıyı 50000 kişilik bir Tatar topluluğu ile gerçekleştirmiş, fakat dönüş yolunda Alman askerler tarafından Doluszkă Ormanı civarında yolları kesilmiş ve Tatarlar çok sayıda kayıp vermişlerdir⁴¹⁷.

Kantemir Mirza'nın gerçekleştirdiği bu akınlarda esir, ganimet ve zahire elde edilmiştir. Bu akınlar hem orduyu iâşe yönünden rahatlatmış hem de karşı tarafın

---

⁴¹⁴ Schütz, a.g.e, s. 53-55.

⁴¹⁵ Katip Çelebi “*Ve tabur imdâdına bin kadar küffâr yüz ‘araba ile gelürken Kantemür Tatar gazîleri ile basup birazını kırdılar. Bâki küffâr ol mahalle karîb bir palankaya girüp fethi için top ve imdâd taleb itmegın yedi sekiz top ile Hüseyin Pasa ve Şam kolu ve Hacı Key gönderildi*” 171a ve “*On dördünde Turla suyundan otuz kıt’a top geçirilüp Kantemir’e gönderildi ki, sâbıkâ zahîre ‘arabaları yakdığı mahal kurbunda olan palanka muhâsarasına mesgul idi*” ifadeleri ile bunu belirtir, Katip Çelebi, a.g.e, vr. 171b-172a/ s. 662-664; Katip Çelebi'nin verdiği bu bilgileri Naima'da aynen kullanır, Naima, a.g.e, C. 2, s. 470; Gani-zâde Nâdirî ise bu olayı

“*Salup nice gerdûn nüzl ü nevâl / Gemisinde barut u mâl u melâl*

Gelürken tuyup Mîrza Kantemir / Hücûm itdi mânend-i sultan Temir” mısraları ile ifade eder, Gani-zâde Nâdirî, a.g.e, s. 409.

⁴¹⁶ Halisi, a.g.e, s. 152-153.

⁴¹⁷ Schütz, a.g.e, s. 55; Katip Çelebi, a.g.e, vr. 170a/s. 660; Naima, a.g.e, C. 2, s.469-470; Karaçelebizade, a.g.e, s. 545.

moralini bozmuştur. Elde edilen esirlerden de aynı zamanda istihbarat elde edilmiştir⁴¹⁸.

Kantemir Mirza ayrıca Hotin Savaşı'na fiilen katılmış ve büyük başarı göstermiştir. H. 29 Şevval 1030/M. 16 Eylül 1621 tarihinde Kantemir Mirza Çerkes Hüseyin Paşa ile birlikte Lehistan ordusundan kaçmaya çalışan 1000 kadar düşman askerini ortadan kaldırmışlardır⁴¹⁹. H. 7-8 Zilkade 1030/ M. 23-24 Eylül 1621 tarihinde 800 kişilik bir Kazak-ı Ak müfrezesi Ohrili Hüseyin Paşa'nın karargahına baskın düzenlemiş, Karaman Beylerbeyi Doğancı Ali Paşa şehid olmuş, Hüseyin Paşa zorlukla kaçmayı başarmıştır. Bu sırada Turla'nın üst tarafından gelip yetişen Kantemir Mirza bu Kazakları basıp çok sayıda esir alarak yenilginin etkisini kırmıştır⁴²⁰.

Sonuç olarak, Hotin Savaşı'nın iki kazananı olmuştur. Osmanlı cephesinde Kantemir Mirza Lehistan cephesinde ise Kazaklar büyük bir başarı göstermişler ve Hotin Savaşına damga vurmuşlardır*. Kırım Hanı Canbek Giray savaşın kaybedenleri arasında yer almış, Kırım Hanlığı'nın temel unsurlarından birisi olan Mangıtların bir bölümü Kantemir Mirza'nın liderliğinde Osmanlı idaresine doğrudan bağlanmıştır. Bu da açıkça Canbek Giray'ın Kırım Hanlığı'ndaki nüfuzuna darbe vurmuştur. Osmanlı Devleti nezdinde de Canbek Giray Han itibar kaybına uğramıştır⁴²¹.

---

⁴¹⁸ Halisi, a.g.e, s. 144-148, 154, 160, 161, 163; Katip Çelebi, vr. 170b/s. 660; Naima, a.g.e, s. 469-470; Karaçelebizade, a.g.e, s. 545; Topçılar Katibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 742.

⁴¹⁹ Halisi, a.g.e, s. 163-164;

⁴²⁰ Hasan Beyzade, a.g.e, s.936; Karaçelebizade, a.g.e, s. 544; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, hzl., Vahid Çabuk, *Solak-zâde Tarihi*, C. 2, Ankara 1989, s. 469; Katip Çelebi ve Naima'da bu baskın olayını kimin gerçekleştirdiğini belirtmez sadece "guzat-ı müslimin" ifadesini kullanır, Katip Çelebi, vr. 171b/ s. 662-663; Naima, a.g.e, C. 2, 471.

* Birinci ve ikinci bölümün başında Kazak saldırılarının kronolojisine özellikle yer vermiştik, çünkü Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleşen Kazak saldırılarının Osmanlı Devleti'nin Bucak bölgesine Tatar yerleşimini desteklemesinin temel nedenidir. Hotin Savaşı Kazakların artık oluşum sürecini tamamladığını, neredeyse 40000 asker çıkarabilecek kurumsallaşmış bir güç olduğunun resmidir. Bu nedenle Hotin savaşı'ndan sonra Kazaklara sadece konu içinde geçtiği zaman yer verilecektir. Hotin Savaşı hakkında kullandığımız kaynakların hepsi Kazakların gücüne ve savaştaki önemine dikkat çekmektedir.

⁴²¹ Hotin Savaşı sırasında Canbek Giray'ın gizlice Lehistan Krallığı ile el altından görüştüğü ve Lehistan Kralından para aldığı şeklinde dedikodular İstanbul'da yayılmıştır. Bu dedikoduların gerçek olup olmadığı konusunda bir şey söylemek çok zordur. Bununla birlikte bu dedikoduların ortaya çıkması bile Canbek Giray'a İstanbul'da duyulan güvensizliği ortaya koymasından önemlidir, Thomas Roe, a.g.e, s. 11-12; Hotin Savaşı sırasında Kırım'da bulunan Rus elçilerinin bildirdiğine göre Kantemir Mirza Osmanlı himayesine girerken Kırım'da bulunan eşi kaçarak Kefe'ye sığınmıştır. Osmanlı Devleti ayrıca Canbek Giray'dan Kantemir Mirza'nın ailesinin ve ulusunun Kantemir

Hotin Savaşıyla birlikte Bucak havalisindeki Tatar varlığının Bucak Ordası olarak adlandırılabilir siyasi ve askeri etkinliğine sahip bir kuvvet olarak ortaya çıktığını söylemek mümkün hale gelmiştir. Hotin Savaşı ile birlikte Kantemir Mirza Osmanlı Devleti'nin bölgede Kırım ve Lehistan'ı kontrol ve Kazak akınlarına karşı temel güvencelerinden biri haline gelmiştir⁴²². Hotin Savaşı sırasında Kantemir Mirza'nın Özi Beğlerbeği yapılması da dikkat çekicidir. Bu olay Kantemir Mirza'nın Osmanlı yönetim aygıtına dahil edilmesinin de en son aşamasıdır. Osmanlı idaresinin dışından gelen bir unsura yani kul olmayan birine bu rütbenin verilmesi II. Osman'ın Kantemir Mirza'ya verdiği önemi de göstermektedir⁴²³. Hotin Savaşı sonrasında Bucak Tatarları'nın Hasburglara karşı kullanılması projesi de Kantemir Mirza'nın artan öneminin diğer bir göstergesidir⁴²⁴.

Bu süreci en yakından izleyenler ise Lehistan Krallığı'nın yöneticileridir. 1622 yılında Hotin'de yapılan ateşkesi teyid eden bir anlaşma yapmak için Osmanlı Devleti'ne elçi olarak gelen K. Zbarajskiy'nin temel hedeflerinden birisi Kantemir Mirza'ya bağlı Tatarların Bucak havalisinden kaldırılmasını sağlamak ve Kantemir ile yakın ilişki içinde bulunup Tatarların Boğdan üzerinden Lehistan'ı vurmasına izin veren ayrıca Kantemir Mirza ile yakın ilişkiler içinde olan Boğdan Voyvodası Stefan

---

Mirza'ya gönderilmesini istemiştir. Ulusun gönderilmesi dışındaki istekler Canbek Giray Han tarafından kabul edilmiştir, Novoselskiy, a.g.e, s. 101.

⁴²² Naima, Hotin Savaşı'nın Kantemir Mirza'nın yükselişindeki önemini şu şekilde belirtir, “ *Bu gazâda Ulu Nogay oymağının âmiri Kantemir Mirza can u gönülden hizmet ve uğur-u hümayûnda bazl-i can ile sadâkat edip taşra şebihûna çıkan küffârı geri tüşküriüp ve nice def'a melâ'ine kılıç koyup ve nice bin Kazak hanâzîrini kılıçtan geçirip, Kantemir Mirza'nın dilâverliği müddetü'l ömr kendinin mahs'udü'l-ümerâ olmasına bâ'is oldu. Ve bunca müsliminin halasına sebeb olup taraf-ı saltanattan ri'âyet ve ümerâ-i Osmaniyye idâdına ilhâk ile mazhar ı inâyet kılındı.*” Naima, a.g.e, C. 2, s. 472.

⁴²³ Victor Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea Frontier And The Relations Of Porte With The Polish Lithuanian Commonwealth And Muscovy, 1622-1628*, yayınlanmamış doktora tezi, Harvard University 1989, s. 35, Ostapchuk burada aynı zamanda bu atama ile Bucak Ordası'nın Kırım Hanlığı'nın kontrolden ayrıldığını belirtmektedir, daha sonraki sürecin gösterdiği gibi böyle bir durum yoktur; Kantemir Mirza 08.09.1621 tarihinde Özi beylerbeyliği makamına getirilmiştir, Naima, a.g.e, C.2, s. 469. Katip Çelebi, a.g.e, vr. 171a/ s. 660, Danişmend, a.g.e, C. 3, s. 285.

⁴²⁴ Kşıstof Zbarajskiy, “Sostoyanii” , <http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Zbarazskij/frametext2.htm>, İnternet sitesi metni *Osmanskaya İmperiya V Pervoy Çetverti XVII. Veka*, Nauka Moskova, 1984 isimli çalışmadan aldığı belirtmektedir, kullandığımız ifadeler kaynağı kitabın 161. sayfasına ait olarak gösterilmiştir internet sitesinde. Dönemin İngiliz elçisi de Kantemir Mirza'nın 20000 Tatarla birlikte Macar sınırında kışlamasının ve İmparatorun ülkesine zarar verebildiği kadar zarar vermesinin emredildiğini kaydetmektedir, Thomas Roe, a.g.e, s.13

Tomşa'nın görevden alınmasını sağlamaktır. Osmanlı yönetimi ise Kantemir Mirza ve Stefan Tomşa'yı savunmuştur⁴²⁵.

Lehistan elçisi Zbarajskiy eserlerinde Bucak Tatarları ile Kantemir Mirza'ya özel bir önem vermiştir. Zbarajskiy burada Tatarların Lehistan için en ciddi tehlike olduğundan bahsettikten sonra Tatarların Kantemir Mirza'nın liderliğindeki Akkirman Tatarları ve Or Kapısı Hanı'nın liderliğindeki Kırım Tatarları olmak üzere ikiye ayrıldıklarını belirtmektedir. Akkirman Tatarları'nın Lehistan'ın hemen yanbaşında oluşuna dikkat çektikten sonra açıklamalarına devam eden Zbarajskiy Kantemir Mirza liderliğindeki Akkirman Tatarlarının Kazaklara karşı Osmanlı Devleti tarafından sigorta olarak görüldüğünü belirtmektedir. Türklerin isteseler bile Kantemir Mirza liderliğindeki Tatar grupları Bucak havalisinden kaldıramayacağını çünkü başkentin karışıklık içinde ve Kantemir Mirza'nın ise çok güçlü olduğunu açıklamaktadır. Kantemir Mirza'nın kendisinin de ait olduğu Nogay Tatarları ile bölgedeki otlakları şenlendirdiğini, başlangıçta 5000-6000 olan sayılarının şimdi 20000'ne ulaştığını, sayıları arttıkça güçlendiklerini, Boğdan'a doğru sızmaya başladıklarını ve eğer Kazak saldırıları devam ederse Türklerin Onların Turla Nehri'ne kadar yerleşmelerine izin vereceklerini belirtmiştir. Kantemir Mirza'nın Kırım Hanı'yla birlikte hareket ettiğini ve ortak gayelerinin Kazak saldırılarından dolayı Lehistan'ı cezalandırmak olduğunu, Kazakların Tatarlara sebep vermezse Tatar yayılımının gerçekleşmeyeceğini, Kantemir Mirza, Kırım Hanı ya da Kalgay'nın liderliğinde olmasa bile diğer Tatar liderlerin idaresinde Lehistan'a saldırıların gerçekleşebileceğini ifade etmiştir⁴²⁶.

---

⁴²⁵Kşiştof Zbarajskiy, "Donesenie o Posol'stve Knyazya K. Zbarajskogo V Turtsiyuv 1622-1623 Godah", Rusça'ya Çev. N. S. Raşba, <http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Zbarazskij/frameset1.htm>, İnternet sitesi metni *Osmanskaya İmperiya V Pervoy Çetverti XVII. Veka*, Nauka Moskova, 1984 isimli çalışmadan aldığını belirtmektedir, kullandığımız ifadeler kitabın 110-113,119-120 sayfalarına ait olarak gösterilmiştir internet sitesinde; Ostapchuk, a.g.e, s. 39.

⁴²⁶ Kşiştof Zbarajskiy, "O Sostoyanii Ottomanskoy İmperii İ Ee Voyska", Rusça'ya Çev. N. S. Raşba, <http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Zbarazskij/frameset2.htm>, İnternet sitesi metni *Osmanskaya İmperiya V Pervoy Çetverti XVII. Veka*, Nauka Moskova, 1984 isimli çalışmadan aldığını belirtmektedir, kullandığımız ifadeler kaynağı kitabın 159-160 sayfalarına ait olarak gösterilmiştir internet sitesinde. Bu metne ilk dikkat çekenlerden birisi Victor Ostapchuk olmuştur. Hatta kullandığımız ifadelerin önemli bir kısmını İngilizce'ye çevirerek kitabına aynen almıştır. Ostapchuk haklı olarak kendince önemli gördüğü bölümleri almıştır. Bununla birlikte Kantemir Mirza için kullanılan kendisinin de ait olduğu Nogay Tatarları ifadesi ile Kırım Hanı ile Kantemir Mirza'nın birlikte hareket ettiklerini belirten bölümü atlamıştır; Ostapchuk, a.g.e, s. 39, Zbarajskiy'inin elçiliği ve İstanbul'a gelişi için özellikle bkz., Ostapchuk, s. 25-28, 38-44; Kolodziejczyk, a.g.e, s. 133-134.

1622 yılına ait bu metin Bucak Tatarları'nın artık bulundukları bölgede neredeyse Kırım Hanlığı'na eşit siyasi ve askeri bir güç haline geldiklerini açıkça ortaya koymaktadır. 1550'li yıllardan sonra hızla ortaya çıkan ve 1590'lardan sonra Osmanlı Devleti'ne büyük sıkıntılar yaratan Ukrayna Kazaklığı'na paralel olarak öncelikle yerel Kazak Ağalarının liderliğinde ortaya çıkan Tatar gücü Osmanlı Devleti'nin göz yumması ve yeni göçlerle durmadan gelişmiş ve 1600'lü yılların başında Kantemir Mirza'nın kendine bağlı Mangıt grupları ile Bucak bölgesine yerleşmesi ile Ukrayna Kazaklarına cevap verebilecek bir etkinliğe sahip olmuştur. Bu sürecin son halkasını Hotin Savaşı oluşturmuş olup bu savaş hem Bucak Ordası'nın hem de Ukrayna Kazaklığı'nın güç ve etkinliğinin boyutlarını ortaya koymuştur⁴²⁷.

Ostapchuk, Bucak Tatarları'nın ortaya çıkışını Osmanlı Devleti'nin Kantemir Mirza liderliğindeki Bucak Ordası'nı Kırım Hanlığı'nın egemenliğinden çıkararak Hanlığa karşı rakip ve denge unsuru olarak ortaya çıkarması şeklinde yorumlamaktadır⁴²⁸. Öncelikle belirtilmesi gereken nokta Bucak Tatarları'nın Kantemir Mirza ile birlikte ortaya çıkmadığı gerçeğidir. Birinci bölümde ifade ettiğimiz gibi Bucak Tatarları Bucak bölgesinin Osmanlı hâkimiyetine girişi ile birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. 1550'lerden sonra Ukrayna arazisinden gerçekleşen saldırılara paralel olarak Tatar askeri yapılanması gelişmiştir. İsa Koca, Caneş Ağa, Bakay Ağa gibi Tatar Kazak Ağaları bu dönemin önde gelen isimleridir. İkinci nokta Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanları'nın Tatar teba üzerindeki geleneksel hâkimiyetine Kırım Hanlığı'nda isyan olmadıkça her zaman saygı duyduğudur. Bunun da en büyük kanıtı Bucak Tatarları'nın 1623 yılında Bucak'tan çıkarılarak Kırım'a geri götürülmesi kanıtlamaktadır ki bu sürgün olayı daha sonra defalarca tekrarlanacaktır.

---

⁴²⁷ Ostapchuk Bucak bölgesindeki Tatar varlığının Kantemir Mirza liderliğinde askeri ve siyasi bir güç olarak ortaya çıkışının ilk olarak Bohdan Baranowski tarafından kavrandığını belirtmektedir, Ostapchuk, a.g.e, s. 17.

⁴²⁸ Ostapchuk, a.g.e, s. 35.

4. HOTİN SAVAŞI'NDAN KIRIM İSYANINA KADAR BUCAK TATARLARI

Hotin Savaşı'nın akabinde 1622-23 yılında İstanbul'da yapılan barışa ve tüm görüşmelere rağmen Bucak Tatarları Kantemir Mirza'nın liderliğinde 1622 yılının Aralık ayında yeniden faaliyete geçtiler. Lehistan'dan gelen kuvvetlerin Eflak ve Boğdan üzerine ilerlemesi üzerine Eflak ve Boğdan Voyvodaları hala Silistre Paşası bulunan Kantemir Mirza'dan yardım istemişler, harekete geçen Kantemir Mirza da Leh kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır⁴²⁹. Haziran ayında ise Bucak Tatarları Lehistan'a bağlı Pokutya bölgesini vurmuşlardır. Bu saldırının sebebi Kamaniçe ve Braslav Voyvodalarının kışkırtmaları ve yine Lehistan soyluları ile Kazakların Bucak Tatarlarına ait at sürülerini çalmalarıdır⁴³⁰. 1622 yılındaki saldırısı için Kantemir Mirza, Lehistan saldırıya hazırlanıyordu, bu nedenle Lehistan'ı vurdum diyerek kendini sipahiler ve vezirler nezdinde haklı çıkarmıştır⁴³¹.

1623 yılının Şubat ayında Kantemir Mirza liderliğindeki Bucak Tatarları bir kez daha Pokutya bölgesini vurmuşlardır, bu saldırıda 7000 kişilik Tatar kuvvetini 2000 kişilik Boğdan kuvveti de desteklemiştir. Bu saldırıyı Mayıs ve Haziran ayında gerçekleşen saldırılar takip etmiş, San nehrine kadar olan bölge vurulmuş ve çok sayıda esirin alındığı başarılı bir saldırı gerçekleşmiştir⁴³². Bu saldırılara paralel olarak yine Nisan-Mayıs aylarında Kantemir Mirza'nın damadı Urak Mirza'nın liderliğindeki Bucak Tatarları Kırım kuvvetleri ve Kılıç Mirza liderliğindeki Azak Tatarları birleşerek Moskova Çarlığı'nın arazisini vurmuşlardır. Bu saldırıda Kursk bölgesi hedef alınmıştır⁴³³.

Askeri faaliyetlerinin yanı sıra Kantemir Mirza Osmanlı Devleti'nin Eflak ve Boğdan siyaseti üzerinde de etkili olmaktadır. Boğdan Voyvodası yaptığı Stefan Tomşa'nın iktidarda kalmasını sağlamaya çalışırken diğer taraftan Lehistan

⁴²⁹ Katip Çelebi, a.g.e, vr. 182a/s. 699.

⁴³⁰ Ostapchuk, Katip Çelebi'nin zikrettiği saldırı ile kendisinin Lehistan kaynaklarına dayanarak zikrettiği saldırının aynı olduğunu düşünmektedir, Ostapchuk, a.g.e, s. 34.

⁴³¹ Zbarajski, "Donosenie", <http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Zbarazskij/frameset1.htm>, İnternet sitesi metni *Osmanskaya İmperiya V Pervoy Çetverti XVII. Veka*, Nauka Moskova, 1984 isimli çalışmadan aldığını belirtmektedir, kullandığımız ifadeler kitabın 121 sayfasına ait olarak gösterilmiştir internet sitesinde.

⁴³² Ostapchuk, a.g.e, s. 44-45.

⁴³³ Ostapchuk, a.g.e, s. 45; Novoselskiy, a.g.e, s. 153.

Krallığı'na yakın olarak gördüğü Eflak Voyvodası Radu Mihnea'yı görevden aldirmaya çalışmıştır⁴³⁴.

1623 yılının Bucak Tatarları için en önemli olayı Bucak bölgesindeki Tatar grupların kaldırılarak Kırım'a götürölmeleridir. Cecora Savaşı'ndan sonra Bucak havalisindeki Tatar toplulukların tartışılmaz lideri olarak Kantemir Mirza'nın ortaya çıktığını düşünürsek Bucak havalisinden çıkarılarak Kırım'a döndürölecek başlıca kişinin özellikle Kantemir Mirza ve O'na bağılı Mangıt Tatarları olacağı açıktır. Hiç kuşkusuz Lehistan Krallığı'nın bu yöndeki talepleri, Kırım Hanlığı'nın Kantemir Mirza'nın yükselişinden duyduğu rahatsızlığın bu kararın nedenleri arasında olduğu açıktır.

I. Ahmed döneminden itibaren Lehistan Krallığı'nın Kantemir Mirza'nın Bucak havalisinden kaldırılmasını istediğini⁴³⁵, bu isteğin Hotin Savaşı'ndan sonra İstanbul'a gelen Zbrajskiy'inin de temel hedeflerinden biri olduğunu⁴³⁶, Zbrajskiy'den sonra elçi olarak İstanbul'a gelen Serebkowicz'in de bu yöndeki talepleri Osmanlı Devleti nezdinde devam ettirdiğini görmekteyiz⁴³⁷. Lehistan Krallığı ile sınır güvenliğinin sağlanması ve krallığın bu yöndeki talepleri Kantemir Mirza ve Bucak Tatarları'nın Bucak havalisinden çıkarılmasının öncelikli sebepleri arasında böylece yer almıştır.

Bucak havalisinden Kantemir Mirza ve O'na bağılı Tatarların çıkarılmasının ikinci nedeni Kırım Hanlığı'nda Kantemir Mirza'nın güçlenmesinden duyulan rahatsızlık ve Hotin Savaşı sırasında Kantemir Mirza'nın Özi Beylerbeyi yapılarak Osmanlı yönetici sınıfına alınması ve II. Osman'dan gördüğü yakınlıktır⁴³⁸.

Kantemir Mirza'nın Bucak havalisinden kaldırılmasının diğeri bir nedeni de Osmanlı yöneticileri arasındaki çatışmadır. Öncelikle hatırdı tutulması gereken nokta Kantemir Mirza'nın II. Osman'ın ekibi arasında yer aldığıdır, Hotin Savaşı sırasındaki faaliyetleri ve Özi Beylerbeyliği'ne atanması bu durumu ortaya koymaktadır. Dönemin tarihçilerinden Ahmed Süheyli bin Hemdem Kethüda "*Tatar*

⁴³⁴ Iorga, *Osmanlı*, C. 3, s. 318.

⁴³⁵ Feridun Bey, a.g.e, C. 2, s.426.

⁴³⁶ Zbarajski, a.g.i.a.

⁴³⁷ Ostapchuk, haklı olarak Bucak Tatarları'nın rolüne büyük önem vermekte ve Bucak Tatarları'nın göçürölmesi olayını Mehmed Giray'ın ilk önemli faaliyeti olarak, görmekte, Ostapchuk, a.g.e, s. 55-58.

⁴³⁸ Hotin Savaşı'nda Bucak Tatarları ve Kantemir Mirza'nın Rolü başlıklı kısma bkz.

mirzalarından Sultan Osman Han merhumun nazar-ı gözdelerinden Kantemir Mirza” ifadesiyle bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır⁴³⁹. II. Osman’ın 1622 yılın Mayıs ayında öldürülmesinden sonra⁴⁴⁰ ekibinin de görevden uzaklaştırılacağı açıktır. İşte bütün bu nedenler biraya gelince Kantemir Mirza ve yanındaki Tatarların Bucak havalisinden uzaklaştırılması kararlaştırılmış ve I. Mustafa tarafından Kantemir Mirza’nın Bucak havalisinden çıkarılma emri verilmiştir⁴⁴¹.

Lehistan elçisi Serebkowicz’in Kantemir’in 30000 kişilik ordusu var isterseniz Kazaklarla yardıma gönderelim şeklindeki kışkırtıcı ifadesinden⁴⁴² sonra Osmanlı merkez yönetimi harekete geçmiştir. 1623 yılının Haziran ayında Eflak, Boğdan Voyvodaları, sınır beylerine ve Kırım Hanı Mehmed Giray’a Kantemir Mirza’nın Bucak havalisinden kaldırılması için emir gönderilmiştir. Bu operasyonda en yetkili kişinin Mehmed Giray Han olduğu ortadadır⁴⁴³.

Haziran ayında bu emir verilmesine rağmen Ağustos ayında Mere Hüseyin Paşa’nın yerine sadarete Kemankeş Ali Paşa’nın gelmesiyle Kantemir Mirza’ya karşı olan tutum değişmeye ve Kantemir’in affedilerek yeniden Özi Beylerbeyliğine atanması konuşulmaya başlamıştır. Serebkowicz bunun üzerine Osmanlı devlet adamları nezdinde harekete geçerek Kantemir Mirza ve yanındakilerin çıkarılma kararının yürürlükte kalmasını sağlamamıştır⁴⁴⁴. Bu karar değişikliğinin nedeni olarak Ostapchuk Leh kaynaklarına dayanarak Kantemir Mirza’nın Osmanlı yöneticilerine rüşvet vermesini göstermektedir⁴⁴⁵.

Dönemin İngiliz elçisi Thomas Roe’da bu konuda ilgi çekici bilgiler vermektedir. O Kantemir Mirza ile birlikte Stefan Tomşa’nın görevden alındığı belirttikten sonra Kantemir Mirza’nın Bucak bölgesinden ayrılması için verilen emre itaat etmediğini ve Bucak bölgesini kılıcıyla elinde tuttuğunu söylediğini

---

⁴³⁹ Ahmed Süheylî bin Hemdem Kethüda, *Tarih-i Şahi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Nu. 4356, vr. 257a.

⁴⁴⁰ Danişmend, a.g.e., C 3, s. 310.

⁴⁴¹ Novoselskiy, a.g.e., s. 110; Berindei Kantemir Mirza’nın Bucak’tan çıkarılması kararının alınmasında Mere Hüseyin Paşa’nın etkili olduğunu belirtmektedir, Berindei, “La Porte”, s. 292-293.

⁴⁴² Ostapchuk, a.g.e., s. 55.

⁴⁴³ Ostapchuk, a.g.e., s. 56; Novoselskiy, s. 110.

⁴⁴⁴ Ostapchuk, a.g.e., s. 56-57.

⁴⁴⁵ Ostapchuk, a.g.e., s. 57.

belirtmektedir⁴⁴⁶. Rüşvetten daha ziyade Kantemir Mirza'nın çıkarabileceği isyandan çekinildiği için Kantemir'in Bucak havalisinden çıkarılması konusu tekrar düşünülmüş gibi görünmektedir. Eylül ayının başında Kantemir Mirza'ya kılıç ve hilat gönderilmiş ve görevinde ibka edilmiştir⁴⁴⁷. Bunun bir oyalama taktiği olduğu açıktır. Kantemir Mirza bu şekilde oyalanırken Mehmed Giray sonbaharda harekete geçmiş ve Bucak havalisine gelmiştir. Ostapchuk Leh kaynaklarına dayanarak Mehmed Giray'ın III. Zygmunt'a 27-28 Kasım'da Akkirman'dan bir mektup yazdığını belirterek bu durumu ortaya koymaktadır⁴⁴⁸.

Mehmed Giray Han'ın 1623 yılındaki bu seferi neticesinde Kantemir Mirza yanındaki 30000? Tatarla birlikte Bucak havalisinden çıkarılarak Azak Denizi yakınlarındaki Moločno Voda havalisine yerleştirilmiş, Bucak bölgesinde Tatarlara ait kulübeler ve evler yakılmış, Kantemir Mirza tutsak olarak Hanın yanında tutulmuştur⁴⁴⁹.

Ostapchuk haklı olarak Bucak havalisinden ne kadar Tatarın sürüldüğünü sorgulamaktadır. Ostapchuk'un Leh kaynaklarına dayanarak ortaya koyduğu gibi Bucak bölgesindeki Tatarların hepsi sürülmemiştir. Muhtemelen Kantemir Mirza ve ulusu götürülmüş ve 1550'lerden beri Bucak havalisinde yerleşik olan Tatarlar yerlerinde bırakılmıştır. Burada belirtilmesi gereken diğer bir noktada Tatar grupların hareketliliği nedeniyle kesin ifadeler kullanmanın zorluğudur.

Ocak-Şubat 1624 yılında Kırım Hanlığı ile Lehistan Krallığı arasındaki sorunlardan dolayı Bucak'tan Lehistan'a gerçekleştirilen saldırı bu durumu çok net ortaya koymaktadır. Yaklaşık 15000 kişilik bir Tatar kuvvetinin gerçekleştirdiği ve Galiçya'nın hedef alındığı bu saldırıya liderlik edenler arasında Kantemir Mirza'nın

---

⁴⁴⁶ Bu ifadeler Thomas Roe'nun 9 Ağustos 1623 tarihli mektubunda geçmektedir, Thomas Roe, a.g.e, s. 170.

⁴⁴⁷ Bu ifadeler 3 Ekim 1623 tarihlidir, Thomas Roe, a.g.e, s. 181.

⁴⁴⁸ Ostapchuk, a.g.e, s. 57 dipnot 28; Novoselskiy, Mehmed Giray'ın Temmuz sonunda sefere çıktığını Argınlardan Kara Mirza'nın Han'a eşlik ettiğini ve Han'ın seferden Ekim ayı başında döndüğünü belirtmektedir, Novoselskiy, a.g.e, s. 110; Gayvoronskiy'e göre Kantemir Mirza Ekim ayına doğru bütün kabilesiyle birlikte Süt Su' (Moločno Voda)dadır, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 84.

⁴⁴⁹ Ostapchuk, a.g.e, s. 57, Novoselskiy Kantemir Mirza'nın sürülmesini Osmanlı yönetimi açısından büyük bir hata olarak değerlendirmektedir, O'na göre Osmanlı muhtemel bir Kırım isyanında en büyük destekçisini kaybetmiştir ve bu konuda kısmen haklıdır, Novoselskiy, a.g.e, s. 110.

oğluda bulunmaktadır⁴⁵⁰. Mart 1624'de Zygmunt III Kırım Hanı Mehmed Giray'a yazdığı bir mektupta Tatarların bir kısmının Akkırman ve Bender'e döndüğünü bildirerek şikâyetçi olmuştur⁴⁵¹.

5. KIRIM İSYANI VE KANTEMİR MİRZA (1623-1628)

Bucak Tatarları'nın önemli bir bölümü ile birlikte Kantemir Mirza'nın Bucak havalisinden çıkarılarak Kırım'a götürülmesinden sonra Kırım'da büyük bir isyan meydana gelmiştir. Kırım'da Mehmed ve Şahin Giray'ın liderliğinde Osmanlı yönetimine karşı gerçekleştirilen bu isyan hareketi yakın dönem araştırmacıları Yücel Öztürk, Victor Ostapchuk ve A. A. Novoselskiy tarafından ele alınmıştır⁴⁵².

1623 yılının Nisan ayında Mere Hüseyin Paşa sadarete geldikten kısa bir süre sonra Rodos'ta tutulan Mehmed Giray'ı İstanbul'a getirtmiş ve Nisan ayında Kırım'a Han tayin ederek göndermiştir⁴⁵³. Kısa bir süre sonra kardeşi Şahin Giray'da İran'dan ayrılarak 9 Mayıs 1624'de Kırım'a gelerek kalgaylık makamına getirilmiştir. Bu gelişmeden kısa süre sonra 22 Mayıs 1624 tarihinde de Mehmed Girayın yerine Canbek Giray yeniden Han olarak Kefe'ye ayak basmıştır⁴⁵⁴.

Bu taht değişikliğinin nedeni olarak Osmanlı kronikleri Mehmed Giray'ın eski adetlere uymamasını, Şahin Giray'ın İran Şahı'ndan izin alarak gelmesini ve Şiiliği yaymaya çalışmasını, İran'la ilişkileri ve iki kardeşin Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklıktan faydalanarak Kırım'da muhaliflerini ortadan kaldırmaya çalışmasını gösterirler⁴⁵⁵; dönemin İngiliz elçisi Thomas Roe'da Mehmed Giray'ın

⁴⁵⁰ Bucak ve Kırım Tatarlarının ortak saldırısı olarak görülmektedir, Ostapchuk, a.g.e, s. 59-60; Gayvoronskiy Mansuroğulları Beyi Ali Mirza'nın liderliğinde bu saldırının gerçekleştiğini belirtmektedir, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 85.

⁴⁵¹ Ostapchuk bu mektup için Lehistan arşivlerini kaynak olarak göstermektedir, Ostapchuk, a.g.e, s. 60.

⁴⁵² Öztürk, Kırım İsyanı'nı Mehmed ve Şahin Giray'ın Selamet Giray'a karşı gerçekleştirdikleri taht mücadelesi ile yani 1608 yılında başlatır ve 1628 yılı ile bitirir, Yücel Öztürk, a.g.e, s. 366-394; Ostapchuk çalışmasının birinci ve ikinci bölümlerinde Osmanlı Devleti, Lehistan ve Moskova ilişkileri çerçevesinde Kırım tarihinin 1622-1628 arasındaki döneminin yetkin şekilde ortaya koymuştur, Ostapchuk, a.g.e, s. 62-163; Novoselskiy, a.g.e, s. 110-138.

⁴⁵³ Naima, a.g.e, C. 2, s. 508; Katip Çelebi, a.g.e, vr. 183b/ s.703; Seyyid Muhammed Rıza Cemaziyelevvel 1032/Mart-Nisan tarihini verir ki Nisan olmalıdır, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 65a/s.129-130.

⁴⁵⁴ Novoselskiy, a.g.e, s. 111; Ostapchuk, a.g.e, s. 63; Seyyid Muhammed Rıza Canbek Giray Han'a H. Şaban 1033/ M. Mayıs-Haz. 1624 tarihinde hanlık görevinin verildiğini belirtir ki Novoselskiy ile bir ele alındığında Mayıs ayı olduğu ortaya çıkmaktadır, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr.66a/s.131.

⁴⁵⁵ Naima, a.g.e, C.2, s. 559-560, 564; Katip Çelebi, a.g.e, vr.192b-194b/s.727-733; Hem Katip Çelebi hem Naima'a Mehmed Giray'ın Osmanlı yöneticilerinden bazılarını Canbek Giray tarafından rüşvetle

İran seferi için asker göndermemesi ve Şahin Giray'ın İran'la ilişkisini bu değişikliğin nedeni olarak görmektedir⁴⁵⁶. Seyyid Muhammed Rıza isyan hadisesinde kardeşlerin ihanet ile suçlandığını belirtir, Şah Abbas'la Şahin Giray'ın ilişkisine değinir ve Kantemir Mirza'yı suçlar⁴⁵⁷, Rıdvan Paşazade'de Şahin Giray'ın Şah Abbas'la yakınlığı ve Şiilikle ilişkisini bu değişikliğin nedeni olarak görür⁴⁵⁸. Abdülgaflar Kırımî'de kardeşlerin Osmanlı'ya muhalefetlerini bu taht değişikliğinin sebebi olarak görür⁴⁵⁹. Münşeâtü's-Selâtin'de bulunan ve Canbek Giray Han tahta çıkarıldığında Tatar ulemasına gönderilen hükm ü şerif suretinde de taht değişikliğinin nedeni olarak Mehmed Giray'ın emirlere itaat etmemesi ve Şahin Giray'ın Şah Abbas'a İran'a zarar vermeyeceği için söz vermesi, diğer bir hükm ü şerif suretinde de Mehmed Girayın kanun ve töreye uymaması, verilen emirleri yerine getirmemesi ile Şahin Giray'ın İran'la olan yakınlığı ve Şah Abbas'a verdiği sözler neden olarak gösterilir⁴⁶⁰.

Bu taht değişikliğine Öztürk, Osmanlı yönetim sistemindeki çözülme, idaredeki klik çatışmalarının, Mehmed ve Şahin Giray'ın Kırım'da mutlak hâkimiyete dayanan bir idare kurmalarının ve Kırım aristokrasisinin Kantemir Mirza'nın yükselişinden duyduğu sıkıntının neden olduğunu ileri sürer ve Osmanlı kroniklerinin Rafızılık iddialarının ideolojik olduğunu ortaya koyar⁴⁶¹; Ostapchuk, Şahin Giray'ın ve Onun İran'la ilişkilerinin temel faktör olduğunu belirttikten sonra Canbek Giray'ın entrikalarına da değinir⁴⁶², Novoselskiy'de Ostapchuk gibi Şahin Giray Şah Abbas ilişkisini bu taht değişikliğinin temel nedeni olarak görmektedir⁴⁶³.

Bize görede bu taht değişikliğinin temel nedeni Şahin Giray'ın İran Şahı ile olan ilişkileridir. Novoselskiy dönemin Rus kaynaklarına dayanarak Şahin Giray'ın İranla olan ilişkisini açıkça ortaya koymuştur, öyleki Şahin Giray'ın İran Şahına gönderdiği bir mektupta kendisini “*Şahın kulu*” olarak ifade ettiğini ve Şahin

---

satın alındığı iddiasında özellikle yer verirler; Naima ise İstanbul'u feth etmeye niyetleri olduğunu söyleyerek bu değişikliği meşrulaştırır.

⁴⁵⁶ Thomas Roe, a.g.e, s. 241-242.

⁴⁵⁷ Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr.66b/s. 132, 134.

⁴⁵⁸ Rıdvan Paşazade, *Tevarih*, s. 60.

⁴⁵⁹ Abdülgaflar Kırımî, a.g.e, s. 118.

⁴⁶⁰ Feridun Bey, a.g.e, C.2, s. 48-50, s. 51.

⁴⁶¹ Yücel Öztürk, a.g.e, s. 374-375; 379-381.

⁴⁶² Ostapchuk, a.g.e, s. 62.

⁴⁶³ Novoselskiy, a.g.e, s. 107-110.

Giray'ın Kırım'a Şah Abbas tarafından verilen 2000 kişilik bir refakatçi grup ile geldiğini belirtmektedir⁴⁶⁴, Seyyid Muhammed Rıza'da Şahin Giray'ın "*Bende-i Abbas Şah Şahin Giray*" diye yazdığını İranlı tarihçi İskender'e dayanarak ifade etmektedir⁴⁶⁵. Gerçekten de İskender Münşî Şahin Giray'ın Şah Abbas'la ilişkisi içinde olduğunu, İran Şahına gönderdiği mektubunda "*kendisini anlaşılmaya sadık kalan büyük adamlardan saydı*" ve "*Gulam-ı Şah Abbas Şahin Giray bud*" ifadelerini kullandığını belirtmektedir⁴⁶⁶. Hem Moskova hem de İran kaynaklarının Şahin Giray ile Şah Abbas arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koyduğu görülmektedir.

Şahin Giray ile Şah Abbas arasındaki ilişkinin Osmanlı devlet adamlarının gözünden kaçacağını düşünmek mümkün değildir. Osmanlı yönetimi Şahin Giray'ın Osmanlı Devleti'nin en önemli düşmanlarından olan İran'la ilişkisi yüzünden Mehmed Giray'ı hanlık tahtından almış ve 22 Mayıs 1624'de Canbek Giray'ı Kefe'ye yeni Han olarak ayak bastırmıştır. Bu taht değişikliğine Mehmed ve Şahin Giray kardeşler isyan ederek cevap vermişlerdir. Canbek Giray'ı tahta çıkarmak için müdahale eden Osmanlı kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğramış ve Osmanlı yönetimi Ağustos ayında Mehmed Giray'ın tahta kalışını onaylamak zorunda kalmıştır⁴⁶⁷.

1624 yılında Kırım'da meydana gelen bu taht değişikliklerinde Bucak Tatarları ve Kantemir Mirza nasıl bir rol oynamıştır. Kantemir Mirza'nın 1624 yılında gerçekleşen çatışmalara bizzat katılımı hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır⁴⁶⁸. Bununla birlikte Katip Çelebi ve Naima'da bulunan bir pasaj Kantemir Mirza olmasa bile yakın çevresinin mevcut Giray yönetimini bu çatışmada desteklediği hakkında önemli veriler içermektedir. Katip Çelebi'nin Fezleke'sindeki metin şu şekildedir, "*Şahin Giray dahi cevâbında yazdı ki, "mektûbunuzun mefhûmu ma'lûm oldu. Sâbika mülk-i mevrûsumuza gelüp beş on gün ârâm itmeden ba'zı müfsidler güft ü gûsu ile hânlık Canibek Giray'a virilüp bu cânibe geleli niçe bin*

⁴⁶⁴ Novoselskiy, a.g.e, s. 18; Gayvoronskiy, Şahin Giray'ın İranlı bir eşi olduğuna dair ilginç bir rivayete bile yer vermektedir, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 92, 136.

⁴⁶⁵ Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 66a/s. 132.

⁴⁶⁶ İskender Bey Münşî, a.g.e, C. 3, s. 1688; İran'la yapılan bu yazışmalara Seyyid Muhammed Rıza'nın yanı sıra Rıdvan Paşazade de tanıklık eder, Rıdvan Paşazade, *Tevarih*, s. 60.

⁴⁶⁷ Naima, C.2, s. 560-564, Katip Çelebi, a.g.e, vr. 192b-195a/s. 730-732; Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr.66a/s.132, Abdülgaflar Kırımî, a.g.e, s. 118-119, Roe 21 Ağustos tarihli bir mektubunda Mehmed Giray'a hilat ve kılıç gönderilerek uzlaşmanın gerçekleştiğini bildirir, Thomas Roe, a.g.e, s. 256-258, 265, 273, 283; Ostapchuk, a.g.e, s. 62-77; Yücel Öztürk, a.g.e, s. 381-382.

⁴⁶⁸ Gayvoronskiy de Kantemir Mirza'nın bu ilk çatışmada ne Mehmed Giray ne de Osmanlı Sultanı'nın yanında açıkça yer almadığını belirtir, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 104.

fukarâ at ayagı altında pâ-y-mâl oldu. Bizden ne cürm sudûr itdi ki bu hakarete müstahıkk olduk? Bu esnâda bizi isteyen dört beş mîrzâ iki üç binden ziyâde ‘asker ile ve Hân Timur karındasları Akkirman’dan beş bin ‘asker ile ve Yusuf-oğlu mîrzâları, ki bundan akdem ‘askeri ile Rus olmus idi, bizim Kırım vilâyetine geldigimizi istimâ‘ eyledikde bir gice küffâra sebîhûn idüp binden ziyâde kâfir kırup bâkisi firâr idüp ehl ü ‘ıyâli ile hâlâ gelüp, ‘Ali Mîrzâ ve cümle Nogay mîrzâları ve Sultânzâdeleri on beş bin kadar âdem ile Taman’dan geçüp bu gün dâhil olacaklardır”⁴⁶⁹.

Bu metinden anlaşılacağı üzere Kantemir Mirza’nın kardeşleri, Kırım Mirzaları ve Nogay Mirzaları Şahin Giray’ın yanında yer almışlardır. Bunun yanı sıra metinde Yusuf-oglu Mirzalarından olup Rus olan şekilde tarif edilen kişi Urak Mirza’dır ve Urak Mirza Kantemir Mirza’nın damadıdır⁴⁷⁰.

Kantemir Mirza’nın aile çevresinin Şahin Giray’ın yanında olması ve Şahin Giray’ın bu isimleri özellikle zikretmesi önemlidir. Bunun yanı sıra kaynaklarda Kantemir Mirza’nın 11 Mayıs 1624 tarihinden önce Kırım’dan kaçarak Akkirman’a geldiği yönünde bir bilgiye de rastlamaktayız⁴⁷¹. Kantemir Mirza Akkirman’da iken Şahin Giray’ın Akkirman’dan Kantemir Mirza’nın kardeşlerinin geleceğini söylemesi bu açıdan önemlidir. Kantemir Mirza’nın rızası olmadan böyle bir olayın gerçekleşmeyeceği açıkça ortadır. Şahin Giray’ın Kantemir Mirza’nın şahsen geleceğini belirtmemesi ise Kantemir Mirza’nın bekle gör politikası izlediğini ve olayların gidişatını görmek istediğini ortaya koyar.

Bucak bölgesine döndükten kısa bir süre sonra Kantemir Mirza kendi başına harekete geçmiştir. Daha önce Lehistan’a yaptığı sefer sırasında ölen oğlunun intikamını almak için 5 Haziran 1624’de Stepanec’den geçerek Lehistan arazisine girmiş, Stryc, Peremysl, Lvov ve Sanok arazisini vurmuştur. 10 Haziran’da Peremysl yakınlarından Zygmunt III’e tehdit dolu bir mektup göndererek Kralın Padişaha

⁴⁶⁹ Katip Çelebi, a.g.e, vr. 193a-193b/s. 728-729, Aybicin sehven Rus yerine revîş şeklinde okumuştur; İbşirli ise Rus şeklinde okumuştur, Naima bu metni Katip Çelebi’den aynen almıştır, Naima, C. 2 s. 561-562.

⁴⁷⁰ Urak Mirza Rus kaynaklarında Petr Urusov şeklinde geçmektedir, Büyük Nogay Ordası Mirzaları’nın nesinden gelmekte olup bir dönem Hıristiyan olup Moskova sarayında bulunmuş, Rusya tarihinin fetret döneminde büyük rol oynamıştır, Novoselskiy, a.g.e, s. 14, 120, 153; Gayvoronskiy, a.g.e, s. 181, Alpargu, a.g.e, s. 90.

⁴⁷¹ Ostapchuk, a.g.e, s. 71-72.

Hotin’de vaad edilen vergiyi göndermesini ve Kazakların denize çıkmasının önlemesini istemiştir. Sultanın kulları ile Lehistan’ı istila etmekten bahsetmiştir⁴⁷². Ne var ki Kantemir Mirza ve Bucak Tatarları dönüşte Turla nehrinden geçerken Martinow yakınlarında Koniecpolski tarafından pusuya düşürülmüşler ve kuvvetlerinin üçte ikisini kaybetmişlerdir⁴⁷³.

Kantemir Mirza’nın liderliğindeki Bucak Tatarları’nın Lehistan ile mücadele ederken Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti’nin fiilen bir çatışma içinde olduğu unutulmamalıdır. Bu çatışma sırasında İranlılar Diyarbakır’a kadar ilerlemiş ve Lehistanlıların da bu çatışmadan faydalanmaya çalışmışlardır⁴⁷⁴.

Kantemir Mirza Lehistan’a yaptığı saldırının sonunda yenilgiye uğramasına rağmen Osmanlı Devleti’ni en azından Lehistan cephesinde rahatlatmış ve insiyatifi elde tutmuş görünmektedir. 1624 yılının Eylül ayında bu kez de Kantemir Mirza’nın kardeşlerinden birisi Boğdan üzerinden Lehistan’a girerek yeni bir saldırı gerçekleştirmiş ve dönüşte Boğdan’ı da Osmanlı Devleti’ne bağlı olmasına rağmen yağmalamıştır⁴⁷⁵.

Kantemir Mirza’nın Lehistan’la olan ilişkilerin yanı sıra Eflak ve Boğdan’daki siyasi gelişmelerde de aktif rol oynamıştır. Bu minvalde 1624-1625 yılında yani Radu Voyvoda döneminde Kantemir Mirza Eflak ve Boğdan’ı vurmuş fakat İntorsura Buziuli mevkiinde Radu Voyvoda tarafından pusuya düşürülerek yenilgiye uğratılmıştır. Radu Voyvoda bu saldırı nedeni ile Kantemir Mirza’yı Osmanlı hükümetine şikâyet etmiştir⁴⁷⁶. Kantemir Mirza’nın Lehistan’ın yanı sıra Eflak ve Boğdan üzerinde de bir baskı unsuru olduğunu ve Osmanlı Devleti’ni rahatlattığını görmekteyiz.

---

⁴⁷² Ostapchuk, a.g.e, s. 72; Kantemir Mirza Lehistan Kralını “*Siz sözünüzde durmasanız benim otlaklarım Beyaz Denize kadar uzanır*” şeklinde bir ifadeyle tehdit etmiştir, Abrahamowicz belgeyi Haziran-Temmuz 1624 ile tarihlendirmiştir, Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 263, s. 255-256; Gayvoronskiy, a.g.e, s. 105.

⁴⁷³ Thomas Roe, a.g.e, s. 265; Gayvoronskiy, a.g.e, s. 105; Ostapchuk, a.g.e, s. 72; Katip Çelebi H.1035/M. 1624 yılı olaylarından bahsederken Lehistan Krallığından gelen elçinin Kantemir Mirza’nın Lehistan arazisini vurduğu için Bucak’tan kaldırılmasını istediğini belirtir ki 1624 saldırısına işaret eder, Katip Çelebi, a.g.e, vr. 207b/s. 770-771.

⁴⁷⁴ Thomas Roe, a.g.e, s. 247-248, 265, 273.

⁴⁷⁵ Roe bu bilgiyi verirken gelen haberlerin çelişkili olduğunu belirtir, Thomas Roe, a.g.e, s. 291-292.

⁴⁷⁶ Miron Kostin, a.g.e, s. 44.

1624 yılında zafer Mehmed ve Şahin Giray'da kalmış olmasına rağmen⁴⁷⁷ Osmanlı Devleti ve Kırım arasındaki rekabetin devam ettiğini, Şahin Giray'ın ilerdeki olası çatışma için destek arayışını sürdürdüğünü görmekteyiz⁴⁷⁸.

Bu dönemde Şahin ve Mehmed Giray'a bağlı Tatarların bir kısmı 12-28 Ekim 1624 tarihleri arasında Eflak ve Boğdan'a girmişler, Akkırman civarına kadar ilerlemişlerdir. Bu olay İstanbul'da büyük endişeye neden olmuş Tatarların Edirne'ye ilerlemesinden çekinilmiştir. Şahin Giray'ın Lehistanlılar ile anlaşma yaptığının duyulması bu endişeleri arttırmıştır. Fakat daha sonra Kırım elçileri İstanbul'a gelmiş ve bu harekâtın Kantemir Mirza'yı Silistre'den çıkarmak için yapıldığını belirttikten sonra devlete itaat altında olduklarını bildirmişlerdir. Şahin Giray'ın bu askeri operasyonunun diğer bir amacının da Lehistan ile Kırım arasındaki ittifaka aykırı olarak Lehistan'ı vuran Kantemir Mirza'nın itaat altına alınması olduğunu belirtir⁴⁷⁹.

1624 yılının son günlerinde gerçekleşen bu Kırım askeri operasyonundaki kuvvetlerin Kırım öncü kuvvetleri olduğu görülmektedir. 1625 yılının ilk günlerinde Küçük Nogaylar ve Zaporoglardan da destek alan Şahin Giray bu kez bizzat kendisi Kantemir Mirza'ya karşı harekete geçmiştir. 1625 yılının ilk günlerinde Şahin Giray Zygmunt III'e yazdığı bir mektupta Kantemir, kardeşleri ve mirzaları tamamen kontrolü altına alıp Bucak havalisinden bütün Tatarları çıkaracağını açıklamıştır. Şahin Giray'ın bu seferi sırasında bölgedeki Osmanlı yöneticilerinin çatışmaya müdahil olmamaya çalıştıkları görülmektedir. Şahin Giray'ın bu seferi sonucunda Bucak havalisindeki Tatarların önemli bir bölümü Kırım'a, Or Kapısı'nın kuzeyine doğru olan bölgeye yerleştirilmişlerdir⁴⁸⁰. Sürgün olayı sırasında Şahin Giray

---

⁴⁷⁷ Dönemin devlet adamlarından Mevkûfati Mehmed Efendi, Osmanlı Devleti'nin İranla mücadelesi ve Bağdad'ın İran eline geçmesi nedeni ile ve Abaza Mehmed Paşa'nın isyanı yüzünden Mehmed Giray'ın tahta kalmasına izin vermek zorunda kaldığını "*Şahin-i bi fer ve layık-ı beriden-i ser ki hain-i din ü devlet ve mehin-i arz ü saltanat olup cezâ ve sezâsı lazım iken Bağdad-ı bihişt-âbâdın dest-i ahara intikali ve Abaza-i bi-dadın niran-ı fesâdının işti'ali mani'-i kâfi olmağla*" ifadesiyle belirtir, Mevkûfati Mehmed Efendi, *Tarih-i Mevkûfati Mehmed Efendi*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Nu. 1751, vr. 2a, Bu eser Muzaffer Ayozan tarafından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde mezûniyet tezi olarak hazırlanmıştır, Biz yazmayı tez ile gözden geçirerek kullandık.

⁴⁷⁸ Ostapchuk, a.g.e, s. 87-88.

⁴⁷⁹ Thomas Roe, a.g.e, s. 302-303, 314-315, 339, 362-363.

⁴⁸⁰ Ostapchuk, a.g.e, s. 100-103; Novoselskiy, a.g.e, s. 114; Novoselkiy'in Rus Ostapchuk'un Lehistan kaynaklarına dayanarak ifade ettiği 1625 yılında Kantemir Mirza ve Bucak Tatarlarının yeniden Bucak havalisinden çıkarılması olayı Osmanlı kaynaklarına da yansımıştır, Katip Çelebi, a.g.e, vr.

Kantemir Mirza'yı kendi yanında tutmaya özen göstermiş ve 1625 yılı içinde Kantemir Mirza Kırım'da iken Şahin Giray ve Kantemir Mirza arasında yakın ve iyi ilişkiler kurulduğu kaynaklara yansımıştır⁴⁸¹.

Kırım kaynaklı bu askeri harekât açıkça Kantemir Mirza'nın kontrol altına alınmasına yöneliktir. 1624 yılındaki ilk çatışmada taraf olmamasına ve aile üyeleri ile isyancı kardeşleri desteklemesine rağmen Kantemir Mirza'ya karşı harekete geçilmesi Şahin ve Mehmed Giray'ın O'na güvenmediğini ve bütün Tatar güçlerini kendi kontrolleri altında toplayarak otoritelerine karşı çıkacak kimseyi dışarıda bırakmak istemediklerini gösterir. Kırım'da 1624 yılındaki çatışmada olduğu gibi 1625'deki bu seferde de Zaporogların Şahin Giray'ın yanında Bucak Tatarları'na karşı savaşması oldukça dikkat çekicidir. 1550'li yıllarda başladığını gördüğümüz Lehistan Kazakları ile Bucak Tatarları arasındaki çatışma devam etmektedir. Bu sürgün olayında da 1623 yılında olduğu gibi sadece Kantemir Miza'ya bağlı Tatarlar götürülmüş olmalıdır. Çünkü Bucak Tatarları'nı gerçek bir güç haline getiren Kantemir Mirza'nın liderliği ve O'na geleneksel olarak bağlı bulunan kabile güçleridir.

1625 yılı Osmanlı Devleti, Kırım ve Bucak Tatarları için iç çatışmaların yaşanmadığı bir yıl olmuştur. Bucak Tatarlarının da Kırım Tatarlarına dahil olarak Lehistan'a gerçekleştirdikleri bir akın ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu saldırıya Mehmed Giray Han ile Nureddin olan Azamet Giray liderlik yapmışlardır⁴⁸². 1626 yılının bahar aylarında Kantemir Mirza Podolya'yı vurmuş, sonbahar da ise bu kez oğulları ile Nureddin Azamet Giray Kiev'e saldırıyı hedeflemişler fakat Hmeletski

---

207b/s. 770-771; Naima, a.g.e, C.2, s. 607-608; Iorga, 1623 yılındaki sürgün olayından bahsetmez iken 1625 yılındaki bu sürgün olayından bahseder, Iorga, *Osmanlı*, C.3, s. 319.

⁴⁸¹ Ostapchuk, a.g.e, s. 102-103.

⁴⁸² Novoselskiy Tatar kuvvetlerinin çok sayıda kayıp vermelerine rağmen çok sayıda esir getirdiklerini belirtir, Novoselskiy, a.g.e, s. 11; Novoselkiy Tatar kuvvetlerin 12 Aralık 1625 Kırım'dan çıktıklarını belirtir, İstanbul'daki İngiliz elçisi Roe'nun bu sefer hakkındaki bilgi veren mektubu ise 11-21 Şubat 1626 tarihine aittir ve Roe Tatarlarla Kazakların bu sefer sırasında işbirliği yaptıklarını belirtir, Thomas Roe, a.g.e, s. 486; Miron Kostin bu saldırının sebebi olarak Lehistan Krallığı'nın Hotin Antlaşmasında her yıl Kırım'a vermeyi taahhüd ettiği 30.000 gucuğu vermemesini gösterir, saldırıda Mehmed Giray değil sadece Kalgay Sultanın bulunduğunu, Kantemir Mirza ile Kalgay Sultanın yenilgiden dolayı Boğdan Voyvodası Radu Voyvoda'yı suçladıklarını belirtir. Kostin'e göre Radu Voyvoda'nın ölümü (1626) Boğdan'ı büyük bir felaketten kurtarmıştır. Radu Voyvoda'nın yerine seçilen kişi olan Miron Barnowski Kantemir Mirza'nın kan kardeşidir, bu yüzden Kantemir Mirza Boğdan'a dokunmamıştır, Miron Kostin, a.g.e, s. 44-45.

ve Doreşenko'nun sert müdahalesiyle karşılaşmışlar ve çok sayıda Nogay bu çatışmalarda öldürülmüştür⁴⁸³.

Kırım, Osmanlı Devleti ve Bucak Tatarları için 1626 yılı da sakin bir şekilde geçmiştir. 1627 yılında ise Kırım'da Mehmed ve Şahin Giray'ın hâkimiyetini sonlandıracak olan süreç başlamıştır. Bu süreci başlatan olay ise Kantemir Mirza'nın ailesi ile Mehmed Giray'ın damadı olan bir Çerkes Beyi arasındaki bir kan davasıdır. Bu Çerkes Beyi 1621 yılında Kantemir Mirza'nın kardeşlerinden birisini öldürmüştür. Mehmed Giray 1627 yılında köle almak için Çerkes arazisine gittiğinde, bu Çerkes Beyi kayınpederi Mehmed Giray'ın huzuruna gelip hediyelerini sunmuştur. Bu sırada Mehmed Giray Han'ın maiyetinde olan Kantemir Mirza'nın amcasının oğlu Selmanşah Mirza bu Çerkes Beyi'ni öldürmüş ve hemen kaçmıştır. Selmanşah Mirza'nın Kantemir Mirza'dan habersiz böyle bir şey yapamayacağını farkında olan Mehmed Giray kardeşi Şahin Giray'a Kantemir Mirza ile Selmanşah Mirza'yı yakalaması için emir göndermiştir. Şahin Giray başarılı olamamış ve takipçilerini atlatan Kantemir Mirza Or Kapısı'ndan çıkarak kaçmayı başarmıştır⁴⁸⁴. Kantemir Mirza ile diğer mirzalar kaçmayı başarmalarına rağmen geride kalan aileleri Şahin Giray tarafından korkunç bir şekilde ortadan kaldırılmıştır⁴⁸⁵. Bu olaylar 1627 yılının Şubat ayında gerçekleşmiştir.

Mevkûfati Mehmed Efendi ise bu kaçış olayının sebebini eserinde daha farklı anlatmaktadır. O'na göre cihangirlik sevdasına düşen (Osmanlı topraklarına yayılma) Şahin Giray Kantemir Mirza ile görüşmüş ve bu düşüncesini Kantemir Mirza'ya açıklamıştır. Kantemir Mirza bu görüşlere katılmadığını açıklayınca Şahin Giray olayı kapatmıştır. Bununla birlikte Kantemir Mirza'nın bu fikirleri Osmanlı Padişahına iletmesinden korkmuş ve O'nu ortadan kaldırmaya karar vermiştir. 2000 Tatar ve 500 Çerkes'den oluşan bir kuvveti Kantemir Mirza üzerine yollamıştır.

---

⁴⁸³ Gayvoronskiy, a.g.e, s. 113.

⁴⁸⁴ Emiddio Dortelli D'Askoli, "Opisanie Çernogo Morya i Tatarii, Sostavil Dominikanets Emiddio Dortelli D'askoli, Prefekt Kaffi, Tatarii i Proç. 1634", Rusça'ya Çeviren: N. Pimenova, Ed. A. Berthier-Delegard; *Zapiski Imperatorskogo Odesskogo Obşestva İstorii İ Drevnostey*, Tom. XXIV. 1902, s.107-108; Novoselskiy, a.g.e, s. 119; Ostapchuk, a.g.e, s. 149-150; Gayvoronskiy, bu Çerkes Beyinin adının Gazi Bey olduğunu ve öldürdüğü kişinin de Selmanşah Mirza'nın babası olduğunu belirtir, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 114.

⁴⁸⁵ D'askoli, a.g.e, s. 108; Novoselskiy, a.g.e, s. 119; Ostapchuk, a.g.e, s. 150; Mevkufati Mehmed Efendi, vr. 5b-6a; Gayvoronskiy, Şahin Giray'ın Kantemir Mirza'yı geri dönmesi konusunda uyardığını eğer dönmezse ailesini yok edeceğini söyleyerek uyardığını belirtir, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 115.

Kantemir Mirza bu kuvvetleri yenilgiye uğratarak Özi sahrasına kaçmış ve üç gün boyunca kendisini takip eden kuvvetlerden kurtulmuştur⁴⁸⁶.

Şubat ayı içinde Kırım'dan kaçmayı başaran Kantemir Mirza'nın Ekim ayna kadar ne yaptığı hakkında herhangi bir kayda rastlayamadık ama ailesinin öldürülmesinden sonra durumun bir kan davasına döndüğü ve iki taraftan birinin diğerini ortadan kaldırmak zorunda olduğu aşikârdır. Osmanlı Devleti'nin Mehmed ve Şahin Giray kardeşlerden duyduğu rahatsızlığın farkında olan Kantemir Mirza 1627 yılının Ekim ayında gizlice İstanbul'a gelir ve Mehmed ve Şahin Giray'ın tahtan indirilmesini teklif eder⁴⁸⁷.

Mehmed ve Şahin Giray kardeşlerde bu durumun farkındadır. Kantemir Mirza'nın İstanbul'a geldiğini ve devlet adamlarından iltifat gördüğünü duyunca Osmanlı yönetimine “*Bize hayrı olmayan bu hainin size de faydası olmaz*” diyerek Bucak Tatarları'nın lideri Kantemir Mirza'yı talep ettiklerini belirten bir mektup yazarlar. IV. Murad, Kantemir Mirza bu devletin sadık, “*tabl u 'alem*” sahibi bir bendesidir diyerek bu teklifi reddeder ve Kantemir Mirza'ya Tırhala Sancakbeyliğini verir⁴⁸⁸.

Tırhala Sancakbeyliğinin tevcihinden sonra Kantemir Mirza ailesinden kurtulanları toplamak üzere Akkirman ve Özi havalisine gider. Kantemir Mirza'nın Özi havalisine geldiğini duyan Şahin Giray bu durumu Kantemir'i ortadan kaldırmak için son bir fırsat olarak görür⁴⁸⁹ ve Osmanlı yönetimin Kantemir Mirza'yı teslim etmeyi reddetmesi üzerine 1628 yılının Şubat ayının son günlerinde Şahin Giray yaklaşık 6000 kişi olan kendine ve Hana ait olan maiyyeti ile Kırım'dan ayrılır, Nisan ayının ilk haftasında Turla Nehri'ni geçer. Akkirman, Kili ve İsmail civarına kadar ilerler. Babadağı eteklerinde Kantemir Mirza ile Şahin Giray arasında büyük

---

⁴⁸⁶ Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 2a-5a.

⁴⁸⁷ Thomas Roe, a.g.e, s.688; Osmanlı arşiv kayıtları 1627 yılının 8 Ağustos'unda Kantemir Mirza'nın oğulları ile birlikte İstanbul'a geleceğini bildirmiştir, Ağustos ayında yola çıktığını düşünürsek Roe'nun verdiği bilgiler ile arşiv kayıtlarının birbirini doğruladığını ortaya koyar, BOA, MD 83, Hüküm: 13, a.g.e, s. 10; Yücel Öztürk, a.g.e, s. 388-89.

⁴⁸⁸ Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 6a-7a.

⁴⁸⁹ Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 7b.

bir çatışma gerçekleşir. Yerel halktan ve Osmanlı kuvvetlerinden de destek almış bulunan Kantemir Mirza Şahin Giray'ı ağır bir yenilgiye uğratır⁴⁹⁰.

Bu çatışma hakkında en ayrıntılı bilgi veren Mevkûfatı Mehmed Efendi Şahin Giray'ın kendisine karşı harekete geçtiğini duyan Kantemir Mirza'nın Tuna Nehri'nin yanındaki Toprak Köprü'ye geldiğini ve burada Şahin Giray'ı beklemeye başladığını belirtir. Bir müddet sonra Şahin Giray da Tuna Nehri'nin öte yakasına gelmiş ve iki taraf bir müddet harekete geçmeden beklemiştir. Şahin Giray bu süre zarfında Babadağı çevresindeki kasaba halkına mektup yazarak Kantemir Mirza'nın kendisine teslim edilmesini istemiş ve isteği yerine getirilmezse her tarafı yerle bir edeceğini söyleyerek bölge halkını tehdit etmiştir. Bu aradada iki taraf arasında küçük çaplı çatışmalar meydana gelmektedir. Özellikle Kantemir Mirza'nın kardeşi Süleymanşah (Selmanşah) Mirza bu çatışmalarda büyük başarılar göstermiştir. Babadağı çevresinde bulunan Osmanlı sipahi ve yeniçerileri bir müddet çatışmalara seyirci kalmıştır. Daha sonra bu askerlerin önde gelenleri kendi aralarında görüşmüşler, Kantemir Mirza'nın Osmanlı Devleti'nin adamı olduğunu ve Tatar askerinin Tuna'yı geçmesinin yanlış olduğunu belirterek Kantemir Mirza tarafına geçmişlerdir⁴⁹¹.

Osmanlı kuvvetlerinin Kantemir Mirza tarafına geçmesi ile birlikte durum Şahin Giray'ın aleyhine düşmüştür. İki taraf arasında şiddetli çatışmalar olmuş ve Şahin Giray kendisine bağlı kuvvetler ile kaçıma başlamıştır. Bu kaçış sırasında

---

⁴⁹⁰ D'askoli Şahin Giray'ın Kantemir Mirza'nın Osmanlı yönetimi ile anlaştığını bilmediğini, bu nedenle Kantemir Mirza'nın asker sayısı hakkında yanlışlığı ve bunun da yenilgisine sebep olduğunu ifade eder. D'askoli ayrıca Şahin Giray'ın Kantemir'in peşinden Özi nehrini geçerken askerlerinin yarısını Özi'de bıraktığını da ifade eder, D'askoli, a.g.e, s. 109; Ostapchuk'un da fark ettiği gibi Naima Kantemir Mirza'nın ailesinin öldürülmesi ile Şahin Giray'ın Babadağı'nda Kantemir Mirza tarafından yenilgiye uğratılmasını 1624 yılındaki ilk çatışmada gerçekleşmiş gibi göstererek yanılır, Naima, a.g.e, C. 2, s. 565-566, Naima'ya dayanan Smirnov ve Uzunçarşılı yanılır, Smirnov, a.g.e, s. 360-361; Uzunçarşılı, a.g.e, C.3, I. Kısım, s. 175; Fezleke'de ne bu çatışmadan ne de Kantemir Mirza'nın ailesinin öldürülmesinden bahsedilmemektedir; Seyyid Muhammed Rıza bu yenilgiyi Şahin Giray'ın talihinin döndüğü nokta olarak betimler, açıkça Kırım Hanları'nı destekleyen ve Kantemir Mirza'dan hoşnut olmayan yazar Kantemir Mirza'nın ailesinin öldürülmesine değinmez, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 67b/s. 134-135; Rıdvan Paşazâde, Şahin Giray'ın yenilgisinin sebebi olarak Şahin Giray'ın ordusunun çektiği su sıkıntısını gösterir ve Şahin Giray'ın yenilgisini "*Askeri nehr-i Tuna'ya battı/ Kendi تنها Kırım'a can attı*" diyerek Şahin Giray'ın askerinin çoğunun Tuna nehrinde boğulduğunu ve Şahin Giray'ın Kırım'a yanında çok az bir kuvvetle dönebildiğini belirtir, Rıdvanpaşazâde, *Tarih*, vr, 103b; Ostapchuk, a.g.e, s. 150-151; Novoselskiy, s. 120; Gayvoronskiy, a.g.e, s. 118-119.

⁴⁹¹ Mevkûfatı Mehmed Efendi, a.g.e, vr.7b-11a; Mevkûfatı Mehmed Efendi Süleymanşah Mirza'yı Kantemir Mirza'nın kardeşi olarak göstermektedir.

Kantemir Mirza'nın küçük oğlu Yılandış Mirza Şahin Giray'ı yaralamayı başarmıştır. Şahin Giray'a bağlı kuvvetlerin bir kısmı Kantemir Mirza tarafına geçmiş, birçoğu ise Tuna nehrinden geçmeye çalışırken boğulmuşlardır⁴⁹².

Mayıs ve Haziran aylarında Kantemir Mirza'nın teşebbüsleri ile Mehmed Giray'ın yerine tahta yeniden Canbek Giray'ın geçirme kararı alınır. Bu taht değişikliğine İran cephesine gitmekteki isteksizlikleri, 1624'de Osmanlı'ya karşı isyan ederek kazandıkları başarı neden olarak yetmektedir. Kantemir Mirza'nın kazandığı zafer Osmanlı yönetiminin bu kararı almasını kolaylaştırmıştır⁴⁹³. Thomas Roe 17 Mayıs 1628 tarihli mektubunda Mehmed ve Şahin Giray kardeşlerle Kantemir Mirza arasında büyük bir gerginliğin bulunduğunu ve Canbek Giray donanma ile Kırım'a Han olarak gönderileceğini bildirir⁴⁹⁴.

Zaferinin ardından Kantemir Mirza Şahin Giray'ın peşine düşmüştür. 23 Nisan'da Şahin Giray Kırım'a girmiş 6 gün sonra 29 Nisan'da Kantemir Mirza da O'nu takiben Kırım'a ayak basmıştır. Mehmed ve Şahin Giray'ın yönetiminden memnun olmayan Tatarlar'da Kantemir Mirza'nın kuvvetlerine dahil olmuşlardır. Şahin Giray Bahçesaray'a kardeşi Mehmed Giray'ın yanına sığınmıştır. İki kardeş burada Kantemir'e bağlı kuvvetler tarafından kuşatılmışlardır. Burada durumu Şahin ve Mehmed Giray'ların lehine önemli bir olay gerçekleşmiştir. Buda Kazakların iki kardeşe yardıma gelmesidir. D'askoli'ye göre Babadağı'nda Kantemir Mirza'ya yenildikten sonra Şahin Giray hemen Kazaklar'dan yardım istemiş, Kazaklar'a yardımları karşılığında büyük vaadlerde bulunmuştur⁴⁹⁵.

---

⁴⁹² Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 11a-11b; Gayvoronskiy Kırım'da bulunan Mansur kabileleri ile Nureddin Azamet Giray'ın bu çatışmadan sonra Kantemir Mirza'nın tarafına geçtiklerini belirtir, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 120.

⁴⁹³ Novoselskiy, a.g.e, s. 119-120; Ostapchuk, s. 151.

⁴⁹⁴ Thomas Roe, a.g.e, s. 815; Mevkûfati Mehmed Efendi H. 1 Şevval 1037/M. 4 Haziran 1628 tarihinde Canbek Giray'ın İstanbul'a geldiği ve hanlığın tevcih edildiğini belirtir, Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 12b.

⁴⁹⁵ D'askoli ayrıca Kırım'daki bütün Nogayların hemen Kantemir Mirza'nın yanında yer aldığını belirtir, D'askoli, a.g.e, s. 109; Mevkûfati Mehmed Efendi, D'askoli'den farklı olarak Şahin ve Mehmed Giray'ın Bahçesaray'da kendi aralarında görüşükten sonra Tatar askerine güvenmedikleri için Kazaklardan yardım istemeye karar verdiklerini belirtir, Mevkûfati Mehmed Efendi Şahin Giray'ın Kazaklara yardım etmeleri karşılığında Kefe, Gözleve ve Balıklağı kaleleri ile 50000 altın verneyi taahhüd ettiğini ve Kazak Hetmanına seni Lehistan'a kral yaparız dediğini belirtmektedir, Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 11b-12b; Novoselskiy, a.g.e, s. 120; Ostapchuk, a.g.e, s. 151-152; Zaporog yardımının analizi için bkz., Yücel Öztürk, a.g.e, s. 382-394; Berindei ve Damyan, Lehistan Krallığı'nın Kazakların Şahin ve Mehmed Giray'lara yardımını el altından onaylandığını belirtir, Berindei, "La Porte", s. 300; Damyan, a.g.e, s. 96.

Kantemir Mirza, Mihail Doreşenko liderliğindeki Kazaklar isyancı kardeşlere yardıma gelene kadar Mehmed ve Şahin Giray'ı Bahçesaray'da üç hafta kadar kuşatma altında tutmuştur. Kazakların Kırım'a getirilmesinde organizasyonu Bulhar Mirza gerçekleştirmiştir. Kazaklar Kantemir Mirza'nın gelen kuvveti küçümsemesi nedeniyle Or Kapısı'ndan rahatlıkla geçmişlerdir. Bucak Tatarları'nın liderine bağlı kuvvetler ile Zaporoglar arasında birçok kez çatışmalar meydana gelmiş, Kazakların hetmanı olan Doreşenko bu çatışmalardan birinde öldürülmesine rağmen Zaporog Kazakları durdurulamamıştır. Doreşenko'nun 1000 kadar Zaporog Kazağı ile öldürüldüğü çatışma Alma civarında gerçekleşmiştir. Doreşenko'yu öldürenlerin Kantemir Mirza'nın yanında bulunan 500 kadar sekban olduğu Lehistan kaynaklarına yansımıştır. Kazakların gelişi ile Şahin Giray'da harekete geçmiş ve durum tam tersine dönmüştür. Bu kez Kantemir Mirza yanında sabık Nureddin Azamet Giray ve Urak Mirza ile birlikte Kefe'ye doğru kaçmakta, Şahin ve Mehmed Giray ise yanlarındaki Kazaklarla birlikte Onları takip etmektedirler. Kefe önlerinde Kantemir Mirza yanındaki kuvvetlerle son bir kez daha Şahin Giray ve Kazakları ile çatışmaya girmiş fakat yenilerek Kefe'ye sığınmıştır⁴⁹⁶.

Mevkûfatı Mehmed Efendi Zaporogların gelişinden Kantemir Mirza'nın Kefe'ye sığınmasına kadar geçen süreç ile yeni bilgiler verir. Mevkûfatı Mehmed Efendi Zaporogların 8000 kişilik bir kuvvet ile Şahin Giray'ı kurtarmak için harekete geçtiklerini ve Almasaray'a geldiklerini belirtir. Daha önce beş adet kadirga ile Karadeniz muhafazası ile görevlendirilen Ebubekir Bey ise bu sırada Gözleve'dedir. Kantemir Mirza adamlarını gönderip Ebubekir Bey'den yardım istemiştir. Bunun üzerine Ebubekir Bey kendi adamlarından 250 nefer tüfenkendaz asker ile 6 adet topu Kantemir Mirza'ya göndermiştir. Bu kuvvetler Kazakların Almasaray'a geldiği Kantemir Mirza'nın yanına varmıştır. Ebubekir Bey'in gönderdiği bu kuvvetlerinde katılımından sonra Kazak kuvvetleri ile Kantemir Mirza'ya bağlı kuvvetler arasında şiddetli çatışmalar olmuş, 300'den fazla Kazakla, Kazak Hetmanı (Doreşenko) bu

---

⁴⁹⁶ Novoselskiy, a.g.e, s. 120, Ostapchuk, a.g.e, s.155-156; Gayvoronskiy Azamet Giray'ın Akkirman'a, Kantemir Mirza'nın Eski Kırım'a doğru kaçtığını belirtir, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 121; D'askoli Şahin Giray'ın Kantemir Mirza'nın Kefe'ye sığınmasına Kefe Bey'inin izin vermeyeceğini düşündüğünü çünkü Kefe Bey'i ile yakın ilişkileri olduğunu belirtir, D'askoli, a.g.e, s. 110; Seyyid Muhammed Rıza Kantemir Mirza'nın Bahçesaray kuşatmasının H. 20 Ramazan 1036/ M. 27 Haziran 1627 tarihine kadar sürdüğünü belirtir ki yaklaşık bir yıllık bir yanılmaya düşer, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 67b/s. 135.

çatışmada öldürülmüştür. Şahin Giray'da Kazaklara yardım için kaleden dışarı çıkmış fakat sonra yeniden geri kaleye dönmüştür⁴⁹⁷.

Mevkûfati Mehmed Efendi Kazakların gelişinden sonra Kantemir Mirza'nın yanındaki Tatarların dağıldığını ve Kantemir Mirza'nın kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldığını belirtir. Kantemir Mirza kuşatmayı kaldırdıktan sonra Şahin Giray öncelikle Kantemir Mirza'ya Kırım'da yardım edecek en büyük güç olan Ebubekir Bey'i ortadan kaldırmak üzere 4000 kişilik Kazak kuvveti ile Karasu'da bulunan Ebubekir Bey üzerine yürümüştür. Bunu haber alan Kantemir Mirza Ebubekir Bey'e yardım etmek üzere harekete geçmiş ve Kazak kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır. Buradan da Ebubekir Bey ile Kantemir Mirza Kefe kalesine çekilmişlerdir. Şahin Giray 30000 Tatar ve 10000 bin Kazak ile Onları takiben Kefe kalesi üzerine gelmiştir. Böylece Şahin Giray'ın Kefe muhasarası başlamıştır⁴⁹⁸. Şahin Giray'ın Kefe muhasarası sırasında Kantemir Mirza'nın oğullarından birisi Şahin Giray'ın eline geçmiş ve babasının gözleri önünde öldürülmüştür⁴⁹⁹.

Kırım'da bu çatışmalar devam ederken Canbek Giray yeni Han olarak 29 Mayıs 1628 tarihinde Kaptan-ı Derya ile birlikte Kırım'a gitmek için denize açılır. Bu bilgiyi veren Thomas Roe bu operasyonun başarısız olması durumunda Osmanlı Devleti için İranlılar'dan daha büyük sorun yaratacağını belirtir⁵⁰⁰. 29 Mayıs 1628'de İstanbul'dan ayrılan Canbek Giray Han 30 Haziran tarihinde Kefe'ye yanında kalgayı Devlet Giray ve altmış kadirga ve yirmi gemilik Osmanlı askeri kuvveti ile ayak basar⁵⁰¹.

Cankab Giray'ın İstanbul'dan yola çıktığı sırada Kantemir Mirza kuvvetleri ile birlikte Kefe'de kuşatma altındadır. Selmanşah Mirza ve Uruk Mirza Kantemir

⁴⁹⁷ Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 13a.

⁴⁹⁸ Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 13a-14a.

⁴⁹⁹ Gayvoronskiy, a.g.e, s. 124-125.

⁵⁰⁰ Thomas Roe, a.g.e, s. 816; Naima ve Katip Çelebi Cankab Giray'ın tahta çıkma tarihi olarak Evahir-i Ramazan 1037/ M. 24 Mayıs-2 Haziran 1628 tarihini verir yaklaşık olarak aynıdır, Naima, a.g.e, C.2, s. 625, Katip Çelebi, a.g.e, vr. 210a/ s. 782-783.

⁵⁰¹ Novoselskiy, a.g.e, s. 120; Ostapchuk BOA MD 83, Hüküm: 119'a dayanarak Osmanlı donanmasının Kefe'ye Haziran ayının son gününde limana indiğini belirtir, Ostapchuk, a.g.e, s. 156, Bu hüküm için bkz., BOA, MD 83, Hüküm: 119, a.g.e, s. 70-71; Naima, 60 kadirga, 35 firkate olarak belirtir, karadan da Banalukalı Hüseyin Paşa ve Kenan Paşa Kantemir Mirza ile birlikte ilerlemişlerdir, Naima, a.g.e, C.2, s. 625-626 Mevkûfati Mehmed Efendi'ye göre Osmanlı donanması Kaptan-ı Derya Hasan Paşa komutasında 60 kadirgalık bir kuvvet ile Kırım'a doğru harekete geçmiştir, donanma fırtına nedeni ile büyük zorluk yaşamış ve Kefe'de karaya ancak H. 27 Şevval 1037/ M. 30 Haziran 1628'de ayak basmışlardır, Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, s. 15b-16a.

Mirza ile Kırım'da bulunmaktadır. Şahin Giray'dan 18 gün sonra Mehmed Giray Han'da Kazaklar ve yeni kuvvetlerle Kefe önüne gelmiş ve kuşatmaya katılmıştır. Kefe Beyi bu süreçte iki kardeşi oyalama politikası gütmüştür. Şahin Giray ise kardeşi ile birlikte kontrolleri altında olan kuvvetleri üçe bölmüştür. Soylulardan ve mirzalardan oluşan bir grubu kardeşi Mehmed Giray'ın komutasına vermiş, bir grubu Kazaklarla kendi komutasına almış ve bir grubu da Mehmed Ağa komutasına vermiştir. Mehmed Ağa komutasındaki grubu sahile konuşlandırmıştır. Kantemir Mirza'nın ise Osmanlı donanması gelene kadar çok tedbirli hareket ettiği ve Kefe halkına güvenmediği ve şehrin Ermeni ve Rum liderlerinin O'nun isteğiyle tutuklandığı görülmektedir⁵⁰².

Canbek Giray Han donanma ile geldikten sonra Şahin Giray'ın önde gelen adamlarından olan ve kuvvetlerinin bir kısmını kontrol eden Mehmed Ağa ile önde gelen beyler rüşvetle satın alınarak Canbek Giray Han tarafına geçmeleri sağlanmıştır. Bundan sonra olaylar hızla gelişmiş ve yanlarında Zaporog Kazakları'ndan başka kimse kalmayan kardeşler hızla kaçmışlardır. İki kardeş daha sonra Or Kapısı dışında tekrar bir araya gelmişlerdir⁵⁰³.

Kantemir Mirza ve Kalgay Devlet, Şahin Giray kaçarken peşinden gitmişler ve nehr-i Arbat kenarında meydana gelen çatışmada 1000'den fazla Kazak askerini öldürüp 500-600 adamı da esir almışlardır⁵⁰⁴.

Canbek Giray'ın yeniden Kırım tahtına geçmesine rağmen Kırım'da kontrol tam olarak sağlanmış değildir. Şahin Giray, Canbek Giray Han'a karşı tam bir gerilla

⁵⁰² D'askoli, a.g.e, s. 111-112; D'askoli'nin Kantemir Mirza'nın şehirde güvenlik açısından sıkıntı yaşadığı şeklinde verdiği bilgileri Mevkûfati Mehmed Efendi'de teyid etmektedir. D'askoli Ermeni ve Rumların tutuklandığını belirtir, bu bilgiler Mevkûfati Mehmed Efendi'de yoktur, Mevkûfati Mehmed Efendi Kefe'de Şahin Giray ile geçmişe dayanan dostluk ilişkileri olan kişilerin Kantemir Mirza'nın Şahin Giray'a teslim edilmesini konuştuklarını belirtir. Hatta Kefe'de Kantemir Mirza'nın padişahın izni olmadan Kırım'a ayak bastığı, Kantemir Mirza'yı katledenin gazi, bunu gerçekleştirmeye çalışırken öleceklerin şehid olacağı yolunda ifadeler halk arasında yaygınlık kazanmıştır. Bu süreçte Ebubekir Bey ile Kantemir Mirza birlikte hareket etmişler ve tehdit ile bu içerdeki bu kargaşayı bastırmışlar, Recep Paşa'nın adamı Ahmed Ağa'nın İstanbul'dan gelmesi ve Kantemir Mirza'nın yanında yer alması ile bu dedikodular sona ermiştir, Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 14a-15a.

⁵⁰³ D'askoli, a.g.e, s. 111-112; Seyyid Muhammed Rıza Mehmed Giray Han'ın tüfenkbaşılarının bile Canbek Giray Han tarafına geçtiğini ve Mehmed Giray ile Şahin Giray'ın Özi Kazaklarına sığındığını belirtir, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 68a/s. 136; Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 16a; Ostapchuk, a.g.e, s. 156-160; Novoselskiy, a.g.e, s. 121; Canbek Giray Han iktidarı ele geçirdikten sonra Kırım'dan gelen arzda Mehmed Giray'ın çatışmadan sonra birkaç atlı ile kardeşi Şahin Giray'ın yanına varabildiği ve Şahin Giray'ın da "Küffâr" içinde itibarının kalmadığı bildirilir, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E-7039/3.

⁵⁰⁴ Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 16b.

savaşı yürütmektedir. Öyle ki Canbek Giray korkusundan Bahçesaray'ın dışına çıkamaz hale gelmiştir. Bir keresinde, Şahin Giray Canbek Giray Han'a pusu kurmuş fakat başarısız olunca peşine düşülmüştür. Şahin Giray Şirin Mirzalarından Sofi Mirza'ya sığınmıştır. Sofi Mirza, Şahin Giray'ı sevmemesine rağmen “konak töresi”nden dolayı O'nu korumak zorunda kalmıştır⁵⁰⁵.

Şahin ve Mehmed Giray'ın Kırım'dan kaçtığı bu dönemde Kırım'da yönetim tamamen Mansuroğullarının eline geçmiştir. Hem Kırım kronikleri hem Rus kaynakları bu dönemde Mansuroğullarının Kırım'da kurdukları tahakkümün Kırım halkının büyük tepkisine neden olduğunu belirtmektedir⁵⁰⁶.

Mehmed ve Şahin Giray Zaporogların yanı sıra Küçük Nogaylar ve Çerkeslerden de destek alarak Kırım tahtını ele geçirmek için 1628 yılının Kasım ayı başında harekete geçmişlerdir. Kasım ayının ortasında kardeşler Or Kapı'dadırlar. Kırım'a gerçekleştirmek istedikleri sürpriz saldırı Zaporog Kazakları'nın Mansuroğulları'na ait sürüleri yağmalamaları yüzünden başarısız olmuş ve Canbek Giray Han bağlı kuvvetlerin gelmesi ile Zaporoglar çatışmadan kaçmıştır. Onları ikna edemeyen Mehmed ve Şahin Giray'da çekilmek zorunda kalmışlardır⁵⁰⁷.

1629 yılının Nisan ayında isyancı iki kardeş bir kez daha Zaporoglar, Küçük Nogaylar ve Ten Kazaklarının da desteği ile Kırım'da tahtı geri almak için harekete geçerler. Zaporog ve Ten Kazakları denizden saldırıya geçmiştir. Or Kapısı'ndan gelen ve kardeşlere ait kuvvetler bir kez daha yenilgiye uğratılmışlardır. Mehmed Giray bu çatışmada öldürülmüş, Şahin Giray ise İran'a kaçmıştır. Kırım'daki Mehmed ve Şahin Giray isyanının son perdesi de böylece kapanmıştır⁵⁰⁸.

---

⁵⁰⁵ Abdülgaflar Kırımî, a.g.e, s. 119-122.

⁵⁰⁶ Abdülgaflar Kırımî, Canbek Giray Han için “...umur-u külliyesini tamamen Mansuroğlu Mirzalarına teslim etmiş olup hükümet-i Kırım Mansurî elinde imiş derler...” diye bu durumu belirtmektedir, Abdülgaflar Kırımî, a.g.e, s. 119; Novoselskiy, a.g.e, s. 134; Gayvoronskiy ve Novoselskiy, Rus kaynaklarına dayanarak, Şahin Giray ve Mehmed Giray'ın Kantemir Mirza'yı Kefe'de kuşattıkları sırada Kırım'da bulunan Nogayların mallarının yağmaladığını, zafer Kantemir Mirza tarafına geçince bu kezde Kırım'da bulunan Nogayların intikamlarını aldıklarını belirtmekte ve Kantemir Mirza'nın artan gücü karşısında Canbek Giray Han'ın da rahatsız olduğu ve bunu Kantemir Mirza'ya ifadeden çekinmediği yine bu dönemde Kantemir Mirza'nın Şirin Mirzalarının bazılarını öldürmesi bu süreçteki en önemli olaylardandır, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 154-155, 166, Novoselskiy, a.g.e, s. 182.

⁵⁰⁷ Ostapchuk, a.g.e, s. 162-163; Novoselskiy, a.g.e, s. 136.

⁵⁰⁸ Novoselskiy, Rus kaynaklarına dayanarak Mehmed Giray'ın Zaporoglarca öldürüldüğünü söyler, Canbek Giray Han'ın Mehmed Giray Han'ın naaşı ile 24 Mayıs'ta Bahçesaray'a döndüğü belirtir, Novoselskiy, a.g.e, s. 137; Naima ve Katip Çelebi öldürüldüğünü belirtmekle nasıl olduğu konusunda

Bu son çatışmada da Kantemir Mirza ile Mansuroğulları zaferin Canbek Giray Han'da kalmasında büyük etken olmuşlardır. Mehmed Giray'ın Kırım Tatarları'nı yanına çekmek için gösterdiği çabalar Kantemir Mirza tarafından akamete uğratılmıştır. Mehmed Giray Kantemir Mirza tarafından oyuna getirilmiş ve bu hatası Kazaklar tarafından suçlanarak öldürülmesine neden olmuştur⁵⁰⁹.

6. KANTEMİR ÇAĞI'NIN SONU (1629-1637)

Mehmed Giray'ın öldürülmesi ve Şahin Giray'ın İran'a kaçmak zorunda kalmasından sonra Kantemir Mirza Karadeniz'in kuzeyinde en güçlü isimlerden biri haline gelmiştir. Kırım'da etkinliğinin zirvesine çıkan Kantemir Mirza ve Mansuroğulları'nın Kırım'ın geleneksel güçleri olan kabile aristokrasisinin özellikle de Şirinlerin tepkisini çekecekleri aşikârdır. İsyancıların kaçmalarından hemen sonra Kantemir Mirza ve Nogayların, Şahin Giray'ın emriyle harekete geçerek kendilerine yapılanların intikamlarını aldıklarını, Kırım'da tahakküm kurduklarını görmüştük.

Kantemir Mirza'ya artan tepkiler ile birlikte Kırım'da Hanın, Kantemir Mirza'yı ortadan kaldıracığı şeklinde söylentiler yayılmıştır. Öyle ki Kantemir Mirza Hanın sarayında cereyan eden müşavere ve toplantılara can güvenliğinden endişe ettiğinden dolayı katılmamıştır. Sonuçta, Kantemir'in Kırım'da bulunmasından ne O'nun ne de Kırım feodallerinin memnun olmadığı görülmektedir. Bu durumu dikkate alan Kantemir Mirza 1629 yılı içinde Kefe civarındaki ikametgâhından ayrılarak Akkirman havalisine dönmüştür. O'nun dönmesine rağmen yakın çevresi Kırım siyasetinde etkinlerini sürdürmeye devam etmişlerdir⁵¹⁰.

---

net bir bilgi vermezler, Naima, a.g.e, C. 2, s. 627, Katip Çelebi, a.g.e, vr. 210a/ s. 782-783; Novoselskiy'inin de temel kaynaklarından olan D'askoli'ye göre Mehmed Giray Kazaklarca öldürülmüştür, D'askoli, a.g.e, s. 112-113; Seyyid Muhammed Rıza'da Mehmed Giray'ın Ferahkirman önünde meydana gelen çatışmada H. Evasıt-ı evval 1038/ M. 3-13 Haziran 1629 tarihinde öldürüldüğünü belirtir, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 68b/s. 136; Rıdvan Paşazâde, *Tevarih*, a.g.e, s. 61-62; Ostapchuk, a.g.e, s. 163-164; Bu çatışmalar sırasında Küçük Nogayların Beyleri olan Kasım Bey'in liderliğinde Şahin ve Mehmed Giray kardeşleri destekledikleri görülmektedir ki Kırım'da kavganın Nogay Tatarı Kırım Tatarı çarpışması şeklinde yorumlanmasını da zorlaştırmaktadır, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 160; Şahin Giray'ın bu yenilgiden sonra İran'a kaçmadan önce Kabartay'lara sığındığı görülmektedir, Veliaminof, a.g.e, Nu: 15, s. 51-62.

⁵⁰⁹ D'askoli, a.g.e, s. 112-113; Osmanlı kronikleri de Kantemir Mirza ve aile çevresinin başta Selmanşah Mirza ve Urak Mirza olmak üzere bu çatışmada gösterdikleri çabaya yer vererek zaferdeki paylarını ortaya koyarlar; Naima, a.g.e, C. 2, s. 626-627; Novoselskiy'de Kantemir Mirza'nın zaferdeki payını kabul etmektedir, Novoselskiy, a.g.e, s. 137.

⁵¹⁰ Novoselskiy, a.g.e, s. 187; Gayvoronskiy, a.g.e, s. 167.

Kırım isyanının bastırılmasından sonra sıranın Lehistan Krallığı'na geldiği aşıkardır. Kırım isyanı sırasında Zaporogların Şahin ve Mehmed Giray'a yardıma geldiklerini, Bahçesaray'da meydana gelen çatışmadan Mehmed Giray'ın öldürülmesine kadar geçen süreçte fiilen rol oynadıklarını görmüştük. Bunun yanı sıra Lehistan Krallığı'nın Osmanlı Devleti'nin Kırım'la yaşadığı sıkıntıdan faydalanarak Boğdan üzerinde yeniden nüfuz kazanması Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekmiş⁵¹¹ ve Lehistan'a bir seferin tertibi neredeyse kesinleşmiştir⁵¹².

1629 yılının sonbaharında Ukrayna'nın sağ yakası Kantemir Mirza ve Kalgay Devlet Giray tarafından 50000 kişilik bir kuvvetle vurulmuştur. Bununla beraber saldırı başarısız olmuş, İslam Giray esir düşmüş, Kantemir Mirza'nun oğlu ise öldürülmüştür. Sağ kalan kuvvetlerin bir kısmı da salgın hastalıktan dolayı ölmüştür⁵¹³. Bu saldırıdan önce Osmanlı Devleti, Lehistan Krallığı'nı Şahin Giray'a Lehistan'dan askeri yardımın geldiği, Özi havalisinde Kazak askeri yığılmasının artışı nedeniyle uyarmış ve Kantemir Paşa ile Tatar askeri Şahin Giray nereye gider ise oraya gider diyerek tehdit etmiştir⁵¹⁴. Bu askeri harekâta paralel olarak Boğdan'da Lehistan taraftarı olan Miron Barnowski ortadan kaldırılmıştır⁵¹⁵.

1630 yılında Kantemir Mirza, Kili ve Çirmen Sancakbeyi olarak karşımıza çıkar⁵¹⁶. Lehistan ile gerginleşen ilişkilerde bu kararın etken olduğu görülmektedir⁵¹⁷. Aynı yıl Kantemir Mirza Kaptan Hasan Paşa ile birlikte Kili yakınlarında Kazaklarla çatışırken görülür⁵¹⁸.

---

⁵¹¹ Kırım'daki çatışmalar sırasında ele geçirilen Kazaklar Lehistan Krallığı'nın onayı ile geldik demişlerdir, Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 270, s. 261-262; Berindei, "La Porte", s. 300-301; Damyan, a.g.e, s. 96-97; Novoselskiy, a.g.e, s. 137, 183.

⁵¹² 1628 yılında Canbek Giray Han Mihail Feodoroviç'e gönderdiği yarlığında Lehistan'ı vurma niyetinden bahseder, Veliaminof-Zernof, a.g.e, Nu: 12, Sayfa: 34-40, H. Gurre-i Cemaziyelevvel 1038/ M. 27 Aralık 1628.

⁵¹³ Novoselskiy, a.g.e, s. 183; Gayvoronskiy, a.g.e, s. 167-168; Iorga, *Osmanlı*, C. 3, s. 320; Berindei, Kantemir Mirza ve Kalgay'ın 24 Eylül 1629 tarihinde Polonya'ya girdiklerini ve ağır kayıp vermelerine rağmen Podolya'yı yağmalamayı başardıklarını söylemektedir, Berindei, "La Porte", s. 301.

⁵¹⁴ Katip Çelebi, a.g.e, vr. 210a-210b/ s. 783; Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 270, s. 261-262.

⁵¹⁵ Iorga, *Osmanlı*, C.3, s. 320.

⁵¹⁶ BOA, MD 85, Hüküm: 83, 85 Numaralı Mühimme Defteri 1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632), *Özet-Transkripsiyon-İndeks*, hzl., Hacı Osman Yıldırım vd, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 51.

⁵¹⁷ Osmanlı Devleti ve Lehistan arasında gerginleşen ilişkilerin analizi için bkz., Yücel Öztürk, a.g.e, s.394-396; Berindei, "La Porte", s. 302.

⁵¹⁸ Yücel Öztürk, a.g.e, s. 398; Naima, a.g.e, C. 2, s. 690.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti Lehistan Krallığı ile uzlaşma zeminini de aramaya devam etmektedir. Murtaza Paşa, Lehistan Kraliyet Kansellarına gönderdiği mektubunda Lehistan’a saldıran Tatarların bir kısmının (1629 saldırısını gerçekleştiren Bucak Tatarları’nı kasetmektedir) Kırım’a yerleştirildiğini, akını gerçekleştirenlerin cezalandırıldığından bahsettikten sonra Kantemir Mirza’nın Osmanlı Devleti’nin bir beyi olduğunu açıklar. Murtaza Paşa O’nu bu bölgeye ben yerleştirdim diye ifade eder. Lehistan’a bir kez daha saldırırsa “*O’nun bir tane başı var*” ifadesiyle de cezalandırılacağını belirtir. Bunun karşılığında da Kazak saldırılarının durdurulması gerektiğini açıkça ifade eder⁵¹⁹.

Bu ifadeler uzun vadede Osmanlı Devleti’nin kalıcı bir barış için Kantemir Mirza’yı feda etmekten çekinmeyeceğini ortaya koyması açısından önemlidir. Burada sorun Lehistan’ın Kazakları kontrol altına alıp alamayacağı noktasında düğümlenmektedir. 1631 yılında İstanbul’dan gönderilen bir Fransız raporunda, Bucak havalisine yerleştirilen Tatarların oluşturduğu baskının Lehistan’ı Kazaklara karşı harekete geçmeye zorladığını belirtmektedir⁵²⁰.

Bucak havalisindeki Tatarları kontrol yükümlülüğü üzerinde olan ve Lehistan’a bu baskıyı gerçekleştiren Kantemir Mirza 1631 yılında hala Çirmen ve Kili sancak beyi olarak görev yapmaktadır⁵²¹.

1631 yılının Ağustos ayında uzlaşmaya çalışan Lehistan ve Osmanlı Devleti yeni bir anlaşma imzalamışlardır. Bu mütareke metninde vurgu Lehistan tarafı için Kazaklarda, Osmanlı için ise Bucak havalisinde bulunan Kantemir Mirza, Ay Temür ve Urak Mirza gibi mirzaların liderliğindeki Tatarların kontrolünde düğümlenmektedir⁵²². Ancak bu diplomatik çabaların Kantemir Mirza’yı durdurmadığı görülmektedir. 1632 yılında Kantemir Mirza Turla Nehri’ni Hotin’in güneyinde bulunan Hrinçuk Boğazı’ndan geçerek Lehistan arazisine girmiştir.

---

⁵¹⁹ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 289, s. 278; Murteza Paşa’ya IV. Murad gönderdiği hat-ı hümayûndan anlaşıldığına göre IV. Murad Kantemir Mirza’yı bölgeden kaldırma yetkisini vermiştir bununla birlikte “...ve Hantemur oradan kalkup sonradan kâfir şaykaları çıkup vilâyete zarar virirler ise, faide nedir...” ifadesinde ortaya koyduğu üzere Osmanlı yönetimi Kantemir Mirza’yı bölgeden çıkarmakta bir zorluk çekmeyeceğini düşünmekte fakat Lehistan yönetiminin Kazaklar üzerindeki gücüne itimat etmemektedir, Bayır, a.g.t, 239 numaralı hat-ı hümayûn, s. 127.

⁵²⁰ Berindei, “La Porte”, s. 302, Berindei, kaynak olarak Iorga’nın “Acte Şi Fragmente” adlı eserinin 75. sayfasını göstermektedir.

⁵²¹ BOA, MD 85, Hüküm: 434, a.g.e, s. 264

⁵²² Katip Çelebi, a.g.e, vr. 219a-219b/ s. 817; Naima, a.g.e. C. 2, s. 688-689.

Lehistan'dan ganimetleri ile dönen Kantemir Mirza'nın peşine Koniecpolski düşmüştür. Prut Nehri'nin kenarında Cornul Lui Sasu civarında iki taraf arasında çatışmalar meydana gelmiş ve Koniecpolski Kantemir Mirza'nın elindeki esirleri ve ganimetleri kurtarmayı başarmıştır⁵²³. Bu hadiseden sonra Bucak Tatarları'nın saldırılarına karşılık olarak Kazak saldırıları gerçekleşmiştir⁵²⁴.

Bu minvalde iki taraf arasındaki gerginlik devam etmiş, Lehistan'ın Moskova ile çatışmaya girmesinden faydalanmak isteyen Osmanlı Devleti Lehistan'a karşı baskı uygulamaya başlamıştır⁵²⁵. Kazak saldırılarının da yoğunlaşması ile birlikte⁵²⁶ Abaza Mehmed Paşa Lehistan seferine çıkmıştır. Moskova'nın da Osmanlı Devleti'ni bu saldırıya teşvik ettiği görülmektedir. Abaza Mehmed Paşa'ya verilen emrin bir benzerinin de Kantemir Mirza'ya gittiği ve bunun neticesinde 1633 yılı içinde Kantemir Mirza'nın Lehistan'a büyük bir saldırı gerçekleştirdiği ve çok sayıda esirle geri döndüğü görülmektedir. Bucak liderinin bu saldırısından sonra Abaza Mehmed Paşa, Kantemir Mirza'nın oğulları, Hüseyin Mirza ve Urak Mirza ile Lehistan'a saldırır. Kantemir Mirza hasta olduğu için bu saldırıya katılamamıştır⁵²⁷.

1633 yılında çekirge salgını nedeniyle Kırım'da büyük bir açlık olmuş bu nedenle Selmanşah Mirza ailesi ve 30000 kişilik ulusu ile Kantemir Mirza'nın yanına göç etmek zorunda kalmıştır⁵²⁸. Kırım Hanı Canbek Giray bu göçü engellemeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır⁵²⁹. Osmanlı arşiv kaynakları da Selmanşah Mirza'nın 1634 yılında Bucak bölgesinde olduğunu ortaya koymaktadır⁵³⁰. 1633 yılında gerçekleşen bu göç olayı ile gelen nüfusla birlikte Bucak'taki Tatar askeri gücünün zirveye çıktığını kabul edebiliriz.

İstanbul'da bulunan Moskova elçilerine göre 1633 yılında gerçekleşen Abaza Mehmed Paşa ve Kantemir Mirza'nın saldırısı IV. Murad'ın Lehistan'a karşı

---

⁵²³ Miron Kostin, a.g.e, s. 46-47; Iorga Kantemir Mirza'nın yenilgisini 4 Temmuz ile tarihlendirir, Iorga, *Osmanlı*, C. 3, s. 321.

⁵²⁴ Berindei, "La Porte", s. 302;

⁵²⁵ Yücel Öztürk, a.g.e, s. 398-399.

⁵²⁶ Berindei, "La Porte", s. 302-303.

⁵²⁷ Novoselskiy, a.g.e, s. 177; Naima, a.g.e, C. 2, s. 777; Kostin, Abaza Mehmed Paşa'nın yanında Bucak Tatarları'nın da sefere gittiğini belirtir, fakat katılanların ismini vermez, Kostin, a.g.e, s. 47.

⁵²⁸ D'askoli, a.g.e, s. 132.

⁵²⁹ Novoselskiy, a.g.e, s. 188.

⁵³⁰ BOA, İbnül Emin Tasnifi, Hatt-ı Hümayûn, Nu: 24, Bu belgenin birçok yeri okunamayacak derece yıpranmıştır, bununla birlikte okunabilen kısımlarında IV. Murad'ın Lehistan'a sefer için hazırlandığı ve Edirne'de bulunduğu belirtilir ki bu 1634 yılına ait bir olaydır, bu belgede Selmanşah Kantemir Mirza'nın yanında zikredilir.

gerçekleştirmeyi düşündüğü daha büyük bir saldırının habercisidir⁵³¹. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Lehistan ile mücadelede Moskova'yı yanına çekmeyi planladığı görülmektedir. İstanbul'dan Moskova'ya gönderilen ve 1634 yılı ile tarihlendirilen mektuplarda Abaza Mehmed Paşa'nın saldırısından bahsedildikten sonra bütün Rumeli askeri, Tatar Han ve Kantemir Mirza'nın Lehistan'a saldıracağı ifade edilir⁵³². Moskova'ya gönderilen namede bahsedilen seferin gerçek olduğu bizzat IV. Murad'ın Lehistan seferine hazırlanması üzerine ortaya çıkar. Sultan Edirne'ye kadar gelir fakat Moskova ile Lehistan'ın uzlaşması, Lehistan'dan dönen Şahin Ağa'nın olumlu haberler getirmesi üzerine Lehistan ile barış yapılır⁵³³.

1634 yılında yapılan bu barışın şartlarından birisi de Kantemir Mirza ve O'na bağlı Tatarların Bucak havalisinden göç ettirilmesi olmuştur. Bu konuda IV. Murad'ın yazışmalarda Bucak bölgesinden Kantemir Mirza'nın kaldırılacağı ve Kırım'dan gelen Tatarların Kırım'a döndürüleceği konusundaki sözler verdiği görülmektedir⁵³⁴.

IV. Murad'ın Kantemir Mirza'nın Bucak havalisinden kaldırılması görevini Murteza Paşa'ya verdiği görülmektedir. Kantemir Mirza'ya ya Mora Sancakbeyliği ya da Tuna'nın güneyinde bir sancağın tevcih edilmesi konuşulmuştur ve Mora Sancakbeyliği'nin verilmesi uygun görülmüştür. IV. Murad'ın bu konuyla ilgili hat-ı hûmayunlarında dikkati çeken nokta Kantemir Mirza'nın can güvenliğine yapılan vurgudur. IV. Murad “...*Hantemuru oradan her nice kâbil ise kaldırasın, ammâ cânına zinhâr bir hatâ getürmeyesin...nihayet istemem ki Hantemura bir zarar*

⁵³¹ Novoselskiy, a.g.e, s. 177

⁵³² BOA, Kodu: YB 1, Dosya: 1, Gömlek: 9; BOA, Kodu: YB 1, Dosya: 1, Gömlek: 10. (BOA'de Rusya Federasyonu Arşivleri'nden satın alınan Osmanlı evrakından kullandıklarımızın numaralarıdır).

⁵³³ Naima, a.g.e, C. 2, s. 780-781, 791; Yücel Öztürk, a.g.e, s. 399; Osmanlı yöneticilerinin Lehistan Moskova askeri işbirliğinin farkında oldukları görülmektedir. Bu işbirliğinde Moskova'nın Kırım'a, Lehlilerin Akkırman ve Bender üzerine yürüyeceğine dair haberler bile vaki olmuştur, Şahin Ağa'nın Lehistan elçiliği ve Leh Kralından gelen name için Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunan E-8825 ve E-12321, bu belgeleri Anafarta'nın özeti üzerinden kullandık, Anafarta, a.g.e, s. 15-16. Moskova ve Lehistan arasında imzalan bu barış Polanov Barışı olarak tanınmaktadır, Edvard Henry Lewinski, *The Political History Of Poland*, New York 1917, s. 230.

⁵³⁴ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 301, s.289. Bu belge Nisan 1634 tarihlidir; Murtaza Paşa tarafından onaylanan barış anlaşmasında Kantemir Mirza'nın ve Tatarların Bucak havalisinden kaldırılması şu şekilde ifade edilmiştir, “...*madde-i sani, eski namelerde yazılmışdır ki, Bucakda Tatar olmaya lakin şimdiki halde Kırım Tatarlarından gayri Nogaydan dahi Tatar gelüp Bucakda karar eylemişlerdir, ba-husus Tatarlara paşalık ve beğlik virilmekle dört canipten Tatar gelüp anlara dayanup vilâyetimize akın ve ilgardan ve zarardan hali değillerdir imdi ri'ayet-i sulh budur ki Bucakdan Tatar kaldırılıp Hantemür Paşa'ya ve Aytemür Mirza'ya ve sa'ir mirzalara orada mansıp virilmeye ve durmayalar....*”, Kolodziejczyk, a.g.e, Belge: 44, s. 443.

gele...eğer isyan dahi iderse ele getirüp kayd u bend ile getüresin..., ” ifadesiyle Kantemir Mirza’ya verdiği önemi göstermiştir. Bu hatt-ı hûmayunlarda dikkati çeken diğer bir noktada Kantemir Mirza Osmanlı kontrolünde olan bölgede tutulurken Selmanşah ve Urak Mirza’ların Kırım’a döndürülmelerinin emredilmesidir. Bunun yanı sıra Yurtman Tatarları’nın hala bölgede bulunduğunu ve Onların da mirzalarıyla birlikte Bucak bölgesinden çıkarılmasının emredildiğini görmekteyiz⁵³⁵. Yurtman Tatarlarının Urak Mirza ile birlikte hareket ettikleri görülmektedir.

Osmanlı Devleti 1634 anlaşmasında söz verdiği üzere Kantemir Mirza’yı Bucak havalisinden kaldırıp Tuna’nın güneyine Niğbolu’ya iskân etmiştir. Öyle görülmektedir ki Kantemir Mirza’nın Mora Sancağı gibi uzak bir sancak yerine Rumeli’de tutulmasına karar verilmiştir. Osmanlı Devleti kendi üzerine düşeni yaptığını belirttikten sonra sıranın Lehistan’da olduğunu ve Lehistan’ın sınır güvenliğini sağlaması gerektiğini karşı tarafa açıkça belirtmiştir⁵³⁶. Kasım ayı içinde Kantemir Mirza İstanbul’a çağırılmıştır⁵³⁷.

Osmanlı hükümetinin Lehistan’la olan sorunları artık neticelendirmek istediği görülmektedir. 1634 yılının sonlarında Kırım Hanlığı ile Kantemir Mirza arasındaki ilişkiler tekrar gerginleşmiştir. Canbek Giray Han 25 Tatarı Hazinedarı Mustafa Çelebi ile birlikte İstanbul’a göndermiş. Kantemir Mirza Akkirman havalisinde Mustafa Çelebi ile yanındaki Tatarları yakalamış ve ortadan kaldırmıştır. Kırım Mirzaları bunun üzerine Canbek Giray Hana Nogaylar bizi eziyorlar demişlerdir. 16 Ekimde 1634’de Rus elçileri Canbek Giray Han’ın Osmanlı Sultanı ile Kantemir Mirza’yı ortadan kaldırmak üzere anlaştığını ifade etmişlerdir. Fakat İran seferi nedeni ile bu olay gerçekleşmemiştir⁵³⁸. Kantemir Mirza’ya da İran seferine katılması emredilmiştir⁵³⁹.

---

⁵³⁵ Önder Bayır, *IV. Murad’ın Hatt-ı Hûmayunları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994, 240-241 Numaralı Hatlar, s. 128. Yurtman Tatarları için dördüncü bölümdeki Bucak Tatarları’nın Etnik Yapısı kısmına bkz.

⁵³⁶ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 313, s. 301-302. Bu belge 28 Ekim 1634 tarihlidir; 1 Kasım 1634 tarihinden evvel Kantemir Mirza’nın Akkirman’dan uzaklaştığı ve Tatarların bir kısmının da Kırım’a geri götürüldüğünü Canbek Giray Han Lehistan Kralı’na gönderdiği mektubunda ortaya koyar, Veliaminof, Nu: 25, s. 113-117; Kantemir Mirza’nın Niğbolu’ya göçürüldüğü bilgisi IV. Murad’ın hatt-ı hûmaylarında yer alır, Bayır, a.g.t, 243 numaralı hatt-ı hûmayun, s. 129.

⁵³⁷ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 314, s. 302-303.

⁵³⁸ Novoselskiy, a.g.e, s. 188-189.

⁵³⁹ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 319, s. 307.

Canbek Giray Han ile Kantemir Mirza arasındaki ilişkilerin bozulduğu sırada H. 17 Ramazan 1044/ M. 6 Mart 1635 tarihinde Canbek Giray Han “*rical-ı harbden*” olmadığı için görevinden alınmış ve İneyet Giray, Kırım tahtına çıkarılmıştır⁵⁴⁰. İneyet Giray Han’ın tahta çıkması ile birlikte Kırım Hanları ile Kantemir Mirza arasındaki çatışmanın son perdesi başlamıştır.

İneyet Giray Han ilk olarak İran Seferi için hazırlıklara başlamış ve 1635 yılının Ağustos ayının 20’sinde Kırım ordusunun toplanma yeri olan Alma’ya gelmiştir. Burada Kantemir Mirza ve Kırım Hanı arasında bir ayrılık meydana gelmiş, Kantemir Mirza kendisine bağlı birkaç bin kişilik kuvvetleri ile Or Kapısı’na çekilmiştir. Kantemir Mirza çekilirken kardeşleri Gülüm Mirza, Kan Giray Mirza, Ali Mirza ve diğer Mansuroğlu Mirzalarının kendisine katılmasını istemiştir. Mirzalar bu daveti kabul ederek Kırım’dan ayrılmış ve Kantemir Mirza’nın yanına gelmişlerdir. İneyet Giray İran seferi için hazırlanan kuvvetlerle Kantemir Mirza’nın üstüne yürümek istemesine rağmen Kırımlıların karşı çıkması nedeniyle bu gerçekleşmemiştir. Kantemir Mirza bu sırada Ulu Nogaylar ile görüşüp Hana karşı Onlar’dan yardım istemiş fakat alamamıştır. Bunun üzerine de Akkirman’a, Mansuroğlu Mirzaları ise Kırım’a dönmüştür⁵⁴¹.

Novoselskiy, Mansuroğlu Mirzalarının tamamının Kırım’a döndüğünü söylemekle birlikte Selmanşah Mirza’nın Kırım’a dönmediği görülmektedir. 1636 yılının Aralık ayına ait bir “*mühimme hükmünden*” Selmanşah Mirza’nın izin almadan Lehistan’a saldırarak çok sayıda esir aldığı ve bu saldırıdan sonra Kantemir Mirza’nın yanına geldiği anlaşılmaktadır⁵⁴². Büyük ihtimalle 1635 sonunda Kantemir Mirza’nın daveti ile Kırım Hanı İneyet Giray’ın yanından ayrılan Selmanşah Mirza Kantemir Mirza’nın yanına gelmiş ve iki taraf arasında devam eden gerginlikten dolayı Bucak bölgesinden ayrılmamıştır.

1636 yılının Şubat ayında Osmanlı Devleti birkez daha İran seferine Kırım kuvvetlerinin katılımı için kesin emir göndermiştir. Kırım ileri gelenleri Lehistan ve Moskova tehlikesi nedeni ile bu sefere gidilmemesini istemişler, Han, İstanbul’un buna tepki göstereceğini, yeni Han gönderilerek kendisinin bertaraf edileceğini

⁵⁴⁰ Katip Çelebi, a.g.e, vr. 230b/ s. 849; Naima, a.g.e, C. 2, s. 798-799; Novoselskiy, Nisan ayında Canbek Giray Han’ın İneyet Giray Han’ın yerine tahta çıktığını söyler, Novoselskiy, a.g.e, s. 245.

⁵⁴¹ Novoselskiy, a.g.e, s. 246.

⁵⁴² BOA, MD 87, Hüküm: 17, Sayfa: 9.

belirtmiştir. Kırım beyleri, mirzaları, Nogayları, halkı İneyet Giray’a, Sultan yeni Han gönderirse senin yanındayız, seni azlederse birlikte çöllere gideriz demişlerdir. İneyet Giray isyan fiilen başlamadan Moskova ve Lehistan ile dostça ilişkiler kurmaya çalışmış, Zaporoglar ile Büyük ve Küçük Nogayların desteğini almıştır. Geride sadece Kantemir Mirza kalmıştır. Kantemir Mirza’nın desteğini almak için Mangıtlar’dan Gülüm Mirza Kantemir’e gönderilmiş. Kantemir “*Ben Hana değil Sultana itaat ederim*” diyerek bu teklifi reddetmiştir. Kantemir’e bu teklifin yapıldığı sırada İneyet Giray Kefe’yi ele geçirip, Kefe Beyi’ni ve Kadı’sını öldürtmüştür. Bunun üzerine Kantemir Mirza İstanbul’a İneyet Giray’ın yerine Canbek Giray’ın oğullarından birinin Kırım tahtına çıkarılmasını önermiştir. Bu gelişmeler yaşanırken Kefe yeniden Osmanlı kontrolüne girmiş, Mangıt Mirzaları Ali Bey, Nart Mirza, Diveyoğullarından Velişah Mirza ve Gülüm Bey’in iki oğlu Kantemir Mirza’nın tarafına geçmişlerdir. İstanbul’la uzlaşma çabaları başarısız olan ve etrafındaki çemberin daraldığını gören İneyet Giray Kantemir Mirza’ya karşı harekete geçmiştir⁵⁴³.

Gelişmeleri dikkatle takip eden Kantemir Mirza İstanbul’la yazışmaktadır. Daha önce İstanbul’a gönderdiği bir mektuba İstanbul’dan Süleyman Ağa eli ile gelen cevabı öğrendikten sonra tekrar İstanbul’un arzusu üzerine Osmanlı yöneticilerine Kırım’daki gelişmeler hakkında bilgi vermektedir. İneyet Giray’ın Padişahın toprağına ayak bastığını belirtmektedir. Burada Kefe’nin İneyet Giray tarafından ele geçirilmesinden bahsettiği açıktır. Hanın niyetinin kötü olduğunu, kendisinin İneyet Giray’a karşı kuvvetleri ile hazır bulunduğunu ve karşı koymak istediğini İstanbul’a bildirmiştir. Bu mektubun derkenarına da İneyet Giray’ın Kantemir Mirza hakkındaki suçlamaları düşülmüştür⁵⁴⁴.

Osmanlı kroniklerine göre İneyet Giray Han Kantemir üzerine askeri harekâta geçmeden önce, Lehistan Kralı’ndan Kantemir Mirza hakkında şikâyet geldiğini, Kantemir ile Lehistan Kralı’nın arası böyle iken Lehistan Kralı, Kırım’ı işgal eder

⁵⁴³ Novoselskiy, a.g.e, s. 247-248.

⁵⁴⁴ Topkapı Sarayı Arşivi, E-1096, belgenin tıpkıbasımı ve Fransızca çevirisini neşreden, Alexandre Benningesen, Pertev Naili Boratav, Dilek Desai, Chantal Lemerrier Quelquejay, *Documents Concernant L’empire Ottoman et L’europe Orientale Le Khanat De Crime’e Dans Les Archives Du Musee Du Palais De Topkapı*, Paris 1978, s. 150; H. 13 Ramazan 1047/ M. 8 Şubat 1637 tarihinde Boğdan Voyvodası’na gönderilen bir mektupta Kantemir Mirza’nın İstanbul ile yazışmakata olduğuna dair kayıtlar vardır, BOA, MD 87, Sayfa: 58 Hüküm: 142.

diyerek Revan seferine gelmemiştir ve yine kroniklerine göre Kantemir Mirza'ya karşı sefer açmasında etkili olan kişi Hanın Kalgayı olan Hüsam Giray'dır⁵⁴⁵. Novoselskiy, Rus kaynaklarına dayanarak Kantemir Mirza ile İnayet Giray arasındaki ilk çatışmanın Nisan-Mayıs 1637 tarihinde gerçekleştiğini ve Kantemir'in İnayet Giray'ın 150000 kişilik ordusu karşısında tutunamayarak İstanbul'a kaçtığını ifade eder⁵⁴⁶. Osmanlı kaynakları ise Kantemir Mirza'nın İnayet Giray Han'a karşı direnmek istediğini fakat buna izin verilmediğini ve İstanbul'a davet edildiğini belirtirler⁵⁴⁷.

Bu davetten sonra Kantemir Mirza ailesini ve mallarını Kili kalesine bıraktıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Kantemir Mirza İstanbul yolunda iken İnayet Giray ileri harekâtına devam etmiş, Osmanlı arazisine girmiş, Kantemir'e bağlı Tatar köyleri ahalisini Kırım'a göndermiştir. Kili kalesini kuşatmış ve tehditle Kantemir Mirza'nın ailesini ele geçirmeyi başarmıştır. Bunlardan sonrada İstanbul'a mektup yazarak Kantemir'i talep etmiştir. Selmanşah Mirza, Urak Mirza İnayet Giray'a itaat etmek zorunda kalmışlardır⁵⁴⁸.

Bu gelişmeler yaşanırken Kırım Hanlığı'nın başka birisine tevcih edildiğine dair rivayetler ortaya çıkmış, bunun üzerine İnayet Giray Han Kırım sahil şeridini korumak üzere hızlı bir şekilde Kırım'a dönmüştür. Kalgay Hüsam ve Nureddin Saadet Giray ise Velişah, Selmanşah, Ay Timur ve Urak Mirzalar ile kara yolu ile gerçekleştirecek bir askeri harekâta karşı Özi ve Or Kapısı arasındaki bölgede beklemeye başlamışlardır. Burada beklenirken Urak ve Selmanşah Mirza, Kalgay ve Nureddin'i bir gece baskını ile ortadan kaldırmışlar, Kırım kuvvetlerine ağır darbe

---

⁵⁴⁵ Katip Çelebi, a.g.e, s. 238a-239a/s.847-875; Naima, a.g.e, C. 2, s. 844; Seyyid Muhammed Rıza'da Hüsam Giray'ın bu kararda etkili olduğunu belirtir ve her zaman olduğu gibi Kantemir Mirza'yı suçlar, Seyyid Muhammed Rıza a.g.e, vr. 70a/s. 139; Halim Giray'da Seyyid Muhammed Rıza gibi Kantemir'i suçlar, Abdulgaffar Kırımî ise daha tarafsızdır, Halim Giray, a.g.e, s. 48-50; Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 123.

⁵⁴⁶ Novoselskiy, a.g.e, s. 248; İnayet Giray'ın ordusunda Nogaylarında bulunduğu görülmektedir, BOA, MD 87, Sayfa: 58 Hüküm: 142.

⁵⁴⁷ Katip Çelebi, a.g.e, vr. 238a/s.874; Naima, a.g.e, C.2, s. 844.

⁵⁴⁸ Katip Çelebi, a.g.e, vr. 238a-238b/ s. 874-875; Naima, a.g.e, C. 2, s. 844-845; İnayet Giray Han tarafından ele geçirilen Kantemir Mirza'nın ailesini Bahadır Giray Han tahta çıktıktan sonra Kalgayı ile Akkırman'a göndermiştir, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 72b/s. 140.

vurmuşlardır. Bu zaferden sonra Urak ve Selmanşah Mirza kendilerine bağlı olan askerle Özi Boğazı'na dönerek durumu İstanbul'a bildirmişlerdir⁵⁴⁹.

Kalgay ve Nureddin'in öldürülmesinden sonra Kırım'da panik havası başlamıştır⁵⁵⁰. H. 10 Muharrem 1047/ M. 4 Haziran 1637 tarihinde Hanlık Bahadır Giray'a verilmiş ve Kırım'a gönderilmiştir⁵⁵¹. Bahadır Giray'ın Kırım tahtına çıkması üzerine İneyet Giray'da Kırım'dan İstanbul'a doğru yola çıkmış ve H. 8 Safer 1047/ M. 2 Temmuz 1637 tarihinde İstanbul'a gelmiştir⁵⁵².

Kantemir Mirza ve İneyet Giray İstanbul'a geldikten sonra sorguya çekilmişler önce İneyet Giray Han arkasından da H. 11 safer 1047/M. 5 Temmuz 1637 tarihinde Kantemir Mirza öldürülmüş, böylece Bucak Tatarları'nın tarihin yaklaşık otuz yıl boyunca tartışmasız lideri ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı kronikleri Kantemir Mirza'nın ortadan kaldırılma sebebi olarak Kırım'da Hanların ihtilaline sebep olmasını gösterirler⁵⁵³. Kırım Hanları ile olan sorunlarının yanı sıra Lehistan Krallığı ile kalıcı bir barış sağlamak isteyen Osmanlı Devleti Kantemir Mirza'nın ortadan kaldırılmasına karar vermek zorunda kalmıştır.

7. BUCAK TATARLARI TARİHİNDE KANTEMİR MİRZA VE BUCAK TATARLARI İLE TEMEL PROPLEMATİKLER

Bucak Tatarları tarihinin 1606-1637 yılları arasındaki tarihine Kantemir Mirza'nın damga vurduğunu görmüştük. Bu dönemi ifade ederken karşılaştığımız bazı temel proplematikler vardır. Bunlardan ilki, bu dönemde Bucak havalisinde ne kadar Tatar bulunduğu; ikincisi Kırım'da Mehmed ve Şahin Giray kardeşlerle, İneyet Giray Han'ın isyanına Kantemir Mirza'nın neden olup olmadığı, üçüncüsü ise Kantemir Mirza ve Kırım Hanları arasındaki çatışmanın Nogay Tatarı, Kırım Tatarı çatışması olarak okunup okunamayacağı noktasında düğümlenmektedir.

---

⁵⁴⁹ Katip Çelebi, a.g.e, vr. 238a-238b/ s. 875-876; Naima, a.g.e, C. 2, s. 844-846; Novoselskiy bu gece baskının Kalgay Hüsam Giray'ın Zaporog ve Büyük Nogayların gitmelerine izin vermesinden sonra gerçekleştiğini belirtir, Novoselskiy, a.g.e, s. 248-249; Karaçelebizade, a.g.e, s. 593.

⁵⁵⁰ Novoselskiy, a.g.e, s. 249.

⁵⁵¹ Katip Çelebi, a.g.e, vr. 239a/ s. 878; Naima, a.g.e, C. 2, s. 855; Gayvoronskiy'ye göre Bahadır Giray'ın Kırım Hanlığı'nın başına getirilmesini Kantemir Mirza sağlamıştır, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 217.

⁵⁵² Katip Çelebi, a.g.e, vr. 239a/ s. 878; Naima, a.g.e, C. 2, s. 846.

⁵⁵³ Kantemir Mirza öldürülmeden önce Karahisar Sancakbeyi yapılarak oyalanmıştır, Katip Çelebi, a.g.e, vr. 239a/ s.878; Naima, a.g.e, C. 2, s. 856-857.

1600-1637 yılları arasında Bucak Tatarları'nın gücünü ve etkinliğini anlamak için Bucak Tatarları'nın nüfusunu tespit etmek gerekmektedir. 1600-1637 arasındaki nüfus tespitinde kullanabileceğimiz tahrir defterleri yoktur. Bununla birlikte dönemin seyyah ve gözlemcilerinin Bucak Tatarları'nın sayısı hakkında verdikleri rakamlar ve kimi Osmanlı belgelerinden hareketle Bucak nüfusu hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Birinci bölümde tahrir defterlerinden ve arşiv belgelerinden hareketle 1600'lerin başında Bucak havalisindeki Tatar nüfusunu yaklaşık olarak 6000 civarında hesaplamıştık⁵⁵⁴. İkinci bölümün başında Bucak bölgesine gerçekleşen yeni Tatar göçlerini incelerken 5000-10000 arasında “*Kırım ve Nogay Tatarı*” olarak tanımlanan yeni Tatar grupların Bucak havalisine (*Akkirman, Kili ve Bender sahralarında*) geldiğini görmüştük⁵⁵⁵.

Lehistan asılzâdelerinden Zbarajskiy'de 1600'lerin başı için bizim verdiğimiz 5000-6000 rakamını teyit eder ve sayılarının 1622-1623 yılları için 20000'ne ulaştığını belirtir. Bucak bölgesinin 1600-1620 arasında 15000'ne yaklaşan Tatar nüfus göçü aldığını belirtir⁵⁵⁶. Lehistan Krallığı için çalışan Beuplan eserinin bir yerinde Bucak bölgesinde 80-90 köy bulunur ve 4000-5000 Tatardan fazla olamazlar⁵⁵⁷ der, diğer bir yerde ise kendi zamanında (1630'lar) Bucak bölgesine 20000 kişinin geldiğini belirtir⁵⁵⁸. 1625 yılı için İtalyan seyyah ve Dominiken rahip Jan De Lyuk, Bucak Tatarları'nın 15000 civarında asker çıkarabildiğini söyler⁵⁵⁹. Son olarak D'askoli, 1633 yılında çekirge salgını nedeniyle Kırım'da büyük bir açlığın olduğunu ve Selmanşah Mirza'nın ailesi ve 20000 kişilik ulusu ile Kantemir Mirza'nın yanına göç etmek zorunda kaldığını ifade eder⁵⁶⁰.

Bütün bu ifadeler göz önünde tutulduğuda 1600 yılına gelindiğinde Bucak bölgesinde yaklaşık olarak 5000-6000 Tatar nüfusun bulunduğunu, 1600-1610 arasında bölgeye sayıları 5000-10000 arasında yeni Tatar nüfusun geldiğini ve 1623 yılına gelindiğinde sayılarının en azından 20000 bulunduğunu söylemek mümkündür. Burada Jan de Lyuk'un ifadesi bu sayının daha fazla olabileceği konusunda önemli

---

⁵⁵⁴ Bkz., I. Bölüm, s. 69-70.

⁵⁵⁵ Bkz., BOA, MD 76, Sayfa: 172, Hüküm: 300; II. Bölüm, s.82-83.

⁵⁵⁶ Kşıstof Zbarajskiy, a.g.i.a, “O Sostoyanii”.

⁵⁵⁷ Beuplan, a.g.e, s. 35-36

⁵⁵⁸ Beuplan, a.g.e, s. 56.

⁵⁵⁹ Jan De Lyuk, a.g.e, s. 488.

⁵⁶⁰ D'askoli, a.g.e, s. 132.

bir ipucudur. Jan de Lyuk belirttiğimiz üzere Bucak Tatarları'nın 15000 asker çıkarabileceğini söyler. Büyük ihtimalle bu rakamın içinde Dobruca Tatarları da bulunmaktadır. 1633'te Selmanşah Mirza'nın gelmesiyle birlikte Bucak havalisinde Tatar nüfusun en üst düzeye çıktığını görmekteyiz. D'askoli'nin bu konuda verdiği bilgi doğru ise 1633'teki bu 20000 kişilik Tatar göçüyle Bucak havalisinde Tatar nüfusu 40000 bine ulaşmış olmalıdır. Bununla birlikte bu rakamların hızla değiştiği göz önünde tutulmalıdır. Kantemir Mirza'nın öldürülmesinden Urak Mirza ve Selmanşah Mirza'nın 20000 Tatarla birlikte Lehistan Krallığı'na sığındığını görmüştük. Bu olay bahsettiğimiz duruma güzel bir örnektir.

1600-1637 yılları arasında Bucak Tatarları'nın siyasi tarihi hakkındaki önemli sorunlardan biriside Kantemir Mirza'nın yükselişinin Kırım'da Mehmed Giray ve Şahin Giray kardeşlerle, daha sonra İnayet Giray'ın isyanına neden olup olmadığı ve Kantemir Mirza ile Kırım Hanları arasındaki çatışmanın Nogay Tatarı, Kırım Tatarı çatışması olarak yorumlanıp yorumlanamayacağıdır.

1624 yılında Mehmed Giray Han'ı Kırım tahtından indirerek yerine Canbek Giray'ın geçirilme teşebbüsünün Mehmed Giray Han ile Kalgay Şahin Giray'ın isyanına neden olduğunu görmüştük. İkinci bölümde Kırım İsyanı ve Kantemir Mirza başlığı altında bu olayı incelediğimizde 1624'de meydana gelen ilk isyanda Kantemir Mirza'nın doğrudan olmasa bile ailesiyle isyancı kardeşleri desteklediğini ifade etmiştik. Bu durum 1624'deki ilk çatışma ile Kantemir Mirza'nın yükselişi arasında bir bağ olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

İsyanın son safhasını oluşturan 1628-1629'da meydana gelen çatışmalara bakıldığında Kantemir Mirza'nın isyancı kardeşlere karşı Osmanlı Devleti ve Canbek Giray'ın yanında yer aldığı görülmektedir. Kantemir Mirza'nın isyan sürecinde Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması hakkında dönemin kaynaklarına yansıyan iki neden vardır. D'askoli'ye göre neden iki taraf arasındaki şahsi bir kan davasıdır⁵⁶¹. Bu konudaki diğer bir kaynak olan Mevkûfatı Mehmed Efendi'ye göre Şahin Giray'ın bağımsızlık ve yayılma fikrine Kantemir Mirza'nın katılmaması ve Şahin Giray'ın Kantemir Mirza'nın kendisini İstanbul'a ihbar edeceğinden korkması

---

⁵⁶¹ D'askoli, a.g.e, s. 107-108; ayrıntılar için bkz., II. Bölüm, s. 118.

üzerine O'nun ortadan kaldırmaya teşebbüs etmesidir. Bu teşebbüs üzerine Kantemir Mirza Osmanlı arazisine sığınmak zorunda kalmıştır⁵⁶².

Görüldüğü üzere ne Mevkûfati Mehmed Efendi ne de D'askoli'nin verdiği bilgiler bize Kantemir Mirza yüzünden isyanın çıktığına dair bir bilgi vermez. Osmanlı kroniklerinden Naima ve Katip Çelebi ise Kantemir Mirza'yı Kırım Hanları'nın ihtilalinin sebebi olduğunu söylerler⁵⁶³.

Bu görüşleri hep birlikte ele aldığımızda Kantemir Mirza'nın 1624'deki isyana neden olması mümkün değildir. 1624'deki küçük düşürücü yenilgi ve Şahin Giray'ın İran'la olan ilişkileri nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Mehmed ve Şahin Giray'ın Kırım'da tahta kalmasına müsaade etmesi mümkün değildir. Bu durum 1628-1629'deki çatışmalarda da Kantemir Mirza'nın bir sebep olamayacağını ortaya koyar. Peki, Kantemir Mirza 1624'de tarafsız iken 1628'de neden Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Bu sorunun cevabı Bucak bölgesidir. Kantemir Mirza'nın toplumsal tabanının Bucak havalisinde yer alması Kantemir Mirza'nın Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasına neden olmuştur. Elbetteki D'askoli'nin bahsettiği kan davası önemlidir fakat bu sathi nedendir, çünkü kan davasına neden olan cinayet 1624'den önce gerçekleşmiştir.

İnayet Giray'ın isyanı ise bu noktada ilk iki isyandan farklılık arz etmektedir. Mehmed ve Şahin Girayların 1627'den sonra Kantemir Mirza'ya ve yanındakilerin ailesine karşı gerçekleştirdikleri katliamlar durumu değiştirmiştir. Bu süreçte Mangıtlar dışında kalan kabileler isyancı kardeşleri desteklemişlerdir. Bu da katliamlarda paylarının olmasına neden olmuştur. Doğal olarak üstünlük Kantemir Mirza'ya geçince Kantemir Mirza'da özelliklere Şirin Mirzalarına karşı harekete geçmiş, mallarını yağmalatmıştır. Mansuroğlu Mirzaları Kırım'ı tahakkümleri altına almışlardır⁵⁶⁴.

Kırım'da sıkıntıya düşmesi üzerine Kantemir Mirza'nın Akkirman'a döndüğünü, Canbek Giray'ın Hanlığının son günlerinde ilişkilerin oldukça

---

⁵⁶² Mevkûfati Mehmed Efendi, a.g.e, vr. 2a-5a.

⁵⁶³ Katip Çelebi, a.g.e, vr. 239a/s. 878; Naima, a.g.e, C. 2, s. 856-857.

⁵⁶⁴ Abdülgaflar Kırımî, a.g.e, s. 119; Novoselskiy, a.g.e, s. 134, 182; Gayvoronskiy, a.g.e, s. 154-155, 166.

gerginleşmesine rağmen herhangi bir çatışmanın meydana gelmediğini görmüştük. İneyet Giray tahta çıktıktan sonra yeni bir isyan başlamıştır.

1628'den sonraki süreçte Kantemir Mirza'nın faaliyetleri Kırım'da rahatsızlığa neden olmuştur. İneyet Giray'ın Şeyhülislam Yahya Efendi'ye gönderdiği ünlü mektupta⁵⁶⁵ bu durum açıkça ortadır. Bu mektuba göre İneyet Giray, isyanının nedeni olarak Kantemir Mirza ve Kırım Hanları'nın kolaylıkla değiştirilmesini göstermektedir. Bu mektupta bile Kantemir Mirza, isyanın tek nedeni olarak görülmez. Novoselskiy ise Rus kaynaklarına dayanarak ilgi çekici bilgiler verir. O da Osmanlı kaynakları gibi Kantemir Mirza ile ayrılığa değinir. Bu ayrılığın yanı sıra İneyet Giray'a halkın İran seferine gidilmemesi için büyük baskı yaptığını, Hanın beni görevden alırlar demesi üzerine halkın ve mirzaların Han'a Osmanlı'ya karşı seni destekleriz dediklerini belirtir. Hatta Novoselskiy İneyet Giray'ın isyan hareketini fiili hale getirmeden önce Kantemir Mirza'nın desteğini almaya çalıştığını ortaya koyar. Kantemir Mirza bu teklifi "*Ben Han'ın değil Sultan'ın kuluyum*" diyerek bu teklifi reddetmiştir⁵⁶⁶. Bu durum Kırım'da yarattığı bütün rahatsızlığa rağmen Kantemir Mirza'nın İneyet Giray'ın isyanında birincil değil ikincil bir neden olacağını ortaya koyar. Öyle görünmektedir ki Osmanlı Devleti'nin Kırım'a sürekli müdahaleleri ve askeri istekleri İneyet Giray'ın isyanının temel nedeni olmuştur.

Sonuç olarak Kantemir Mirza Kırım'da meydana gelen 1624, 1628-1629 isyanlarının nedenleri arasında yer almaz, 1637'deki İneyet Giray'ın isyanında ise ikincil bir neden olarak göze çarpar.

Giray kardeşlerin 1624'de isyanları ile başlayan ve 1637'de İneyet Giray'ın öldürülmesi ile sonuçlanan Kırım ve Bucak Tatarları tarihi hakkında tartışmak istediğimiz son nokta ise bu isyan hareketlerinin Tatar ve Nogay çatışması olarak görülüp görülemeyeceğidir.

Kırım İsyanı'nda Nogayların rolü ne olmuştur. 1624'deki çatışmada Kantemir Mirza tarafsız kalmasına rağmen Mansuroğlu Mirzaları'nın Mehmed ve Şahin

---

⁵⁶⁵ Katip Çelebi, vr. 238a-238b/s. 874-875.

⁵⁶⁶ Novoselkiy, a.g.e, s. 246-248; İncalcık'da Kırım Hanlığı hakkındaki makalesinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve İran cephesinde Kırım kuvvetlerini fazlasıyla kullanmasının ve Nogaylarla olan ilişkilerinin Kırım'da rahatsızlık yarattığını belirtir, Halil İncalcık, "Kırım", s. 749.

Giraylar kardeşleri desteklediğini ortaya koyduk. Küçük Nogaylara gelince 1624-1637'ye kadar olan süreçte sürekli olarak isyan eden Kırım Hanları'nı desteklediklerini görmekteyiz⁵⁶⁷. Büyük Nogayların ise bu süreçte etkin bir şekilde 1637 dışında göremeyiz.

1624-1637'e kadar devam eden sürece bakıldığında bu süreci Kırım Tatarı ve Nogaylar arasında bir çatışma olarak okumak mümkün değildir. Bununla birlikte 1628-1629'da Mehmed ve Şahin Giray'ların tenkilinden sonra Mansuroğlu Mirzaları'nın hızlı yükselişinin, Mansuroğulları'nın Kırım Hanlığı'na dahil olduktan sonra başlayan Mangıt kabilesi ve Şirinler arasındaki rekabeti şiddetlendirdiği ve 1637'deki çatışmanın temel sebepleri arasında da yer aldığı kesindir.

---

⁵⁶⁷ 1624'deki çatışma için Novoselskiy, a.g.e, s. 112, Naima, a.g.e, C.2, s.561-562, Katip Çelebi, a.g.e, vr. 193a/ s. 728; Küçük Nogaylar 1624'de Kantemir Mirza'ya yapılan seferde de Şahin Giray'ın yanındalar, hatta Şahin Giray Küçük Nogayları kendi ulusu olarak görmektedir, Novoselskiy, a.g.e, s. 114; 130; 1628-1629'daki çatışmalarda Küçük Nogaylar yine isyancı kardeşlerin yanındadır, bu yüzden Canbek Giray kardeşleri yenilgiye uğrattıktan sonra Küçük Nogaylar'a saldırmış, beyleri Azamat Mirza öldürülmüştür, Novoselskiy, a.g.e, s. 136-137, Canbek Giray Han 1629'daki çatışmadan sonra Rus Çarı'na gönderdiği yarlığında Mehmed Giray'la birlikte çok sayıda Nogayın ve Özi Kazaklarının öldürüldüğünü belirtir, Veliaminof, a.g.e, Numara:15, s. 51-62; 1637'de İnayet Giray Han'ın Kantemir Mirza'ya karşı düzenlediği sefere hem Ulu Nogaylar hem de Küçük Nogaylar Han'ın emrinde iştirak etmişlerdir, Novoselskiy, a.g.e, s. 247-248; Katip Çelebi ve Naima Azak etrafındaki Nogay Tatarı'nın Hüsam Giray'la birlikte Akkirman'a sefere gittiklerini belirtir ki bunlar Küçük Nogaylardır, Katip Çelebi, a.g.e, vr. 239a/ s. 878-879, Naima, a.g.e, C. 2, s. 857; 87 numaralı mühimme defterinde Boğdan Voyvodası'na gönderilen hükümde Hanın yanında Nogayların bulunduğu belirtilir, BOA, MD 87, Sayfa: 58, Hüküm: 142, Gemil Novay kelimesini okuyamamış ve Nüvvab yazıp yanına soru işareti koymuştur, Neşreden, Gemil, a.g.e, s. 237.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BUCAK HAVALİSİNDE TATAR VARLIĞI

(1637-1700)

1. KANTEMİR MİRZA’NIN ÖLÜMÜNDEN BÜYÜK NOGAY GÖÇÜNE KADAR BUCAK BÖLGESİNDE TATAR VARLIĞI VE FAALİYETLERİ (1637-1665)

Kantemir Mirza’nın IV. Murad’ın emriyle ortadan kaldırılmasından sonra Bucak havalisinde bulunan aile efradından Urak ve Selmanşah Mirza’lar, Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmişlerdir. Urak ve Selmanşah Mirzalar Kantemir Mirza’nın öldürülmesine tepkilerini Lehistan Krallığı ile görüşmelere başlayarak göstermişlerdir. Lehistan Krallığı’na tebaası olmak istediklerini bildirmiş ve gerekirse Lehistan Krallığı’nın emri altında Osmanlı Devleti’ne karşı bile savaşabileceklerini belirtmişlerdir⁵⁶⁸. Urak ve Selmanşah Mirza’nın teklifini Lehistan Krallığı kabul etmiş ve Bucak Nogayları’na Özi ovasında Krilov ile Kodak arasında yerleşmeleri için yurt vererek 20000 Nogay Tatar’ını bölgedeki ordusunda görevlendirmiştir⁵⁶⁹.

Mezkur gelişme üzerine Osmanlı ordusu bölgeye yeni kuvvetler göndermiş, Eflak ve Boğdan Voyvodaları’na da Osmanlı kuvvetlerine yardımcı olmalarını emretmiştir. Kırım tahtına yeni geçen Bahadır Giray Han, Urak ve Selmanşah Mirza’ya cezalandırılmayacakları sözünü vermiş, bu söz üzerine Mirzalar kendilerine bağlı olan Tatarlarla birlikte 1639 yılında Kırım’a dönmüşlerdir. Bu grupların bir kısmı Kırım’a bir kısmı ise Ten nehri civarına yerleştirilmişlerdir⁵⁷⁰. Urak ve Selmanşah Mirzalar Lehistan’a kaçtıktan sonra Bucak havalisinde kalan yedi Tatar

---

⁵⁶⁸ Gayvoronskiy, a.g.e, s. 229-231.

⁵⁶⁹ Kostin, a.g.e, s. 51.

⁵⁷⁰ Kostin, a.g.e, s. 51; Gayvoronskiy, Kalgay İslam Giray’ın Mansuroğlu Mirzaları’nın Kırım’a geri dönüşlerinde etkili olduğunu belirtir, Gayvoronskiy, a.g.e, s. 231; Gayvoronskiy’in verdiği bu bilgiyi Seyyid Muhammed Rıza’da doğrulamaktadır. O Bahadır Giray’ın Han olduktan sonra İslam Giray’ı Kalgaylık makamına getirdiğini ve Kalgayına karadan Kırım’a gitmesini emrettiğini belirtir. İslam Giray kara yoluyla dönerken Kantemir’in ailesini ve efradına istimalet vererek Kırım’a getirmiştir, daha erken bir tarih vermekle birlikte aynı olaya işaret ettiği ortadadır, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 72b/s. 144.

liderin Bucak bölgesine gelen Osmanlı komutanı Mehmed Paşa'ya itaat etmişlerdir⁵⁷¹.

Urak Mirza ve Selmanşah Mirza'nın Bucak havalisinden ayrılması ile birlikte Bucak havalisinde Mansuroğulları'nın etkinliği silik bir hal almıştır. Ay Timur gibi kimi Mansuroğlu liderlerinin Bucak'ta kaldığına dair Lehistan iddiaları Osmanlı Devleti yöneticilerince reddedilmiştir⁵⁷². Kırım Giray Sultanın H. Evahir-i Rebiülahir 1040/ M. 9-18 Ağustos 1640 tarihinde Lehistan Kralı'na gönderdiği yarlığında verdiği bilgilerde bu olayı teyid eder. Bu yarlığında Kırım Giray Sultan sadece Akkirman değil Cankirman çevresinde bulunup Lehistan'a saldırı gerçekleştiren Tatar toplulukların Kırım'a getirildiğini ve cezalarının verildiğini belirtir. Bunun yanı sıra Kazakların Osmanlı ve Kırım arazisine gerçekleştirdikleri saldırılardan şikayetçi olur⁵⁷³.

Urak ve Selmanşah Mirzalar'ın Bucak bölgesinden ayrılması Bucak bölgesinde Tatar nüfusun kalmadığı anlamına gelmemektedir. II. Bölümün sonunda Selmanşah Mirza'nın 20000 kadar Tatarla birlikte Bucak havalisine geldiğini ve bölgenin bu yeni göçle birlikte nüfusunun 40000 bin civarında olduğunu tahmini olarak söylemiştik. Miron Kostin'in yukarıdaki ifadesi ve Bucak bölgesinde Mansurlardan önce 1550-1600 arasında oluşan nüfus da göz önünde tutulursa Urak ve Selmanşah Mirza'ların Bucak havalisinden ayrılmasından sonra en az 10000 civarında Tatarın hala Bucak havalisinde kaldığı söylenebilir. Kantemir Mirza'nın öldürülmesinden ve Mansuroğlu Mirzaları'nın Bucak havalisinden ayrılmasından hemen sonra 1638 yılında Piyale Kethüda ve Gürci Kenan Paşa'nın Azak kalesinin kurtarılması için yaptıkları sefere Eflak, Boğdan ve Erdel kuvvetleri ile birlikte Bucak Tatarlarının katılması⁵⁷⁴ ve Iorga'nın yedi Tatar liderin itaati hakkında verdiği bilgiler bu görüşümüzü teyit etmektedir.

---

⁵⁷¹ Iorga, *Osmanlı*, C. 3, s. 323.

⁵⁷² Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 329, s. 318. Belge H. 10 Ramazan 1050/ M. 24 Aralık 1640.

⁵⁷³ Veliaminof, a.g.e, Numara: 54, s. 256-260.

⁵⁷⁴ Evliya Çelebi, a.g.e, *İkinci Kitap*, s. 63; 1637 yılında İneyet Giray'ın kalgası Hüsam Giray'ın Küçük Nogayların bir bölümünü Kantemir Mirza'ya karşı yaptığı sefere götürmek için Azak çevresinden uzaklaştırması ve bölümünü de Ten nehrinin Kırım tarafına yerleştirmesinden sonra Azak kalesinde güvenlik zafiyeti meydana gelmiştir. Bu durumdan faydalanan Ten Kazakları Zaporog Kazakları'nın da yardımı ile Azak kalesini ele geçirmişlerdir, Novoselskiy, a.g.e, s. 254-255; Naima, a.g.e, C. 2, s. 857; Danişmend, a.g.e, C. 3, s. 370-371; Katip Çelebi, a.g.e, vr. 239b/s. 878-879, Rus

Kesin olan diğer bir noktada H. 1 Cemaziyelevvel 1053/ M. 18 Temmuz 1643 tarihinden önce Kırım havalisinden Bucak'a yeni göçlerin gerçekleşmiş olmasıdır. Özi eyaletine mutasarrıf olan Vezir Mustafa Paşa'ya, Kili, Akkirman ve Bender kadıları ile Özi'de olan zabıtlere yazılan mühimme defteri hükmü, zikredilen mahallere Kırım'dan Tatarların gelerek yerleştiğini ve iki devlet arasındaki barış anlaşmasına aykırı olarak Lehistan'ı vurduklarından bahsetmektedir. Osmanlı hükümetini bu konuda bilgilendiren kişi Kırım Hanı Mehmed Giray'dır. Mehmed Giray Han ayrıca bu grupları yeniden Kırım'a götürmek için adamlar tayin etmiştir. Osmanlı hükümeti hükmün yazıldığı görevlilerine Kırım Hanı'nın adamlarına yardımcı olmalarını emretmiştir⁵⁷⁵.

1640'dan sonra geldiğini düşündüğümüz bu Tatar grupların kimliği hakkında doğrudan bir veriye ulaşamadık bununla birlikte yine 89 numaralı mühimme defterinde yer alan diğer bir hüküm bize bu Tatarların bir bölümünün Küçük Nogaylardan olduğunu düşündürmektedir. Küçük Nogaylardan Urakoğullarına yazılan bu mühimme hükmünde Urakoğullarının Azak çevresine dönmesine engel olunmaması için Azak Muhafızı Aslan Bey ve Azak Kul Ağaları uyarılmaktadır⁵⁷⁶. Azak kalesinin 1637 yılındaki düşüşünden sonra Azak çevresinde yaşamaları güçleşen Küçük Nogayların en azından bir kısmının Bucak havalisine gelmiş olmaları kuvvetli bir ihtimaldir. Daha Kantemir Mirza'nın hayatta olduğu 1636 yılında 400 kadar Küçük Nogay'ın Bucak bölgesine gelmesi de⁵⁷⁷ bölgeyi tanıdıklarına işaret eder.

H. Şevval 1053/ M. Aralık 1643-Ocak 1644'de Lehistan Kralı'nın elçisi Kırım Han'ından şikâyetçi olmuş ve Bucak Tatarları'nın kaldırılmasını istemiştir⁵⁷⁸. Yukarıdaki hükümlerde verilen bilgileri bu bilgiler ile birlikte düşündüğümüzde Mansuroğulları'nın Bucak bölgesinden ayrılmasından sonra bile çok sayıda Tatarın

---

tarihçi Smirnov, bu iddiayı kabul etmez, N. A. Smirnov, *Rossiya İ Turtsiya V XVI-XVII VV*, Tome 2, Moskva 1946, s. 43-9, 50, 91.

⁵⁷⁵ BOA, MD 89, Hüküm: 203, hzl., Eren Bahri Gök, *89 Numaralı Mühimme Defteri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 149-150.

⁵⁷⁶ BOA 89, Hüküm: 74, Gök, a.g.e, s. 53-54; Gök metinde Uzakoğulları şeklinde okumuştur.

⁵⁷⁷ Novoselskiy, a.g.e, s. 240, Novoselskiy, 1636 tarihini vermekle birlikte Koçekaev bu göçün 1635 yılının güz aylarında gerçekleştiğini belirtir, Koçekaev, a.g.e, s. 115-116; Novoselskiy, bu dönemde Küçük Nogayların büyük bölümünün yaklaşık olarak 12000 kadarının Kırım içerisine yerleştirildiğini belirtir, Novoselskiy, a.g.e, s. 240;

⁵⁷⁸ Katip Çelebi, a.g.e, 253a/ s. 926; Naima, a.g.e, C. 3, s. 993

Bucak havalisinde kaldığını ve “Bucak Tatarları” isimlendirmesi ile tanımlanmaya devam ettiklerini söylemek mümkündür.

Bu durum aynı zamanda Lehistan’ın bütün isteklerine rağmen Bucak Tatarları’nın bölgeden ayrılmadığını da ortaya koymaktadır. Osmanlı merkezi hükümeti tarafından 1645 yılında Bucak ve Kırım Tatarları’nın Lehistan Kralı’nın emriyle Kazakların denizden gerçekleştireceği saldırılara karşı uyarılması⁵⁷⁹ ve yine 1646 yılının Temmuz ayında Bucak Tatarları’nın mirzalarına ve ihtiyarlarına Lehistan Krallığı ve Özi Kazakları’ndan gelebilecek tehditlere karşı Özi havalisini korumada Özi Beylerbeyi’ne yardımcı olmalarının emredilmesi Bucak Tatarları’nın varlığının Osmanlı Devleti’nce onaylandığını göstermektedir⁵⁸⁰.

1646 yılının Nisan ayının sonlarına Akkirman Kadısına cevaben yazılan bir emirden anlaşıldığına göre Bucak Tatarları Lehistan’a izinsiz olarak, “*Beş Baş*” olarak tabir edilen küçük çaplı saldırılar gerçekleştirmişlerdir⁵⁸¹. Zikrettiğimiz bu Osmanlı belgelerinde “*Bucak Tatarı*” ifadesinin tanımlama amacıyla kullanılması da ayrıca dikkat çekmektedir.

1647 yılında Bogdan Hmelnitski’nin oğlu ile birlikte Zaporog Seç’ine sığınmasıyla birlikte Doğu Avrupa tarihini değiştiren Kazak İsyanı’nın tohumu atılmıştır⁵⁸². Bogdan Hmelnitski Lehistan’a karşı destek için elçilerini Kırım Hanı İslam Giray’a göndermiş ve Kazak elçileri İslam Giray’ın hayatını kaleme alan Kırımlı Hacı Mehmed Senai’ye göre H. 1 Zilkade 1057/ M. 28 Kasım 1647’de İslam Giray’ın yanına gelmişlerdir⁵⁸³. Bu tarihle birlikte Kazaklar ile Kırım arasında Lehistan’a karşı bir işbirliği süreci başlamış ve 1648 yılında Lehistan’a karşı arka arkaya zaferler kazanılmıştır⁵⁸⁴.

---

⁵⁷⁹ Victor Ostapchuk, “The Publication Of Documents On The Crimean Khanate In The Topkapı Sarayı: New Sources On The History Of The Black Sea Basin”, *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. VI, Number 4, December 1982, s. 511.

⁵⁸⁰ TSMA, E-610/17, Neşreden. Ali Aktan, a.g.e, Vesika 17, s. 204-205

⁵⁸¹ BOA, MAD 9832, s. 14.

⁵⁸² Peter Bartl, “17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu”, Çev. Kemal Beydilli, *İlmi Araştırmalar* 6, İstanbul 1998, s. 305-306; Evarnatskiy, a.g.e, C. 2, s. 176; Omeljan Pritsak, “İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648), Çev. Kemal Beydilli, *İlmi Araştırmalar* 7, İstanbul 1999, s. 267-279.

⁵⁸³ Kırımlı Hacı Mehmed Senai, *Üçüncü İslam Giray Han Tarihi*, hzl., Zygmunt Abrahamovicz, Osmanlıca Matbu Kısım, Varşova 1971, s. 17.

⁵⁸⁴ Evarnatskiy, a.g.e, C. 2, s. 183-184, Hrushewskiy, a.g.e, s. 279-280; Hmelnitski’nin Kırım’a gelişiyle birlikte başlayan süreçle ilgili olarak bkz., Yücel Öztürk, “Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya

Bucak Tatarları da bu çatışmalarda Kırım ordusu bünyesinde yer almışlardır ve H. 10 Cemaziyevvel 1058/ M. 2 Haziran 1648 tarihinde Bucak Tatarları İslam Giray Han ve Tugay Bey ile birlikte Lehliler'e karşı çarpışmışlardır. Savaşın neticelenmesinden sonra Bucak Tatarları çatışmalarda elde edilen ganimetten hakları olan payı aldıktan sonra İslam Giray'ın izniyle Çukurağı menziline H. 24 Cemaziyevvel 1058/ M. 16 Haziran 1648 tarihinden sonra Kırım ordusundan ayrılarak Bucak havalisine dönmek için yola koyulmuşlardır⁵⁸⁵. 1648 yılında olduğu gibi 1649 yılında Bucak Tatarları İslam Giray'ın emri altında Lehistan'da çarpışmaya devam etmişlerdir⁵⁸⁶.

Kırımlı Hacı Mehmed Senai bu bilgiyi “...umûmen Akkirman ve Bucak askeriyle bit-tamam Rum-ili askeri ve Ay Timur Biğ nâm-ı nâmdâr gelüb asâkir-i İslama mülhak oldular...” şeklinde vermektedir. Bu ifadeden hareketle 1640 yılında Osmanlı Devleti'nin Bucak havalisinden ayrıldığını ifade ettiği Ay Timur Mirza'nın⁵⁸⁷ yeniden Bucak havalisine döndüğü söylemek mümkündür. 1643 yılından önce Bucak havalisine Kırım'dan yeni göçler gerçekleştiği yolunda verdiğimiz bilgiler de bu verilerle birlikte ele alındığında Ay Timur Mirza'nın 1643 yılından önce Bucak'a döndüğünü ifade etmek mümkün olacaktır. Bir kez daha Tatarların mekânsal hareketliliği kendini göstermektedir ve bu hareketlilik bizim net bir şekilde konuşmamızı zorlaştırmaktadır.

1653 yılında Lehistan Kralı'nın elçisi Bucak Tatarlarından şikâyetçi olmaktadır⁵⁸⁸. 1653 yılına ait dikkat çekici diğer bir olayda Kırım Hanı İslam Giray'ın Gazi Giray Han'ı hatırlatır şekilde Bucak bölgesine müdahale girişiminde bulunmasıdır. İslam Giray Han Bucak bölgesinde küçük bir köy iken zamanla önemli

---

Yönelik Dış Politikası ve Türkiye-Moskova İlişkileri (16. ve 17. Yüzyıllar), *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi* içinde ed. Mustafa Bıyıklı, C.2, İstanbul 2008, s. 252-261.

⁵⁸⁵ Kırımlı Hacı Mehmed Senai, a.g.e, s. 27, 29. Sayfa 27'deki kayıta sadece Akkirman askeri olarak zikredilirken sayfa 29'ta “ Akkirman ve Bucak askeri” şeklinde zikredilmektedir.

⁵⁸⁶ Kırımlı Hacı Mehmed Senai, a.g.e, s. 44.

⁵⁸⁷ Kırımlı Hacı Mehmed Senai, a.g.e, s. 44; Ay Timur Mirza Bucak havalisinde 1630 yılından itibaren zikredilmektedir, Naima, a.g.e, C. 2, s. 689, 844, Mehmet İpşirli, s. 844 de Ay Timur okurken, s.689'da İtmir şeklinde okumuştur, aynı ismi aynı kaynaklarda Kolodziejczyk, a.g.e, Belge: 40, s. 427-428'de Ay Timur şeklinde okumuştur, Bahadır Giray Han tarafından Mansuroğlu Mirzalarına karşı gerçekleştirilen katliamda Han tarafından sağ kalmasına izin verilen tek mirza Ay Timur Mirza'dır, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 73b-4a/s. 146. Ay Timur Mirza Canbek Giray Han'ın bir yarlığında Kantemir Mirza'nın kardeşi olarak zikredilmektedir, Veliaminof, a.g.e, Nu: 25, s. 117.

⁵⁸⁸ Iorga, *Osmanlı*, C. 4, s. 130, Dipnot: 27.

bir yerleşim yeri haline gelen İsmail Geçidi⁵⁸⁹ tevliyetini kendi adamlarından birine verdirmek istemiş ama İsmail Geçidi'nin yönetim işlerine bakan Dârüssa'âde Ağası Bayram Ağa'nın muhalefeti ile bu çaba önlenmiştir. İslam Giray Han bunun üzerine İsmail Kadısına tehdit dolu bir yarlığ göndererek "...*Ol tevliyeti benim fülân adamıma zabt ettirip Kızlar Ağası tarafından nasb olunan adamı tard edesin. Eğer hilâfin edersen beriden bizzat çapup, anda varıp, hem mütevellîyi hem seni salb ederim bilmiş olasin...*" demiştir. İsmail Kadısı bu mektubu İstanbul'a göndererek gelişmelerden Osmanlı yönetimini haberdar etmiştir. Osmanlı yönetimi bekle gör politikası izlemiş fakat İslam Giray, durumu daha fazla zorlamamış ve olay kapanmıştır⁵⁹⁰.

Osmanlı yönetiminin Gazi Giray dönemindeki gelişmeleri ifade ederken belirttiğimiz gibi Kırım Hanları'nın Bucak bölgesine fiili müdahalelerinden hoşlanmadığı ve bu müdahaleleri mümkün olduğu kadar önlemeye çalıştığı ortadadır.

1653 yılından itibaren Hmel'nitski'nin Moskova ile görüşmelere başlaması ve 1654 yılının Aralık ayında Moskova hükümeti ile Perejaslav Antlaşmasını imzalamasını⁵⁹¹ müteakiben 1654-1656 yılları arasında devam eden Rusya, Lehistan Savaşı başlamıştır⁵⁹². Osmanlı Devleti bu çatışmada Kırım'ın Lehistan saflarında çarpışmasına müsaade ederek Lehistan'ı desteklemiştir. 1655 yılının Ocak ayında

---

⁵⁸⁹ Evliya Çelebi 1657 yılında İsmail Geçidi'ni 2000 haneli, üç tane Müslüman mahallesi olan Eflak, Boğdanlı, Rum ve Ermenilerin yaşadığı Kızlar Ağası tarafından tayin edilen bir mütevellinin idaresinde ve köyleri tamamen Tatarlarla meskûn olan bir yerleşim yeri olarak tasvir etmiştir, Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 59-60.

⁵⁹⁰ Naima, a.g.e, C. 3, s. 1441-1442; Chantal Lemerrier-Quelquej, tarafından neşredilen ve Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan E-2237 numaralı belgeye göre İslam Giray'ın İsmail Geçidi tevliyetine tayin ettirmek istediği adamının ismi Mehmed'dir ve yine bu belgeye göre ilk önce bu isteğine olumlu bakılmış ve istek kabul edilmiş ise de sonra reddedilmiştir. Bu belgenin tarihi için Chantal Lemerrier-Quelquej 1649 olabilir demiştir, Naima'nın kaydı esas alınır 1653 olmalıdır, Chantal Lemerrier-Quelquej, "Three Ottoman Documents Concerning Bohdan Hmel'nyc'kyj", *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. I, Number 3, September 1977, s. 357.

⁵⁹¹ Bartl, a.g.m, s. 311; İncalcık, Perejaslav Antlaşması'nın Moskova'nın Doğu Avrupa'nın batı kısmında da egemen bir güç haline getirdiğini belirtir, Halil İncalcık, "Struggle For East-European Empire:1400-1700 The Crimean Khanate, Ottomans and The Rise of The Russian Empire", *The Turkish Yearbook*, Vol. XXI, 1981-1982, s. 7- 8; Kurat, Rusya tarihi hakkındaki eserinde Perejaslav Antlaşması'nın önemini "*Moskova, bir tek el ateş etmeden 1654 Pereyaslavlı anlaşmasıyla Ukrayna gibi geniş ve münbit bir ülkeyi ele geçirmiş oldu*" cümlesiyle ifade eder, Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, T.T.K Basımevi, Ankara 1999, s. 230.

⁵⁹² W. Tomkiewicz, "The Reign Of John Casimir: Part II, 1654-1668, *The Cambridge History Of Poland From The Origins To Sobieski (To 1696)*, Cambridge 1950, s. 518, Lewinski, a.g.e, s. 248.

birleşik Kırım ve Lehistan kuvvetleri Moskova ve Kazak kuvvetlerini Ahmatov'da yenilgiye uğratmışlardır⁵⁹³.

İttifakların ve dengelerin değiştiği bu süreçte Bucak Tatarları aktif olarak yer almışlar ve 1654 yılının Haziran ayında Kırım Hanı ile birlikte Moskova ve Hmel'nitski'ye karşı Lehistan Krallığı'nın yanında yer almışlardır⁵⁹⁴.

1655 yılında Lehistan Moskova çatışmasından faydalanmak isteyen İsveç, Lehistan Krallığı'na saldırıya geçmiştir⁵⁹⁵. Bu askeri seferin kötü gidişi üzerine İsveç Lehistan'dan çekilmeye başlamış fakat çekilirken müttefiki Erdel Kralı Rakoçi'ye kuvvetleri ile destek vererek Lehistan içlerine doğru ilerlemesini sağlamıştır. 1657 yılında Rakoçi kuvvetlerinin kuşatılması üzerine gizlice Erdel'e geri dönmek zorunda kalmıştır, geride bıraktığı kuvvetleri ağır bir yenilgi almıştır⁵⁹⁶. Rakoçi'nin Lehistan üzerine yürümesi fiilen Osmanlı Devleti'ne karşı isyanı anlamına da gelmektedir. Eflak ve Boğdan Voyvodaları da Rakoçi'nin isyanına destek vermişler ve bu nedenle değiştirilmişlerdir⁵⁹⁷.

Bucak Tatarları Doğu Avrupa'daki bu mücadeleye aktif olarak katılmışlardır. Lehistan ve Kırım arasında Moskova-Kazak ittifakına karşı işbirliği devam ederken 1657 yılında Bucak Tatarları, Erdel Kralı Rakoçi ve O'nunla işbirliği içinde olan Eflak ve Boğdan Voyvodaları ile olan mücadelede aktif rol oynamışlar ve isyancı Boğdan askerlerinin Orhay yakınlarında pusuya düşürülerek yenilmesini

---

⁵⁹³ Tomkiewicz, a.g.m, s. 518; Sanin Moskova'ya karşı Kırım Lehistan işbirliğinin 1654 yılının Mayıs ayının ikinci yarısında kararlaştırıldığını belirtir, G. A. Sanin, *Otnoşeniya Rossii İ Ukraini S Krimskim Hantsvom V Seredine XVII. Veka*, Moskva 1987, s. 61.

⁵⁹⁴ Evarnitskiy, a.g.e, C. 2, s. 189.

⁵⁹⁵ Hrushewski, a.g.e, s. 297-298; Tomkiewicz, a.g.m, s. 521.

⁵⁹⁶ Tomkiewicz, a.g.m., s. 523; Bu çalışmada Rakoçi'yi yenilgiye uğratan asıl unsurun Kırım Hanı ve O'na bağlı kuvvetler olduğu halde zikredilmediği görülmektedir, Kırım Hanı IV. Mehmed Giray Han' Moskova Çarı Aleksey Mihailoviç ve Danimarka Kralına gönderdiği yarlığında zaferini ortaya koymuştur, Veliaminof-Zernof, a.g.e, Numara: 181, s. 519-522, Neşreden, Gemil, a.g.e, s. 293-295; Josef Matuz, *Krimtatarische Urkunden Im Reichsarchiv Zu Kopenhage*, Freiburg 1976, I. Numaralı Belge, s. 125-132; Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 73-77; Naima, a.g.e. C. 4, s. 1756-1758; İsmâ-zâde, *İsmâ-zâde Târîhi*, hzl., Ziya Yılmaz, İstanbul 1996, s. 40-41; Hasan Vecihi, *Vecihi Tarihi*, hzl., Ziya Akaya, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi 1957, s. 154-155, 161; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, C. 1, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 104-106; Kostin, a.g.e, s. 57; Osmanlı kaynaklarına dayanan Uzunçarşılı ise Rakoçi'nin Kırım Hanı tarafından yenildiğini açıkça ifade eder, Uzunçarşılı, a.g.e, C.3, I. Kısım, s. 382.

⁵⁹⁷ Naima, a.g.e C.4, s. 1770-1772; Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi-Nâme*, Yayına hzl., Fahri Ç. Derin, İstanbul 2008, s. 116; İsmâ-zâde, a.g.e, s. 42; Hasan Vecihi, a.g.e, s. 161, Uzunçarşılı, a.g.e, C. 3, I. Kısım, s. 382-383; Danişmend, a.g.e, C. 3, s. 424.

sağlamışlardır⁵⁹⁸. Bu zaferden sonra Rakoçi'ye karşı Lehistan'a gönderilen Nureddin Sultan'ın Yalı Ağası ile Bucak Tatarları'nın acilen kendisine gönderilmesini isteyen mektubu üzerine Bucak Tatarları Yalı Ağası, Eşekdereli Mehmed Ağa, Sarataylı Veli Ağa ve Koda Batır Ağa'nın liderliğinde Melek Ahmed Paşa'nın emri ile Nureddin Sultana yardıma girmişlerdir⁵⁹⁹.

Bucak Tatarları Turla Nehri'ni geçtikten sonra Lehistan askerinin rehberliği ile Nureddin Sultanla buluşmak için hareket etmişler ve Podhayişe kalesi yakınlarında buluşmuşlardır⁶⁰⁰. Nureddin Sultan ve Kırım Tatarları ile Bucak Tatarları ve yanlarındaki Kazaklar Lvov kalesi yakınlarında Erdel Kralı Rakoçi'yi H. 15 Zilhicce 1067/ M. 24 Eylül 1657 tarihinde kuşatmıştır. Nureddin Sultan buradan Kırım Hanına, Melek Ahmed Paşa'ya ve Leh Kralına mektup yazarak destek istemiştir⁶⁰¹. Bir müddet sonra Mehmed Giray Han'da Lvov'a gelmiş ve Rakoçi kaçmak zorunda kalmış geride kalan ordusu ağır bir yenilgi almıştır. Evliya Çelebi Bucak Tatarları'nın bu çatışmada yer aldıklarını “ ...ve bu cengde kırk bin Bucak Tatarı Hân-ı âlişân ile hem-inân olup ol ecilden guzât-ı zafer-mâkrun hadden efzûn mâl-ı ganâ'im ile muğtenim oldular”⁶⁰² ifadesi ile ortaya koyar. Bu zaferden sonra Bucak Tatarları Mehmed Giray Han ile birlikte Akkirman'a dönmüşler ve Akkirman'da Han tarafından evlerine dönmelerine izin verilmiştir⁶⁰³.

Bucak Tatarları Akkirman'a döndükten kısa bir süre sonra Melek Ahmed Paşa tarafından Niğbolu, Silistre, Akkirman ve Kili gibi yerlerin Osmanlı askeri ile birlikte Özi kalesinin Kazak saldırısından kurtarılmasında rol oynamışlardır⁶⁰⁴.

1659 yılının Ekim ayında Bucak Tatarlarını bu kez de Yalı Ağası'nın emri altında Boğdan'ı yeniden kontrol altına almak isteyen sabık voyvoda Konstantin⁶⁰⁵ ve Onunla birlikte hareket eden Eflak Voyvodası Mihnea ile mücadele ederken

⁵⁹⁸ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 67-68.

⁵⁹⁹ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 69. Eşekdere ve Sarata bizim daha önce Bucak havalisinde Tatarların yaşadığını belirttiğimiz yerlerdendir.

⁶⁰⁰ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 69-72. Evliya Çelebi bu harekâtın tarihi için H. Zilkade 1067/ M. Ağustos-Eylül 1657 tarihini vermektedir.

⁶⁰¹ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 72-73.

⁶⁰² Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 76.

⁶⁰³ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 87.

⁶⁰⁴ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 91-92, 97-105.

⁶⁰⁵ Iorga, *Osmanlı*, C. 4, s. 95.

görmekteyiz⁶⁰⁶. Bucak Tatarları Bucak El Ağası Şah Bulat'ın liderliğinde Eflak'a müdahaleye çalışan Konstantin Voyvoda'nın yenilgiye uğratılmasında büyük rol oynamışlardır⁶⁰⁷. 1662 yılında Sirke Kazakları Serdar Halil Paşa'nın Akkırman'da bulunmasına rağmen Yalı Ağası'nın tasarrufunda bulunan köylere saldırmışlar, Halil Paşa Bucak Tatarı ile birlikte gelmesine rağmen esirleri kurtaramamıştır⁶⁰⁸. Eflak ve Boğdan'da Kırım kuvvetleri ile birlikte Osmanlı Devleti için çarpışan Bucak Tatarları 1663 yılında Fazıl Ahmed Paşa'nın Uyvar seferinde hizmet etmişlerdir⁶⁰⁹. Yine 1663 yılında Yalı Ağası Ahmed Ağa'nın komutasındaki Tatarlar Erdel'deki çatışmalara iştirak etmişlerdir⁶¹⁰.

1665 yılından önce Bucak Tatarları hakkında rastladığımız bir başka kayıt da Moskova taraftarı ünlü Kazak lideri Sirko'nun 1664 yılında Bucak havalisindeki Tatar köylerine karşı gerçekleştirdiği saldırı ile ilgilidir⁶¹¹.

Bu dönemle ilgili olarak belirtmek istediğimiz son bir noktada Bucak bölgesindeki Tatar askeri varlığının ve buna paralel olarak Tatar nüfusun durumudur. 1650'li yıllarda gördüğümüz gibi Bucak Tatarları hakkında en çok bilgi veren kaynağımız Evliya Çelebi'dir. Çelebi eserinin üçüncü cildinde Silistre livasını anlatırken Bucak Tatarları için “...ve kırk bin asker dahi Bucak Tatarı derler cebe vü cevşenli ve sadaklı ve savanlı ve zora batır yiğitlerdir. Paşa her kangı sefere gitse bile me'mûrlardır” beşinci cilde de “Bucak Tatarı kavmi dedikleri kim kırk bin şiydaklı ener biner Tatar-ı sabâ refâtâr adû şikâr kavimdirler” ifadeleri ile anlatır⁶¹². Bunun yanı sıra Bucak Tatarları'nın katıldıkları seferlerde de bu kırk bin rakamını tekrar eder⁶¹³. Sadece bir yerde Özi kalesine yardıma gönderilen Bucak Tatarının sayısını on bin olarak belirtir⁶¹⁴.

Kırk bin rakamının oldukça abartılı olduğu ortadadır. Gerçeğe en yakın rakam verenlerden biri olarak düşündüğümüz Jan De Lyuk, Kantemir Mirza ve

⁶⁰⁶ İsâ-zâde, a.g.e, s. 58, dipnot 3; Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 175-177.

⁶⁰⁷ Kostin, a.g.e, s. 63-64.

⁶⁰⁸ İsâ-zâde, a.g.e, s. 113.

⁶⁰⁹ Evliya Çelebi, a.g.e, *Altıncı Kitap*, s. 197-200, 213; Silahdar, a.g.e, s. 277, Silahdar'daki bu kayda göre Yalı Ağası Ahmed Ağa'nın liderliğinde 10000 Tatar bulunmaktadır.

⁶¹⁰ Mühürdar Hasan Ağa, *Cevahirü't Tevarih*, hzl., Abubekir Sıddık Yücel, Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996, a.g.e, s. 210.

⁶¹¹ Evarnitskiy, a.g.e, C. 2, s.269;

⁶¹² Evliya Çelebi, a.g.e, *Üçüncü Kitap*, s. 189; *Beşinci Kitap*, s. 64.

⁶¹³ Evliya Çelebi'den düştüğümüz dipnotlara bkz.

⁶¹⁴ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 91.

Mansuroğulları Bucak havalisinde iken çıkarabildikleri asker sayısını on beş bin olarak belirtmiştir⁶¹⁵. Daha öncede belirtildiği gibi bu rakamın içinde Dobruca Tatarları'nın da bulunması çok muhtemeldir. Mansuroğulları'nın önemli bir bölümünün Kantemir Mirza'nın öldürülmesinden sonraki süreçte Bucak havalisinden ayrılması bölgedeki Tatar nüfusun sayısında önemli miktarda bir azalmaya işaret etmektedir⁶¹⁶. Bu bilgiye ilaveten Evliya Çelebi'nin seferlerde Yalı Ağası ile birlikte gidenlerin sayısını kırk bin olarak verirken Naima ve Hasan Vecihi 1660 yılında Yalı Ağası Mehmed Bey ile birlikte sefere giden Tatar askerinin sayısını üç bin olarak belirtirler⁶¹⁷. Ebubekir bin Bihram Dımışki ise 1650'ler için Bucak Tatarları'nın çıkarabildiği asker sayısını 10000 olarak belirtmektedir⁶¹⁸.

Yukarıda bir bütün halinde ele alındığında 1650'lili yıllarda Bucak Tatarları'nın çıkarabileceği asker sayısının 3000-10000 arasında değiştiği söylenebilir. Bunu nüfusa paralel olarak bir askere üç kişilik kadın ve çocuk nüfusun olabileceğini noktasından hareket ederek, toplam nüfusun 12000-40000 rakamları arasında olabileceğini göstermektedir.

1657 yılı için Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler sayesinde 1600'lü yıllardan sonra Bucak havalisinde kurulan yeni Tatar yerleşimlerini tespit etmemiz mümkün olmuştur. Nitekim tahrir defterlerinden hareketle içinde Tatarların yaşadığı 67 köy ve 29 çiftlik hesap etmiştik. Evliya Çelebi ise Bucak Tatarlarının toplamda 270 köy, kışla ve otarı olduğunu ifade eder⁶¹⁹. Bu karşılaştırmada tahrir defterlerinde Tatar köylerinin bir kısmını tespit edememiş olduğumuz kesindir. Bununla beraber ulaştığımız rakam toplamda 96 yerleşim birimidir. Aradaki fark ise 174 yerleşim birimidir. Tatar nüfusun göçler ve yaşanan sıkıntılara rağmen sürekli olarak arttığı ortadadır.

---

⁶¹⁵ Jan De Lyuk, a.g.e, s. 488.

⁶¹⁶ İnyet Giray'ın Kantemir Mirza'ya karşı askeri hareket düzenlediği zaman Kantemir'e bağlı köyleri kaldırıp Kırım'a nakletmiştir, daha sonra ise Urak ve Selmanşah Mirza'ya bağlı Tatarlar bölgeden ayrılmışlar ve önce Lehistan arazisine ondan sonrada Kırım'a nakledilmişlerdir, İnyet Giray'ın Kırım'a nakl ettiği Tatarlar için II. Bölüm VI. Kısım'a bkz., Urak ve Selmanşah Mirza'ya bağlı Tatarların bölgeden ayrılışı için III. Bölüm'ün I. Kısımına bkz.

⁶¹⁷ Naima, a.g.e, C. 4, s. 1849-1850; Hasan Vecihi, a.g.e, s. 213; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa da Naima ve Hasan Vecihi'nin verdiği üç bin rakamını teyid etmektedir, Silahdar, a.g.e, s. 186.

⁶¹⁸ Dımışki, a.g.e, v. 392b.

⁶¹⁹ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 64.

Tahrir defterlerinde rastlamadığımız ve Evliya Çelebi’de karşımıza çıkan yerleşim birimleri ise şu şekildedir: İsmail Geçidi’ne bağlı olarak Karye-i Kaplıbağlı, Karye-i Koca Gölbaşı, Karye-i Acıgöl; Akkirman’a bağlı olarak Karye-i Han Kışlası, Karye-i Korkmaz, Karye-i Sultan Savatı, Karye-i Tonal, Kasaba-i Çöplüce, Karye-i Hacı Hasan⁶²⁰. Bu saydığımız köyler Evliya Çelebi tarafından açıkça Tatarların yaşadığı yerler olarak zikredilmişlerdir. Bu yerleşim birimlerinden en önemlisi ise Han Kışlası’dır. Evliya Çelebi Han Kışlası’nın 500 haneli Turla nehrinden bir saatlik mesafede bulunan han, cami ve kışlaya sahip bir yerleşim birimi olarak zikreder. Han Kışlası’nda Kırım Hanı tarafından Bucak Tatarları’nın yöneticisi olarak atanan Yalı Ağası ikamet etmektedir⁶²¹.

2. BUCAK BÖLGESİNE 1665 YILINDA GERÇEKLEŞEN NOGAY TATARLARI GÖÇÜ

Bucak bölgesine H. 1076/ M. 1665 yılında gerçekleşen göç olayı Deşt-i Kıpçak havalisinde beliren yeni bir gücün yani Kalmuklar’ın ortaya çıkışı ile ilgilidir. Kalmuklar Batı Moğollarıdır ve Kalmuk adlandırması komşu Türk toplulukları tarafından verilmiştir⁶²². Temel olarak Moğol kabilesi Oyrat’lardan oluşmakla birlikte Türkmen ve Tatar kabilelerini de içinde barındıran Kalmuklar⁶²³, 16. yüzyılın sonlarına doğru Doğu Moğolları ve Kazakların baskısı nedeniyle Hazar Denizi etrafındaki steplere doğru gelmişlerdir. 1608 ve 1613 yıllarında Hazar’a doğru ilerleyişleri ile Nogay topluluklarının Hacı Tarhan havalisine doğru kaçmasına yol açmışlardır⁶²⁴.

Kalmukların Nogaylara ilk büyük saldırıları ise 1619-1620 yıllarında gerçekleşmiştir. 1628 yılındaki yeni bir saldırıdan sonra 1630 yılında Ho-Örlök liderliğindeki Kalmuklar, Nogaylara ağır bir darbe vurmuşlar ve Kalmuk saldırıları

---

⁶²⁰ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 59-65. Bunlardan Hacı Hasan köyünün tahrir defterlerinde Akkirman’a bağlı olarak rastladığımız, Koca Hasan köyü ile aynı olma ihtimali vardır, bkz., I. Bölüm, s.37.

⁶²¹ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 64, H.1076/M.1665-1666 tarihine tekabül etmekle birlikte göçün 1665 tarihinde gerçekleştiğini düşündüğümüz için 1665 tarihini belirttik.

⁶²² Michael Khodarkovsky, *Where Two Worlds Met, The Russian State And The Kalmyk Nomads, 1600-1771*, Cornell University Pres, Ithaca and London 1992, s. 5.

⁶²³ Charles Andrew Riess, *The History Of The Kalmyk Khanate To 1724*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Indiana University, 1983, s. 78; Khodarkovsky, a.g.e, s. 8.

⁶²⁴ Khodarkovsky, a.g.e, s. 74-75, 77; Novoselskiy, Kalmukların ilk önemli saldırısının Büyük Nogaylardan Kara Kelmembet ulusuna 1613 yılında gerçekleştiğini belirtir, Novoselskiy, a.g.e, s. 65.

1635 yılına kadar devam etmiştir⁶²⁵. İç çatışmalar ve Kazak saldırıları yüzünden zaten sıkıntılı günler yaşayan Büyük Nogay Ordası, Kalmuk saldırıları neticesinde dağılmıştır⁶²⁶. Büyük Nogayların önemli kabileleri bu saldırılar neticesinde İdil nehrinin Kırım tarafına geçmiştir⁶²⁷. Kalmuklar Nogayları takip ederek ilerlemeye devam etmişlerdir. En sonunda 1644 yılında Kafkaslara kadar ilerleyen Ho-Örlök komutasındaki Kalmuklar birleşik Kabartay ve Nogay kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılmışlar ve çatışmada Ho-Örlök öldürülmüştür⁶²⁸. Bu yenilgiye rağmen Kalmuklar artık Kırım Hanlığı'nın dikkate almak zorunda olduğu bölgesel bir güç olacaklardır. Kırım Hanı İslam Giray Han İstanbul'a gönderdiği bir mektupta Kalmukların, Ten Kazakları ile işbirliği içinde Özi sahrasındaki Nogayları vurduklarından bahsederek Onların devamlı bir yerleşim yerleri olmadığından dolayı saldırılarına cevap vermenin imkânsızlığı hakkında İstanbul'u bilgilendirmiştir⁶²⁹.

Deşt-i Kıpçak'taki Kalmuklar'ın ortaya çıkışı ile meydana gelen siyasi hareketlenme kısa bir süre sonra Bucak havalisini etkilemiştir. Evliya Çelebi'ye göre Adil Nogayları, Şıdak Nogay, Ormembed Nogay ve Kör Yusuf Mirza Nogayları Deşt-i Kıpçak'ın Kırım'a yakın bölgelerinde yaşarken Ten nehrini aşarak gelen Kalmukların saldırısına uğrarlar. Bu saldırıdan sonra Nogay kabileleri IV. Mehmed Giray Han'a müracaat ederek Or Kapısı'ndan içerdeki bölgeye alınmalarını rica ederler. Mehmed Giray Han ise Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Uyvar Seferi'nden sonra Kalmuklar'a gereken cevabın verileceğini söyleyerek Nogayları oyalamıştır. Bunun üzerine Nogaylar Kırım Han'ına otlak hakkı vermeden önce Kılburun kalesi civarına gelmişler, oradan Özi nehrini gemilerle geçerek Özi kalesi havalisine gelmişlerdir. Özi kalesinden sonra Turla nehrini geçen Nogaylar yerleşmelerine izin vermesi için Bender Bey'ine, Yalı Ağası'na ve Bucak Tatarı'nın Ot Ağaları'na da ödemeler yaptıktan sonra Akkirman havalisine yerleşmişlerdir⁶³⁰.

⁶²⁵ Khodarkovsky, a.g.e, s. 79-82; Riess Kalmukların Nogaylar'a saldırılarını 1608 yılından itibaren başladığını, 1619, 1622, 1623, 1628, 1631 ve 1634 yılında saldırıların gerçekleştiğini belirtir, Riess, a.g.e, s. 139.

⁶²⁶ Trepavlov, *İstoria*, s. 411, Koçekaev, a.g.e, s. 114; Togan, *Türkeli*, s. 163-165; Alpargu, "Policies", s. 12; Alpargu, a.g.e, s. 109.

⁶²⁷ Trepavlov, *İstoria*, s. 427; Togan, *Türkeli*, s. 163-164; Koçekaev, a.g.e, s. 115; Novoselskiy, a.g.e, s. 223; Alpargu, a.g.e, s. 106-107.

⁶²⁸ Naima, a.g.e, C. 3, s. 1019; Alpargu, a.g.e, s. 110; Khodarkovsky, a.g.e, s. 86; Riess, a.g.e, s. 141-142; Novoselskiy, a.g.e, s. 360.

⁶²⁹ Fevzi Kurtoglu, "İlk Kırım Hanlarının Mektupları", *Belleten*, 1 (3-4), Ankara 1937, s. 653-655.

⁶³⁰ Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 191.

Evliya Çelebi bu olayları anlattığı kısımda doğrudan bir tarih vermez bununla birlikte Uyvar Seferi'nin 1663 yılının Ağustos ayında gerçekleştiği akılda tutulursa⁶³¹ Nogayların göçünün 1663 yılının sonlarına doğru gerçekleştiğini kabul etmek gerekir. Fakat Evliya Çelebi eserinin başka bir yerinde ise “...Kaçan ki sene 1076 târihinde Akkirman’a Kalmık derdinden gelen Âdil Nogay Tatarından...” şeklinde bir ifade kullanır⁶³².

İlk kayıt temel alınır sa Nogay Tatarlarının Akkirman’a gelişı 1663 yılı sonu, ikinci kayıt temel alınır sa H. 1076/ M. 1665-1666 yılına tekabül etmektedir. Evliya Çelebi’nin ikinci ifadesinde doğrudan H. 1076 tarihini vermesi nedeniyle ikinci kaydın doğru olması daha muhtemeldir. H. 1076 tarihi M.1665-1666 yıllarına tekabül etmektedir. İlk kayıtle birlikte ele alındığında Nogayların göçünün daha erken tarihe yerleştirmenin uygun olduğu ve bu Nogay göçünün 1665 yılı içinde gerçekleştiği düşünülmüştür⁶³³.

Evliya Çelebi’nin anlatımı ile devam edersek Nogay Tatarları Bucak havalisine geldikten birkaç ay sonra bölgede asayiş sıkıntıları yaratmış ve Boğdan reayası ile Akkirman halkının mallarını ve hayvanlarını yağmalamaya başlamıştır. Bunun üzerine İstanbul Kapıcıbaşı Halil Ağa’yı Kırım Hanı Mehmed Giray’ın yanına göndererek Nogayların Kırım’a geri götürülmesi emrini iletmiştir. Mehmed Giray Han bu emirden sonra Bucak Tatarı ve Nogaylar ile görüşerek Kırım’a dönmelerini emretmiştir. Onların bu emre karşı direneceklerini söylemeleri üzerine Nogaylar ve Bucak Tatarları ile Kırım kuvvetleri arasında çatışma başlamıştır. Nogaylar ve Bucak Tatarları yenilerek kaçmışlardır. Nogaylar obalarına doğru kaçmış ve burada ikinci bir çatışma daha meydana gelmiştir. Nogaylar kadınları ve çocukları ile tekrar savaşmışlar fakat yenilmekten kurtulamamışlardır⁶³⁴.

---

⁶³¹ Uzunçarşılı, a.g.e, C. 3, I. Kısım, s. 406; Danişmend, a.g.e, C. 3, s. 430.

⁶³² Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 265

⁶³³ Bu göç olayını ilk fark edenlerden olan Howorth hatalı 1660 tarihini vermektedir, Howorth, a.g.e, *Division II*, s. 1027.

⁶³⁴ Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 190-192; Feridun Emecen, , “Halil Paşa Yurdu”, *TDVİA*, C.15, s. 326.

Mehmed Giray bundan sonra Nogayları Kırım'a doğru alıp götürmüş ve Nogaylara Or Kapısı yakındaki hendekleri temizlettikten sonra Onları Kırım içerisinde dağıtmıştır⁶³⁵.

Evliya Çelebi bu bilgileri verdikten sonra süreçle ilgili dikkat çekici bilgileri araya sıkıştırır. Yukarıdaki anlatımının dışında Kalgay Sultanın Osmanlı Devleti'nin Nogay Tatarları'nın Bucak havalisinde yerleşmelerine izin veren ikinci bir hatt-ı hümayunu Mehmed Giray'dan gizlediğini belirtir. İlk emirde Nogayların kaldırılması istenirken ikinci emirde bölgede yaşamalarına izin verilmiştir⁶³⁶.

Evliya Çelebi'nin dikkat çektiği ikinci bir noktada Eflak, Boğdan Beyleri'nin şikâyeti üzerine İstanbul'un Kapıcıbaşı Halil Ağa'yı Mehmed Giray'ın yanına göndererek kaldırılmalarını emrettiğini fakat Mehmed Giray'ın işi yavaştan aldığını ve emri yerine getirmediğini belirtir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nde Evliya Çelebi'nin “...*Osmanlıda Nogay Tatarlarını yeni binâ olunan Vâlîde Câmi'ine re'âyâ kabul edüp Noğayîler arabaların kırıp be-dürüstî re'âyâ oldukların Hân istimâ edüp mukaddemâ sene-i mâzide gelen hatt-ı şerîfe amel edüp Akkirman'da Noğay ile Hân ceng-i azîm edüp cümle Noğayı cezîre-i Kırım'a sürüp getirdi...*”⁶³⁷ ifadesi ile ortaya koyduğu üzere Nogayların yerleşimine izin vermiştir.

Dönemin Osmanlı kronikleri de benzer bilgiler vermektedir. Bu kroniklere göre Osmanlı Devleti yıllık 20000 kuruş vermeleri, seferlere katılmaları ve raiyyetliği kabul etmeleri şartlarıyla Nogay Tatarları'nın Silistre havalisindeki boş bölgelere yerleşmelerine izin vermiştir. Devletin bu iznine Mehmed Giray'ın Nogay Tatarlar'ına saldırarak Onları yenilgiye uğrattıktan sonra Kırım'a sürüp götürmüştür⁶³⁸.

Yukarıdaki bilgiler ele alındığında her iki yazarında süreci açıkça kritik ederek gerçekleri ortaya koyduğu ortadadır. İlk olarak Evliya Çelebi'nin ifade ettiği şekilde Kalgayın Nogayların iskânına izin veren Padişahın emrini Mehmed Giray Han'dan gizlemesi olası değildir. Zaten Mehmed Giray Han'da ancak Nogayların “*arabalarını kırmalarından*” yani göçerliği bıraktıklarını duyduktan sonra harekete

⁶³⁵ Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 198.

⁶³⁶ Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 192.

⁶³⁷ Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 265.

⁶³⁸ Mühürdar Hasan Ağa, a.g.e, s. 293; Silahdar, a.g.e, s. 395.

geçmiştir. Mehmed Giray Han Nogay Tatarlarının kendi kontrolünden çıkacağını anlayınca ilk emre itaat ederek Nogay Tatarları'na karşı askeri harekâtını gerçekleştirmiştir.

Temel olarak Evliya Çelebi'den hareketle verdiğimiz bilgilere göre Nogayların iskân ve sürülme süreci bu şekilde gelişmiştir. Bununla birlikte Osmanlı belgeleri ile Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler arasında önemli bir çelişki bulunmaktadır. Evliya Çelebi'ye göre Mehmed Giray Han Bucak Tatarları ve Nogaylar'la çatışmıştır⁶³⁹. Belgelere göre ise Bucak Tatarları Mehmed Giray Han'a Nogaylar'a karşı gerçekleştirdiği seferde destek olmuşlardır⁶⁴⁰. Osmanlı belgelerinin çatışmadan kısa bir süre sonra yazılması nedeniyle belgenin verdiği bilgilerin daha doğru olduğu kesindir. Zaten zikredilen belgelerde Bucak Tatarları ve Nogay kabileleri arasında geçmişte yaşanan bu olaydan doğabilecek sorunlar önlenmek için hazırlanan bir hüccettir.

Mehmed Giray Han Nogayları sürüp götürmesine ilaveten Köprülü Mehmed Paşa'nın Yanova, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Uyvar Seferi'ne bizzat katılmaması nedeni ile Osmanlı Devleti tarafından görevinden alınmıştır⁶⁴¹. Mehmed Giray Han H. Zilhicce 1076/ M. Haziran-Temmuz 1666 tarihinde görevden alınmış ve yerine Çoban Giray oğlu Adil Giray'a Kırım Hanlığı tevcih edilmiştir⁶⁴².

Fazıl Ahmed Paşa'nın mühürdarı olan Hasan Ağa, Mehmed Giray'ın görevden alınca direnmek istediğini, Hanın Kazaklardan, Lehlilerden ve Moskova'dan yardım alarak isyan edeceği şeklinde rivayetlerin ortaya çıktığını fakat bu devletlerden yardım alamadığını belirtir. Hanın yakınındaki mirzaların ve Tatarların buna rağmen isyan etmek niyetinde olduklarını fakat Bucak Tatarı, Akkirman Tatarı ve Nogay Tatarının yeni atanan Hana itaat etmeleri üzerine

⁶³⁹ Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 190

⁶⁴⁰ BOA, MAD 607, s. 6, 18, 21.

⁶⁴¹ Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 265; Abdi Paşa'da eserinde Uyvar Seferine katılmaması ve raiyet olmayı kabul eden Nogayların sürülmesini Mehmed Giray Han'ın azlinin sebebi olarak görür, Abdi Paşa, a.g.e, s. 219; Mühürdar Hasan Ağa, a.g.e, s. 293; Mehmed Râşid, Râşid Târîhi, C. 1, İstanbul H. 1282, s. 114-115; Silahdar, a.g.e, s. 395; Seyyid Muhamed Rıza bu sebeplere ilaveten Sefer Gazi Ağa'nın haksız yere idamından sonra Sefer Gazi Ağa'nın oğlu İslam Ağa'nın Mehmed Giray hakkındaki şikâyetlerinin etkili olduğunu belirttikten sonra ilgi çekici bir bilgi verir. Seyyid Muhammed Rıza'ya göre Mehmed Giray Han Bucak bölgesinden Nogayları kaldırmak için sefer düzenlediğinde yanında Kazaklarda bulunmaktadır, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 87b-88b/s174; Abdülgaflar Kırımî ise belirttiğimiz sebeplerden sadece Nogaylarla ilgili olanı zikretmez, Abdülgaflar Kırımî, a.g.e, s. 125.

⁶⁴² Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 88b/s. 174.

Mehmed Giray'ın direniş umudunun bittiğini belirtir⁶⁴³. İsâzâde Abdullah Efendi, Kefe Kadısı Abdullah Efendi'nin Mehmed Giray Han'ın azil emrine direnmeme kararında etkili olduğunu, Tatarlara güvenemeyen Mehmed Giray'ın da Kefe Kadısı ile görüştüktan sonra Çerkeslerin arasına kaçtığını belirtir⁶⁴⁴. Evliya Çelebi ise Mehmed Giray'ın direnmeye niyeti olmadığını ve Hanın görevden alınmasında Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, Defterdar Hüseyin Paşa ve Kapıcıbaşı Halil Ağa'nın etkili olduğunu ortaya koyar⁶⁴⁵.

3. NOGAYLARIN BUCAK HAVALİSİ'NE DÖNÜŞÜ VE HALİL PAŞA YURDU'NUN KURULUŞU

Mehmed Giray Han'ın azli ve Adil Giray'ın Kırım Hanı olmasından sonra Nogaylar Bucak havalisine geri dönmüşlerdir. Bu geri dönüş hakkında en ayrıntılı bilgiler Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde "maliyeden müdevver defterler" arasında 607 numarayla bulunan defterde karşımıza çıkmaktadır⁶⁴⁶.

Bu defter tamamen Nogay Tatarları ile Bucak Tatarları'nın Bucak havalisine yeniden iskânlarını konu almakta olup H. Safer 1077/ M. Ağustos 1666 ile H. Rebiülevvel 1077/ M. 20-30 Eylül 1666 tarihleri arasına ait kayıtları içermektedir. Defterin başında "...Müceddeden Akkirman Bucak'ında ve altı pare kazada iskân olunan Nogay Taifesi ve Bucak Tatarı için Hatt-ı Hümâyûn-u saâdet makrûnum ile verildi ahkâm-ı şerife ve husûsları için olan hüccet-i şer'iyeleri Baş Muhasebede hıfz olunup ba'de'l-yevm mucebince amel oluna..."⁶⁴⁷ şeklindeki ifadede Bucak Tatarları ile Nogayların yeniden Bucak bölgesine iskan ettirildikleri ortaya konulmaktadır.

⁶⁴³ Mühürdar Hasan Ağa, s. 292-293.

⁶⁴⁴ İsâzâde Abdullah, a.g.e, s. 90-92.

⁶⁴⁵ Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 264-265; Silahdar'ın Evliya Çelebi gibi Hüseyin Paşa'nın Hanın aleyhinde bulunduğunu belirtir, Silahdar Fındıklılı, a.g.e, s. 395.

⁶⁴⁶ Bu defteri ilk defa fark eden ve değerlendiren kişi Tahsin Gemil olmuştur. Defterden iki sayfayı neşretmiş ve bu defterdeki verileri temek alarak "Yeni Belgelere Göre 'Halil Paşa Yurdu' ve 'İki Saat'lik Arazi" adlı bir bildiriye kaleme almış ve iki sayfasını *Relatiile Tarilor Romane Cu Poarta Otomana In Documente Turcești (1601-1712)* isimli çalışmasında neşretmiştir, bu çalışmadan sonrada Feridun Emecen, Türk Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan İslam Ansiklopedisi'nde "Halil Paşa Yurdu" isimli maddeyi hazırlarken bu defterden faydalanmıştır, Tahsin Gemil, "Yeni Belgelere Göre 'Halil Paşa Yurdu' ve 'İki Saat'lik Arazi", *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II. Cilt, Ankara 1988, s. 1011-1020; Gemil, a.g.e, s. 322, 331; Feridun Emecen, "Halil Paşa Yurdu".

⁶⁴⁷ BOA, MAD 607, s. 4.

Yeniden gerçekleşecek olan iskân olayının yürütülmesi için İstanbul tarafından “*Dergâh-ı Âli Kapucubaşlıları*”ndan Halil Ağa görevlendirilmiştir⁶⁴⁸. Kapıcıbaşı Halil Ağa’nın Evliya Çelebi tarafından Nogayların Bucak’tan kaldırılması için ilk sürgün emrini getiren kişi olarak zikredilen Halil Ağa ile aynı kişi olduğunu düşünmekteyiz⁶⁴⁹.

Kili, Akkirman, Bender, İsmail Geçidi, Sarata ve İsakça kadıları ve Boğdan Voyvodası tarafından gönderilen boyarlar ile Bucak Tatarları’nın Ağaları ve Nogay Tatarları’nın mirzaları Silistre eyaletine mutasarrıf olan Yusuf Paşa’nın huzurunda toplanarak zikredilen kazalar arasında kimse tarafından kullanılmayan boş araziye Nogay Tatarları’nın iskânını görüşmüşler ve bu görüşmelerde alınan kararlar hüccet haline getirilerek kaydedilmiştir⁶⁵⁰.

Ağustos ve Eylül aylarında gerçekleşen bu iskan olayından bahsedilirken Bucak Tatarları için herhangi bir kabile ismi zikredilmez iken Nogayların kabileleri zikredilmiştir. Maliyeden müdevver defterler içinde 607 numaralı ile kayıtlı olan defterde Nogaylar’a ait olarak zikredilen kabileler ve mirzaları şu şekildedir: “*Ormembedoğullarından Adil Mirza ve Tohta Küçük Mirza ve Büyük Ukaz Mirza ve Kasay Mirza ve Bey Mirza ve yine tâife-yi mezbureden olup Orakoğullarından Kasım Mirza ve Havud Mirza ve Dın Mehmedoğullarından Kantimur Mirza ve Mamayoğlu kabilesinden İsmail Mirza ve Çatak Mirza*’dır⁶⁵¹. Evliya Çelebi tarafından zikredilen kabileler ise Adil Nogayları, Şıdak Nogay, Ormembed Nogay ve Kör Yusuf Mirza Nogayları’dır⁶⁵².

Evliya Çelebi ile 607 numaralı defter arasında Ormembedoğulları’nın aynı olduğu ortadadır. Evliya Çelebi’nin Adil Nogayları ve Ormembedoğulları’nı ayrı ayrı zikrettiğini görmekteyiz. Belgelerde ise görüldüğü üzere Ormembedoğulları’ndan Adil Mirza ifadesi geçmektedir. Bununla birlikte Kırımlı Hacı Mehmed Senai’nin İslam Giray Han hakkında kaleme aldığı eserinde Orakoğulları’ndan Adil Mirza isimli bir mirzanın zikredildiğini görmekteyiz⁶⁵³. Bu

⁶⁴⁸ BOA, MAD 607, s. 5.

⁶⁴⁹ Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 191. Halil Ağa’nın daha önceki deneyimlerinden dolayı Nogayların yeniden iskânı ile görevlendirdiği açıktır.

⁶⁵⁰ BOA, MAD 607, s. 5-6.

⁶⁵¹ BOA, MAD 607, s. 12, 13-15.

⁶⁵² Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 191.

⁶⁵³ Kırımlı Hacı Mehmed Senai, a.g.e, Osmanlıca matbu kısım, s. 49.

olayları birlikte ele aldığımızda Evliya Çelebi'nin zikrettiği Adil Nogayları'nın Orakoğulları'ndan olması ihtimali kuvvetlidir⁶⁵⁴.

Ormembedoğlu kabilesinin Büyük Nogaylarının önemli kabilelerinden olduğu ve iç mücadelelerden ve zikrettiğimiz Kalmuk baskısından dolayı 1636 yılında Kırım Hanlığı ile görüşerek Kırım tarafına geçtiğini görmekteyiz. 1639 yılında Kırım Hanı Bahadır Giray Mansuroğulları'nı tenkile başladığı zaman Ormembedoğulları Kırım Hanı'nın yanında yer aldıkları için Mansuroğlu Mirzaları'na ait bölgeleri Ormembedoğulları Mirzaları'na ve uluslarına verilmiştir⁶⁵⁵. 1639-1641 yıllarından itibaren Ormembedoğulları'nın Tinmembedoğulları, Orakoğlu ve Mamayoğlu kabileleri ile birlikte hareket ettiğini görmekteyiz⁶⁵⁶. 1648 yılında Ormembedoğlu kabilesi Kalmuk saldırısı üzerine Özi ve Or Kapı havalisine doğru çekilmek zorunda kalmıştır⁶⁵⁷. 1648 yılında Moskova'nın Ormembedoğullarını yeniden himayesine almaya çalıştığı, Boyar ve Kazaklardan oluşan bir grubu elçi olarak Ormembedoğulları'na gönderdiği görülmektedir. Ormembedoğulları bu elçileri Kırım Hanına teslim ederek Hanlığı durumdan haberdar etmişlerdir. İslam Giray Han'da tehdid dolu ifadelerle Moskova'yı uyarmış ve Moskova'nın elinde rehin olarak bulunan Ormembedoğlu Bey Mirza'nın oğlu Ali Mirza'nın serbest bırakılmasını istemiştir⁶⁵⁸. Mansuroğlu, Orakoğlu ve Ormembedoğlu kabilelerinin İslam Giray Han'ın Lehistan'a karşı gerçekleştirdiği seferde Kırım kuvvetleri ile birlikte hareket ettiğini görmekteyiz⁶⁵⁹.

Bu veriler bize Orakoğlu, Mamayoğlu ve Ormembedoğulları'nın 1640'lı yıllardan sonra birlikte hareket ederek 1665 yılında birlikte Bucak havalisine yerleştiklerini düşündürmektedir.

---

⁶⁵⁴ Trepavlov'da aynı kanaattedir, Trepavlov, *İstoria*, s. 449.

⁶⁵⁵ Novoselskiy, a.g.e, s. 240-241, 283-284; Togan Ormembedoğullarının bu göçünün diğer kabileler ile birlikte 1635 yılından sonra gerçekleştiğini ve 1640 yıllarında Nogayların bütün ileri gelenlerini, İşterek, Orus ve Ormembedoğullarının Kuzey Kafkasya ve Kırım çevresinde görüldüklerini belirtir, Togan, *Türkeli*, s. 163-164;

⁶⁵⁶ Novoselskiy, açıkça 1639 yılı için Ormembedoğulları, Tinmembedoğulları ve Küçük Nogayları'nın Kırım'da birlikte hareket ettiklerini belirtir, Novoselskiy, a.g.e, s. 284, 291; Seyyid Mehmed Rıza Ormembedoğlu ve Orakoğulları'nın birlikte hareket ederek Tin Membetoğulları'na saldırdıklarını belirtmektedir, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 80a/s. 158-159.

⁶⁵⁷ Novoselskiy, a.g.e, s. 394, eserini 1675 yılında tamamlayan Hüseyin Hezarfen Efendi Ormembedoğulları'nı Or Kapısı taşrası ile Azak arasında göstermektedir ki muhtemelen 1648 yılından sonraki durum hakkında bilgi vermektedir, Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e, s. 171.

⁶⁵⁸ Veliaminof, a.g.e, Belge: 114, s. 395-399, Belge: 118, s. 409-412.

⁶⁵⁹ Kırımlı Hacı Mehmed Senai, a.g.e, s. 51.

Nogay kabilelerinin yerleştirildikleri bölge ise “*Akkirman ve Kili ve İsmail ve Bender ve Sarata kazalarında vaki arazi-i haliyye*”⁶⁶⁰ olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi açıdan ise çevresine göre şu şekilde açıklanmıştır: “*Hâliyâ ra’iyyet kabul eyleyen Nogay Tatarlarına kimesnenin mülkü olmayup hâlî ve harabe olan yerlere iskân ettirmek için Dergâh-ı âli Kapucubaşlarından El-Hac Halil Ağa dâme meciduhû yediyle emr-i şerif-i âlişân vârid olup cânib-i kıblesi İsmail kazası karyelerinden beru Tatlı Lunka* deresinden cârî olan çay sıra gidüp andan Bay Himmet karyesi mukabelesine gelince arkı* gidüp Yalpu nam mevzi ile Lunka nam mevzi’ mâbeyninde olan Takya Depesi dimekle ma’rûf dereye gelüp andan dahi arkı Yalpu Çayırı içinden geçüp Topalaz Depeye varup andan dahi Hacı Kul Tepesinin altı yanında kible tarafında olan iki küçük çatal depe ile cânib-i garbisi zikrolunan Hacı Kul Tepesinden sırtı sıra gidüp Nurali Hacı Yurdunun kurbunda olan büyük depeye varup andan geçüp yine sırtı sıra hayli mesafe kat’olunup Yalpu başında Ulu Hendek ile cânib-i şimalîyesi Sarata kazasında vaki Ulu Kovanlık haddi ile cânib-i şarkısı Ulu Kovanlık haddinden geçüp Köpek Kuyusu deresine gelüp andan dahi geçüp mârrü’z-zıkr Tatlı Lunkadan cârî olan çay ile tahrîr ve tavsîf olunup hudud-u mezkûre dahilinde olan Acı Lunka Vadisi ve Yalpu tabir olunur vadiler arazi-i hâliyyeden olduğuna müsinn ve ihtiyarlardan Kili sakinlerinden Şeyh Ali Efendi ibn Sofî ve İsmail kazasına tâbi Eskerled nam karyeden es-seyyid Süleyman Çelebi ibn Seyyid Ali ve İbrahim el Hatur zıkr olunan arazi yüz seneden mütecaviz zirâat ve hırâset olunmayub ve kimesnenin mülkü olmadığına şehâdet itmeleriyle tâife-i mezbûreden Ormembedoğulları cümle nökerleriyle ber mûcib-i emr-i âli oymak oymak iskân olunmak babında Kili Kadısı Şaban Efendi ve İsmail Geçidi Kadısı Mustafa Efendi ve Akkirman Kadısı İvaz Efendi ve Sarata Kadısı Muslu Efendi ve İsakça Kadısı Yahya Efendi ve Bender Kadısı Ahmet Efendi mûmzâ ve muntazam mühürleriyle hüccet-i şer’iyyedir ki nakl olundu*”⁶⁶¹.

Defterde sadece Ormembedoğulları için böyle bir hüccet düzenlenmiştir. Orakoğlu, Mamayoğlu gibi kabileleri için böyle bir hüccet düzenlenmemiştir.

⁶⁶⁰ BOA, MAD 607, s. 8.

* Romence’de çayır demektir. Gemil, ‘İki Saat’lik Arazi”, s. 1015.

* Arkı kelimesi Kıpçak Türkçesi’nde eğri, meyilli, eğri büğrü anlamına gelmekte olup arhuru, arkurı, arkuru şeklinde de bulunmaktadır, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, hzl., Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, , Ankara 2007, s. 11. Metinde hem arkı hem de arkurı şeklinde geçmektedir.

⁶⁶¹ BOA, MAD 607, s. 5.

Ormembedoğulları'na tahsis edilen arazinin temel olarak Bucak bölgesinde Yavuz Sultan Selim Vakıflarına ait Ulu Kovanlık Deresi Vadisi ile İsmail kazasına tâbi Yalpu Vadisi olduğu defterde açıkça ifade edilmiştir⁶⁶². Belirttiğimiz bölgede sınırları defterde hüccet ile düzenlenen ve muhtemelen Ormembedoğulları dışında kalan kabilelerin yerleştirildiği yerler ise “Çaka Kovanlık”, “Bala Kovanlık”, “Yalpu ve Acı Lunka Vadisi” ile “Ulu Kovanlık Deresi Vadisi”dir⁶⁶³.

Nogayların Bucak bölgesine yerleşme şartları ise her yıl “Hâzine-i Âmireye” 10000 esedi kuruşluk bir ödeme yapmaları, örfi ve şer’i vergileri bölgedeki Osmanlı yöneticisine vermeleri, Boğdan reayasına zarar vermemeleri⁶⁶⁴, Kalmuk ve Kazak tehlikesine karşı bulundukları bölgeyi korumaları⁶⁶⁵ ve “töre” yerine Osmanlı hukuk normlarını kabul etmeleridir⁶⁶⁶.

Osmanlı Devleti ayrıca gelecekte çıkması muhtemel problemleri önlemek için önceden tedbir alarak Nogayların komşuları ile olan ilişkilerini düzenlemiştir. İlk olarak daha öncede ifade ettiğimiz gibi Boğdan ile olan ilişkiler düzenlemiş, Boğdan boyarlarının görüşleri ve onayları alınarak Nogayların iskânı gerçekleştirilmiştir⁶⁶⁷. İki taraf arasındaki denge korunmaya çalışılmıştır. Boğdan ile olan ilişkilerden sonra Kırım ile olan ilişkilerde düzenlenmiş, Kırım Hanları ve aristokrasisinin bölge ile olan ilişkileri kesilmiş ve Bucak bölgesindeki Tatarların idaresi Özi eyaletine mutasarrıf olanlara verilerek tamamen Osmanlı kontrolüne alınmıştır⁶⁶⁸. Kırım Hanları’nın Bucak bölgesindeki Tatarlarla ilişkilerini düzenleyen temel yönetim aygıtı olan Yalı Ağalığı kurumu da ortadan kaldırılmıştır. Yalı Ağalığı müessesinin kaldırılmasında Silistre muhafazasında olan Vezir Hacı Hüseyin Paşa’nın etkili olduğu görülmektedir⁶⁶⁹. Evliya Çelebi Yalı Ağalığı’nın kaldırılmasından sonra

---

⁶⁶² BOA, MAD 607, s. 8.

⁶⁶³ BOA, MAD 607, s. 9-10, 19-20, 23, 26.

⁶⁶⁴ BOA, MAD 607, s. 7, 12.

⁶⁶⁵ BOA, MAD 607, s. 13 (13 ile numaralandırılmış iki sayfa bulunmaktadır. Padişahın hâttı hümayûnu bulunan sayfayı kasdetmekteyiz).

⁶⁶⁶ BOA, MAD 607, s. 11. “Kendi beynlerinde olan törelerin terk idüp” şeklinde ifade edilmektedir.

⁶⁶⁷ BOA, MAD 607, s. 6.

⁶⁶⁸ BOA, MAD 607, s. 13. (Padişahın hâttı hümayûnu bulunan sayfayı kasdetmekteyiz).

⁶⁶⁹ Abdi Paşa, a.g.e, s. 219; Silahdar, a.g.e, s. 621; Mehmed Râşid Efendi, a.g.e, s. 114-115; Evliya Çelebi Yalı Ağalığı’nın kaldırıldığını Mehmed Giray Han’a ilk olarak Leh Kralı’ndan gelen elçinin bildirdiğini buna inanılmadığını fakat arkadan Yalı Ağası Ahmed Ağa’nın mektubu geldikten sonra bu habere inanıldığını belirtir, Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 211.

Bucak'ta Kırım Hanına ve mirzalarına ait çiftlik ve otarların yakıldığını belirtir⁶⁷⁰. Osmanlı belgelerinde 1668 yılı için bu kurumun ortadan kaldırılmasından dolayı ortaya çıkan sorunların devam ettiğini görmekteyiz⁶⁷¹.

Tahsin Gemil 607 numaralı defterden hareket ederek Osmanlı Devleti'nin bu iskân olayı ve Kırım Hanları'nın bölge ile olan alakalarının kesilmesini Osmanlı merkezileşmesi olarak görmektedir. Bu sayede de Kırım Hanlarının fiilen izlediği bağımsızlık politikalarına da darbe vurulması olarak görmektedir. Aynı süreçte Eflak ve Boğdan'a da büyük darbeler indirilerek daha sıkı kontrol altına alındığını, Podolya'dan Lehistan'dan alınmasının da bu açıdan önemli olduğunu belirtir⁶⁷². İ. Metin Kunt da Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki Karadeniz politikasını merkezileşme süreci olarak görmektedir ve Viyana Savaşı ile başlayan süreç olmasa idi Osmanlı Devleti'nin Eflak, Boğdan ve Kırım Hanlığı'nı doğrudan merkeze bağlı hale getirmeyi düşündüğünü ifade etmektedir⁶⁷³. Her iki yazarın birbirlerinden farklı noktalardan hareket ederek aynı sonuca yaklaşmaları dikkat çekicidir.

Sonuç olarak Kalmukların Hazar çevresine doğru ilerlemesi ve Büyük Nogaylara vurdukları darbeler Karadeniz'in kuzeyinde büyük bir hareketlenmeye neden olmuş, bu sürecin neticesinde Büyük Nogayların önemli kabilelerinden olan Ormembedoğulları Kırım Hanlığı tarafına geçmiş, burada Küçük Nogaylardan Orakoğulları ile birlikte hareket etmişlerdir. Kalmukların devam eden baskısı sebebiyle Orakoğlu ve Ormembedoğlu kabileleri Bucak havalisine gelmişler, Osmanlı Devleti'nin izni ile Bucak bölgesine yerleştirilmişlerdir. Bu kabilelerin Bucak içinde yerleştirildikleri bölge ise Osmanlı Devleti'nin bu iskân olayı için görevlendirdiği Halil Ağa'dan mülhem olarak Halil Paşa Yurdu olarak tanınmıştır⁶⁷⁴.

⁶⁷⁰ Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 211; MAD 607'de bu durumu teyid etmektedir, BOA, MAD 607, s. 13. (Padişahın hâtı hümayûnu bulunan sayfayı kasdetmekteyiz).

⁶⁷¹ BOA, Kamil Kepeci, Büyük Ruznamçe Kalemî Defteri 2301, Sayfa: 10, Hüküm: 18.

⁶⁷² Gemil, 'İki Saat'lik Arazi', s. 1014-1015.

⁶⁷³ İ. Metin Kunt, "17. Yüzyılda Osmanlı Kuzey Politikası Üzerine Bir Yorum", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, Vols. 4-5-1976-1977, s. 114-115.

⁶⁷⁴ 1700'lü yıllardan sonra Halil Paşa Yurdu hakkında en önemli kayıtlar BOA 860 numaralı tapu tahrir defterinde bulunmaktadır, bu tahrir defterinde 1711 ve 1728 yılında yapılan arazi düzenlemelerine ait kayıtlarda bulunmaktadır, BOA TD 860, 1728 düzenlemesi için s. 1-2; 1711 düzenlemesi için s. 3-4, 32 ve 43'de, s. 45-46'da da Halil Paşa Yurdu içindeki Salkuşa Kışlası hakkındaki düzenlemeleri içermektedir; tetkik eserlerden ise Emecen ve Gemil'in zikrettiğimiz makaleleri ile Zuhâl Mermer tarafından İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde 1975 yılında hazırlanan mezuniyet tezinde 1700 yılından sonra Halil Paşa Yurdu ve Nogay Tatar kabileleri hakkında bilgiler bulunmaktadır, Mermer'in tezinde 1700 yılından itibaren Halil Paşa Yurdu hakkında

18. yüzyılda Halil Paşa Yurdu Nogaylara yetmediği için 1711 yılının Eylül ayında Halil Paşa Yurdunun kuzey ve batısından iki saatlik genişliği ve otuz iki saatlik uzunluğa sahip yaklaşık olarak 1500 km² bir arazi Halil Paşa Yurdu'na ilave edilmiştir⁶⁷⁵.

4. HALİL PAŞA YURDU'NUN KURULUŞUNDAN GAZİ GİRAY İSYANINA KADAR BUCAK BÖLGESİNDE TATAR FAALİYETLERİ

Halil Paşa Yurdu'nun kurulmasıyla Bucak bölgesinde iki tür Tatar varlığı görülmeye başlanmıştır. Bunlardan ilki Bucak Tatarları olarak tanımlanmakta ve kökeni Bucak bölgesinin Osmanlı kontrolüne girmesine kadar uzanmaktadır. Diğerleri ise Kalmuk tehlikesi nedeniyle harekete geçen Büyük ve Küçük Nogaylardan olan Ormembedoğlu, Orakoğlu gibi Nogay Tatarı kabileleridir.

Bucak bölgesine gerçekleştirilen yeni iskân düzenlemesinden sonra Nogay kabilelerinin 1670 yılında vaat ettikleri üzere 10000 kuruşluk ödemeyi Osmanlı Devleti'ne yaptığını, komşu topraklara gerçekleştirdikleri saldırılarda elde ettikleri esirlerden ödemeleri gereken miktarları ise bölgedeki Osmanlı yöneticilerine ödemelerinde sıkıntılar olduğu görülmektedir⁶⁷⁶.

1672 yılındaki ünlü Kamanıçe Seferi'nde Bucak Tatarları Osmanlı ordusu ile birlikte yakından tanıdıkları Lehistan arazisindedirler. 1000'den fazla Bucak Tatarı Eyüp Paşazade'nin komutasında Lehistan içlerine saldırarak 400'den fazla esir ve çok sayıda hayvanı ele geçirmişlerdir⁶⁷⁷.

Kamanıçe Seferinin sonlandığı sırada H. 6 Ekim 1083/ M. 28 Ekim 1672 tarihinde Kırım Hanı Selim Giray⁶⁷⁸ IV. Mehmed'in huzuruna alındığında Bucak

---

Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine dayanılarak bilgi verilmiştir, belgelerin önemli bölümleri neşredilmiştir, Zuhâl Mermer, *Halil Paşa Yurdu*, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1975, s. 6-30; Emecen, "Halil Paşa Yurdu", s. 326-327; Gemil, "İki Saat'lik Arazi", s. 1017-1020.

⁶⁷⁵ Gemil, "İki Saat'lik Arazi", s. 1017-1020; Emecen, "Halil Paşa Yurdu", s. 326-327; Mermer, a.g.t, s. 7-13, 20.

⁶⁷⁶ BOA KK Büyük Ruznamçe Kalemi 2301, Sayfa: 18, Hüküm: 38, Sayfa: 18, Derkenar Hüküm: 42-43; Sayfa: 23, Hüküm: 56-57; BOA İbnül Emin-Maliye 2319.

⁶⁷⁷ Hacı Ali Efendi, *Tarih-i Kamanıçe*, hzl., Ayşe Hande Can, *Hacı Ali Efendi ve Tarih-i Kamanıçe'si*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 38-39.

⁶⁷⁸ Selim Giray'ın hayatı ve siyasi faaliyetleri için bkz., H. Mustafa Eravcı, "Selim Giray", *TDVİA*, C. 36, s. 428-429.

bölgesindeki Tatarları Kırım’a götürmekle görevlendirilmiştir⁶⁷⁹. Hacı Ali Efendi sürgün olayına kısaca Tatarların şekavetini neden olarak gösterir ve Trablus-u Şam Beylerbeyi Halil Paşa’nın Selim Giray Han’la birlikte görevlendirildiğini belirtir⁶⁸⁰.

Seyyid Muhammed Rıza ise bu konuda daha ayrıntılı bilgi verir. O sürülen grupları Nogay u Tatar diyerek tanımlar ve tapu resmi ve aşar gibi vergilerden rahatsızlık duyan Bucak bölgesindeki Tatarların Şihne ve Sipahdar gibi Osmanlı görevlilerini öldürdüklerini buna ilaveten başka serkeşliklerde de bulundukları için Bucak havalisinden çıkarılarak Kırım’a sürülmeleri kararının çıktığını belirtir ve Bucak bölgesindeki Tatarların idaresinin bu sürgün olayından önce Kırım Hanı Selim Giray’a tevdi edildiğini ortaya koyar⁶⁸¹. Seyyid Muhammed Rıza’nın ifadesi temel olarak Bucak havalisine kısa bir süre önce iskân edilen Nogay kabilelerinin sürüldüğünü ortaya koymaktadır. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa’da sürülenleri “*Akkirman Bucağında olan Nogay Tatarı*” olarak tanımlayarak Seyyid Muhammed Rıza’yı teyid eder⁶⁸².

Sürgün emrinin Ekim ayının son günlerinde verildiği göz önünde tutulursa 1672 yılının Kasım ayında Bucak bölgesinden Tatar grupların çıkarılarak Kırım’a götürüldüğü ortadadır. Osmanlı belgelerine göre doğrudan sürgün emri hakkında bir belgeye rastlayamadık. Bununla birlikte sürgünden sonra meydana gelen sıkıntılar ve yapılan düzenlemeler hakkında kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre Bucak bölgesi içinde Sarata, Tatar Pınarı, Kili, İsmail Geçidi ve Akkirman’a bağlı Tatar köyleri Kırım’a sürülmüşlerdir⁶⁸³.

Bucak havalisindeki Tatarların bu sürgünü de bundan önceki sürgünler gibi kısa süreli olmuştur. Seyyid Muhammed Rıza, Bucak havalisinden Kırım’a sürülen

---

⁶⁷⁹ Hacı Ali Efendi, a.g.e, s. 116-117; Silahdar Fındıklılı, a.g.e, s. 621; Mehmet İnbaşı, *Ukrayna’da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, Yeditepe Yay, İstanbul 2004, s. 182; Howorth tarih vermeden sürgün olayı hakkında bilgi vermektedir, Howorth, a.g.e, *Division II*, s. 1027.

⁶⁸⁰ Hacı Ali Efendi, a.g.e, s. 117; Silahdar Fındıklılı, a.g.e, s.621.

⁶⁸¹ Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 92a-92b/s. 182-183.

⁶⁸² Silahdar Fındıklılı, a.g.e, s. 621.

⁶⁸³ Tapu Kadastro Arşivi TD 83, s. 32/Görüntü Nu: 83-58. (Görüntü numarasını sayfada sıkıntı olduğu için verildi) bu kayıta sadece Kili havalisinde Tatar köylerinin hali kalmasıyla yapılan düzenlemeler vardır; BOA, MAD 3592, s. 49, 52, 55, 72; BOA, MAD 8488, s. 72, 101. Sayfa 72’deki kayıta Kırım’a sürülen Bucak Tatarı yurtlarından olan Kaplan Ağa Bucağı hakkında bilgi verilmekte olup yer isimleri içinde Mamay-ı Sagir, Küçük Oraklu gibi isimlere rastlanması artık Bucak Tatarı ve Nogay Tatarları’nın birlikte ele alınmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir. Sayfa 101’deki kayıta da Akkirman sahrasındaki Bucak Tatarı yurtlarından Şahbaz Ağa Bucağı hakkında bilgi verilir.

Tatarların bir müddet sonra Kırım'da asayişini bozarak fitne kaynağı olmaya başladıklarını, sürgünle umulan sonuçların elde edilemediğini buna ilaveten sürgün olayından dolayı ekonomik sıkıntı içine düşen Kili ve İsmail kasabası halkının şikâyetleri üzerine Bucak'tan sürülenlerin Bucak havalisine geri dönmelerine izin verildiğini ve bunların küçük gruplar halinde eski yurtlarına geri döndüklerini belirtir fakat tarihi hakkında herhangi bir şey söylemez⁶⁸⁴.

Osmanlı arşiv kayıtları ise bu geri dönüş olayını tarihlendirmemize imkân sağlamaktadır. Maliyeden müdevver defterler içerisinde 3592 numara ile kayıtlı olan defterde H. 2 Muharrem 1085/ M. 8 Nisan 1674 tarihli Akkirman Kadısına cevaben gönderilen bir emr-i şerifte “*Akkirman Kadısına hükm ki, Sen ki kadısın Ordu-yu hümayûnuma arz gönderüp kaza-i mezbûre ve tevâbi 'inde vâki' Sultan Selim Evkâfi karyelerinden işbu sene-i mübarekede izn ile tavattun iden Tatar taifesi meclis-i şer'e gelüp vakf-ı mezbûr toprağına hâlâ birer ikişer gelip teskin idinüp lakin hayvanımız ve öküzlerimiz olmamağla hırâset ve zirâat eylemeye iktidarımız olmayup her vechle zayıf halimiz varken vakf-ı mezbûr karyelerinden olan sâir re'âyaya tekâlif vâki' olup bize dahi tahsil olunmakla edâsına bir vechle iktidârımız yokdur evkaf-ı mezbûr karyeleri üslub-u sabık üzre tavattun ve iskân eyleyinceye değin bir seneye dek bera-yı tekâlif olunmayup bir vechile rencide ittirilmemek üzre emr-i şerif virilmek ricasın ilhâh eylediklerin i'lâm eylediklerin ecilden imdi bu sene gelüp tavattun idenlerden ancak bu sene vâki' olan tekâlif talep olunmaya deyü ferman olunmağın şurûtuyla emr-i şerif yazılmak için tezkiresin virildi. 2 Muharrem 1085⁶⁸⁵” ifadeleri bulunmaktadır. Bu kayıt Bucak'tan sürülen Tatarlara geri dönüş izninin verildiğini ve 1674 yılının Nisan ayından önce geri dönüşlerin başladığının yanı sıra geri dönme sürecinin de hala devam ettiğini ortaya koymaktadır.*

Bu verilerin ışığında Bucak havalisindeki Tatarların 1672 yılının Kasım ayından 1674 yılının bahar aylarına kadar yaklaşık bir buçuk yıl kadar süren bir sürgün yaşadıkları ortadadır.

1674 yılından itibaren Kırım'daki sürgünlerinden dönen Bucak Tatarları'nın idari yapısında yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Mehmed Giray'ın Kırım Hanlığı'ndan alınması ve Halil Paşa Yurdu'nun kurulması sırasında Kırım Hanlığı

⁶⁸⁴ Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 92b/s. 183.

⁶⁸⁵ BOA, MAD 3592, s. 106.

ile Bucak bölgesindeki Tatar grupların idari ilişkisinin koparıldığını görmüştük. Selim Giray'ın hanlığı döneminde ise H. 3 Şevval 1087/ M. 9 Aralık 1676 tarihinde Bucak Tatarlarının ve Yalı köylerinin idaresi yeniden Kırım Hanlığı'na tevcih edilmiştir⁶⁸⁶. Bu tevcih ile birlikte Yalı Ağalığı kurumu yeniden faaliyete geçmiştir.

Bu minvalde H. Evahir-i Cemaziyelevvel 1090/ M. 29 Haziran- 8 Temmuz 1679 tarihinde Yalı Ağasına “*Bucak ve Nogay Tatarı taifesi*”ni geride bir fert bırakmayacak şekilde sefere getirmesi emredilmiştir⁶⁸⁷. H. Evası-ı Cemaziyelahir 1090/ M. 20-29 Temmuz 1679 tarihinde Yalı Ağasına bu konu hakkında yazılan diğer bir emirde ise Ormembedoğulların Adil ve Vakkas Mirzaların 7000-8000 kişilik bir kuvvet ile Orakoğullarının ise 3000 kişilik bir kuvvet ile sefere gelmeleri gerektiği halde hala orduya katılmadıklarından bahsedilerek Yalı Ağası'nın duruma el koyması ve Tatarların hepsini sefere getirmesi emredilmiştir⁶⁸⁸. Bu hükümlerden ilki ile aynı tarihe sahip bir diğer hüküm ise Yalı Ağası, Ormembedoğulları, Orakoğulları, Nogay ve Bucak mirzalarına hitaben yazılmıştır⁶⁸⁹.

1680 yılında Orakoğlu ve Ormembedoğlu kabilelerinin Halil Paşa Yurdu'na yerleşirken ödemeyi taahhüd ettikleri 10000 kuruşun 8500'ünü ödedikleri geri kalanını da ödemedikleri görülmektedir⁶⁹⁰. Aynı yıl Akkirman'da çiftliklerde toplanan Tatarlar, Emir Ali adlı bir Tatarın liderliğinde toplanarak 1680 yılının şubat ayında Boğdan'a bir saldırı düzenleyerek bazı köyler halkını esir ve mallarını da yağmalamışlardır. Osmanlı Devleti yöneticilerinin zararın tazmini ve esir alınanların iadesi için çalıştığı görülmektedir⁶⁹¹.

1680 yılı için dikkat çeken bir hususta Bucak Tatarlarından toplanan 14000 kile buğdayın Kamaniçe kalesine götürülmesidir. Halil Paşa Yurdu'na yerleştirilen Nogaylardan buğday ya da zahire istenmediği fakat 250 kişilik bir kuvvetle buğdayın Kamaniçe'ye kadar götürülmesine yardımcı olmalarının emredildiği görülmektedir⁶⁹².

---

⁶⁸⁶ Abdi Paşa, a.g.e, s. 452.

⁶⁸⁷ BOA, MD 97, Sayfa: 4 Hüküm: 24. Bu seferin 1680 yılında Ruslara karşı yapılması düşünülen seferle ilgili olduğu kanaatindeyim, Uzunçarşılı, a.g.e, C.3, I. Kısım, s. 432.

⁶⁸⁸ BOA, MD 97, Sayfa: 6, Hüküm: 35.

⁶⁸⁹ BOA, MD 97, Sayfa: 2, Hüküm: 9. Katip kabile adlarını yazarken yanlışlıklar yapmıştır.

⁶⁹⁰ BOA, MD 97, Sayfa: 18, Hüküm: 101.

⁶⁹¹ BOA, MD 97, Sayfa: 19, Hüküm: 104.

⁶⁹² BOA, MD 97, Sayfa: 31, Hüküm: 146.

1680 yılında Bucak Tatarları'ndan 1000 kadarının Semre kalesi muhafazası ile görevlendirildiğini fakat sadece 300 Tatarın geldiğini görmekteyiz. Bu konuda Yalı Ağası uyarılmış ve geri kalan 700 Tatarı da Semre muhafazasına göndermesi emredilmiştir⁶⁹³.

1683 yılında Bucak havalisindeki Tatarları Yalı Ağası'nın liderliğinde Kırım kuvvetleri ile birlikte Viyana seferine katılmış olarak görmekteyiz. Kırım Hanı ve Yalı Ağası'nın sefere gitmesiyle Bucak bölgesi tamamen savunmasız kalmıştır. Bu durumun farkında olan Barabaş Kazakları ile Lehliler Boğdan'dan Çerkes Boyar kuvvetleri ile birleşerek Turla nehrini geçmişler ve Bucak'a saldırmışlardır. Yaklaşık 30000 kişilik bu kuvvete karşı ise sadece Yalı Ağası'nın vekili 3000 kişilik karışık bir Tatar kuvveti toplayabilmiştir. Yalı Ağası'nın vekili düşman kuvvetleri ile gerçekleşen ilk çatışmanın ardından direnemeyeceğini anlayınca geri çekilmiştir. Düşman kuvvetleri bundan sonra Bender kalesini kuşatmışlardır. Onbir gün kadar Bender kalesini kuşatan düşman kuvvetleri “*yalı içi*” denen yoldan İsmail üzerine gelmişlerdir. Sabık Boğdan Voyvodası da düşman kuvvetlerine destek vermiştir. İsmail Mütevellisi Yusuf Ağa çevredeki ahaliden asker toplayarak direnişe hazırlanmıştır. Kırım Hanı Hacı Giray'ın seferden dönmesi üzerine durum tersine dönmüş Kazak lider Konuksa liderliğindeki düşman kuvvetleri kaçmaya başlamışlardır. Hacı Giray'ın dönüşünden sonra düşman kuvvetlerinin büyük çoğunluğu imha edilmiştir⁶⁹⁴.

Romen kronik yazarları İon Nekulçe ve Dimitri Kantemir eserlerinde Kazak ve Leh kuvvetleri ile birleşen Boğdanlılar'ın Bucak'a havalisine saldırdıklarında bölgedeki Tatarlara karşı korkunç bir katliam gerçekleştirdiklerini hatta hamile kadınları bile öldürdüklerini, Bucak Tatarları'nın ise topraklarına döndükten sonra Kazak ve Boğdanlılar'a karşı amansız bir savaş başlattıklarını belirtir⁶⁹⁵.

Doğrudan bir bilgiye rastlamamakla birlikte Bucak bölgesindeki Tatarların, Selim Giray Han'ın Lehlilere karşı 1684-1685 ve 1688 yılında kazandığı zaferlerde

⁶⁹³ BOA, MD 97, Sayfa: 38, Hüküm: 173.

⁶⁹⁴ Mehmed Râşid Efendi, a.g.e, C. 1, s. 434-436; Mehmed Giray, *Târih-i Mehmed Giray*, hzl., Uğur Demir, *Târih-i Mehmed Giray, (Değerlendirme-Çeviri, Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ünivresitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 12-13.

⁶⁹⁵ İon Nekulçe, “Letopisetul Târii Moldovei De La Dabija-Voda Pina La A Doua Domnie A Lui Constantin Mavrocordat”, hzl., Mehmed Ali Ekrem, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I Kronikler*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1993, s. 83-84; Dimitri Kantemir, a.g.e, C. 3, s. 69-70.

Kırım ordusu ile birlikte hareket etmiş olmalıdır⁶⁹⁶. 1687 yılında Akkirman Kadısına gönderilen bir fermanın anlaşıldığına göre Selim Giray Han'ın aracılığı ile çatışmalarda gösterdikleri yararlılıklardan dolayı “*Tatar Nogayı tâifesinden Ormembedoğlu kabilesinin 8000 guruh ve Orakoğlu kabilesinin 2000 guruh*” olarak ödemeleri gereken ve Halil Paşa Yurduna yerleşirken ödemeyi taahhüd ettikleri 10000 guruhluk meblağın H. 1095, 1096, 1097, 1098, 1099 seneleri için affedilmesi kararı Osmanlı hükümetince alınmıştır⁶⁹⁷.

1688 yılında Lehliler Akkirman ve Bender'e saldırdıklarında Akkirman'da serasker olarak bulunan Azamet Giray Sultan şiddetli çatışmalardan sonra Leh kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır⁶⁹⁸.

1688 yılında Bucak Tatarları Kalgay sultanın emri altında Eflak ve Boğdan kuvvetleri ile birlikte Erdel'i çatışmada yer alıp burada Avusturya kuvvetlerinin yenilgiye uğratılmasında rol oynarlar. Bir müddet sonra ise buradaki Osmanlı kuvvetleri tutunamayarak geri çekilir, Tatarlarda Bucak'a geri dönerler⁶⁹⁹. 1688 yılında Erdel'e müdahalenin yanı sıra Bucak ve Kırım Tatarları Osmanlı kuvvetleri ile birlikte Belgrad Seferi'ne katılırlar. Yaz mevsiminde iki üç kez Eflak'tan geçen bu Tatar birlikleri Eflak'a büyük zarar verirler⁷⁰⁰. Yine 1688 yılında Bucak havalisindeki Tatarlar'ın Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın komutasında Kırım'ın savunmasına yardımcı olmakla görevlendirildiğini görmekteyiz⁷⁰¹.

1689 yılında Kalgay Sultanın emri altındaki Bucak Tatarları Serasker Mustafa Paşa ile birlikte Eflak'a yönelik Avusturya tehdidine karşı Eflak'ı savunmakla görevlendirilirler⁷⁰².

⁶⁹⁶ Selim Giray'ın zaferleri için bkz., Danişmend, a.g.e, C. 3, s. 459-460, 466.

⁶⁹⁷ KŞS, 27/47b; Ömer Bıyık, *Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1774)*, Yayınlanmamış Doktora tTzi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007, s. 81, 186. Bıyık'ın sicilleri numaralandırma metodunu temel aldık. İlk numara defteri gösterirken ikinci numara varağı göstermektedir. 1683-1688 yılları arasında görüldüğü üzere Nogaylar'ın ödemeleri gereken 10000 guruhluk miktarı afv edilmiştir. Daha sonraki yıllarda da Nogaylar'ın ödemeleri gereken bu miktarın yanı sıra öşr gibi vergilerden de muaf tutuldukları görülmektedir, BOA, NHD 5, s. 127. Belge H. Rebiülahir 1103/M. 22 Aralık 1691-19 Ocak 1692 tarihine aittir.

⁶⁹⁸ Mehmed Giray, a.g.e, s. 26; Azamet Giray'ın bu galibiyetin akabinde Lehistan topraklarına büyük bir saldırı gerçekleştirdiği görülmektedir, Silahdar Fındıklılı, a.g.e, C. 2, s. 353-354.

⁶⁹⁹ Nekulçe, a.g.e, s. 88.

⁷⁰⁰ Nekulçe, a.g.e, s. 88.

⁷⁰¹ Silahdar Fındıklılı, a.g.e, C. 2, s. 440-441.

⁷⁰² BOA, MD 99, Sayfa: 23, Hüküm: 106. Burada doğrudan Bucak Tatarları ifadesi kullanılmaz ama 1688 yılında Bucak Tatarları'nın Kalgay ile birlikte Erdel ve Belgrad'daki çatışmalarda rol oynadığını

1690 yılında Kırım Hanı Saadet Giray Han'a yazılan bir name-i hümayûndan anlaşıldığına göre “*Nogay Mirzaları*” olarak tanımlanan ve Sultan Osman Vakfı köylerinde ikamet eden Tatarlar ürettikleri ürünlerden vakfa ödemeleri gereken miktarı ödemedikleri gibi vakfın “*ehl-i zimmet reayasını*” da rahatsız etmektedirler⁷⁰³. Burada “*Nogay Mirzaları*” olarak tanımlananların Halil Paşa Yurduna iskân edilen Orak ve Ormembedoğlu kabileleri olduğu açıktır. Nogaylar savaş sırasındaki koşullardan yararlanarak etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadırlar.

H. 1-10 Safer 1103/ M. 24 Ekim-2 Kasım 1691 tarihinde Orakoğlu, Ormembedoğlu Nogaylarını Kırım Giray Sultanın idaresi altına Boğdan'a yeniden müdahale etmeye çalışan Lehistan'a karşı mücadeleye çağrıldığını görmekteyiz⁷⁰⁴. Saadet Giray Han Akkirman'da bulunduğu sırada Nogaylar Bucak bölgesinin sınırda ve daima düşman tehdidi altında bulunduğunu bildiren başlarına bir “sultan” tayin edilmesini istemişler, böylece Kırım Giray Sultan Saadet Giray Han tarafından Bucak bölgesindeki Tatarların başına geçirilmiştir⁷⁰⁵. Kasım ayının sonlarına doğru ise Boğdan içerisindeki Lehistan taraftarı güçlerle olan mücadeleye çağırılmışlardır⁷⁰⁶.

1692 yılının Nisan ayında Bucak'ta bulunan Orak ve Ormembedoğlu mirzaları ile Sultana (Kırım Giray Sultan?) Boğdan'a Lehistan ile Kazakların ortak bir saldırı gerçekleştirme ihtimalleri olduğundan bahsedildikten sonra Boğdan Voyvodası'nın herhangi bir yardım isteği olursa hemen yardıma koşmaları emredilmiştir⁷⁰⁷.

Savaş koşullarından faydalanan Nogay Tatarlarının 1692 yılı içinde Boğdan arazisinde yayıldıkları ve Eflak hududuna kadar olan bölgeye ulaştıklarını görmekteyiz. Bu durumdan Eflak Voyvodası'nın şikâyetçi olması üzerine Bucak tarafına memur edilen Gazi Giray Sultan bu konuda uyarılmış ve Tatarların Eflak

---

biliyoruz. Belgede de Kalgay Sultanın Eflak'a yakın bir bölgede bulunduğu bahsedilmesi O'nun Bucak havalisinde olduğunu düşündürmektedir ki bu nedenle belgedeki Tatar askeri varlığını Bucak Tatarları'nın oluşturduğunu düşündük.

⁷⁰³ BOA, MD 101, Sayfa: 60, Hüküm: 190, H. Evasıt-ı Safer 1102/ M. 13-22 Kasım 1690.

⁷⁰⁴ BOA, MD 102, Sayfa: 62, Hüküm: 284.

⁷⁰⁵ Mehmed Giray, a.g.e, s. 43-44.

⁷⁰⁶ BOA, MD 102, Sayfa: 79, Hüküm: 357.

⁷⁰⁷ BOA, MD 102, Sayfa: 214, Hüküm: 823; İsâzâde 1692 yılının ilk günlerinde Kırım Giray'ın Bucak'ta olduğunu belirtmektedir, İsâzâde, a.g.e, s. 225.

reayasına zararlarının önlenmesi emredilmiştir⁷⁰⁸. Bu yayılımın Boğdan Voyvodalığını büyük sıkıntı içine düşürdüğü görülmektedir. Nogaylar Boğdan köylerinin bir kısmını tahrip etmişler bir kısmını da doğrudan kontrolleri altına almışlardır. Bunun yanı sıra Boğdan'a ait olan köylerin bazılarını da Kırım Hanına bağlı Orlik Kazakları kontrolleri altına alınca Boğdan Voyvodasına bağlı sadece dört köy kalmış, bu nedenle Boğdan Voyvodası içinde bulunduğu durumu İstanbul'a bildirmiştir⁷⁰⁹.

1694 yılında Nogay Tatarlarının Boğdan üzerinden Erdel'e girerek büyük zarar verdiklerini görmekteyiz. Bu saldırılarında Nogaylar Erdel'in önde gelen beylerinden Sandor Yanoş'u esir etmişler ve Çik nahiyesine büyük zarar vermişlerdir⁷¹⁰.

1695 yılında Şehbaz Giray Sultan Bucak havalisindeki Tatarlardan asker topladıktan sonra Lehistan içlerine akın düzenlemiş, Lvov'a kadar olan bölgeyi vurmuştur. Lehistan Kralı'nın Baş Hetmanı Şehbaz Giray Sultan idaresindeki bu Tatarları durdurmaya çalışmışsa da başarılı olamamış ve yenilgiye uğramıştır. Bu saldırıda Lehistan'dan 30000'ne yakın esir alındığı belirtilmiştir⁷¹¹.

1696 yılında II. Mustafa'nın Avusturya üzerine gerçekleştirdiği seferine⁷¹² Bucak havalisinden 10000 Nogay ve Akkirman Tatarı katılmışlardır. Eflak üzerinden giderek Belgrad'da bulunan orduya dahil olmuşlardır⁷¹³.

Bucak bölgesinde sakin olan Tatar toplulukları ilgili olarak bu dönemde dikkati çeken iki olay vardır. Bunlardan ilki Sicivut kabilesinin H. Evahir-i Cemaziyelevvel 1107/ M. 27 Aralık 1695-6 Ocak 1696 tarihinden önce Akkirman

---

⁷⁰⁸ BOA, MD 104, Sayfa: 130, Hüküm: 583. Bu konudaki hüküm H. Evası-ı 1104/ M. 17-26 Ocak 1693 tarihlidir. Buda göstermektedir ki 1692 yılı içinde Nogay Tatarları'nın yayılımı Eflak sınırına kadar ulaşmıştır.

⁷⁰⁹ BOA, MD 106, Sayfa: 39, Hüküm: 92. H. Evail-i Ramazan 1106/ 15-24 Nisan 1695. 1696 yılına ait ve Selim Giray Han'a gönderilen bir nâme-i hümayûndan anlaşıldığına göre Tatarlar Bucak'dan başlayarak Prut nehri boyunca kışlak ve çiftlikler kurarak Boğdan arazisini kontrolleri altına almışlar, Boğdan reayasını da bu çiftliklere yerleştirmişlerdir, BOA, NHD 5, s. 194-195.

⁷¹⁰ Mehmed Raşid, a.g.e, C. 2, s. 246.

⁷¹¹ Mehmed Raşid, a.g.e, C. 2, s. 321-322; Uzunçarşılı, a.g.e, C. 3, I. Kısım, s. 572; Seyyid Muhammed Rıza'ya göre Şehbaz Giray 1695'deki Lehlilere karşı ilk askeri hareketinde yenilgiye uğramış, bunun intikamını almak için yapılan ikinci harekatta ise başarılı olarak Lehlilerin ünlü hetmanlarından birini esir almıştır, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 109ba-112a/s. 222-223.

⁷¹² Uzunçarşılı, a.g.e, C. 3, I. Kısım, s. 561

⁷¹³ Mehmed Giray, a.g.e, s.78; Bu konudaki emir Kırım Hanı Selim Giray'a gönderilmiştir, BOA, NHD 5, s. 218-219.

yakınlarına gelerek yerleşmiş olmasıdır. Bu konuyla ilgili mühimme hükmünde Sicivut kabilesi mensuplarının 2500 kile hinta vereceklerinin belirtilmesi de bunlara belirli bir arazi tahsis edildiğini ve bir müddettir üretim yaptıklarını ortaya koyar ki bu da Bucak bölgesine geliş tarihleri en azından bir yıl kadar öne almamızı sağlar ki bu da en geç 1694-1695 yıllarında Sicivut kabilesinin Akkirman civarına yerleştiğini ortaya koyar. Böylece Bucak havalisinde Tatar unsurlara bir yeni kabile daha eklenmiş olur⁷¹⁴. Sicivut kabilesi 1701 yılından önce büyük ihtimalle Bucak bölgesinden ayrılmış olmalıdır, çünkü gelişleri hakkında bilgi veren hükümde Orakoğlu ve Ormembedoğlu kabileleri ile zikredilerken H. 1 Şevval 1112/ M. 11 Mart 1701 tarihli bir mali kayıtda bu kabileler ile birlikte anılmaz⁷¹⁵.

Dikkatimizi çeken ikinci nokta ise Bucak bölgesindeki Tatarların askeri varlıklarının yanı sıra üretimleri sayesinde de Osmanlı kuvvetlerine destek olmalarıdır. Öyle ki Kamanice kalesinin 1683-1699 yılları arasında Lehistan kuvvetlerince geri alınamayışının ardında yatan en önemli sebeplerden biri de budur. Kırım hanzadelerinin liderliğindeki Bucak havalisindeki Tatarlar 30000 kilelik buğdayı Kamanice kalesine teslim etmekle görevlendirilmişler ve bunu büyük ölçüde yerine getirmişlerdir⁷¹⁶.

1697 yılında Bucak havalisindeki Tatarların Gazi Giray Sultan ile Yalı Ağası'nın liderliğinde olarak Moskova ve O'na bağlı olan Barabaş Kazağı ile mücadele etmek için görevlendirildiklerini görmekteyiz. Özi havalisinde bulunan Vezir Yusuf Paşa ile birlikte hareket etmeleri emredilen Bucak havalisi Tatarların hedefi Togan kalesinin geri alınmasıdır⁷¹⁷.

---

⁷¹⁴ BOA, MD 108, Sayfa: 24, Hüküm: 82; Sayfa: 25, Hüküm: 83; Sayfa: 147, Hüküm: 642; Sayfa: 149, Hüküm: 643; BOA MD 106, Sayfa: 362, Hüküm: 1388; Bu hükümlerde Sicivut kabilesinin ismi Seliun ya da Selyun okunmaya uygun şekilde yazılmıştır.

⁷¹⁵ BOA, MAD, 10146, Sayfa: 53. 1716-1717 yılına ait mali kayıtlarda da bu kabileler ile birlikte görünmezler, BOA, MAD 4279, Sayfa: 2.

⁷¹⁶ BOA, MD 108, Sayfa: 24, Hüküm: 82; Sayfa: 25, Hüküm: 83; Sayfa: 147, Hüküm: 642; Sayfa: 149, Hüküm: 643; BOA, MD 110, Sayfa: 26, Hüküm: 108; Sayfa: 185, Hüküm: 856; Sayfa: 186, Hüküm: 859; Sayfa: 221, Hüküm: 989; Sayfa: 324, Hüküm: 1442; Sayfa: 571, Hüküm: 2667; BOA, MD 105, Hüküm: 96, *105 Numaralı Mühimme Defteri (Özet-Transkripsiyon)*, hzl., Bekir Gökbunar, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 1996, s. 117-118; Mehmed Raşid Efendi, a.g.e, C. 2, s. 268-269, 365. 426; Nekulçe, Boğdan'ın da Kamanice kalesinin zahire ihtiyacının giderilmesinde yardımcı olduğunu belirtir, Nekulçe, a.g.e, s. 90.

⁷¹⁷ BOA, MD 110, Sayfa: 26, Hüküm: 109; Sayfa: 81, Hüküm: 347; Mehmed Giray, a.g.e, s. 85; Seyyid Muhammed Rıza Gazi Giray'ın bütün Bucak Tatarı ve Serasker Yusuf Paşa'nın da bütün Rumeli askeri ile birlikte H. Muharrem 1108/ M. Temmuz-Ağustos 1695 tarihinde Akkirman ve

1698 yılının Haziran ayında Gazi Giray Sultanın ordu-yu hümâyûna çağırılması üzerine Bucak havalisindeki Tatarların liderliği Kaplan Giray Sultan'a verilmiştir⁷¹⁸. Özi tarafında serasker olarak bulunan Yusuf Paşa'ya yardıma gidecek olan Nogayların komutası ise Maksud Giray Sultana verilmiştir⁷¹⁹.

1698 yılında Kaplan Giray Sultan'ın kontrolü altındaki Bucak Tatarları Kamanîçe üzerinden Lehistan'a girmişler, Purcan Manastırı civarında Lehistan Kralı'nın Hetmanı komutasındaki 12000 kişilik bir Leh ordusunu yenilgiye uğratmışlardır. Bu başarının sonucunda çok sayıda esir ve ganimet alınarak bunlar Kırım'a gönderilmiştir⁷²⁰. Bu olay Bucak havalisindeki Tatarların Karlofça Barışının imzalanmasından önceki son büyük askeri başarısıdır.

5. GAZİ GİRAY İSYANI VE BUCAK TATARLARI

26 Ocak 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Antlaşması⁷²¹ ile birlikte Bucak havalisindeki Tatar topluluklar için sıkıntılı günler başlayacaktır. Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasından uzun süre önce barışı sağlamak üzere Avusturya'ya gönderilen Zülfikar Paşa'nın H. 12 Cemaziyelevvel 1100/ M. 4 Mart 1689 ve H. 14 Cemaziyelevvel 1100/ M. 5 Nisan 1689 tarihlerinde yaptığı görüşmelere ait kayıtlar Lehistan Krallığı'nın barış için ileri sürdüğü ön koşullardan birinin Bucak havalisinden Tatarların çıkarılarak Özi nehrinin öte yakasına sürülmesi olduğunu ortaya koymaktadır⁷²².

Mehmed Giray'a göre Avusturya ve Lehistan Karlofça müzakerelerinde daha önce Zülfikar Paşa'ya söyledikleri gibi Rami Mehmed Paşa'ya da Nogayların Bucak'tan çıkarılması gerektiğini belirtmişler ve Rami Mehmed Paşa'da bunu kabul etmiştir⁷²³.

Romen kronik yazarlarından İon Nekulçe'de bu konuda dikkat çekici bilgiler vermektedir. Nekulçe'nin eserinde “....*tüm Nogay Türkleri Bucak'tan çıkarılacak ve*

Cankirman çevresini korumakla görevlendirildiklerini belirtir, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 121a-121b/s.239-240; Togan kalesinin düşüşü için bkz., Uzunçarşılı, a.g.e, C.3, I. Kısım, s. 582.

⁷¹⁸ BOA, MD 110, Sayfa: 455, Hüküm: 2026.

⁷¹⁹ BOA, MD 110, Sayfa: 456, Hüküm: 2029.

⁷²⁰ Mehmed Raşid, a.g.e, C. 2, s. 445; Uşşâkîzâde Es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, *Uşşâkîzâde Târihi I*, Çamlıca Basın Yayın, hzl., Raşit Gündoğdu, İstanbul 2000, s. 349-350.

⁷²¹ Uzunçarşılı, a.g.e, C.3, I. Kısım, s. 590; Kolodziejczyk, a.g.e, Belge: 59, s. 587-593.

⁷²² Zülfikâr Paşa, *Ceride-i Takrirât-ı Zülfikâr Efendi (1099-1103/1688-1692)*, hzl., Mustafa Güler, *Zülfikâr Paşa'nın Viyana Sefareti ve Esâreti*, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2007, s. 58, 93.

⁷²³ Mehmed Giray, a.g.e, s. 107.

Ten'in ötesindeki kendi vatanlarına götürülecekler, Bucak'ta yerliler kalacaktır" ifadesi bulunmaktadır⁷²⁴. Mezkûr kayıta yerliler ile kastedilenlerin 1650'li yıllara kadar Bucak havalisine yerleşen ve yine "Bucak Tatarları" ifadesiyle tanınan Tatar toplulukları olduğu ortadadır.

Karlofça Antlaşması'nın Lehistan Krallığı ile olan kısmının dördüncü maddesi Bucaklı ve gayri Tatardan Boğdan arazisine girenlerin çıkarılması ve Tatar tecavüzlerinin önlenmesi olmuştur⁷²⁵. Bu minvalde Osmanlı Devleti barışın imzalanmasından sonra ilk iş olarak Bucak havalisinde bulunan Gazi Giray'a ve Orakoğlu ve Ormembedoğlu mirzalarına Lehistan'a karşı herhangi bir saldırı yapılmamasını emretmiştir⁷²⁶.

Bu kesin emre rağmen H. Evahir-i Receb 1111/ M. 21 Ocak 1700 tarihinden önce yani 1699 yılı içinde ve Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra "*Bucak tarafında olan Gazi Giray Sultan Bucaklı ve gayri tatar taifesiyle akib-i sulhde bil-nefs kendüsü bila izn Leh memleketü içine çapul idüp*" ifadesinin ortaya koyduğu üzere Lehistan'a saldırmış esir ve ganimet alarak geri dönmüşlerdir⁷²⁷.

Gazi Giray'ın Bucak havalisine gelişi ise Kırım Hanlığı'ndaki iç mücadelelerle yakından ilgilidir. Kırım Hanı Devlet Giray Han kardeşlerinden Şehbaz Giray Sultanı Çerkeslere öldürtmüştür. Bu durumu araştırmaları sonucunda kesin olarak öğrenen Gazi Giray Taman adası üzerinden Kırım'a gelerek Şirin mirzalarından Cantimur Mirza ile görüşmüştür. Cantimur Mirza'nın kendisini uyarması üzerine Or kalesinden Cankırman vadisine oradan da Özi nehrini geçerek Akkırman'a gelmiştir. Nogaylara buradan haber yollamış, Nogaylar 20000 kadar adamla Gazi Giray'ı karşılamış ve aralarına almışlardır. Gazi Giray'ın kaçışını duyduktan sonra Devlet Giray Han peşine adamlar göndermiş, fakat bunlar

⁷²⁴ Nekulçe, a.g.e, s. 92.

⁷²⁵ Mehmed Raşid, a.g.e, C. 2, s. 462-463; Kolodziejczyk, a.g.e, Belge: 59, s. 589-590.

⁷²⁶ BOA, MD 110, Sayfa: 581, Hüküm: 2667; Sayfa: 611, Hüküm: 2828. H. Evahir-i Ramazan / M.22 Mart- 1 Nisan 1699

⁷²⁷ BOA, 55/I Düvel-i Ecnebiye Defteri, s. 27, hzl., Züleyha Türkoğlu, 55/I *Nolu Lehistan Ahidnâme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2007, s. 79; Kırım kroniklerinden Umdet Üt Tevarih'te ve Anonim Osmanlı Tarihinde Gazi Giray'ın bu akınını doğrulamaktadır, Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 134-135; *Anonim Osmanlı Tarihi*, hzl., Abdulkadir Özcan, Ankara 2000, s. 200, Howorth bu saldırının başında bulunan Gazi Giray'ı Nogay olduğunu belirterek yanılır, Howorth, a.g.e, *Division II*, s.1027.

Nogayların Gazi Giray'ı aralarına alması üzerine dönmek zorunda kalmışlardır. Bu olaylardan önce Şirin mirzalarından olan Öktimur Bey'de Şirinler içindeki rekabet de Devlet Giray'ın diğer bir Şirin mirzasını desteklemesi üzerine Kırım'dan kaçarak Osmanlı toprağına sığınmıştır bundan sonrada Bucak havalisindeki karışıklıkları fırsat bilerek Akkirman'a gelmiş ve Nogaylar ile Gazi Giray'ın yanında yer almıştır⁷²⁸.

Devlet Giray Han bu gelişmeler üzerine Akkirman'a yönelmiştir. Devlet Giray Han'a İstanbul'dan yollanan kapıcıbaşı tam Özi'yi geçtiği sırada Han'a tesadüf etmiş ve Nogayların İstanbul'a Devlet Giray Han aleyhinde yazdıkları mektupları Hana teslim ederek Nogayların hakkından gelinmesi emreden fermanı da teslim etmiştir⁷²⁹. Özi Valisi Vezir Yusuf Paşa ve Kefe Beylerbeyisi Murteza Paşa'ya gönderilen emirlerden anlaşıldığına göre Devlet Giray Han'a H. Evası-ı Cemaziyelevvel 1111/ M. 4-13 Kasım 1699 tarihinden önce Nogaylara karşı harekete geçmesinin emredildiği anlaşılmaktadır⁷³⁰, ki muhtemelen Ekim ayı içerisinde Devlet Giray'ın eline Nogaylar'a karşı harekete geçmesi emredilmiş olmalıdır.

Seyyid Muhammed Rıza'da eserinde Devlet Giray Han'ın Osmanlı Devleti'nden gelen emir üzerine Nogayları cezalandırmak için Kırım'dan çıkış tarihini H. Evahir-i Rebiülevvel 1111/ M. 16-26 Eylül 1699 olarak vermektedir. Seyyid Muhammed Rıza, Nogayların cezalandırılmasına dair hükmün Kırım'da Devlet Giray'ın eline geçtiğini belirtirken; Mehmed Giray ise hükmün yolda eline geçtiğini belirtir⁷³¹.

Nogayların sürgün kararının son aşaması konuşulmasından sonra Gazi Giray'ın liderliğinde Bucak havalisindeki Tatarların gerçekleştirdiği saldırı olmuştur.

---

⁷²⁸ Mehmed Giray, a.g.e, s. 118-121; Seyyid Muhammed Rıza, Gazi Giray'ın Nogayların Nevruzoğlu ve Sultan Mehmedoğlu oymağına sığındığını belirtir, kaçışının nedeni olarak Şehbaz Giray'ın öldürülmesi olayını gösterir, Öktimur Bey'in Kırım'da Mirliva konumunda olduğunu ifade eder, Abdulgaffar Kırımî Gazi Giray'ın Orak ve Mamayoğlu'nun beslemesi olduğunu belirtir, Devlet Giray Han'ın Gazi Giray'ı çekemediği için tavır aldığını belirtir, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 133b, 135a-137a/s.261-270; Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 134-135; Osmanlı kronikleri Şehbaz Giray'ın öldürüldüğünü belirtir, *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 200; Mehmed Raşid, a.g.e, C.2, s. 507; Defterdar Sarı Mehmed Efendi, a.g.e, s. 702-703; Uşşâkizâde, a.g.e, s. 450-451. Seyyid Muhammed Rıza ve Osmanlı belgelerine göre Devlet Giray tarafından Gazi Giray'ın peşine gönderilen kişi Kaplan Giray'dır, BOA, NHD 5 s.465; Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 134b/s. 263-264.

⁷²⁹ Mehmed Giray, a.g.e, s. 124-126.

⁷³⁰ BOA, MD 111, Sayfa: 170, Hüküm: 563, 565, 567.

⁷³¹ Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 134b/s. 264.

Kırım Hanı Devlet Giray'ın muhtemelen 1699 yılının Kasım ayında Devlet Giray'ın üzerlerine geldiğini duyan 80000? Nogay Devlet Giray'ı karşılamak üzere harekete geçmişlerdir. İki kuvvet Özi nehri yakınlarında karşı karşıya gelmişler, Nogayların sayıca fazlalılığı sebebi ile Devlet Giray Han'ın elinden bir şey gelmemiş, beyler ve ulemanın araya girmesiyle barış yapılmış ve Devlet Giray Nogaylarla hesaplaşmayı düşünerek Kırım'a dönmek zorunda kalmıştır⁷³².

Osmanlı belgelerine göre bu ilk çatışmadan önce Özi Valisi Yusuf Paşa, Kamanıçe'den çıkan Karaman Paşa, Kefe Beylerbeyisi Murteza Paşa, Eflak Voyvodası Konstantin, Boğdan Voyvodası ve bölgede bulunan askeri görevliler ile kadırlara çatışmaya hazırlanmaları emredilmiştir. Askeri operasyonun Osmanlı tarafını Yusuf Paşa Kırım tarafını ise Devlet Giray Han'ın organize ettiği görülmektedir⁷³³. Nogay tarafında ise Cavım Mirza, Beg Arslan Mirza ve Gazi Giray liderlik yapmaktadırlar⁷³⁴.

Kırım Hanı Devlet Giray'a karşı kazandıkları bu seferden sonra Nogayların bölgedeki etkinliği iyice artmış, Akkirman köylerinde çiftlikler kurarak Boğdan reayasını bu çiftliklere çekmişlerdir. Boğdan'dan gelen köylülerin cizyelerini üzerlerine almışlar, Akkirman Tatarı'na baskı uygulamaya başlamışlardır⁷³⁵. Arşiv kayıtlarına göre bu dönemde Nogaylar Lehistan'dan gelen tüccarları öldürerek mallarına el koymuşlar, Bucak havalisinde olan reayaya eziyet etmişlerdir⁷³⁶.

Bu gelişmelerden sonra durumun yeni bir çatışmaya doğru gittiği ortadadır. Belirleyici olan nokta ise Osmanlı Devleti'nin ne yapacağıdır. Nogaylar isyan tehdidi

---

⁷³² Mehmed Giray, a.g.e, s. 108-109, 123; Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 135-136; Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 135b/s. 270-271. 80000 rakamını Mehmed Giray vermektedir ve bu çatışma hakkında verdiğimiz bilgiler temel olarak Abdulgaffar Kırımî'nin eserine dayanmaktadır; Bu ilk çatışmanın Kasım ayı içinde gerçekleştiğine dair kroniklerde herhangi bir bilgiye rastlamadık, bununla birlikte kış mevsimi olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca Eflak, Boğdan ve Osmanlı yöneticilerine Devlet Giray'ın bu ile seferine yardımcı olmaları için gönderilen emirler Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1111/ M. 4-14 Kasım 1699 tarihli; Romen kronik yazarı Nekulçe Devlet Giray Han'ın Bucak üzerine ilk seferindeki mağlubiyetinden bahsetmez, Devlet Giray'ın Nogaylara Bucak havalisinden ayrılmalrı için bahara kadar zaman tanıdığını söyler, Nekulçe, a.g.e, s. 94.

⁷³³ BOA, MD 111, Sayfa: 123, Hüküm: 405; Sayfa: 170, Hüküm: 563-568; Sayfa: 171, Hüküm: 569; Sayfa: 175, Hüküm: 592.

⁷³⁴ Mehmed Giray, a.g.e, s. 109, 122; Demir, Tarih-i Mehmed Giray'da Çarım Mirza şeklinde okumuştur, Umdet-üt Tevarih'te ise Cavım Mirza şeklinde okunmaya yakındır bu nedenle Cavım Mirza şeklinde kullanmayı tercih ettik, Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 134, 136 .

⁷³⁵ Mehmed Giray, a.g.e, s. 109.

⁷³⁶ BOA, MD 111, Sayfa: 42, Hüküm: 136; Sayfa: 123, Hüküm: 405.

ile Devlet Giray'ın hanlıktan alınmasını sağlamaya çalışmaktadırlar⁷³⁷. Osmanlı Devleti'nin buradaki hareket tarzının ne olacağını görmek ise kolaydır. İlk çatışmadan önce Kırım'a Bucak havalisindeki Tatarların tedibi için emir vermesi uzun süren bir savaştan sonra komşularıyla sıkıntı yaşamak istemediğini göstermektedir. Lehistan ile sorun çıkmaması içinde Bucak havalisinde sakin olan Tatarların tam bir kontrol altına alınması lazımdır. Bu yüzden Osmanlı Devleti Nogayları oyalarken⁷³⁸ bir yandan da askeri operasyona hazırlanmıştır.

H. Evasıt-ı Ramazan 1111 / M. 2-12 Mart 1700 tarihinden önce Devlet Giray tekrar Bucak havalisi üzerine ikinci askeri harekâtını gerçekleştirdiğini görmekteyiz⁷³⁹. Nogaylar karşısında aldığı ilk yenilgiden sonra daha tedbirli hareket eden Devlet Giray, Kırım'ın önde gelenleri ile görüştüktan sonra yeniden Nogayların üzerine yürüme kararı almış ve çevreden kuvvet toplamaya başlamıştır⁷⁴⁰. Abdulgaffar Kırımî, Kuban taraflarında bulunan Yediçkiöğlü kabilesinden 10000'den fazla askerin yardıma çağrıldığından ve Kırım'a getirildiğinde bahsetmektedir⁷⁴¹.

Mehmed Giray'a göre Devlet Giray'ın Kırım ordusu ile birlikte ileri harekâtını duyan Nogaylar Gazi Giray, Öktimur Bey, Cavım Mirza ve Beğ Arslan Mirza liderliğinde Devlet Giray'ı karşılamak üzere harekete geçmişler ve iki kuvvet Fuyanlık mevkiinde karşı karşıya gelmiştir. Kırım ordusunu tam anlamıyla karşılarında gören ve direniş umutları kırılan Nogaylar hemen barış istemişlerdir. Barış görüşmelerinin yapıldığı gece çöken sisten faydalanan Nogaylar Aksu nehri havalisine kaçmışlardır. Nogayların kaçtığını duyan Han Onları cezalandırmak için Yaman Sadak kabilesine Nogayların evlerini yağmalama izni vermiştir. Kırım

⁷³⁷ Mehmed Giray, a.g.e, s. 121-122.

⁷³⁸ Mehmed Giray, a.g.e, s. 122.

⁷³⁹ BOA, MD 111, Sayfa: 254, Hüküm: 898.

⁷⁴⁰ Mehmed Giray, a.g.e, s. 123-124.

⁷⁴¹ Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 136; Mehmed Giray'da "*Çerkes vilâyetinde vâki' Cihan Sadak*" tan yardım istendiği zikreder sayı olarak 3000 rakamını verir, Cihan Sadak'ın yanı sıra Kalmuk ve Kazaklarında Kırım ordusu içinde bulunduğunu belirtir Mehmed Giray, a.g.e, s. 124, 126. Demir eserin bazı sayfalarında Cihan Sadak bazı yerlerde ise Yaman Sadak okumuştur, biz Yaman Sadak kullanımını tercih ettik; Seyyid Muhammed Rıza ise Kırım ordusunda Yaman Sadak, Yedisian ve Anapa Nogaylarının bulunduğunu belirtir, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 138b/s. 271.

ordusunda bulunan diğer gruplarda yağmaya katılmışlar, Nogay kabilelerine karşı şiddetli yağmalar ve tecavüzler gerçekleştirilmiştir.⁷⁴²

Abdulgaffar Kırımî'nin bu çatışma hakkında verdiği bilgiler farklılık göstermektedir. Ona göre İsakça, İsmail Geçidi, Tatar Pınarı, Emanet, Kemikli kazaları halkının Kırım ordusunu görünce biz “*Nogay*” değiliz diyerek kaçtıklarını bundan sonrada Nogayların çözüldüklerini, Cavım ve Bey Arslan Mirzaların ise Moskova sınırındaki Çehrın ve Piyale Sergü denilen mahale kaçmak zorunda kaldıklarını belirtir. Abdulgaffar Kırımî'de Nogay kabilelerine karşı Han'ın ordusunun yaptığı zulümlere kısaca değinir⁷⁴³. Biz Nogay değiliz diyerek çatışmadan kaçan Tatarların 1650 öncesinde Bucak Tatarı olarak tanımlanan gruplar olduğu ortadadır.

Kırım ordusunda kaçmak zorunda kalan Nogay Mirzaları “*kazak*” çıkmışlar ve bir müddet sonra Kırım Han'ından af dilemişlerdir. Kırım Hanı Devlet Giray'ın kendilerini af etmesi üzerine çatışma sona ermiştir⁷⁴⁴. Nogay kabilelerinin mirzaları Devlet Giray Han'ın yanı sıra Osmanlı Devleti'ne de affedilmek için başvurmuşlar, Kırım'ın önde gelen mirzaları, ulemaları ile Devlet Giray Han Nogay mirzalarının iyi niyeti hakkında Osmanlı Devleti'ne garanti vermişlerdir. Nogay Mirzaları Osmanlı Devleti'ne itaat üzere olacakları, Boğdan'dan aldıkları yerleri iade edecekleri, adet-i ağnam ve öşürlerini ödeyecekleri, Boğdan, Lehistan, Rus ve Eflak arazisine saldırmayacakları, yanlarında bulunan gayr-i Müslimlerin cizyelerinin ödeneceği ve Halil Paşa Yurdu dışına çıkanların geri dönecekleri, töreyi terk edecekleri, Kırım Hanı ile birlikte memur oldukları seferlere gidecekleri konusunda Osmanlı yöneticilerine söz vermişlerdir. Ayrıca Ormembedoğlu ve Orakoğlu kabilelerinin

---

⁷⁴² Mehmed Giray, a.g.e, s. 127-128; Osmanlı belgelerine göre bu isyan sürecinde Bucak havalisindeki Tatarlar'ın liderliğini Cavım Mirza, Cavım'ın kardeşleri Bey Arslan, Can Akay ve Mehmedşah Mirzalar ile Şeyh Urak, Kara Kutluşah, Divey Mirza, Cantimur mirzalar yapmışlardır, BOA, NHD 5, s. 466.

⁷⁴³ Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 136-137.

⁷⁴⁴ Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 136-137. Mehmed Giray Cavım Mirza ve Gazi Giray liderliğinde kaçan Nogayların çatışmaya devam ederek Kırım'a karşı bir saldırı gerçekleştirmeyi düşündüklerini, bunun olası olmadığını anlaşılması üzerine ailelerinin de tehlikede olduğunun farkında olan Nogay halkının isyana baş olanlar gider, biz Handan af dileriz dediklerini, Cavım ve diğer mirzaların bunu önlemek istediklerini fakat önleyemediklerini belirtir. Bunun üzerine Gazi Giray ve mirzalar 200 kadar kişi ile tek başına kalmışlar ve Barabaş Kazakları'nın yanına kaçmışlardır. Gazi Giray ve yanındaki mirzalar bir müddet sonra yaşadıkları bu hayattan bunalarak af dilemişlerdir, Mehmed Giray, a.g.e, s.129-132; Mehmed Giray'ın Nogayların Kırım'a saldırmayı hedefledikleri hakkında verdiği bilgileri Osmanlı belgeleri de doğrulamaktadır, BOA, MD 111, Sayfa: 536, Hüküm: 1875.

başına müstakil kadı tayini ve Bucak bölgesinde mescidler, medreseler ve mektepler kurulması da karara bağlanmıştır⁷⁴⁵.

Seyyid Muhammed Rıza Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığı ve Nogaylar arasında gerçekleşen bu sözleşmeyi eleştirir. Ona göre Nogay kabileleri verdikleri rüşvetle Yusuf Paşa'yı satın almışlar ve müstakil kadılıkların ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Bu durumdan rahatsız olan Devlet Giray Han Yusuf Paşa'yı İstanbul'a şikâyet etmiştir⁷⁴⁶.

Mehmed Giray, Seyyid Muhammed Rıza ve Abdulgaffar Kırımî, Devlet Giray Han'ın Nogay kabilelerine karşı kazandığı bu zaferden sonra Bucak havalisindeki Nogayların bir bölümünü Kırım'a zorla götürdüğünü belirtirler⁷⁴⁷. Mehmed Giray Cavım ve Beğ Arslan Mirza'nın aileleri ile kabilelerinin Kırım'a götürüldüğünü belirtir⁷⁴⁸, Abdulgaffar Kırımî de bunları Orak-Mamayoğulları olarak tanımlar⁷⁴⁹. Seyyid Muhammed Rıza ise kalgay Sultanın kontrolünde Bucak havalisinde bulunan 700-800 Nogay hanesinin Kırım'a sürüldüğünü ortaya koyar⁷⁵⁰.

Osmanlı belgelerine göre Bucak havalisinden çıkarılacak olan kabileler Beğ Mirzaoğlu, Kan Mirzaoğlu ve Gazioğlu kabileleridir⁷⁵¹. Bucak havalisinden çıkarılan bu kabileler Turla nehrinin karşısından Sarı Su'ya kadar olan araziye yerleştirilmişlerdir ve bu kabileler Abdulgaffar Kırımî'nin de ifade ettiği gibi Orakoğulları'ndan kopan parçalar⁷⁵². Önceki bilgiler ve arşiv kayıtlarına dayalı

⁷⁴⁵ BOA, MD 111, Sayfa: 254 Hüküm: 898; Sayfa: 413 Hüküm: 1416; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, a.g.e, s. 704; Uşşâkizâde, a.g.e, s. 451-452; Mehmed Raşid, a.g.e, C. 2, s. 508-509; BOA, MAD 10146, s. 52'de bu bilgilere ilaveten Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin işaretleri ile Orakoğlu kabilesinin kadısı olarak Seyyid Ebubekir Efendi ve Ormembedoğlu kabilesi kadısı olarak İbrahim Efendi'nin atandığı bilgilerini vermektedir.

⁷⁴⁶ Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 145a-145b/s. 283; 1704 yılında Bucak havalisindeki Tatarların idaresi tamamen Kırım Hanı Selim Giray'a verilmiş ve kurulan müstakil kadılıklar kaldırılmıştır, BOA NHD 6, s. 73-74.

⁷⁴⁷ Mehmed Giray, a.g.e, s.131; Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 137; Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 142a/s.278; Devlet Giray Han'ın Bucak havalisindeki isyanı bastırdıktan sonra 1701 yılının Haziran ayına kadar Bucak havalisinde kaldığı dikkate alınırsa sürgün olayı 1701 yılının sonbaharında gerçekleşmiş olmalıdır, BOA, NHD 5, s. 576-578.

⁷⁴⁸ Mehmed Giray, a.g.e, s. 131.

⁷⁴⁹ Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 137.

⁷⁵⁰ Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 142a/s. 278.

⁷⁵¹ BOA, MD 111, Sayfa: 536, Hüküm: 1875; bir diğer belgede ise Beğ Mirzaoğlu, Kan Mirzaoğlu ve Kay Mirza oğulları olarak gösterilmiştir, BOA Cevdet Maliye 18191.

⁷⁵² BOA, Cevdet Maliye 18191; yine BOA Cevdet Dâhiliye kısmında 1559 numara ile kayıtlı bir diğer belgeye göre bu kabilelerin başında Cavım Mirza bulunmaktadır ve Akkirman'da Sultan Selim Han'ın evkafı reayasından 700 civarında Tatar Cavım Mirza ile Turla ile Sarı Su arasındaki araziye göç

olarak verdiğimiz son bilgilerin ışığında sürgün olayının 1700 yılının Eylül-Ekim aylarında gerçekleşmiş olduğu düşünülebilir. Bu sürgün olayı da önceki sürgünler gibi kısa süreli olmuş ve Nogaylardan götürülenler kısa bir süre sonra geri dönmüşlerdir⁷⁵³. Gazi Giray'ın liderliğinde Bucak havalisindeki Tatarların isyanın bastırılmasından sonra yeni bir idari ve hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu değişikliklere son bölümde değineceğimiz için burada ele almadık.

Bu son olayla birlikte tez konumuzu oluşturan dönem içerisinde Bucak havalisinde bulunan Tatarların faaliyetlerini ortaya koymuş bulunuyoruz.

6. 1637-1700 YILLARI ARASINDA BUCAK TATARLARI'NIN YAŞADIĞI DÖNÜŞÜME DAİR

1637-1700 yılları arasında Bucak havalisinde bulunan Tatar toplulukların tarihini incelediğimiz zaman karşımıza çıkan en önemli problem Bucak Tatarları'nı tanımlama sorunudur. Çalışmamızın giriş bölümünde ortaya koyduğumuz üzere Bucak Tatarları ifadesi 1625'lerden itibaren Bucak havalisindeki Tatar varlığını tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır. 1650'lili yıllar için Bucak bölgesini yakından tanıyan Evliya Çelebi ve Ebubekir bin Bihram Dımışki'nin Bucak Tatarları ifadesini kullandığını görmekteyiz.

1665 yılından itibaren Bucak Tatarları ifadesinin kullanımı hakkında temel bir sıkıntı ortaya çıkmıştır. Bu sıkıntı Orakoğlu ve Ormembedoğlu kabilelerinin liderliğinde Bucak havalisine Nogay Tatar kabilelerinin gelişi ve Halil Paşa Yurdu'nda iskân edilmeleridir. Sayı ve etkinlik olarak bu kadar güçlü olan Nogay kabilelerinin gelişi ile birlikte Bucak havalisinde iki büyük Tatar topluluğu ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki kökleri 1484 yılına kadar giden ve “Bucak Tatarları” olarak tanımlanan topluluk ikincisi ise 1665 yılından itibaren Bucak havalisine iskan edilen Nogay kabileleridir.

Bucak Tatarları ve Nogay kabilelerinin çok kısa bir sürede birbirlerine eklenmeleri iki Tatar grubunun birbirinden ayrılmasını çok zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda Nogay kabileleri de bundan sonra bazı yazarlar tarafından “*Bucak Tatarları*” başlığı altında değerlendirilmektedir. Bunun en güzel örneği Bartınlı

---

etmişlerdir ki Osmanlı Devleti bu 700 kişinin geri döndürülmesi için bir karar almıştır. Bu belge H. Evahir-i Rebiülevvel 1121/ M. 31 Mayıs- 9 Haz. 1709.

⁷⁵³ Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 137.

İbrahim Hamdi'dir. H. 1134/ M. 1721-1722 yılında Bucak havalisinde bulunan Bartınlı İbrahim Hamdi “*Fi Beyân-ı Vilâyet-i Bucak Tatarı*” başlığı ile konuya giriş yaptıktan sonra “*ve bu tâife 10000 kadar olurdu. El yevm Bucakda 30000 ve Ulu Nogayda 40000 kadar harb u darbe kadir Tatar vardır*” ifadelerini kullanmaktadır⁷⁵⁴.

Bartınlı İbrahim Hamdi'nin bu ifadesi kendi içerisinde birtakım sorunlar barındırmakla birlikte Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Bucak'da 30000 asker olarak zikrettiği Tatarların Bucak'taki eski Tatar grupları ile Nogay kabileleri olduğu açıktır. Ulu Nogay olarak adlandırdığı grupların ise Turla nehri ile Kırım arasında yaşayan Tatarlar olduğu açıktır. Aşağıda İnciyan ve Kleeman'dan alıntılادیğimiz notlarda, bu durumu ortaya koymaktadır.

1800'li yılların başında P. L. İnciyan “*Özü livasında, Osmanlı Rumelisi'nde sakin Bulgarlardan ve diğer milletlerden başka, Özü Tatarları, Bucak Tatarları ve Dobruca Tatarları diye ayırt edilen üç çeşit Tatar halkı vardır...*” ve Bucak Tatarları'ndan bahsederken “*...Bölgenin halkı için bazı yazarlar XVI. Asırda Moskofistan'dan gelen Nogay Tatarları olduklarını söylerlerse de, Tatar tarihine göre onlar Kırım Tatarlarıdır, nitekim iki kavmin de adetleri aynıdır, yalnız bunlar Kırımlılardan daha kuvvetli insanlardır...*” ifadelerini kullanmaktadır⁷⁵⁵.

Bartınlı İbrahim Hamdi ve P. L. İnciyan'ın ifadeleri Nogay kabilelerinin bile daha sonraki süreç içerisinde Bucak Tatarları olarak tanımlanmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir. Fransız Seyyah Kleeman 1769 yılında Belgrad'dan Kili'ye geldikten sonra yolculuk yaptığı Kili ve Kavşan arasındaki bölgeyi Bucak Tatarları'nın ülkesi olarak tanımlar ve Bender'den Özi'ye uzanan kısımda ise Nogay Tatarları'nı anlatır⁷⁵⁶. Kleeman'ın ifadeleri Bartınlı İbrahim Hamdi'nin verdiği bilgiler ile uyum göstermektedir.

---

⁷⁵⁴ Bartınlı, a.g.e, vr. 280a.

⁷⁵⁵ P. L. İnciyan, a.g.e, s. 109-111.

⁷⁵⁶ Nicolas-Ernest Kleeman, *Voyage De Vienne A Belgrade Et A KiliaNova Dans Le Pays Des Tartares Budziacs, & Nogais Dans Le Crimée, De Kafa A Constantinople, Au Travers De La Mer Noire, Avec Le Retour A Vienne, Par Trieste, Fait Dans Les Annees 1768, 1769, & 1770 Par Nicolas-Ernest Kleeman*, Traduit de L'Allemand, Neuchatel 1780, Kili ve Kavşan arası için, s. 43-68, Özi ve Bender arası Nogay Tatarları için, s. 68-76; Howorth, Baron De Tott'a dayanarak Yedisan Nogayları'nın arazisinin Beserabya'dan Dinyester (Turla) nehri ile ayrıldığını belirtir ki Kleeman ile tutarlılık göstermektedir, Howorth, a.g.e, *Division II*, s. 1044.

Dimitri Kantemir’de Boğdan coğrafyası ile ilgili eserinde Bucak havalisindeki Nogay Tatarları’nın bulunduğunu kimi tarihçilerin bunları Bucak kiminin de Akkirman Tatarı olarak tanımladıklarını ve Orakoğlu ve Ormembedoğlu olmak üzere iki büyük kabileye ayrıldıklarını belirtir. Bunun yanı sıra bu eserde çoğu zaman Bucak Tatarları ifadesini kullandığı görülmektedir⁷⁵⁷.

1665 yılı ile 1700 yılları arasına ait Osmanlı belgeleri incelendiği zaman Osmanlı bürokrasisinin Bucak havalisindeki geçmişi uzun yıllara dayanan ve “*Bucak Tatarları*” olarak tanımladığı topluluk ile bölgeye yeni gelen “*Nogay Tatarları*”nın birbirinden ayrı topluluklar olduğunu farkında olduğu görülmektedir. Öncelikle 607 numaralı defterde Halil Paşa Yurduna Nogay kabileleri iskân edilirken bu kabileler ile Bucak Tatarı olarak tanımlanan gruplar arasındaki ilişkileri düzenlemesi⁷⁵⁸, bölgeden asker temini için gönderilen emirlerde Orakoğlu, Ormembedoğlu ve Bucak Mirzalarına ifadesini kullanması⁷⁵⁹ bu farklılığın ayırımında olduğunun kanıtlarıdır.

Yine Osmanlı belgeleri Bucak Tatarları olarak tanımlanan gruplarla Nogay kabilelerinin 1665 yılından 1700 yılına kadar geçen sürede iç içe geçtiklerinin ortaya koymaktadır. Bu konu hakkında bilgi veren belgeler Osmanlı Devleti’nin Gazi Giray’ın isyanından sonra Bucak Tatarları ve Nogay kabilelerini birbirlerinden ayırarak eski düzeni yeniden tesis etme çabasının ürünüdürler⁷⁶⁰.

Yaklaşık otuz yıllık bir sürede farklı zamanlarda gelen iki Tatar topluluğu büyük ölçüde birleşmiştir. İki Tatar grubunun birleşmesinde 1683-1699 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin yaşadığı savaş ortamı etkili olmuştur. 1692 yılında Safa Giray Han’a gönderilen bir nâme-i hümayûndan anlaşıldığında göre Nogay kabileleri kendilerine tayin edilen arazinin dışına çıkarak belgede Bucak Tatarı olarak tanımlanan Tatarlar’ın arazilerini ve hayvanlarını dağıtmışlar, ayrıca buradaki

---

⁷⁵⁷ Dimitri Kantemir, a.g.i.a, kitapta s. 24, 32, 39; Kantemir Osmanlı Devleti’nin tarihini konu alan eserinde de “Bucak Tatarları” ifadesini kullanır, Dimitri Kantemir, *Osmanlı*, C. 3, s. 7, 69, 396. Bununla birlikte Kantemir Nogay Tatarları’nın Bucak Tatarları’nın arasına yerleştirildiğini belirtmektedir ki ilk gelenler Tatar gruplar ile son gelenlerin arasındaki farkı bildiği ortadadır, Dimitri Kantemir, *Osmanlı*, C. 2, s. 312.

⁷⁵⁸ BOA, MAD 607, s. 21.

⁷⁵⁹ BOA, MD 97, Sayfa: 2, Hüküm: 9, Sayfa: 4, Hüküm: 24, Sayfa: 31, Hüküm: 146. H. Evahir-i Cemaziyelevvel 1090/ M. 30 Haziran-9 Temmuz 1679.

⁷⁶⁰ BOA, MD 111, Sayfa: 536, Hüküm: 1875, H. Evail-i Rebiülahir 1112/ 15-24 Eylül 1700; BOA, MAD 10146, Sayfa: 52, H. 22 Rebiülevvel 1112/ M. 6 Eylül 1700.

Tatarları da kendi kabileleri içerisine yerleştirmişlerdir⁷⁶¹. Bundan başka bu dönem içinde sürekli çatışma içinde askeri yönü daha kuvvetli olan Nogay Tatarları Osmanlı Devleti içinde daha önemli hale gelmesiyle bu duruma müdahale edilememiş olmalıdır. Zikrettiğimiz dönem zarfında Bucak bölgesindeki Tatar topluluklara yönelik askeri taleplerde genel olarak Kırım hanzadelerinden biri ile Orakoğlu, Ormembedoğlu mirzalarının zikredilmesi askeri liderliğin Nogay kabilelerine geçtiğini göstermektedir ki askeri liderlik ile birlikte bölgedeki Tatar grupların da Nogaylar ile birlikte hareket etmesi bu sonucu doğurmuş gibi gözükmektedir⁷⁶².

Bucak bölgesindeki Tatar varlığına Nogay kabilelerinden sonra Sicivut kabilesi katılmıştır. Sicivut kabilesini Akkirman'da yerleşmiş olarak gösteren belgenin tarihi H. Evail-i Cemaziyelevvel 1107/ M. 8-17 Aralık 1695 tarihli dir. Belgede 2500 kilelik hınta vermeleri gerektiğinden bahsedildiğine göre en geç 1694 yılının bahar aylarının başında Bucak havalisine gelip yerleşmiş olmalıdırlar⁷⁶³.

Biz çalışmamızın giriş kısmında ifade ettiğimiz üzere “Bucak” ifadesinin etnik değil coğrafi bir tanımlama olduğundan hareket ederek hem Bucak havalisindeki geçmişi eskiye dayanan grupları hem de yeni gelen Nogay Tatarı kabilelerini Bucak Tatarı olarak tanımlamaya devam ettik.

1637-1700 yılları arasında Bucak Tatarları için diğer bir önemli noktada Bucak havalisindeki Tatar nüfusun tespit edilmesi sorunudur. Nogay Tatarı kabilelerinin Halil Paşa Yurdu'na iskân edilmelerinden önce Bucak havalisinde bulunan Tatar sayısının 3000-10000 arasında asker ve 12000-40000 arasında bir nüfus olabileceğini hesap etmiştik⁷⁶⁴. Nogay kabilelerinin gelişinden sonra Bucak havalisindeki Tatar nüfusun sayısının büyük bir artış gerçekleşmiştir. Bu konudaki ifade edeceğimiz fikirlerimizin iki temel kaynağı vardır. Bunlardan ilki “mühimme defterleri” içerisinde 97 numaralı ile kayıtlı defterde H. Evasıt-ı Cemaziyelahir 1090/ M. 20-29 Temmuz 1679 bulduğumuz bir hükümdür. Bu hükümde

---

⁷⁶¹ BOA, NHD 5, s. 127-128.

⁷⁶² Askeri meselelerde Nogay kabilelerinin önderliği ile ilgili bu hükümler için bkz., BOA, MD 102, Sayfa: 214, Hüküm: 823; BOA, MD 105, Hüküm: 96, s. 117-118, Hüküm: 97, s. 118, Hüküm: 98, neşreden, Gökpınar; MD 106, Sayfa: 196, Hüküm: 754; Sayfa: 215-216, Hüküm: 810; Sayfa: 362, Hüküm: 1388; BOA, MD 108, Sayfa: 147, Hüküm: 642, Sayfa: 149, Hüküm: 643, Sayfa: 178, Hüküm: 761; Sayfa: 311, Hüküm: 1311; BOA, MD 110, Sayfa: 26, Hüküm: 109.

⁷⁶³ BOA, MD 106, Sayfa: 362, Hüküm: 1388.

⁷⁶⁴ III. Bölüm, s. 8.

Ormembedoğullarının 7000-8000 asker ile Orakoğullarının ise 3000 Tatarla sefere gelmesi emredilmektedir⁷⁶⁵. Bu elimizdeki nüfus tespiti yapabilmek için ilk önemli veridir.

Elimizdeki ikinci veri ise Bartınlı İbrahim Hamdi'nin daha öncede zikrettiğimiz ve “...*bu tâife 10000 kadar olurdu. El yevm Bucakda 30 bin ve Ulu Nogayda 40 bin kadar harb u darbe kâdir tatar vardır...*” şeklindeki ifadesidir⁷⁶⁶. Bartınlı İbrahim Hamdi'nin her ne kadar eserini 1750 yılında tamamlamış⁷⁶⁷ olsa da verdiği bu bilgilerin H. 1134/ M. 1721-1722 yıllarında Bucak'ta bulunmuş olması sebebi bu yıllara ait olduğunu düşünmekteyim. Diğer bir önemli veri de 1699 yılında Gazi Giray Kırım Hanlığı'ndaki iç mücadelelerden kaçarak Bucak Tatarları'na sığınmak için geldiğinde Onu Mehmed Giray'ın ifadesiyle 20000 Nogay'ın karşıladığı⁷⁶⁸ ve eserinin diğer bir yerinde Nogayların 80000 askerle Devlet Giray'a karşı çıktıklarını⁷⁶⁹ belirtmesidir. Bucak havalisinde bulunan hatta komutanlıklarını da yapan Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa H. 1099/ M. 1687-1688 yılında Selim Giray'ın emriyle Lehistan'ı Azamet Giray'ın komutasında vurmaya giden Tatarları anlatırken “...*Bucak ve iki Nogay askerinden otuz bin Tatar cem' ve ikinci oğlu Azamet Giray Sultanı üzerlerine baş idüp*” ifadesini⁷⁷⁰ kullanır ki iki Nogay askeri ile kastedilenin Ormembed ve Orakoğlu kabileleri, Bucak ile kastedilenin de Bucak havalisindeki eski Tatar grupları olduğu ortadadır.

97 numaralı mühimme defterinden zikrettiğimiz kayıt Nogay Tatarı kabilelerinin kolaylıkla 10000-11000 asker çıkarabileceğini ortaya koymaktadır. Biz 1665 öncesinde de Bucak'ta azami 10000 kişilik bir Tatar askeri kuvveti olduğunu biliyoruz. Bu durumda Mehmed Giray, Silahdar Fındıklılı Mehmed Efendi ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin verdiği bilgileri de göz önünde tutarsak Bucak havalisinde en az 20000 kişilik en fazla 30000 kişilik Tatar kuvvetinin sahaya sürülebileceğini ortadadır. Ortalama olarak bir askere karşılık üç asker olmayan kişi bulunduğu düşünülürse toplamda en az 80000 en fazla 120000 civarında Tatarın

⁷⁶⁵ BOA, MD 97, Sayfa: 6, Hüküm: 35.

⁷⁶⁶ Bartınlı, a.g.e, vr. 280a; İnciyan daha geç bir dönemde Bucak Tatarları'nın nüfusunun 30000 erkekten oluştuğunu belirtir ki Bartınlı'nın verdiği bilgiler ile uyum göstermektedir, İnciyan, a.g.e, s. 111.

⁷⁶⁷ A. Hamdi Furat, Gülcan Gündüz, M. Serdar Bekar, Ramazan Şeşen, a.g.e, s. 140.

⁷⁶⁸ Mehmed Giray, a.g.e, s. 119.

⁷⁶⁹ Mehmed Giray, a.g.e, s. 108.

⁷⁷⁰ Silahdar Fındıklılı, a.g.e, C. 2, s. 353.

Bucak havalisinde yaşadığını düşünebiliriz. Zikrettiğimiz mühimme defteri hükmünde Bucak havalisindeki en büyük Tatar kabilesinin Ormembedoğlu kabilesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Bucak havalisindeki Tatar nüfusun sayısının artışına bağlı olarak Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti için önemi artmıştır. Tatar nüfusun artışı Boğdan, Eflak ve Lehistan üzerinde baskı unsuru oluşmuş, Tatarlar özellikle 1683-1699 yılları arasındaki savaş döneminde Boğdan arazine sızmışlardır. Bu etkinlikleri ve bölge için önemlerinin en büyük göstergesi Lehistan Krallığı'nın barışın şartlarından biri olarak Tatarların Boğdan havalisinden sürülmesini istemesi olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BUCAK TATARLARI'NIN İÇTİMAİ VE İDARİ YAPILANMASI ÜZERİNE GÖZLEMLER

1. BUCAK TATARLARI'NIN ETNİK YAPISI

Bucak Tatarlarının sosyal yapısı hakkında açıklamamız gereken ilk nokta Bucak havalisine gelen Tatarların etnik alt yapısıdır. 1550-1600 yılları arasındaki Bucak bölgesindeki Tatar varlığı hakkındaki kayıtlara baktığımızda 1550'li yılların sonuna doğru Deşt-i Kıpçak'ta yaşanan büyük kıtlık dolayısıyla Bucak bölgesine geldiğini gördüğümüz Tatarlar hakkındaki mühimme kayıtları, gelen kitleyi “*Kırım ve Nogay Tatarı*” olarak tanımlar, herhangi bir kabileye aidiyet konusunda bir bilgi vermez. Mühimme kayıtları ayrıca gelen kitlenin başlarında “*mirza ya da serdar*” namında kimsenin olmadığını gösterir ki bu organize bir göç olmadığını da ortaya koymaktadır.

Bu döneme ait mühimme kayıtlarında kabile aidiyeti konusunda bir veri bulunmamakla birlikte tahrir defterlerinde bu konu hakkındaki iki kayıt dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki “*Kara Nogay*” köyü⁷⁷¹ diğeri ise “*Kara Evli*” köyüdür⁷⁷². Kara Novay köyünün Nogay köyü olduğu ortadadır. Nogay adını niteleyen “kara” sıfatı ise dikkat çekmektedir. Bu durumun iki açıklaması olabilir. Bunlardan ilki mühimme kayıtlarında gelen Tatarların başlarında herhangi bir mirza ya serdar bulunmadığı şeklindeki ifade “kara” nitelemesini gelenlerin halktan olduğunun belirtilmesi için kullanılmış olabileceğidir. Türk tarihinde “kara”nın toplumun yöneticilerin dışında kalan halk kitlesini nitelemek için kullanıldığı bilenen bir olgudur⁷⁷³. İkinci açıklama şu şekilde olabilir, Kafkasların kuzeydoğusunda Terek Şemhali'ne vergi vererek yaşayan ve kökeni Toktamış ile Edige mücadelesine kadar uzanan Tatar toplulukların daha sonraki dönemlerde Kara Nogay adlandırması ile tanındığı bilinmektedir⁷⁷⁴. “*Kara Novay*” köyüne adını verenlerin de bu gruptan koparak geldiği için bu adlandırmayı almış olması da mümkündür.

---

⁷⁷¹ BOA, TD 701, s.73; BOA, TD 483, s. 79.

⁷⁷² BOA, TD 701, s.79; BOA, TD 483, s. 85.

⁷⁷³ Kafesoğlu, a.g.e, s. 242.

⁷⁷⁴ Koçekaev, a.g.e, s. 105-106.

“Kara Evli” ismine gelince Kara Evli’nin Oğuz boylarından biri olduğunu bilmekteyiz⁷⁷⁵. Nogay Ordası’nın coğrafi yayılımının Hazar Denizi çevresini de kapsadığı ve Nogay Ordası’nı oluşturan kabileler içinde Türkmenlerin⁷⁷⁶ bulunması yine daha sonraki yıllarda Bucak havalisine gelen Ormembedoğlu kabilesi içinde Türkmen⁷⁷⁷ ve Yılanlı Türkmen⁷⁷⁸ kabilelerini görmemiz Kara Evli Oğuz kabilesinin bir bölümünün Tatar kabileler birliği içine girmesinin olası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu veriler 1550-1600 yılları arasında Bucak bölgesinde büyük nüfusa sahip kabilelerin bulunmadığını Tatar toplulukların küçük gruplar halinde yerleştiğini göstermektedir.

Yukardaki kitlelerden başka arşiv kayıtlarından hareketle 1600’lü yılların başından itibaren Bucak bölgesine yine “*Kırım ve Nogay Tatarı*” olarak tanımlanan fakat bu kez başlarında mirzaları bulunan kabileleri ile birlikte Tatar topluluklarının geldiği görülmektedir⁷⁷⁹. Bu gelenlerin arasında net olarak bildiğimiz grup Kantemir Mirza’nın liderliğindeki Mansuroğulları’dır. Mangıt kabilesinin yönetici klanı olduğu anlaşılan Mansuroğulları uzun müddet Bucak havalisinde kalmışlardır. 1606-1637 yılları arasında Mansuroğulları Bucak havalisindeki Kantemir Mirza’nın liderliğinde bulunmuşlar bu tarihten sonra ise sürgün edilmişlerdir. Bununla birlikte Ay Temir Mirza liderliğindeki Mansuroğullarının bölgeye döndüğü görülmektedir⁷⁸⁰. Daha dikkat çekici olan nokta ise Ay Temir Mirza’nın dışında Kantemir Mirza’nın oğullarından Sava Mirza’nın da babasının ölümünden sonra Bucak havalisinde bulunmasıdır⁷⁸¹. Ay Temir Mirza’nın Kantemir Mirza’nın kardeşi olduğu

---

⁷⁷⁵ Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1992, s. 170, 171, 172; Kafesoğlu, a.g.e, s. 154; Golden, a.g.e, s. 171.

⁷⁷⁶ Trepavlov, *İstoria*, s. 503; Sümer Kara Evli Oğuz kabilesinin Hazar Denizi kıyısında oturduklarını, 15 ve 17. yüzyıllarda Harizm Türkmenleri arasında rastlanıldığını fakat Harizm’deki Kara Evlilerin Kara Evli Oğuz boyunda gelip gelmediği konusunda şüpheleri olduğunu belirtmektedir, Sümer, a.g.e, s. 122, 189-190.

⁷⁷⁷ KŞS, 49/78b; Bıyık, a.g.t, s. 79.

⁷⁷⁸ KŞS, 48/10a; Bıyık, a.g.t, s. 79.

⁷⁷⁹ BOA, MD 76, Sayfa: 117, Hüküm: 300, Neşreden Gemil, a.g.e, s. 123-124. Bu belgede Nogay ismi Novay şeklinde geçmektedir.

⁷⁸⁰ Kantemir Mirza ve Mansuroğulları’nın Bucak havalisine gelişi için ikinci bölüme bkz., Ay Temir Mirza için III. Bölüm’ün birinci kısmına bkz.

⁷⁸¹ Dimitri Kantemir, *Osmanlı*, C. 3, s. 401-402; Osmanlı arşiv kayıtlarında Kantemir Sultan Mirzaları olarak zikredilen mirzaların Kantemir Mirza’nın çocuklarına işaret ettiğini düşünüyorum, BOA, KK, Büyük Ruznamçe Kalemi 2301, s. 18, Derkenar.

hatırlanırsa⁷⁸² Mansuroğulları'nın yine Kantemir Mirza soyunun liderliğinde Bucak'a döndüğünü söylemek mümkün olmaktadır.

1635 yılında yani Kantemir Mirza hayatta iken Küçük Nogaylardan 400 kişilik bir grubun Bucak havalisine geldiğini bazı araştırmacılar ifade etmişlerdir⁷⁸³ ama bunları hangi oymak ya da kabileden olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Sonuç olarak 1600'li yıllardan sonra Bucak havalisindeki Tatarların etnik yapısına katkıda bulunan en önemli unsur Mansuroğulları-Mangıtlar olmuştur.

1665 öncesinde Mansuroğulları dışında Bucak havalisinde gördüğümüz diğer bir Tatar topluluğu da Yurtman Tatarları'dır. H. 7 Rebiülevvel 978/ M. 5 Ağustos 1570 tarihinde Özi sahrasında yani Bucak arazisi dışında gördüğümüz Yurtman Tatarları⁷⁸⁴ H. 13 Şevval 1036/ M. 27 Haziran 1627 tarihinden önce Bucak sınırları içerisine girip Kili yakınlarına yerleşmişlerdir. Osmanlı yönetimi Kalgay Şahin Giray'dan Kırım'dan gelerek bölgeye sonradan yerleştiğini söylediği Yortmanları kaldırıp yeniden Kırım arazisine götürmesini istemiştir⁷⁸⁵. 1570 yılına ait kaydın ortaya koyduğu üzere Yurtman Tatarları Kırım'dan değil Özi sahrasından gelerek Bucak arazisi içerisine girmişlerdir. Bahsi geçen Tatarları'nın sürgününe dair olan emir, IV. Murad tarafından Murteza Paşa'nın Özi'de bulunduğu sırada tekrar edilmiştir⁷⁸⁶. Yurtman Tatarları'nın 1630 yılında Çöplüce'de bulunduklarına dair son bir kayıt daha bulunmaktadır⁷⁸⁷. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Yurtman Tatarları'nın İshakov tarafından Yurt Tatarları olarak tanımlanan ve Hacı Tarhan civarında bulunan Tatarlar'ların bir kolu olma ihtimali çok yüksektir⁷⁸⁸. 1630'lu yıllardan sonra Yurtman Tatarları büyük ihtimalle Bucak bölgesinden uzaklaşmışlardır.

Bucak bölgesinde incelediğimiz dönem içerisindeki son büyük Tatar göçü 1660'lı yıllarda gerçekleşmiştir. 1665-1666 yılları arasında ise Evliya Çelebi ve Osmanlı arşiv kayıtlarına göre Bucak bölgesine göç ederek Halil Paşa Yurdu'na

⁷⁸² Veliaminof, a.g.e, Nu. 25, s. 117.

⁷⁸³ Novoselskiy, a.g.e, s.240; Koçekaev, a.g.e, s. 116.

⁷⁸⁴ BOA, MD 14, Sayfa: 312-313, Hüküm: 444.

⁷⁸⁵ BOA, MD 83, Hüküm: 35, a.g.e, s. 26.

⁷⁸⁶ Bayır, a.g.t, 240 ve 243 numaralı hatt-ı hümayûnlar, s.128-129. Bu ifadeler 1630 yılına ait olmalıdır.

⁷⁸⁷ Kolodziejczyk, a.g.e, Document: 41, s. 429.

⁷⁸⁸ İshakov, a.g.m, 21; Novoselskiy, 1600'li yıllarda Hacı Tarhan civarında bulunan Yurtman Tatarları'ndan bahsetmektedir, Novoselskiy, a.g.e, s. 56.

yerleştirilen Nogay kabileleri, Ormembedoğulları, Orakoğulları, Mamayoğlu Şıdak Nogay, Din Mehmedoğulları, ve Kör Yusuf Mirza Nogayları'dır⁷⁸⁹. Bunlardan Şıdak Nogayları, Orakoğlu ve Mamayoğlu kabilelerinin Küçük Nogayları oluşturan kabileler olduğunu bilmekteyiz⁷⁹⁰. Ormembedoğulları ile Dinmembedoğulları ise Büyük Nogayların önemli kabilelerindendir⁷⁹¹. Bu kabilelere 1711-1728 yılları arasında Dokuzoğulları da katılmış ve Ormembedoğulları, Orak-Mamayoğulları ve Dokuzoğulları belgelere Bucak Nogayı olarak geçmişlerdir⁷⁹². 1665-1666 yıllarında iskân edilen bu kabilelerin Halil Paşa Yurdu'na oymak oymak yerleştirildiğini bilmekteyiz. Bu yerleştirmeden sonra kurulan köy isimleri üzerinden hareket ederek bu kabileleri oluşturan daha küçük kabile ve toplulukları tespit etmek mümkün olmaktadır⁷⁹³.

Bunlardan temel olarak Kırım Şer'iyeye Sicilleri'ne dayanarak tespit edebildiklerimiz şu şekildedir:

İsmail kazasında Kıpçak karyesi⁷⁹⁴, Mangıt karyesi⁷⁹⁵, Tatarlar Kıpçağı⁷⁹⁶, Oduncu Kıpçak karyesi⁷⁹⁷; Kereyit karyesi⁷⁹⁸, Süyün Bay köyü⁷⁹⁹, Yüzbay köyü⁸⁰⁰;

⁷⁸⁹ BOA, MAD 607, s. 12, 13-14, 15; Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 191.

⁷⁹⁰ Novoselskiy, a.g.e, s. 290; V. V. Trepavlov, "Malaya Nogayskaya Orda. Oçerk İstorii", Tyurkologičeskiy Sbornik, 2003-2004, *Tyurkskie Narodu V Drevnosti I SredneVekov'e*, Moskva 2005, s. 273-311, <http://www.kyrgyz.ru/?page=298/04.12.2008>; Trepavlov, *İstoria*, s. 430-431. Şıdak Nogaylarına uzun bir süre sonra tekrar 1728'de karşımıza çıkarlar, BOA TD 860, s. 1 ve BOA, Cevdet Hariciye 1509.

⁷⁹¹ Novoselskiy, a.g.e, s. 282, 284, 356; Trepavlov, a.g.e, s. 418; Koçokaev, a.g.e, s. 120.

⁷⁹² BOA, TD 860, s. 1. Aynı defterde 1711 tarihine ait diğer bir belgede ise Dokuzoğulları zikredilmemektedir, BOA TD 860, s. 6; BOA, Cevdet Hariciye 1509'da Azimetoğlu kabilesinde zikredilir.

⁷⁹³ "tâife-i mezbureden Ormembedoğulları cümle nökerleriyle ber mûcib-i emr-i âli oymak oymak iskân olunmak babında", BOA, MAD 607, s. 5; Bucak havalisindeki yer isimleri konusunda Fedora Arnaut'un bir çalışması bulunmakla birlikte tarihsel dönemlendirme yapmadığı için kullanmadık bununla birlikte bizim sicillere dayanarak zikrettiğimiz Kongrat, Kereyit, Kaz Ayaklı, Orak, Nayman gibi kimi isimleri Arnaut'da zikretmiştir, Fedora Arnaut, "Basarabya Topraklarında Tatar Yer Adları", *Türk Kültürü*, Sayı 386, Haziran 1995, s. 373-377.

⁷⁹⁴ KŞS, 48/10a.

⁷⁹⁵ KŞS, 48/10a.

⁷⁹⁶ KŞS, 29/ 133b; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 4'de İsmail kazasında zikredilmektedir. Bu defter 19 Şaban 1194/ M. 20 Ağustos 1780 tarihli olduğu için sadece karşılaştırmada kullanıldı çünkü 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı bölgedeki Tatar nüfusunun yapısı ve yaşadığı yerlerde büyük değişikliklere neden olmuştur, bu nedenle bu veriler sadece mukayese için kullanılmıştır.

⁷⁹⁷ KŞS, 48/17b; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 4 'de sadece Oduncu adıyla yine İsmail kazasında zikredilmektedir ve s. 4'de ayrıca Din Akay Kıpçak adında ve Evkaf-ı Haremeyn Defterleri içinde İsmail Geçidi'ne bağlı Dokuz Kıpçağı adında diğer bir köy daha zikredilmektedir, VGM, OA, Ev. Hmh.d. Defter No: 3991, s. 8, bu kayıt H. 1152/ M. 1739 tarihine aittir.

⁷⁹⁸ KŞS, 29/126b; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s.4'de İsmail kazasında zikredilmektedir; bunun dışında Halil Paşa Yurdu'nda Ormembedoğulları'ndan bir tane; s.1'de Akkırman'da kabilesi belirtilmeyen iki tane Kereyit köyü bulunmaktadır, s.2; Evkaf defterlerinde de bir tane köy

Kara Suvat köyü⁸⁰¹, karye-i Taşpınar⁸⁰² ve Can Akay köyü⁸⁰³, Akkirman'da Baymaklı Kongrat⁸⁰⁴, Azizli Kıpçak⁸⁰⁵, karye-i Baban⁸⁰⁶, karye-i Balaban⁸⁰⁷, karye-i Celayir karyesi⁸⁰⁸ ve karye-i Öteku⁸⁰⁹; Sarata kazasında Mangıt Orak Mirza köyü⁸¹⁰, Kongrat⁸¹¹ ve Kıpçak karyesi⁸¹², Tatar Pınarı'nda Çaplık Kongrat⁸¹³, karye-i Eski Keneges⁸¹⁴ ve Celayir karyesidir⁸¹⁵. Bunlarda yerleşim yeri belirtilmiş fakat hangi kabilenin alt grubu oldukları belirtilmemiştir. Ait olduğu kaza ya da kabile hakkında bilgi olmayanlar ise Dokuzlar Mehmed Mirza taifesi⁸¹⁶, Macaroğlu Keneges⁸¹⁷ ve Han Mirzaoğlu kabilesi⁸¹⁸dir.

Ormembedoğlu kabilesinin daha küçük parçası olarak sicillere geçenler ise Türkmen kabilesi⁸¹⁹, Yılanlı Türkmen⁸²⁰, Taraklı Nayman⁸²¹, karye-i Burlak⁸²²,

---

zikredilmektedir, VGM, OA, Ev. Hmh.d. Defter Nu: 3991, s. 8, bu kayıt H.1152/ M. 1739 tarihine aittir.

⁷⁹⁹ KŞS, 29/124b.

⁸⁰⁰ KŞS, 29/124b.

⁸⁰¹ KŞS, 29/133b.

⁸⁰² KŞS, 29/111a.

⁸⁰³ KŞS, 29/ 115a.

⁸⁰⁴ KŞS, 35/ 36b; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 1'de Ormembedoğulları'ndan olarak Boğdan arazisinde iki tane Baymaklı Halil Paşa Yurdu'nda da Kongrat isminde bir tane köy bulunmaktadır. 1710 tarihli ve Devlet Giray'a gönderilen bir nâme-i hümayûnda Halil Paşa Yurdu içinde yaşayan Kongrat kabilesinden bahsedildiği görülmektedir, BOA, NHD 6, s.196-197.

⁸⁰⁵ KŞS, 34/100a; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 2'de yine Akkirman'da sadece Kıpçak diye zikredilen köy olmalıdır.

⁸⁰⁶ KŞS, 29/ 110b.

⁸⁰⁷ KŞS, 29/111b.

⁸⁰⁸ KŞS, 29/ 110a.

⁸⁰⁹ KŞS, 14/5a.

⁸¹⁰ KŞS, 48/12a. TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 2'de Akkirman'da sadece Mangıt olarak zikredilen bir köy bulunmaktadır ayrıca yine aynı sayfada Oraklı olarak zikredilen bir köy bulunmaktadır ki bu iki köyden biri olabilir.

⁸¹¹ KŞS, 29/110a.

⁸¹² KŞS, 29/ 126b.

⁸¹³ KŞS, 29/ 114a.

⁸¹⁴ KŞS, 29/ 101a; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 2 ve s. 4'de İsmail kazasında bir tane Akkirman'da ise iki tane Keneges zikredilmektedir.

⁸¹⁵ KŞS, 48/15b.

⁸¹⁶ KŞS, 29/124b.

⁸¹⁷ KŞS, 29/ 133b.

⁸¹⁸ KŞS, 48/15b; Bıyık Han Muradoğlu kabilesi şeklinde okuyup Kili'de olduklarını ifade etmiştir ama Kili'de oldukları net değildir, Bıyık, a.g.e, s. 79, Bıyık tezinde 51 numaralı tablosunda Kırım Hanlığı'na bağlı Nogay kabilelerinin adlarını ve sicillerde bulunduğu yeri ifade etmiştir ki bu çalışmamızda bize büyük kolaylık sağlamıştır, Bıyık tarafından zikredilen kabilelerde Bıyık'ın çalışmasındaki sayfa numarasını belirttik, Bıyık, a.g.t, Tablo 51, s.79-81.

⁸¹⁹ KŞS, 49/78b; Bıyık, a.g.t, s. 79; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 1'de biri Halil Paşa Yurdu içinde Kara Türkman diye zikredilen köy olabilir. Bunun dışında 1710 yılına ait bir nâme-i hümayûnda da Türkman kabilesinden bahsedildiği görülmektedir, BOA, NHD 6, s. 196-197.

⁸²⁰ KŞS, 48/10a; Bıyık, a.g.t, s. 79.

Togalık uruğu⁸²³, Bey Mirza köyü⁸²⁴, karye-i Toma Türkmeni⁸²⁵, karye-i Taraklı⁸²⁶, Akkirman'da Kara Nayman karyesi⁸²⁷ yine Akkirman'da Cinak Mehmed Mirza cemaati⁸²⁸, Mirza Kasım Türkmanı⁸²⁹, Beş Kıpçak⁸³⁰, karye-i Kaz Ayaklı⁸³¹ ve karye-i Ukas Mirza köyü⁸³² ile Sultan Mirza taifesi⁸³³ alt gruplardır. Bunların yanı sıra Ormembedoğullarının yine mirzalarına göre Kelmembedoğlu ve Arslanoğlu alt kabileleleri olduğu da görülmektedir⁸³⁴.

Orakoğlu kabilesinin daha küçük parçası olarak sicillere geçenler ise Taraklı Keneges⁸³⁵, Nevruzeli Nogayları⁸³⁶, İsmail Geçidi'nde Bey Mirzaoğulları⁸³⁷, Kavşan'da Kenes karyesi⁸³⁸ karye-i Yeni Turan Keneges⁸³⁹, karye-i Orak Mirza⁸⁴⁰,

---

⁸²¹ KŞS, 48/12a; Bıyık, a.g.t, s. 79; BOA, Cevdet Maliye 18191 içinde Ormembedoğulları içinde Naymanlara ait karyeler bulunduğu belirtilmiştir, belge H. 6 Cemaziyelahir 1120/ M. 23 Ağustos 1708 tarihlidir; 1710 yılına ait diğer bir belgede de Halil Paşa Yurdu'ndaki Nogaylar içinde Naymanların ortaya çıkardığı bir asayiş sorunu hakkında bilgi verilmektedir ve Naymanlar'ı Halil Paşa Yurdu içinde göstermektedir, BOA, NHD 6, s. 196-197.

⁸²² KŞS, 29/115b; Bıyık Barlak okumuştur, Bıyık, a.g.t, s. 81; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s.4'de İsmail kazasında ve İsakçı'da Burlak adında iki köy bulunmaktadır.

⁸²³ KŞS, 29/111a; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 1'de Ormembedoğulları'ndan Halil Paşa Yurdu içinde Canbaz Togalık ve Kara Togalık diye zikredilen köylerden birisi olabilir. Ayrıca 1711 yılı için Halil Paşa Yurdu içinde bir Togalak köyü zikredilmektedir.

⁸²⁴ KŞS, 29/ 110b; Bıyık'ta sehven Orakoğlu kabilesi içinde gösterilmiştir, Bıyık, a.g.t, s. 80.

⁸²⁵ KŞS, 48/15b; Bıyık tarafından Tok Türkmeni olarak okunmuştur, Bıyık, a.g.t, s. 79; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 1'de Ormembedoğulları'ndan Halil Paşa Yurdu içinde Togma, diye zikredilen köy olabilir; Tarih-i Mehmed Giray'da geçen bir ifadeden hareketle Toma kelimesini köleden doğmuş olarak yorumlamak mümkündür, Mehmed Giray, a.g.e, s. 93.

⁸²⁶ KŞS, 48/16a; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s.1'de Ormbedoğullarına bağlı Boğdan arazisinde Taraklı isminde bir köy zikredilmektedir; Evkaf defterlerinde Ormembedoğlu kabilesine bağlı olarak zikredilen Taraklı Kozgöz adında bir karye bulunmaktadır, VGM, BOA, Ev. Hmh.d. Defter No: 3991, s. 4.

⁸²⁷ KŞS, 48/ 120b; Bıyık, a.g.t, s. 80; KŞS, 29/ 114a'da yeri belirtilmeyen Kara Nayman köyü ile bu köy aynı olmalıdır; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 1'de Halil Paşa Yurdu içinde Ormembedoğlu'ndan Kara Nayman köyü zikredilmektedir.

⁸²⁸ KŞS, 48/120b; Bıyık, a.g.t, s. 80

⁸²⁹ KŞS, 29/ 129a.

⁸³⁰ KŞS, 29/ 110a; Bıyık, a.g.t, s. 80; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 1'de Halil Paşa Yurdu içinde sadece Kıpçak olarak zikredilen köy olmalıdır.

⁸³¹ KŞS, 48/14a; Bıyık, a.g.t, s. 79; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 1'de biri Halil Paşa Yurdu içinde ve diğeri Boğdan arazisinde Ormembedoğulları'ndan iki tane Kaz Ayaklı isminde köy zikredilmektedir ayrıca 1728 yılına ait bir kayıt olan TD 860 s. 1'de Çayıt Deresi yakınında Kaz Ayaklı isimli bir Nogay Tatarı köyü bulunduğu belirtilmektedir.

⁸³² KŞS, 29/113b, Bıyık, a.g.t, s. 80.

⁸³³ KŞS, 29/110b.

⁸³⁴ BOA, Cevdet Hariciye 1509.

⁸³⁵ KŞS, 48/13a; Bıyık, a.g.t, s. 79; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 2'de Orakoğlu içinde sadece Taraklı olarak zikredilen bir kabile bulunmaktadır.

⁸³⁶ KŞS, 29/117b; KŞS, 55/26b ve Bıyık s. 80'de zikredilen Nevruzoğlu Nogayları ile aynı kabile olmalıdır diye düşünmekteyim, Bıyık, a.g.t, s. 80.

⁸³⁷ KŞS, 29/ 126b.

⁸³⁸ KŞS, 29/125a.

⁸³⁹ KŞS, 48/18b; Bıyık, a.g.t, s. 79.

karye-i Keneges⁸⁴¹, karye-i Abaklı⁸⁴², karye-i Ak Mehmed Mirzadır⁸⁴³, Küçük Mirza tevabii⁸⁴⁴, Akkirman'da Çuka karyesi⁸⁴⁵, Acı Lunka Deresinde karye-i i Bay Tugay⁸⁴⁶ ve Şeyhoğlu taifesi⁸⁴⁷ ile Çukur Ayaklı⁸⁴⁸ alt grupları bulunmaktadır⁸⁴⁹.

Mamayoğlu kabilesinin daha küçük parçası olarak sicillere geçenler ise Baymaklı karyesi⁸⁵⁰, Çaplık kazasında Celayirler⁸⁵¹, Kıpçak Nogayları⁸⁵² ve Türkmen⁸⁵³, Akkirman'da Mamayoğlu Kantemir Mirza⁸⁵⁴, ve karye-i Kongrat⁸⁵⁵ alt gruplarıdır.

Bu kabilelerin yanı sıra üçüncü bölümde belirttiğimiz üzere H. Evail-i Cemaziyelevvel 1107/ M. 8-17 Aralık 1695 tarihinden önce Sicivut kabilesi Akkirman yakınlarına gelerek yerleşmiştir. Ziraî üretim gerçekleştirmelerinden dolayı bu kabilenin büyük ihtimalle 1694 yılında Akkirman civarına yerleşmiş olmalıdır⁸⁵⁶. Bu incelediğimiz dönem içinde gerçekleşen son büyük kabile göçüdür.

Bunların dışında Osmanlı arşiv kayıtlarında Bucak havalisinde varlığına rastladığımız kabilelerden birisi de Merkit kabilesidir⁸⁵⁷. Ayrıca Osmanlı arşiv kayıtları ve Kırım şer'iye sicillerine dayanarak hem Ormembed hem Orakoğlu kabileleri içinde zikrettiğimiz Bey Mirzaoğulları kabilesini bazen bu iki kabile ile

---

⁸⁴⁰ KŞS, 29/127a.

⁸⁴¹ KŞS, 48/16a; KŞS, 29/ 87a.

⁸⁴² KŞS, 48/16a

⁸⁴³ KŞS, 48/19a; Bıyık, a.g.t, s. 79.

⁸⁴⁴ KŞS, 20/42b; Bıyık, a.g.t, s. 80.

⁸⁴⁵ KŞS, 64/80, Bıyık, a.g.t, s. 80

⁸⁴⁶ KŞS, 29/122 b; Bıyık sehven Kefe deresi olarak okumuştur, Bıyık, a.g.t, s. 81.

⁸⁴⁷ KŞS, 21/33b, Bıyık, a.g.t, s. 80. Nısf-ı Tamak'da olduğu belirtilmektedir.

⁸⁴⁸ KŞS, 29/124b.

⁸⁴⁹ TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 2'de Orakoğlu içinde bunların dışında bir de Sadaklı isminde köy zikredilmektedir.

⁸⁵⁰ KŞS, 48/12b; Bıyık, a.g.t, s. 79. Dikkat çekici bir şekilde TD 860, s.1'de Manatav Baymaklısı ve Büyük Baymaklı adlı iki köyün Halil Paşa Yurdu içinde zikredildiği görülmektedir.

⁸⁵¹ KŞS, 29/113b; Bıyık, a.g.t, s. 81.

⁸⁵² KŞS, 29/ 127b.

⁸⁵³ KŞS, 29/123b.

⁸⁵⁴ KŞS, 64/65b; Bıyık sehven Muhayyoğlu Kantemir Mirza kabilesi olarak okumuştur, Bıyık, a.g.t, s. 80; Mamayoğlu ismi altında Küçük Mamaylı ve Mirzaca Mamaylısı adında iki tane Mamay isimli alt grup kabile bulunmaktadır, BOA, MAD 8488, Sayfa: 72.

⁸⁵⁵ KŞS, 48/17b; Bıyık, a.g.t, s. 79.

⁸⁵⁶ BOA, MD 106, Sayfa: 362, Hüküm: 1388; BOA, MD 108, Sayfa: 24, Hüküm: 82; Sayfa: 25, Hüküm: 83; Sayfa: 147, Hüküm: 642; Sayfa: 149, Hüküm: 643

⁸⁵⁷ BOA, MD 97, Sayfa:2, Hüküm: 5; TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s. 4'de İsmail kazasında zikredilmektedir.

birlikte bazen de ayrı bir kabile olarak zikretmektedir⁸⁵⁸. Osmanlı arşiv kayıtlarında karşılaştığımız diğer kabileler ise Gazi Giray isyanından sonra Kırım'a sürülmeleri bahsiyle zikredilen Kan Mirzaoğlu ve Gazioğlu kabileleridir⁸⁵⁹. Bu kabilelerin Orak-Mamay yani Küçük Nogaylardan olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Umdet'üt Tevarih'te Kırım'a sürülenlerin Orak-Mamayoğlu kabileleri olduğu belirtilmektedir⁸⁶⁰.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğünde Kuyûd-u Kadîme Arşivi'nde Vakf-ı Cedid defterleri içinde zikrettiğimiz defterde bu alt kabile gruplarının dışında Kıyat, Kalpak, Kuşçı ve Kuş Tamgalı köyleri bulunmaktadır⁸⁶¹.

Bucak havalisindeki Tatar nüfusa bakıldığında hem Büyük hem de Küçük Nogayları oluşturan Orakoğlu, Mamayoğlu, Ormembedoğlu, Bey Mirzaoğlu gibi kabileler dikkatimizi çekmektedir. Bununla birlikte bu kabile isimlerinin etnik alt yapı çözümlemelerinde doğrudan kullanılamayacağı açıktır. Trepavlov'un Nogay Ordası ile ilgili eserinde Büyük ve Küçük Nogay Ordası ifadesinin soyut terimler olduğunu ve kabile birliklerini ifade ettiğini belirtmesi buna örnektir⁸⁶². Büyük ve Küçük Nogay gibi Orakoğlu, Ormembedoğlu isimleri de soyut tanımlamalardır. Örneğin Küçük Nogayların iki temel kurucusu vardır. Bunlar Gazi Bin Urak ve Mamay'ın oğlu Yahşı Saat Mirza'dır. Bunların Orakoğlu ve Mamayoğlu kabilelerine isimlerini verdikleri görülmektedir⁸⁶³. Bu nedenle çözümleme yapılırken Kırım Şer'ie Sicilleri ve Osmanlı belgelerinde alt grup olarak verdiğimiz ve etnik temel ifade ettiğini düşündüğümüz kabile ve oymak isimlerinden hareket edilecektir.

Zikrettiğimiz alt grup topluluklar arasında yedişer köy sayısına sahip Kıpçak ve Keneges köyleri dikkat çekmektedir. Bunlardan sonra beş adet köy sayısı ile Türkmenler ikinci sıradadır. Kongrat'ların dört ve Celayir'lerin üç köyü, Mangıt ve Naymanlar'ın ikişer köyü, Burlak, Kara Evli, Kereyit, Merkit ve Sicivut ismi taşıyan

⁸⁵⁸ BOA, MD 106, Sayfa: 196, Hüküm: 754; Sayfa: 215-216, Hüküm: 810; Abdulgaffar Kırımî, Bey Mirzaoğulları kabilesinin Orakoğlu kabilesinin bir aşireti olduğunu ifade eder, Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 135.

⁸⁵⁹ BOA, MD 111, Sayfa: 536 Hüküm: 1875.

⁸⁶⁰ Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 137.

⁸⁶¹ TKGM Arşivi, Vakf-ı Cedit 162, s.1-4; bu köylerden Kuş Tamgalı BOA TD 860 s.1'de karşımıza çıkar.

⁸⁶² Trepavlov, *İstoria*, s. 434.

⁸⁶³ Togan, *Türkeli*, s.142-143; Gazi bin Urak 1560'lı yılların başında Küçük Nogay Ordası'nın başında olup Devlet Giray Han ile iyi ilişkiler kurmuştur, Trepavlov, *İstoria*, s. 308, Trepavlov, "Malaya", a.g.i.a.

ise birer köy bulunmaktadır. Bunlardan Kıpçak, Türkmenler ve Kara Evliler'in doğrudan Türk kabileleri olduğu açıktır. Keneges, Kongrat, Mangıt, Nayman, Kereyit, Sicivut, Merkit ve Celayir kabileleri ise köken itibariyle zamanla Türkleşen Moğol kabileleridir⁸⁶⁴. Bu kabileler zamanla Tatar ismi altında tanınmış ve Türkleşmişlerdir. Türkleşme sürecinde hiç kuşkusuz başta Kıpçaklar olmak üzere Türk toplumlarının sayıca üstünlüğü büyük rol oynamıştır⁸⁶⁵.

İsimlerini zikrettiğimiz kabileler arasında Türkmenler'in varlığı ve özellikle Ormembedoğlu kabilesi içindeki sahip oldukları dört köy dikkat çekicidir ve Kıpçaklardan sonra Karadeniz'in kuzeyindeki Moğol grupların Türkleşmesinde önemli rol oynadıklarını göstermektedir. Ormembedoğlu içinde dört, Küçük Nogayları oluşturan Orak-Mamayoğlu kabileleri içinde bir tane Türkmen kabilesinin oluşu da Küçük Nogayların 1550'li yıllarda Büyük Orda'dan koparak Azak çevresine gelişi ile ilgili olmalıdır⁸⁶⁶. Daha önce zikrettiğimiz üzere Ormembedoğulları 1630'lu yıllara kadar Türkmen coğrafyasına daha yakın coğrafi çevrede bulunmuşlardır.

Bucak havalisinde sakin olan Tatar grupların etnik alt yapısına dair verdiğimiz bu bilgileri Kırım'da sakin olan Tatar toplulukları ile mukayese ettiğimiz zaman her iki bölgede sakin Tatar toplumların etnik alt yapısının hemen hemen aynı olduğu görülür. Bucak havalisinde olduğu gibi Kırım yarımadasında da Kıpçaklar hem Kırım siyasi tarihinde hem de çok sayıda yer adında karşımıza çıkmaktadırlar⁸⁶⁷. Mangıtlar ise Sahib Giray Han devriyle birlikte Kırım siyasetinde

⁸⁶⁴ Keneges, Kongrat, Mangıt, Nayman, Seycut, Kereyit kabilelerin Moğol olduğu belirtilmiştir, Kafalı, "Cuci Ulusu", s. 99-110, Kafalı'nın zikretmediği Celayir kabilesinin Moğol kökenli olduğu fakat Türkistan ve Kıpçakların arasındaki Celayirlerin kısa zamanda Türkleştiği belirtilmiştir, Mükrimin Halil Yınanç, "Celayir", *İA*, C.3, s. 64-65; Bu Moğol topluluklarının erken dönemlerde bile çok sayıda Türk unsuru bünyesinde barındırdığı hatta Kereyit ve Naymanların en azından yönetici tabakasının Türk kökenli olabileceği yönünde iddialar mevcuttur, Golden, a.g.e, s. 236-237.

⁸⁶⁵ Kafalı, "Cuci Ulusu", s. 100; Alpargu, a.g.e, s. 31.

⁸⁶⁶ Kurat, *Karadeniz*, s. 282; Trepavlov, "Malaya", a.g.i.a, Pre-Kafkas stepleri diye belirtir; Koçekaev, a.g.e, s. 104-105; Alpargu, a.g.e, s. 59.

⁸⁶⁷ Seyyid Muhammed Rıza'da Sahib Giray devrine kadar Şirin, Barın, Argın kabileleri ile birlikte dört karaçi kabilesinden biri iken Sicivut ve Mansurların gelişinden sonra bu konumunu kaybettiğini belirtmiştir, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 47b/s. 93; Remmal Hoca'nın Tarih-i Sahib Giray'ında Kıpçak kabilesinin birkaç yerde zikredilmektedir, Remmal Hoca, a.g.e, s. 27, 73, 112; Tarih-i Mehmed Giray'da da zikredilir, Mehmed Giray, a.g.e, s. 8; Kırım yarımadasında Kıpçak adını taşıyan yer adları Kefe, Gözleve ve Karasu'da karşımıza çıkmaktadır, bkz., Henryk Jankowski, *A Historical-Etymological Dictionary of Pre-Russian Habitation Names of the Crimea (Handbook of Oriental Studies/Handbuch Der Orientalistik)*, Brill, Academic Publishers 2006, s. 913-918; bunun yanı sıra Ömer Bıyık tezinde Kırım Hanlığı'nda kazalarda mevcut olan köylerin isimlerini yazmıştır ki

etkili olmaya başlamışlardır. Bunun yanı sıra Kırım yarımadasında Mangıtlar hem kaza hem de köy adlarında karşımıza çıkmaktadır⁸⁶⁸. Bucak havalisinde Kıpçakla birlikte yer adlarında en fazla geçen isimlerden olan Keneges'e ilginç bir şekilde siyasi tarihlerde rastlayamamamıza rağmen yer adlarında rastlarız⁸⁶⁹. Kereyit kabilesinin izine Gözleve'nin Celayir bölümünde rastlarız⁸⁷⁰. Bucak havalisinde iki köyün isminde rastladığımız Kongrat kabile ismine Kırım'da çok sayıda yer adında rastlarız⁸⁷¹.

Celayir kabilesini Jankowski Gözleve ve Akmesicid'de, Bıyık Karasu kazasına bağlı kazalar içerisinde zikreder⁸⁷². Bucak havalisinde dört köyde karşımıza çıkan Türkmen kabilesini Jankowski Kefe'de, Bıyık Karasu ve Küçük Karasu'da dört tane köyün ismi olarak belirtir⁸⁷³. Bucak havalisinde Taraklı Nayman ve Kara Nayman şeklinde karşımıza çıkan Nayman kabile ismini Jankowski Kefe, Gözleve, Or Kapısı civarında çok sayıda köy adında, Bıyık Argın, Çeterlik, Dip Çongar, Karadil, Nısf-ı Tamak, Abrat kazalarına bağlı köyler içerisinde zikretmektedir⁸⁷⁴. Benzer şekilde Bucak havalisinde gördüğümüz Kıyat, Merkit ve Sicivut kabilelerinin isimlerini taşıyan yer adlarına Kırım'da da rastlarız⁸⁷⁵.

Jankowski'nin çalışmasıyla birlikte mukayese için çok faydalı olmuştur. Belirtmemiz gerekir ki Bıyık'ın çalışması işgal öncesi döneme ait bilgileri içerdiği için daha önemlidir. Bıyık'ın çalışmasında Kıpçak isimli köy adlarına Mangup, Küçük Karasu, Ak Mesicid, Dip Tarhan, Boynak, Eski Kırım, Mangıt, Şeyheli, Zaviye Kıpçak kazalarında rastlamaktayız sonuncu kazanın ismi bile Kıpçak'lardan gelmektedir, Bıyık, a.g.t, s. 22, 47, 48, 49, 53, 54, 58, 62, 68, 71.

⁸⁶⁸ Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 47b/s. 93; Hacı Mehmed Senai, a.g.e, s. 7; Mehmed Giray, a.g.e, s. 8; Abdulgaffar Kırımı, a.g.e, s. 193-194; Remmal Hoca, a.g.e, s. 27-112; Kırım'da Mangıt isimli yer adları için, Jankowski, a.g.e, s. 695-697; Bıyık, öncelikle Mangıt isimli bir kazası bulunduğunu ortaya koyar, Çeterlik, Karasu, Mangıt ve Arbat kazalarında Mangıt isimli yer adlarına rastlanmaktadır, Bıyık, a.g.t, s. 47, 48, 55, 56, 62, 66.

⁸⁶⁹ Jankowski, Gözleve ve Ak Mollada s. 597-598, 1105; Bıyık, Dip Tarhan, Orta Kerş, Gözleve, Abrat ve Taşlı Bulga'ya bağlı köyler içerisinde zikreder, Bıyık, a.g.t, s. 24, 53, 60, 66, 70,

⁸⁷⁰ Jankowski, a.g.e, s. 603-604.

⁸⁷¹ Jankowski, Kırım'da en sık rastlanan isimlerden biri olduğunu belirtir, Kefe, Akmesicid ve Gözleve'de zikreder, Jankowski, a.g.e, s.876-878, 190-191; Bıyık, Kerş, Küçük Karasu, Akmesicid, Argın, Dip Tarhan, Boynak, Gözleve, Karadil, Sakala, Samarcık, Şeyheli, Şirin, Taşlı Bulga kazalarına bağlı köyler içinde zikreder, Bıyık, a.g.t, s. 24, 48, 49,51, 53,54, 60, 67-70.

⁸⁷² Jankowski, a.g.e, s. 519-520, Bıyık, a.g.t, s. 47.

⁸⁷³ Jankowski, a.g.e, s. 266-267, 247-248.

⁸⁷⁴ Jankowski, a.g.e, s. 729-732, 815; Bıyık, a.g.t, s. 49, 51, 55, 56, 60, 65, 66.

⁸⁷⁵ Kıyat yer adını Jankowski Or Kapısı ve Kefe havalisinde, Jankowski, a.g.e, s. 905-911 zikreder, Bıyık'ın çalışmasında Karasu Tamak, Akmesicid, Burulca, Orta Çongar, Ferahkirman, Mangıt ve Salır kazalarında zikreder, Bıyık, a.g.t, s. 48-50, 55, 57, 59, 62, 65; Merkit yer adına Jankowski Gözleve'de, Bıyık, Şeyheli'ne bağlı kazalar içinde Merkit ve Altıncı Merkit şekliyle zikrederler, Jankowski, a.g.e, s. 814, Bıyık, a.g.t, s. 68; Sicivut yer adını Jankowski Kefe ve Gözleve havalisinde, Bıyık Karasu ve Taşlı Dere kazaları içinde zikretmektedir, Bıyık, a.g.t, s. 47-69, Jankowski, s. 969-972. Siyasi tarihle ilgili metinlerde Sicivut kabilesinin Kırım'da etkili olan dört büyük kabile arasında zikredildiği

Bu verileri bir arada değerlendirdiğimizde çalışmamızın başında Nogayları Tatar etnik yapısı içinde değerlendirmemizin doğru olduğu görülmektedir⁸⁷⁶. Ayrıca farklı Türk kabilelerinin isimlerinin hem Kırım'da hem de Bucak havalisinde özellikle Nogay Ordaları'ndan kopup gelen gruplarda karşımıza çıkması, Türk toplulukların mekânsal ve siyasi hareketliliğini göstermesi açısından önemlidir.

2. BUCAK TATARLARI VE YERLEŞİK HAYAT

Bucak Tatarları tarihi hakkında belirtilmesi gereken noktalardan birisi de yerleşik mi yoksa göçebe mi oldukları ya da ne zaman yerleşik hayata geçtikleridir. Trepavlov gibi Nogay tarihinin önde gelen uzmanlarından biri Bucak Tatarları'nın göçebe uluslar halinde yaşadığını belirtmektedir⁸⁷⁷. Bununla birlikte 1550-1600 yılları arasındaki döneme baktığımızda Bucak havalisine göç eden Tatarların kısa sürede yerleşik hayata geçip tarımsal üretim yaptıkları görülmektedir. Bunun en önemli delili tahrir defterlerine dayalı olarak Akkirman ve Kili'de tespit ettiğimiz altmış yedi köy ve yirmi dokuz çiftliktir⁸⁷⁸.

1600-1665 yılları arasına baktığımızda da göçle gelen kitlelerin hızlı bir şekilde yerleşik hayata geçtiği görülmektedir. Bu konuda Katip Çelebi'de İnayet Giray Han'ın Kantemir Mirza'ya karşı seferi anlatılırken “*Kantemür'e tâbi olan Tatar karyelerini kaldırıp Kırım'a iletdi*”⁸⁷⁹ şeklinde bir ifade kullanmaktadır. İfadede karye sözünün kullanılması Kantemir Mirza'ya bağlı olan Mansuroğulları'nın yerleşik hayata geçtiğini göstermektedir⁸⁸⁰. Bununla birlikte Beuplan'ın 1630'lı yılların sonuna doğru Bucak havalisinde bulunan Tatarlar için “...*Bucak Akkirman ve Kili arasında yer alan yaklaşık 12 league uzunluğunda ve 5-6 league genişliğindedir. Burası Hana ya da sultana bağlı olmayan isyankar Tatarların sığınağıdır. Burada 80-90 köy vardır... 4000-5000 Tatardan fazla olmazlar... Bununla birlikte sınırlarda ve vahşi bölgelerde sürekli etkindirler. Köyleri ve evleri taşınabilir olup evleri Fransa'daki*

---

görülmektedir, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 47b/s. 93, 63b/s. 126; Hacı Mehmed Senai, a.g.e, s. 7; Abdulgaffar Kırımî, a.g.e, s. 193-194.

⁸⁷⁶ 1692 tarihine ait bir Osmanlı belgesinde kullanılan “...*kabail-i Tatardan Nogaylu taifesi*” ifadesi bu duruma çok güzel bir şekilde işaret etmektedir, BOA, NHD 5, s. 127.

⁸⁷⁷ Trepavlov, *İstoria*, s. 449.

⁸⁷⁸ I. Bölüm'e bkz.

⁸⁷⁹ Katip Çelebi, a.g.e, vr. 238a-238b/ s. 874.

⁸⁸⁰ Ostapchuk'da Mehmed Giray Han'ın Kantemir Mirza'ya karşı 1623 yılında gerçekleştirdiği seferde Tatarlara ait evlerin ve kulubelerin yakıldığından bahseder ki İnayet Giray'ın seferinden çok önce yerleşik hayata geçerek köyler kurduklarını doğrular, Ostapchuk, a.g.e, s. 57.

koyun çobanlarının ki gibi iki tekerin üzerindedir. Bir vadideki tüm otlak hayvanlar tarafından tüketilince kamplarını bozarak başka yere giderler” ifadelerini kullandığını bilmekteyiz⁸⁸¹.

Beuplan’da Katip Çelebi gibi Bucak havalisindeki Tatarların köyleri olduğunu doğrulamaktadır. Fakat Beuplan bir otlaktan diğerine de göç ettiklerini söylemektedir ve nüfus için 4000-5000 binden fazla olamayacaklarını söylemektedir ki biz 1550-1600 arasındaki tahrir defterlerinden hareketle en az 2664 kişilik bir Tatar nüfus bulunduğunu ve bunların köylerde yaşadığını ortaya koymuştuk. Bu verileri biraya getirince yerleşik hayata geçişin gerçekleştiği fakat küçük gruplar halinde göçebe hayatı devam ettirenlerin de olduğu görülmektedir.

1665’ten sonra Halil Paşa Yurdu’na iskân edilen Orak-Mamayoğlu ve Ormembedoğlu kabilelerinin ise köyler kurduklarını⁸⁸² ve kısa zamanda önemli miktarda tarımsal üretim gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır⁸⁸³. Evliya Çelebi yerleşik hayata geçişi “...*Noğayîler arabaların kırıp be-dürüstî re’âyâ oldukların Hân istimâ ...*”⁸⁸⁴ şeklinde ifade eder. Göçebe hayatın en önemli simgesi olarak görülen arabaların kırılmasına Evliya tarafından yapılan vurgu dikkat çekicidir⁸⁸⁵. Daha geç bir dönemde İnciyan Bucak Tatarları’nın kısmen göçebe kısmen yerleşik olduklarını belirtmektedir⁸⁸⁶.

Sonuç olarak 1550-1700 yılları arasında Bucak bölgesine gelen Tatarların yaşadıkları sürgün, çatışma ve Kazak saldırıları gibi olaylara rağmen kısa sürede yerleşik hayata geçtiklerini, önemli sayılabilecek ölçüde tarımsal üretim gerçekleştirdiklerini söylemek mümkündür.

---

⁸⁸¹ Beuplan, a.g.e, s. 35-36.

⁸⁸² IV. Bölüm’deki köy adlarına bkz.

⁸⁸³ 1680 yılında sadece Bucak Tatarları 14000 kilelik bir hıntayı Kamanîçe kalesine göndermeleri, 1695 yılında Orakoğlu ve Ormembedoğlu kabilerinin 42500 kilelik bir zahire gönderebilecek güçte olmaları yerleşik hayatta olduklarının en büyük kanıtıdır, BOA, MD 106, Sayfa: 39, Hüküm: 92; BOA MD 97 Sayfa: 31 Hüküm: 146.

⁸⁸⁴ Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 265.

⁸⁸⁵ Yerleşik hayata geçişi arabaların kırılmasıyla sembolize edilmesine Es-seb’üs Seyyar’da Sahib Giray devri için karşımıza çıkmaktadır, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr. 46b-47a/s. 91-92.

⁸⁸⁶ İnciyan, a.g.e, s. 111.

3. BUCAK TATARLARI'NIN EKONOMİK YAPISI

3.1. BUCAK TATARLARI'NDA TARIMSAL ÜRETİM VE HAYVANCILIK

Bartınlı İbrahim Hakkı “*Bucak ... otuzaltı mil tulı onsekiz mil arzla şarken Karadeniz ve şimâlen nehr i Turla ve cenûben Tuna ve garben Boğdan ile memdûd bir düz sahrayı mahsûldardır ki*”⁸⁸⁷ ve Ebubekir Dımışki “*Hala Bucak tabir iderler. ... Bu vilâyetin toprağı münbiddir. Mahsûlu hesâba gelmez. Bu vilâyetin mevki’ düz yerdedir...*”⁸⁸⁸ ifadeleriyle Bucak bölgesinin verimli düz bir arazi olduğunu ortaya koymuşlardır. Bartınlı Bucak bölgesindeki Tatarların develerle çift sürdüklerini, buğday ve arpanın çokça üretildiğini, bu üretilen arpanın ve buğdayın deve arabaları ile Kili, İsmail ve Akkirman gibi yakın şehirlere götürülerek satıldığını belirtir ve Bucak’da üretilen Arnavut buğdayının kalitesine ve çokluğuna değinir⁸⁸⁹.

1550-1600 yılları arasında buğday, arpa, darı, çavdar, yulaf, keten, kendir, mercimek, bakla gibi tarım ürünlerinin Bucak bölgesindeki Tatar köylerinde üretildiğini görmekteyiz⁸⁹⁰. Bu üretimin daha sonraki yıllarda da aynı şekilde devam ettiği düşünülebilir. Bucak Tatarlarının Orakoğlu ve Ormembedolu gibi kabilelerinin de katılımından sonraki üretimine ait çeşitli veriler bulunmaktadır. 1680 yılının Mayıs ayına ait bir kayda göre sadece Bucak Tatarlarının (1665-1666 göçüne kadar Bucak havalisinde oluşan Tatar topluluğu kastedilmektedir) üretim fazlası olarak Kamanîçe kalesine gönderecekleri buğday miktarı 14.000 İstanbul kilesidir⁸⁹¹.

1695 yılında Orakoğlu, Ormembedoğlu ve Sicivut kabilesinden Kamanîçe kalesi için zahire göndermeleri emredilmiştir. Bu emre göre Orakoğlu kabilesinin 17000 kile, Ormembedoğlu kabilesinin 10500 kile ve Sicivut kabilesinin 2500 kile buğday göndermeleri emredilmiştir⁸⁹².

⁸⁸⁷ Bartınlı İbrahim Hakkı, a.g.e, vr. 279a.

⁸⁸⁸ Ebubekir Dımışki, a.g.e, vr. 392b.

⁸⁸⁹ Bartınlı bu bilgileri Bucak Tatarları başlığı altında verir, biz belirtilmese de bu bilgilerde özellikle Orakoğlu ve Ormembedoğlu kabilelerinin zikredildiğini düşünmekteyiz, Bartınlı, a.g.e, vr. 279a-279b.

⁸⁹⁰ Tarımsal üretim için ilk bölümde zikrettiğimiz 701 ve 542 numaralı tahrir defterlerine bkz. Işık ise 701 numaralı deftere göre tarımsal üretimin miktarlarını ortaya koymaktadır, Işık, a.g.t, s. 71-74 arasındaki 31 numaralı tabloya bkz.

⁸⁹¹ BOA, MD 97, Sayfa: 31, Hüküm: 146.

⁸⁹² BOA, MD 106, Sayfa: 362, Hüküm: 1388; MD 108, Sayfa: 24, Hüküm: 82.

1701 yılına ait diğer bir kayıtda ise “*An mahsûlat ı tâife-yi Tatarân-ı kabile-i Ormembed ve Tatarân-ı Nogaylu kabile-i Orakoğlu*” başlığı altında Tatarlara ait verilen üretim değerleri şu şekildedir⁸⁹³:

<i>Hinta</i> (<i>Buğday</i>)	<i>Mahsûlât-ı Tatarân-ı kabile-i Ormembed</i>	1613
	<i>Mahsûlât-ı Tatarân-ı kabile-i Orakoğlu</i>	241 kile
		1854
	<i>Kile-i İstanbulî</i>	14832
<i>Şaîr</i> (<i>Arpa</i>)	<i>Mahsûlât-ı Tatarân-ı kabile-i Ormembed</i>	945
	<i>Mahsûlât-ı Tatarân-ı kabile-i Orakoğlu</i>	106
		1051
	<i>Kile-i İstanbulî</i>	8408
<i>Erzen</i> (<i>Darı</i>)	<i>Mahsûlât-ı Tatarân-ı kabile-i Ormembed</i>	1777
	<i>Mahsûlât-ı Tatarân-ı kabil- i Orakoğlu</i>	415
		2192
	<i>Kile-i İstanbulî</i>	17736’.

Erzene ait verdiğimiz toplam rakamın 17536 olması gerekir. Çünkü diğer veriler incelediğinde bölgedeki bir kilenin sekiz İstanbul kilesine denk geldiği görülmektedir. Bunun yanı sıra bu alınan miktarlar üretimin öşrüdür, öşrü sekizde bir olarak düşünürsek, Bucak bölgesinde gerçekleştirilen hinta (buğday) üretimi İstanbul kilesi ile 14832 kiledir, şaîr (arpa) üretimi İstanbul kilesi ile 8408 kiledir, erzen (darı) İstanbul kilesi ile 17536 kilesidir. Bucak Tatarları’nın büyük ölçekli tarımsal üretim gerçekleştirmelerine rağmen en azından Kili, İsmail Geçidi, Tulca’daki Tatarların değirmenlerinin olmadığı görülmektedir⁸⁹⁴. İnalçık’ın İstanbul kilesi için verdiği

⁸⁹³ BOA, MAD 101146, Sayfa: 53.

⁸⁹⁴ BOA, MAD 8466, Sayfa: 21; Bu belge 21 H. Şaban 1108/ M. 15 Mart 1697.

değerler ile hesap edersek⁸⁹⁵ Bucak bölgesinde günümüz değerleri 355968 kg buğday, 201792 kg arpa ve 420864 kg darı üretildiği görülmektedir.

Bucak Tatarları tarımsal üretimlerinin yanı sıra hayvancılık faaliyetleri ile dikkati çekmektedirler. 1550-1600 yılları arasına ait tahrir defterlerinde köylerden alındığı belirtilen resm-i ağıl ve kışlak vergileri bunun kanıtıdır. Bunun yanı sıra yine tahrir defterleri Bucak bölgesinde arıcılık yapıldığını da ortaya koymaktadır⁸⁹⁶.

Bartınlı, Bucak Tatarları için “*her birinin nice bin koyun ve sığır ve çılğı dedikleri hergele ve kısırak ve iki hörgüçlü develeri bî- hudud kıyas olup*” ifadelerini kullanarak çok sayıda koyun, sığır, at ve deveye sahip olduklarını ortaya koyar⁸⁹⁷. Bu hayvan sürülerine Lehistan ve Kazak kaynaklı gerçekleşen saldırılar bunların ekonomik önemini ortaya koymaktadır⁸⁹⁸. 1622 yılında Lehistan kuvvetleri ve Kazakların Bucak Tatarları’na ait at sürülerini çalması üzerine Kantemir Mirza Lehistan’daki Pokutya arazisini vurmuştur⁸⁹⁹. Kırım Şer’iyye Sicillerinde de Bucak havalisinde yaşanan at hırsızlığı ve kayıp at davalarına rastlanmaktadır⁹⁰⁰.

Bartınlı, H. 1134/ M. 1721-1722 yılı itibariyle Bucak Tatarları’nın koyun sürülerinden sağlanan yapağının bir vukiyyesinin (okka) bir kuruş olduğunu ifade etmiş ve Bucak Tatarları’nın Lehistan tarafına da yapağı satmaya başlamaları ile birlikte fiyatların arttığını belirtmiştir⁹⁰¹. Bartınlıya göre Bucak Tatarları tarafından üretilen süt, yoğurt ve yağ İstanbul’da bile satılmaktadır. Bu ürünleri Tatarların ya kendilerinin götürüp sattıklarını ya da önce “*Kırcı*” denilen Akkirman, Kili ve İsmail Geçidi’nden gelen Müslüman ya da Ermeni tüccar tarafından Tatarlardan satın alındığını, bunlarında “*bazırgan*” denilen daha büyük alıcılara sattığını, bazırganlarında satın aldıkları ürünleri destiler ya da tulumlarla İstanbul’a götürüp

⁸⁹⁵ İncalcık’ın 1500 yılında İstanbul kilesi için verdiği 24.215 kg değerini 24 kg üzerinden hesaplama yapılmıştır, İncalcık, a.g.e, s. 444.

⁸⁹⁶ I. Bölümde 701 ve 542 numaralı tahrir defterlerine dayanarak Tatar köyleri olarak belirttiğimiz köylerin dipnotlarına bkz., ayrıca BOA KK 3954, s. 1-4; BOA KK 3959, s. 4-9. Bu defterler Kili ve Akkirman’a ait olan adet-i ağnam, resm-i ağıl vergi gelirlerini ortaya koyan defterlerdir; Evliya Çelebi Bucak’tan İstanbul’a bal satıldığını belirtir, Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 64

⁸⁹⁷ Bartınlı, a.g.e. vr. 279a-279b; Nogaylarda, at, koyun ve deve yetiştiriciliği için bkz., Alpargu, a.g.e, s. 187-195.

⁸⁹⁸ Abrahamowicz, *Katalog Dokumentov*, Belge: 132, s. 132; Belge: 154, s.154; Lassota, a.g.e, Appendices, No. 1, “Concerning The Cossacks”, Martin Bielski, s. 112-114;

⁸⁹⁹ Ostapchuk, a.g.e, s. 34.

⁹⁰⁰ KŞS, 21/7b, 29/113b, 29/ 114b, 29/126b, 48/12a, 48/12b, 48/13b, 48/16b vb.

⁹⁰¹ Bartınlı, a.g.e, vr. 279b; İncalcık’a göre bir vukiyye standart olarak 1.282 kg’dır, İncalcık, a.g.e, s. 446.

sattıklarını belirtmektedir. Bartınlı, Bucak Tatarları tarafından üretilen yoğurtların çok güzel olduğunu, kovalarla satıldığını ve on vukiyyesinin bir kuruş olduğunu ifade etmiştir, koyun ve sığırların tezeklerinin de samanla karıştırılarak kışın ısınmada kullanıldığını da eklemiştir⁹⁰². Kırçıyan denilen tüccar topluluğu için belgelerde “...*Nogaylı Tatarı tâifesi hudûdu dahilinde kabâil-i mezbûre içinde oturup arabalar ile baz’ı eşya nakl ve ticaret eyledikleri... Bu kulları Bucak içinde Halil Paşa Yurdu Tatarı kuralarında kâr u kesb eden Acem ve Ermeni kullarından...*”⁹⁰³ ifadeleri kullanılmaktadır ki bu tüccarların Bucak havalisinde Halil Paşa Yurdu içinde ikamet edip ticaret yaptıklarını ortaya koymaktadır.

Bucak Tatarları’nın Boğdan reayasından adam kiralayarak sürülerini baktırdıkları da görülmektedir. Örneğin Orakoğlu kabilesinden Taraklı Kenges köyünden Akay Geldi, Andre oğlu Vasili’yle 146 koyununa ücretle bakması için antlaşmış fakat Vasili sadece 14 koyunu geri getirmiş diğerlerinin ölümüne neden olmuştur. Bunun üzerine Akay Geldi dava açarak zararının tazmin edilmesini istemiştir⁹⁰⁴.

Bartınlı’dan dayanarak ifade ettiğimiz üzere Bucak havalisindeki Tatarların Lehistan ile ekonomik ilişkileri olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Boğdan köylüsü de Bucak Tatarları için çalışmıştır. Andre oğlu Vasili’nin çobanlık hikayesinde olduğu gibi çobanlık yapmasının yanı sıra işçi ve demircilik gibi alanlarda da Bucak Tatarları için çalışmışlardır⁹⁰⁵. Ayrıca Bucak Tatarlarının kereste ihtiyacını da Boğdanlılar’a ait araziden karşıladığı ve zaman zaman iki taraf arasında bu nedenle karışıklıklar ve sıkıntılar da yaşandığı görülmektedir⁹⁰⁶.

3. 2. BUCAK TATARLARI’NDA ÇATIŞMA EKONOMİSİ

Bucak Tatarları’nın ekonomik hayatında komşu topluluklar ve ülkelere gerçekleştirdikleri saldırılarda elde ettikleri esir ve malları satarak önemli gelir elde

⁹⁰² Bartınlı, a.g.e, vr. 279b; Evliya Çelebi’de İstanbul’a yağın Bucak havalisinden gittiğini belirtmektedir ki Bartınlı’nın verdiği bilgileri doğrulamaktadır, Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 64; Bartınlı Bucak havalisinden İstanbul’ giden hayvansal ürünler arasında sütü de saymakla birlikte bunun o dönemin şartları içinde olası olmadığı açıktır.

⁹⁰³ BOA, Cevdet Maliye 1608. Bu belgede kırçıyan taifesinin alım satımları hakkında rüsumat defterlerinin tutulduğunu ve alınan vergilerin Kili nezareti mukataasına dahil oldu da anlaşılmaktadır. Belge H. 3 Şevval 1145/ M. 19 Mart 1733 tarihli.

⁹⁰⁴ KŞS, 48/13a.

⁹⁰⁵ BOA, MAD 10146, s. 52.

⁹⁰⁶ Dimitri Kantemir, *Osmanlı*, C.2, s. 296.

ettikleri görülmektedir. Beuplan gibi yabancı⁹⁰⁷, Mehmed Raşid Efendi⁹⁰⁸ ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa⁹⁰⁹ gibi yerli gözlemciler bu duruma dikkat çekmişlerdir.

Bu saldırıların iki türlü olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki organize ve büyük çaplı, çok sayıda Tatarın Mirza, Kalgay, Osmanlı Sancak Beyi gibi liderlerin emri altında gerçekleştirdiği saldırılardır. İkinci tip saldırılar ise Tatarlar tarafından “Beş Baş”⁹¹⁰ tabir edilen ve sayıca küçük grupların gerçekleştirdiği saldırılardır.

1550-1600 yılları arasına baktığımızda özellikle Lehistan Krallığı’nın Osmanlı Devleti nezdindeki şikâyetleri sayesinde Bucak havalisindeki Tatarların 1564, 1565, 1567, 1568, 1570, 1571, 1572, 1573, 1577, 1579, 1580, 1581, 1588, 1592, yılları arasına genel olarak “Beş Baş” tabir edilen saldırıları “Kazak ya da Tatar Ağaları” olarak ifade edilen İsa Koca, Bakay Ağa, Caneş Ağa gibi ağaların liderliği altında gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. Bu saldırılar sadece Lehistan ile sınırları kalmamış Boğdan’da zaman zaman Bucak havalisindeki Tatar grupların saldırılarına uğramıştır⁹¹¹.

1600-1637 yılları arasında ise Kantemir Mirza’nın liderliğinde Lehistan arazisine yönelik büyük çaplı saldırılar gerçekleştirilmiştir. Cecora Savaşı’ndan sonra ve Hotin Savaşı sırasında Lehistan arazisine gerçekleştiren saldırılar bu tip saldırılar için önemli bir örnektir⁹¹². Büyük çaplı saldırılar Kantemir Mirza’nın ölümünden sonra da devam etmiştir. Bunlara örnek olarak Bucak Tatarları’nın İslam Giray Han’ın emri altında Lehistan ile çarpıştıkları için ya da IV. Mehmed Giray Han’ın Rakoçi’ye karşı mücadelede bulundukları için ganimetten pay almaları örnek olarak

⁹⁰⁷ Beuplan, “.....Bu kanunsuz Tatarlar sık sık vahşi bölgelere akın yaparak Hristiyanları yakalayıp kalyonlarda hizmet etmesi için satarlar... Yırtıcı kuşlar gibi sadece yağma ile yaşarlar...”, a.g.e, s. 35-36.

⁹⁰⁸ Mehmed Raşid Efendi, “Tatarların geçimi nehb ü garet ile olmağın” ifadesiyle bu durumu ifade etmektedir, Mehmed Raşid Efendi, a.g.e, C. 2, s. 566-567.

⁹⁰⁹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, “...Tatar askeri zira’at ü hırâset ile meşgûl ta’ife olmayup, bunların kâr u kisbleri nehb u gâret olmağla” ifadesiyle, Defterdar Sarı Mehmed Paşa, a.g.e, s. 757; bu ifade aynen Anonim Osmanlı Tarihi’nde de yer almaktadır, *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 200.

⁹¹⁰ “Beş Baş” kelimesini doğrudan açıklayan bir ifadeye rastlamadık bununla birlikte ifadenin kullanıldığı yerler “Beş Baş” saldırılarının küçük gruplar tarafından gerçekleştirilen saldırılar olduğunu düşündürmektedir, bkz., Veliamiof, a.g.e, Nu: 5, s.13-18, Nu: 53, s. 252-256, Nu: 55 s. 260-263; BOA, MAD 9832, Sayfa: 14; BOA, MD 87, Sayfa: 9, Hüküm: 17.

⁹¹¹ I. Bölüm’de “Bucak Tatarları’nın Faaliyeti (1550-1600)” kısmına bkz., Bununla birlikte İsa Koca, Caneş Ağa gibi Kazak Ağaları tarafından organize edilen saldırıların boyutunun zamanla büyüdüğü ve “Beş Baş” tabiriyle kastedilen saldırı tarzının ötesine geçtiği görülmektedir.

⁹¹² Gani-zâde Nâdirî, a.g.e, s.370; Halisi, a.g.e, s. 144-148, 154, 160, 161, 163; Katip Çelebi, vr. 170b/ s. 660; Naima, a.g.e, C. 2, s.469-470; Karaçelebizade, a.g.e, s. 475; Topçılar Katibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 742.

gösterilebilir⁹¹³. 1683-1699 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin çatışma içinde bulunduğu yıllarda Bucak Tatarları'nın Kırım Hanzadelerinin liderliğinde özellikle Lehistan'a gerçekleştirdiği saldırılar büyük çaplı askeri saldırılardır⁹¹⁴. 1600-1700 yılları arasında küçük çaplı askeri organizasyonların yanı sıra küçük gruplar tarafından gerçekleştiren saldırılarda devam etmiştir⁹¹⁵.

Bartınlı esir ve yağma için yapılan saldırılardan sonra başarılı bir şekilde dönmeyi başaran Tatarların elde ettikleri esirlerin bir defterini hazırlayarak paylaştıklarını ve kimsenin bu paylaşımında mağdur edilmediğini söylemektedir⁹¹⁶. Bununla birlikte paylaşım işinde sıkıntıların yaşandığını, bu sıkıntının Kırım Şeri'yye Sicillerine yansımından anlamaktayız⁹¹⁷.

Bucak Tatarları'nın gerçekleştirdiği saldırılarda ele geçirilen esirlerin önemli bir gelir kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Esir ticaretinden elde edilen gelirlerin Bucak Tatarları'nın ortaya çıkış yıllarında Akkirman mukataası içinde yer aldığı görülmektedir⁹¹⁸. Daha sonraki yıllarda bunun değiştiği ve İsmail Geçidi'ndeki Haremeyn Vakfı'nın bu ticaretten pay aldığı görülmektedir. Esir ticaretinde genel olarak esir başına iki kuruş alındığı, bu iki kuruşun 3/8'nin vakfa (% 37.5), 5/8'nin (% 62.5) ise Yalı Ağası aracılığı ile Kırım Han'ına verildiği anlaşılmaktadır. Aynı belgeden bu durumun en az on yıldır bu şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır ki bu bilgi Yalı Ağalığı ve pençik sisteminin kuruluşunu 1650'li yılların başıyla tarihlendirmemize olanak sağlar⁹¹⁹.

1668 tarihli diğer belge ise Tatarların verdiği bu iki kuruşluk esir akçesine “*savga*” denildiğini ve vakfın bu iki kuruş dışında bir kuruşta geçiş akçesi aldığını ortaya koymaktadır. Yine bu belgede Yalı Ağalığı kurumunun IV. Mehmed, Giray Han'ın görevden alınması sırasında lağv edilmesi ile esir tüccarlarının İsmail Geçidi

⁹¹³ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 76; Kırımlı Hacı Mehmed Senai, a.g.e, s. 44.

⁹¹⁴ BOA, MD 99, Sayfa: 23, Hüküm: 106; BOA, MD 102, Sayfa: 62, Hüküm: 284; Mehmed Raşid, a.g.e, C. 2, s. 246 vb.

⁹¹⁵ BOA, MD 87, Sayfa: 9, Hüküm:17; BOA, MAD 9832, Sayfa: 14. Bu belgelerden ilki Kantemir Mirza'ya yazılan mühimme defteri hükmü olup (Süleymanşah) Selmanşah'ın Lehistan'a gerçekleştirdiği saldırı ile “Beş Baş Tatarının” saldırılarının önlenmesi hakkındadır, ikincisi ise “Beş Baş” saldırılarının önlenmesi hakkındadır, örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁹¹⁶ Bartınlı, a.g.e, vr. 280b.

⁹¹⁷ KŞS, 27/84b, Akkirman'da Han Kışlası'ndan Astay'ın Mustafa Çelebi hakkındaki davasıdır.

⁹¹⁸ BOA, KK, 67 Numaralı Ahkâm Defteri, s. 94. Bu kayıt Ağustos-Eylül 1572 yılına aittir.

⁹¹⁹ MAD 8478, s. 175. Belge pençik hakkı ile yetinmeyerek vakfa ait bad-ı heva, cürm ü cinayet, kaçkun gibi gelirlere de müdahale etmeye çalışan Yalı Ağası'nı merkeze şikâyet etmek için kaleme alınmıştır.

Vakfı'na ödemeleri gereken miktarı ödememelerinden kaynaklanan sorunlar olduğunu göstermektedir. İstanbul sorunun İsmail Geçidi'ndaki Haremeyn Vakfı lehine çözülmesi ve eskiden Yalı Ağalarının Kırım Hanları için esir ticareti için aldığı 5/8 hakkın miri için zapt edilmesi kararını da almıştır⁹²⁰.

Esir ticaretinin getirisinin yüksek olduğu Bucak havalisindeki Tatarların Eflak ve Boğdan gibi Osmanlı tâbiyyetinde olan topraklara saldırıp esir almasından⁹²¹ hatta kimi zaman Müslümanları bile zorla ve tehditle esir edip satmalarından anlaşılmaktadır⁹²².

Esir ticaretinin yanı sıra çatışmalardan ve saldırılardan elde edilen ganimetlerinde Tatarlara önemli ölçüde gelir getirdiği tahmin edilebilir. Esirlerde olduğu gibi burada da Bucak Tatarlarını kanunları çiğnemekten çekinmemişlerdir. Öyle ki 1602 yılında Boğdan Voyvodası Eremya Movila tarafından Padişaha hediye olarak gönderilen sekiz bin flori, sekiz samur kürk, dört deste samur ve on altı at İsmail Geçidi yakınlarında “*Tatar eşkıyası*” tarafından yağmalanmıştır⁹²³.

Bucak Tatarları'nın ekonomik gücünün diğer bir kanıtı da özellikle 1666 yılı için Orakoğlu, Ormembedoğlu, Mamayoğlu gibi kabilelerinin Halil Paşa Yurdu'na yerleştirildiklerinde 10000 esedi kuruş verebilecek güçte olmalarıdır⁹²⁴. H. 16 Zilkade 1116/ M. 12 Mart 1705 tarihine gelindiğinde Bucak arazisindeki Nogay kabileleri 9893 numaralı maliyeden müdevver deftere göre 15000 kuruşu Orakoğlu ile Mamayoğlu kabilelerin ve 10000 kuruşu da Ormembedoğlu kabilesi tarafından verilmek üzere Osmanlı Devleti'ne toplam 25000 kuruşluk bir ödeme gerçekleştirebilecek mali güce sahiptirler. Ayrıca Bucak Tatarları içinde alım satan

---

⁹²⁰ BOA, KK, Büyük Ruznamçe Kalemî Defteri 2301, s.10, 18, 23; Seyyid Muhammed Rıza “...*savga tabir ettikleri öşr ü ganâim resmi*....” olarak tanımlamaktadır, Seyyid Muhammed Rıza, a.g.e, vr.17b/s. 34, 83a; İsmail Geçidi'nin yükselişinde esir ticaretinin büyük önem taşıdığını düşünmekteyim.

⁹²¹ İlk üç bölüme bkz.

⁹²² Dimitri Kantemir, *Osmanlı*, C. 2, s. 240.

⁹²³ BOA, KK, 70 Numaralı Ahkâm Defteri, s. 617; Bunun dışında esir alınan her saldırıda büyük ölçüde ganimet alındığı da unutulmamalıdır.

⁹²⁴ BOA, MAD 607, s. 7, 12.

yapan ve “Kırcıyan” adı verilen tüccardan 500 kuruşluk gelir elde edildiği de görülmektedir⁹²⁵.

Bucak Tatarları’nın ekonomik hayatına bir bütün olarak baktığımızda önemli ölçüde tarımsal üretim gerçekleştiren, hayvancılık açısından oldukça ileri durumda olan hatta İstanbul’un iaşesine bile katkıda bulunan bir ekonomik yapıya sahip oldukları görülmektedir. Bucak Tatarları’nın ekonomik hayatında çatışma ekonomisi önemli rol oynasa da Beuplan ve Mehmed Raşid Efendi’nin Bucak Tatarları’nı sadece yağma ile geçinen bir topluluk olarak betimlemesinin yanlış olduğu da görülmektedir.

4. BUCAK TATARLARI’NIN İDARİ YAPISI

Bucak Tatarları’nın idari organizasyonu üzerine yazan tarihçiler Tatarların ikili bir idare yapı içinde olduklarını hem Kırım Hanı’na hem de Osmanlı Devleti’nin yöneticilerine bağlı olduklarını ifade edip bu durumu “çifte tâbiyet”⁹²⁶ olarak tanımlamışlardır. Burada “çifte tâbiyet” ya da ikili idare kavramlarının kullanılması sanki farklı iki siyasi yapıya bağlı oldukları hissini uyandırdığı için yanlıştır. İncelediğimiz dönem için Mehmed ve Şahin Giray kardeşlerin isyanla iktidarda durdukları kısa zaman dilimi dışında Kırım Hanları’nı Osmanlı Devleti’nin belirlediği ortadadır. Bu nedenle çifte tâbiyetten ziyade Osmanlı Devleti Bucak havalisindeki Tatarları Kırım Hanları ve bölgedeki idarecileri vasıtasıyla idare etmiştir denilmesi daha uygun görünmektedir.

1550-1600 yılları arasındaki dönemde Bucak havalisinin Silistre livası içinde olduğu görülmektedir⁹²⁷. 1593 yılında Özi eyaletinin kurulması⁹²⁸ ile birlikte Bucak havalisi temel olarak Özi Beylerbeyliğine bağlanmıştır⁹²⁹. Osmanlı Devleti’nin oluşturduğu bu yapı 17. yüzyılın sonuna kadar da devam etmiştir.

⁹²⁵ BOA, MAD 9893, s.155; BOA, Cevdet Maliye 18191, bu belgede Kırcıyan tüccarı şu şekilde tanımlamaktadır, “...Bucak içinde Halil Paşa Yurdu’nda Nogay Tatarı kurasında kırca namıyla gezüp kâr u kesbi der Acem ve Ermeni taifesinden.....”.

⁹²⁶ Trepavlov, *İstoria*, s. 451.

⁹²⁷ BOA, TD 701, s. 1, 4; BOA TD 688, s. 2; BOA TD 215, s. 4-5.

⁹²⁸ Nejat Göyünç, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat’a Kadar)”, Ed. Güler Eren, *Osmanlı*, C. 6, Ankara 1999, s. 78; Evliya Çelebi Özi eyaletinin kuruluşunu “Ba’dehû Karadeniz’de Kazak keferesi Ak olmak ile Silistre sancakları Rûm’dan ifrâz olup Özi eyaleti deyü başka vezâret oldu” ifadesiyle açıklar, Evliya Çelebi, a.g.e, *Üçüncü Kitap*, s. 223.

⁹²⁹ Ayni Ali Efendi’de Silistre’yi Rumeli eyaleti içinde gösterdikten sonra Özi, Kılburun ve Kili ile birlikte dokuz sancak bir eyalet olduğuna dair bir not matbu nüshada ilave edilmiştir, buna ilaveten

1550-1600 yılları arasındaki kayıtlara baktığımızda Bucak havalisindeki Tatarların liderliğini Kazak ya da Tatar Ağaları olarak zikredilen İsa Koca, Bakay Ağa ya da Caneş Ağa gibi isimlerin yaptığını görmekteyiz. Osmanlı Devleti bazen bunlara doğrudan emir göndermiş olsa bunların idaresinden Kırım Hanı'nın sorumlu olduğu görülmektedir. İsa Koca ya da Tusay ve Musay adlı Kazak Ağaları bölgede asayiş problemleri ortaya çıkardığında Osmanlı Devleti doğrudan Kırım Hanını muhatap alarak "...size tâbi Akkirman Tatarlarının..." ifadesiyle bu kişilerin kontrolünü sağlamasını istemiştir. Bu ifadeler Bucak havalisindeki Tatar askeri gücünün Kırım Hanı'nın idaresinde olduğunu göstermektedir. Bu duruma Martin Bronowski'de şahitlik etmekte ve Akkirman Tatarları'nın Osmanlı Devleti'nin izni ile Kırım Hanının ordusuna katıldıklarını belirtmektedir⁹³⁰. 1550-1600 yılları arasında askeri niteliğe sahip Tatarların idaresinde bölgedeki Akkirman Sancakbeyi Osmanlı görevlilerinde etkili olduğu bu görevlilere yazılan hükümlerden anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra bölgedeki vakıf arazisinde bulunan Tatarlara ise sancakbeylerinin müdahale edemediği, vakıf arazisindeki Tatarların idaresinde vakıf yöneticilerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır⁹³¹.

Bu yapılanma Kantemir Mirza'nın Özi Beylerbeyi yapılmasına kadar bu şekilde devam etmiş görünmektedir. Kantemir Mirza'nın Hotin Savaşı sırasında beylerbeyi yapılmasıyla birlikte bu yapı sıkıntı içerisine düşmüştür. Canbek Giray'ın Hotin Savaşı sırasındaki yetersizliklerine karşın Kantemir Mirza'nın başarıları bu durumu ortaya çıkarmıştır. Kırım Hanları'nın Bucak'taki Tatar varlığı ile ilişkilerinde sorun yaratan bu durum fazla uzun sürmemiştir. Kantemir Mirza'nın 1623 ve 1625 yılındaki sürgünleri bu durumu Kırım Hanları'nın lehine çözmüştür. Fakat Mehmed ve Şahin Giray kardeşlerin isyanında Kantemir Mirza'nın Osmanlı Devleti yanında yer almasıyla Bucak bölgesindeki Tatar varlığının Kırım Hanları ile ilişkisinde bir kez daha sorunlar ortaya çıkmış görünmektedir. Bu sıkıntılar ancak

---

Bender ve Akkirman Bucak Tatarlığı şeklinde de bir kayıt bulunmaktadır, Ayni Ali Efendi, a.g.e, s. 12.

⁹³⁰ Bronevskiy, a.g.e, s. 56; BOA, MD 24, Sayfa: 157, Hüküm: 424, H. 5 Muharrem 981/ M. 7 Mayıs 1573; Akkirman'daki Tatar Ağaları'nın Turla nehrini geçmesinin Kırım Hanı'nın izni olmadan geçememesi de bu tâbiyetin diğer bir göstergesidir, BOA, MD 35, Sayfa: 256, Hüküm: 646, H. 25 Safer 986/ M. 3 Mayıs 1578.

⁹³¹ Birinci bölümde Tatarların faaliyetleri anlatırken kullandığımız mühimme hükümlerine bkz., daha geç dönemde (Haziran 1646) bölgedeki Osmanlı yöneticilerinin Tatarlar üzerindeki idari yetkilerini gösteren bir hüküm için bkz., BOA MAD 9832, Sayfa: 14; vakıf idarecilerinin idaredeki yeri için konusunda ise BOA MD 26, Sayfa: 123, Hüküm: 319; BOA MD 52, Sayfa: 123, Hüküm: 310.

Kantemir Mirza'nın 1637 yılında IV. Murad'ın emriyle öldürtülmesinden sonra sona ermiştir⁹³².

Kantemir Mirza'nın ölümünden (1637) 1650 yılına kadar geçen dönemde Yalı Ağalığı kurumu ortaya çıkmıştır. Yalı Ağalığı kurumu tespit edebildiğimiz kadarı ile belgelerde ilk defa H. Cemaziyelahir 1060/ M. Mayıs-Haziran 1650 tarihinde geçmektedir⁹³³. Bu belgede "...bundan akdem Yalı Ağası olup fevt olan... karındaşı Mehmed'in" kaydı Yalı Ağalığı kurumunu en geç 1650 ile yılı ile tarihlendirmemize olanak sağlar. Kırım şer'iyye sicillerinde de Yalı Ağalığı kurumuna H. Cemaziyelevvel 1063/ M. Mart-Nisan 1653 tarihinde Akkirman Tatarı'ndan Yüz Yaşar bin Hüdaverdi Muradın davasında "*Sâbika Yalı Ağası fahrü'l-ayan İslam Ağa kabilinden sulh-u âtiye ikrâr ve tasdik*" ifadesiyle rastlanır⁹³⁴. Yine Osmanlı belgelerinde "*bundan akdem on sene mukaddem Kırım Hanı tarafından Yalı Ağası olan Bahadır*" ifadesi de 1654 yılına işaret etmektedir⁹³⁵. Evliya Çelebi 1657 yılı için⁹³⁶ İsâzâde, Naima ve Hasan Vecihi 1659 yılı⁹³⁷ için Yalı Ağalığı kurumundan bahsetmektedirler. Romen kroniklerinde de Yalı Ağalığı kurumu "*Bucak El Ağası*" şeklinde geçmektedir⁹³⁸.

Bu verilerin ışığında Yalı Ağalığı kurumu ne zaman kurulmuş olabilir? Sultan İbrahim tarafından Cemaziyelevvel 1056/ Haziran-Temmuz 1646 tarihinde Kazak ve Lehistan tehlikesine karşı Özi muhafazasında bulunan Siyavuş Paşa'ya dikkatli olması için bir emir gönderilmiştir⁹³⁹. Bu emir aynı zamanda Bucak Tatarlarının mirzalarına, kart kişilerine ve zabitlerine gönderilmiş, bu kişiler de uyarılmıştır. Bu fermanda Yalı Ağası zikredilmemektedir. Bu tarihlerde bu kurum kurulmuş olsa Yalı Ağası'nın belgede zikredilmesi gerekirdi. Buda Yalı Ağalığı kurumunun 1646-1650

⁹³² II. Bölüme bkz., Kantemir Mirza'nın Bucak tarafındaki Tatarlardan sorumlu tutulduğunu gösteren bir mühimme hükmü için bkz., BOA, MD 87, Sayfa: 9, Hüküm: 17 H. Receb 1046/ M. Kasım-Aralık 1636.

⁹³³ BOA, MAD 9832, s. 166. Bununla birlikte Gemil İbnül Emin Tasnifi Şükr-ü Şikaye Tasnifinde bulunan 1632-1633 ile tarihlendirdiği Boğdan Voyvodasının ait bir arzda Yalı Ağası'nın zikretmekle birlikte belgede ne tarih ne de Boğdan Voyvodası'nın adı geçmediği için bu tarihlendirmeyi sıkıntılı görüp kabul etmedik, belge için bkz., Ek-III, ayrıca Gemil a.g.e, s. 222.

⁹³⁴ KŞS, 4/12b.

⁹³⁵ BOA, MAD 8478 s. 175, belgenin tarihi H. Cemaziyelevvel 1074'dir bunun on yıl öncesi H. Cemaziyelevvel 1064 olur ki bu da Mart-Nisan 1654'e tekabül etmektedir.

⁹³⁶ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 64.

⁹³⁷ Naima, a.g.e, C.4, s.1850; Hasan Vecihi, a.g.e, s. 213; İsâzâde, a.g.e, s. 58, Dipnot: 3.

⁹³⁸ Kostin, a.g.e, s. 63,

⁹³⁹ TSMA, E-610/17, Neşreden Ali Aktan, a.g.e, Vesika 17, s. 204-205.

yılları arasında kurulmuş olması gerektiğini düşündürmektedir. Bu kurumun ihdasına sebep ise daha önce Kantemir Mirza döneminde yaşanan sıkıntıların önüne geçmek ve Bucak havalisinden ayrılan Ay Timur Bey gibi⁹⁴⁰ Tatarların yeniden bölgeye dönmesinden dolayı ortaya çıkan yapılanmaya yeni bir düzenleme yapılması için duyulan ihtiyaç olmalıdır.

Evliya Çelebi Yalı Ağalığı kurumunu “ *Menzil-i Han Kışlası, (ya’ni mekân-ı hâkim-i Bucak Tatarı)...* *Yalı Ağası dedikleri hâkim Tatar Hanlar tarafındandır, ammâ Özü vezîri hükmündedir... bu Bucak Tatarı... lâkin cümlesi Özü vezîri emrine me’mûrlardır, ammâ Tatar Hanın Yalı Ağası zabt edüp...*” şeklinde ifade etmektedir⁹⁴¹. Daha geç bir dönemde Bartınlı, “*Akkirman tarafında Yalı Ağası namıyla Han tarafından bir ağa ki vezir makamında olur*” şeklinde bir ifade kullanmaktadır⁹⁴². Bu ifadelerde ortak olan nokta Yalı Ağası’nı Kırım Hanları’nın atadığı ve Yalı Ağası’nın Akkirman yakınlarındaki Han Kışlası’nda ikamet ettiği⁹⁴³. Evliya Çelebi ayrıca Kırım Hanı tarafından atanmasına rağmen Yalı Ağası’nın Özi vezirinin emri altında olduğunu belirtir. Osmanlı Devleti daha öncede ifade ettiğimiz gibi Kırım Hanlarının bölgeye fiilen müdahalesinden hoşlanmamakta ve Bucak Tatarları ile olan ilişkilerini de sıkı bir gözetim altında tutmaktadır.

Yalı Ağası’nın dışında ise Sultan İbrahim fermanın koyduğu üzere Tatarların bir bölümünün mirzalarının emri altında hareket ettiği görülmektedir⁹⁴⁴. Mirzaların dışında Evliya Çelebi, Bucak Tatarları’nda kırk tane bayrak sahibi Ot Ağası ve Et Kulları olduğunu belirtmektedir. Evliya bunların isimlerini Eşekdereli Mehmed Ağa, Dedeşbay Ağa, Satıbay Ağa ve Batır Mirza olarak belirtir⁹⁴⁵. Bunlardan üçünün Ağa birinin ise Mirza olması dikkat çekicidir. Bu ağaların 1550-1600 yılları arasında Tatar ya da Kazak Ağalığı sistemi olarak tanımladığımız sistemin takipçileri olduğu düşünülebilir.

⁹⁴⁰ III. Bölüm, s. 136, 1640-1643 arasında Bucak havalisine geri dönmüş olmalıdır.

⁹⁴¹ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 64.

⁹⁴² Bartınlı, a.g.e, vr. 151b.

⁹⁴³ Osmanlı belgeleri de Yalı Ağası’nın Kırım Hanları tarafından atandığını doğrulamaktadır, BOA, MAD 8478 s. 175.

⁹⁴⁴ TSMA, E-610/17, Neşreden Ali Aktan, a.g.e, Vesika 17, s. 204-205.

⁹⁴⁵ Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 91.

Yalı Ağası'nın başlıca görevleri seferlerde Bucak Tatarları'na liderlik etmek ya da seferlere katılımını sağlamak⁹⁴⁶, seferlerde elde edilen ganimetten Hanın hissesine düşen miktarı almak⁹⁴⁷, Bucak Tatarları'nın kendi aralarında yaşadıkları sıkıntıları çözmek⁹⁴⁸, Tatarların asayişi bozucu faaliyetlerine engel olmaktır⁹⁴⁹. Bu verilerin ışığında Bucak Tatarları'nın asli yöneticisinin Yalı Ağası olduğunu söylemek mümkündür.

1665 yılında Mehmed Giray Han'ın görevden alınması ile birlikte Silistre muhafazasında olan Vezir Hacı Hüseyin Paşa'nın telkinleri ile birlikte Yalı Ağalığı kurumu ortadan kaldırılmıştır. Yalı Ağalığı büyük ihtimalle 1666 yılının Ağustos ayında Nogay kabileleri Halil Paşa Yurdu'na tekrar iskân edilirken kaldırılmıştır⁹⁵⁰. Osmanlı yönetimi Yalı Ağalığı kurumunun ortadan kaldırılmasından sonra Nogay ve Bucak Tatarları'nın idaresini, ödemeleri gereken savgaları Özi eyaletine mutasarrıf olanlara vermiştir. Bunun yanı sıra aşar-ı şer'îye ve adet-i ağnamları ile resm-i duhanlarını da sahib-i arz olan eminler ile mütevellilere verilmesi kararını almıştır⁹⁵¹.

1666 yılında kaldırıldığını gördüğümüz Yalı Ağalığı Selim Giray'ın hanlığı döneminde H. 3 Şevval 1087/ M. 9 Aralık 1676 tarihinde Bucak Tatarları'nın ve Yalı köylerinin idaresi yeniden Kırım Hanlığı'na tevcihi ile birlikte tekrar hayata dönmüştür⁹⁵². Belgelerde ise Yalı Ağası'nın yeniden zikredildiği tespit edebildiğimiz ilk belge ise H. Evahir-i Cemaziyelevvel 1090/ M. 29 Haziran- 8 Temmuz 1679 tarihli ve Yalı Ağası'na Bucak havalisinde Tatarları sefere getirmesinin emredildiği bir mühimme hükmüdür⁹⁵³. Bundan sonra 18. yüzyılın başına kadar Yalı Ağası'nın belgelerde ve kroniklerde zikredildiğini görmekteyiz⁹⁵⁴. Bartınlı 1721 yılına ait

⁹⁴⁶ Naima, a.g.e, C. 4, s.1850; Hasan Vecihi, a.g.e, s. 213, Evliya Çelebi, a.g.e, *Beşinci Kitap*, s. 64, 69; BOA MD 97, Sayfa: 4, Hüküm: 24; Sayfa: 6, Hüküm: 35; BOA MD 108, Sayfa: 312, Hüküm: 1309; BOA, MD 110, Sayfa: 26, Hüküm: 109.

⁹⁴⁷ MAD 8478, s. 175.

⁹⁴⁸ KŞS, 4/12b.

⁹⁴⁹ BOA MD 97, Sayfa: 19, Hüküm: 104.

⁹⁵⁰ Abdi Paşa, a.g.e, s. 219; Silahdar Fındıklılı, a.g.e, C. 1, s. 621; Mehmed Râşid Efendi, a.g.e, s. 114-115; Evliya Çelebi, a.g.e, *Yedinci Kitap*, s. 211; BOA, MAD 607 s.13 ((Padişahın hâtı bulunan sayfayı kasdetmekteyiz) ve III. Bölümde Halil Paşa Yurdu'nun kuruluşu hakkında bilgi verdiğimiz kısımlara bkz.

⁹⁵¹ BOA, MAD 607, s. 13. (Padişahın hâtı bulunan sayfayı kasdetmekteyiz).

⁹⁵² Abdi Paşa, a.g.e, s. 452; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, a.g.e, s. 79.

⁹⁵³ BOA, MD 97, Sayfa: 4 Hüküm: 24.

⁹⁵⁴ BOA, MD 97, Sayfa: 2, Hüküm: 9; Sayfa: 4 Hüküm: 24; Sayfa: 38, Hüküm: 173; Mehmed Râşid, a.g.e., C. 1, s. 434-436; Mehmed Giray, a.g.e, s. 85; BOA, MD 106, Sayfa: 39, Hüküm: 92, BOA, MD 110, Sayfa: 26, Hüküm: 109.

zikrettiğimiz ifadesi ve 1710 tarihine ait Devlet Giray’a gönderilen nâme-i hümayûn Yalı Ağalığı kurumunun en azından 1720’lere kadar varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır⁹⁵⁵.

Yalı Ağası ortaya koyduğumuz üzere Bucak coğrafyasının politik ihtiyaçlarından doğan bir yönetim aygıtıdır. Bucak’taki Tatar varlığının Yalı Ağası dışında kalan geleneksel yöneticileri ise soylu aileler olarak ifade edebileceğimiz mirzalardır. 1600’li yıllardan sonra Bucak havalisinde mirzaların bulunduğunu bunlara yazılan mühimme hükümlerinden görmekteyiz. Bunların ilk örnekleri Kırım Koca, Allahverdi, Yusuf, Karaş, İşterek, Can ve Mehmed Mirzalar’dır⁹⁵⁶. Bunların en ünlü örneği ise ikinci bölümde konu edindiğimiz Kantemir Mirza’dır. 1637 yılında sonra Ay Timur Mirza’yı görürüz⁹⁵⁷. Sultan İbrahim tarafından yazılan ve Bucak Tatarları’nın mirzalarına gönderilen bir ferman bu mirzaların varlığını kanıtlamakta ve Osmanlı Devleti’nin bunların varlığını tanıdığını da ortaya koymaktadır⁹⁵⁸. Halil Paşa Yurdu’nun kurulmasından sonra Orakoğlu, Ormembedoğlu ve Mamayoğlu mirzaları Yalı Ağası ile birlikte Bucak Tatarları’nın temsilcileri olarak kabul edilmişler ve Yalı Ağası ile birlikte sık sık zikredilmişlerdir⁹⁵⁹.

İncelediğimiz dönemden daha geç bir dönemde Bucak arazisindeki Tatarların en üst düzey yöneticisi olarak Bucak seraskeri zikredilmiştir. Mustafa Kesbi Bucak Seraskerliği’ni şu şekilde açıklamaktadır, “*Bucak Seraskerliği, Nehr-i Tuna ile nehr-i Turla’nın arzı 34 saat ve tulı 70 saattir. Derun-ı arazi-i mezkûr ma’mur olup haliyyü’-l hali kalildir. Beher karye derununda mansıb bedeli mirzâyân-ı şîr-i jiyandan bireri nasb olunub anların üzerine selâtin-i Cengiziye’den birini serasker nasb ederler idi. Karyelerini mirzâları ve mirzâlarını dahi seraskeri imal eylemek adetlerindendi*”⁹⁶⁰. Bucak Tatarları’nın yöneticisi olarak daha sonraki dönemlerde zikredildiğini gördüğümüz “*Bucak Seraskeri*” ise incelediğimiz dönem içinde kurumsallaşmamıştır, bununla birlikte bu kurumun temelleri büyük ihtimalle 1683-

⁹⁵⁵ BOA, NHD 6, s. 196-197.

⁹⁵⁶ BOA, MD 78, Sayfa: 200, Hüküm: 516-517; BOA MD 79 Sayfa:141 Hüküm:348; Bu hükümler 1609-1610 arasına aittir.

⁹⁵⁷ Kırımlı Hacı Mehmed Senai, a.g.e, s. 44.

⁹⁵⁸ TSMA, E-610/17, Neşreden Ali Aktan, a.g.e, Vesika 17, s. 204-205.

⁹⁵⁹ BOA, MD 97, Sayfa: 2 Hüküm: 9; Sayfa: 18, Hüküm: 101; BOA MD 106, Sayfa: 196 Hüküm: 754; BOA, MD 108, Sayfa: 149, Hüküm: 643; BOA, MD 110, Sayfa: 186, Hüküm: 859. Çok sayıda benzer hüküm bulunmaktadır.

⁹⁶⁰ Mustafa Kesbi, *İbratnümâ-yı Devlet*, hzl., Ahmet Öğreten, T.T.K Basımevi Ankara 2002, s.18.

1699 yılları arasında atılmıştır. Bu uzun savaş süresince Bucak bölgesinde sürekli Kırım Hanları'nın soyundan gelen sultanların bulunması⁹⁶¹ bu kurumun temellerinin bu dönemde atıldığını düşündürmektedir. Bu düşüncemizi destekleyen bir ifade *Tarih-i Mehmed Giray*'da bulunmaktadır. Mehmed Giray Saadet Giray Han Akkirman'da geldiğinde Nogaylar'ın “*Bizim vilâyetimiz serhadd-i İslâm'dur. Vilâyetimiz hıfz u hırâset olunmak için bunda kalan kavmimiz yetişür. Velâkin sultân karındaşlarıñuzdan birisin serdâr-ı asker için bunda komañuz lâzımdur. Memleketimiz hâlî kalmak makûl degildir didiler*” dediğini belirtir. Bu ifade H. 15 Zilhicce 1102/ M. 9 Eylül 1691 tarihine aittir⁹⁶². Tarihi ve ifadenin içeriğini düşündüğümüzde “*Bucak Seraskerliği*”nin ortaya çıkışını 1683-1699 ile tarihlendirmemizin doğru olduğu ortaya çıkmaktadır. “*Bucak Seraskerliği*” nin ortaya çıkış sebeplerinden birisi de Yalı Ağaları'nın Bucak bölgesini kontrol altına almakta yetersiz kalmaları olmuştur. Devlet Giray Hana 1710 yılında gönderilen nâme-i hümayûn Yalı Ağası'nın artık Bucak havalisindeki Tatarları kontrol edemediğini ve bölgedeki bir asayiş sorunun çözümlenmesinin Kırım Hanı'na havale edildiğini göstermektedir⁹⁶³. Kırım Hanları'nın sürekli olarak Bucak'a fiilen müdahalesinin imkânsızlığı da “*Bucak Seraskerliği*”ni ortaya çıkaran nedenler arasında yer almıştır.

Bu dönem zarfında Bucak'ta bulunan bu Kırım Hanzadelerine yazılan belirttiğimiz mühimme hükümlerinde de “*Hanzâdelerden Bucak Muhâfazasında olan Sultan ve Nogay Mirzalarına Hüküm ki*” gibi genel ya da doğrudan “*Bucak tarafında olan Kırım Giray Sultana hüküm ki*” doğrudan isme yazılan hükümler bulunmaktadır ve “*Bucak Seraskeri*” ifadesine rastlanılmamıştır. Bununla birlikte Tahsin Gemil “*Bucak Seraskeri*” ifadesi geçen ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ADVN 1050 dosyasında bulunan bir belgeyi 1641 yılı tarihlendirir fakat belgenin üzerinde ait olduğu tarihi gösterir herhangi bir ifade yoktur. H. 1050 yılına ait BOA, ADVN 1050 dosyası içinde bulunduğu için Gemil bu şekilde tarih vermiş görünmektedir. Fakat belgede belirttiğimiz gibi tarih belirtir herhangi bir ifade bulunmamaktadır ve yazı

⁹⁶¹ BOA, MD 100, Sayfa: 126, Hüküm: 477; BOA, MD 102, Sayfa: 52, Hüküm: 227, Sayfa: 57, Hüküm: 248; BOA, MD 104, Sayfa: 130, Hüküm: 583; BOA, MD 105, Hüküm: 96, Gökbunar, a.g.t, s. 117; BOA, MD 106, Sayfa: 39, Hüküm: 92; BOA MD 108, Sayfa: 25, Hüküm: 83; Sayfa: 147 Hüküm: 642; BOA MD 110, Sayfa: 26, Hüküm: 108; BOA MD 111, Sayfa: 122, Hüküm: 404.

⁹⁶² Mehmed Giray, a.g.e, s. 43-44.

⁹⁶³ BOA, NHD 6, s. 196-197.

sitili itibarıyla da daha geç döneme ait olduğu görülmektedir. Ayrıca 1641 tarihinde Nogay Tatarı olarak bahsedilen gruplar daha Bucak havalisine yerleştirilmemişlerdir⁹⁶⁴.

Bucak havalisinde sakin Tatarların Mühimme kayıtlarına göre 10000-11000 arasında daha geç dönem için Bartınlı İbrahim Hamdi'ye göre ise 30000 civarında asker çıkarabilecek güce erişmeleri ve bu gücün kontrol altında tutulması gerektiğini ortaya çıkarmış olmalı ve “*Bucak Seraskerliği*” de bu nedenlerle ortaya çıkmış olmalıdır. 1740'lı yıllara gelindiğinde ise artık Bucak Seraskerliği'nin kurumsallaştığı ve Osmanlı belgelerine de yansıdığı görülmektedir⁹⁶⁵.

5. BUCAK TATARLARI'NDA OSMANLI HUKUKU İLE BOZKIR GELENEKLERİNİN MÜCADELESİ

Bucak havalisindeki Tatarların 1550-1700 yılları arasındaki toplumsal yapısına baktığımızda zaman içerisinde büyük değişimler yaşadığını görmekteyiz. Birinci bölümde konu edindiğimiz 1550-1600 yılları arasını göz önüne aldığımızda bu dönemde temel olarak Bucak bölgesine göç ederek yerleşen Tatarların dağınık küçük parçalar olduğu ve aralarında soylu olarak kabul edilebilecek kimselerin olmadığı dikkati çekmektedir. Osmanlı belgelerinde bu göç hadisesinde “*Mirza ya da serdar*” bulunmadığı yolundaki ifadeler bunu ortaya koymaktadır. Bucak bölgesindeki Tatarların liderliğini yaptığı görülen İsa Koca, Bakay Ağa, Caneş Ağa, Şerefullahvirdi Ağa gibi isimler Tatar ya da Kazak Ağaları olarak tanımlanmaktadırlar. Bunlar için kullanılan Kazak ifadesi ile kullanımına rastlamadığımız Mirza ifadesi oldukça önemlidir⁹⁶⁶. Kazaklığın siyasi organizasyondan kopukluğu ifade eden manası ile soylu sınıfa aidiyeti ifade eden Mirza ifadesinin bulunmayışı Bucak havalisine gelen Tatarların 1550-1600 yılları arasında feodal yapıdan uzak bir topluluk olduğunu ortaya koyar. Yine tahrir defterleri bu gelen kitlenin hızla göçebe yaşamdan koparak yerleşik hayatı benimsediğini de göstermektedir.

⁹⁶⁴ Belge BOA ADVN 1050 dosyası içinde bulunmaktadır, Gemil a.g.e, s. 246.

⁹⁶⁵ BOA Cevdet Hariciye 7184.

⁹⁶⁶ İsa Koca ve Caneş Ağa sadece bir yerde mirza tanımlamasıyla birlikte ifade edilmişlerdir, bkz., BOA MD 64, Sayfa: 70, Hüküm: 212, bu zikredilmenin yanlışlıkla olduğu kanaatindeyiz, çok sayıdaki diğer kayıtlarda mirza ifadesi kullanılmamıştır, ayrıca tahrir defterlerinde yani gözleme dayanarak ifade edilen kayıtlarda da mirza tanımlaması yoktur.

1600 yılları ile birlikte Bucak havalisine büyük gruplar halinde Tatar grupların geldiği görülmektedir. 1550-1600 yılları arasında gelen Tatarlardan farklı olarak bu grupların başında Tatar toplumunun soylu sınıfının temsilcileri olan mirzalar bulunmaktadır. Bu mirzalar Kırım Koca Mirza, Karaş Mirza gibi isimlerle belirtilmiştir. Bu dönemde Bucak bölgesine gelen mirzaların en ünlüsü ise Kantemir Mirza'dır. Burada açıklanması gereken Mirza ünvanı ve bu ünvana sahip olanların Tatar toplumu içindeki konumlarıdır. Dimitri Kantemir Mirza ünvanını ve mirzaların toplum içindeki konumlarını şu şekilde ifade eder, *"...Tatarlar bu ünvanı eskiden beri soylu soydan gelen yahut atalarından herhangi bir orda'dan miraslanan birisinden başka kimseye vermezler ve de veremezler...eski soylu ailelerden gelmeyen herhangi bir Tatar isterse kendisi tüm ulusunu yok olmaktan kurtarmış olsun, yahut evvelce kaybedilmiş olan bir savaşı kazanmış olsun veya insan üstü mucizeler yaratmış olsun yine de mirza unvanını kullanmaz....bu tür aileler, bütün İskitya ülkesinde Ancak yüz kadardır. Bunlardan üç tanesi en önemlileridir: Kırımlılar, Orakoğulları ve Orumbetler... öteki İskit kabilelerinin bugün bile mirzaları vardır. Özellikle eskilerin Besarabyası olan Bucak'ta... bu mirzaların kızları ancak mirzaoğulları ile evlenirler..."*⁹⁶⁷

İşte ilk defa bu dönemde Osmanlı yasaları ile bozkır hukuku olan törenin çatışmaya başladığı görülmektedir. Töre bozkır toplam hayatını düzenleyen yasalar olarak tanımlanmaktadır⁹⁶⁸ ve bozkır devletinin sembolüdür. Osmanlı devletinin yasaları ise bozkır geleneği ve mutlak merkezîyetçi devlet anlayışına sahiptir⁹⁶⁹. Bu iki anlayış bozkır coğrafyası ve Osmanlı arazisinin kesiştiği coğrafi arazi olan Bucak havalisinde karşı karşıya geleceklerdir.

Bu konuda bilgi veren az sayıdaki belgelerden ilki H. 15. Zilhicce 1018/ M. 11 Mart 1610 yılına aittir. Sarata Kadısının merkeze gönderdiği önceki bir mektuba

---

⁹⁶⁷ Dimitri Kantemir, *Osmanlı*, C.2, s. 221-222; Beuplan'da mirzaları soylu sınıf olarak kabul eder, *"such as the murzowie or nobles"*, Beuplan, a.g.e, s. 46-47.

⁹⁶⁸ Arsal, *"Türkler içtimai hayatı tanzim eden mecburi kaidelere töre diyorlardı"*, Arsal, a.g.e, s. 287. Kafesoğlu, da Arsal'ı temel alarak aynı ifadeyi tekrar eder, Kafesoğlu, a.g.e, s. 246; Togan, İskitlerden Cengiz Han'a uzanan binlerce yılda bozkırda yaşayan bir törenin bulunduğunu ve bu törenin devlet teşkilatının esası olduğunu belirtir, Togan, *Umumi*, s. 114, 128.

⁹⁶⁹ İnalcık, İstanbul'un fethinden sonra Fatih tarafından mutlak ve merkezi imparatorluğun kurulduğunu ifade eder, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra kurulan devletlerle birlikte İslam hukuk tarihinde örfün önem kazandığını, bu örfün kaynakları arasında törenin de olduğunu ortaya koyar, Halil İnalcık, *"Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfi-Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanûnları"*, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi* içinde, İstanbul 1996, s. 319-330.

cevaben yazılan bu hüküm Sarata'da yaşayan Tatar halkın kadıya müracaat ederek nikâh gibi konularda “şer’i şerif”le muamele görmek istediklerini fakat başlarında bulunan mirzaların buna engel olduklarını ortaya koymaktadır. Osmanlı yönetimi Sarata kadısına bu tip konuların şer’le görülmesini, buna karşı çıkanların ise kendisine bildirilmesini emretmiştir⁹⁷⁰. Bu belge Tatar toplumunun feodal sınıfı diyebileceğimiz Mirzaların töreden gelen haklarını kaybetmek istemediğini ama Tatar halkın Osmanlı yasalarını kabul etmek taraftarı olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Osmanlı yönetimi burada kendi yasalarını hâkim kılmaya çalışmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin kendi yasalarını hâkim kılmak için çabaları devam edecek ve Halil Paşa Yurdu’nun kuruluşu sırasında bir kez daha kendini gösterecek ve “*Kendi beynlerinde olan törelerin terk idüp*” şeklinde belgelere yansiyacaktır⁹⁷¹. Bucak havalisine iskân olunan Nogay kabilelerinin mirzaları töreyi terk edeceklerine söz vermelerine rağmen pratikte töre ve töreden kaynaklanan hakları için direnmeye devam edecekleridir. Bu mücadeleyi anlamak için çatışmanın diğer tarafı olan “Mirzaların” toplum içinde kendilerini nasıl konumlandıklarını anlamak gerekir. Bu mücadelede nökörlerin de mirzaların yanında yer aldıkları söylenebilir. Moğol toplumunda nökör kelimesi ile kavim ve kabile başbuğlarının yanında bulunan ve başbuğuna hizmet etmeyi vazife edinen ve başbuğuna kendi serbest iradesiyle hizmet eden askeri sınıf kastedilmiştir⁹⁷². İnalçık’da Kırım Hanlığı’ndaki aristokratik düzende mirzalardan sonra nökörlerin geldiğini, nökörlüğün bir Türk-Moğol kurumu olan ant/andah ile bağlantılı olup farklı Türk topluluklarında görüldüğünü belirtir⁹⁷³. Halil Paşa Yurdu’na yerleşen Nogay kabileleri mirzalarının yanında da nökörlerinin zikredildiğini görmekteyiz⁹⁷⁴. Mirzalarla birlikte egemen sınıfın temsilcisi olan nökörlerin de töreden kaynaklanan haklarını korumak için mirzaların yanında yer alacakları muhakkaktır.

⁹⁷⁰ BOA, MD 79, Sayfa: 62, Hüküm: 156.

⁹⁷¹ BOA, MAD 607, s. 11.

⁹⁷² B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi*, Çev. Abdülkadir İnan, Ankara 1995, s. 133-134.

⁹⁷³ İnalçık, “Han ve Kabile”, s. 53; 57-58; İnalçık, bu çalışmasında ayrıca Osmanlı Türklerinde has nöker kavramıyla liderin şahsına bağlı yoldaşların kastedildiğini belirtir, s. 54.

⁹⁷⁴ BOA, MAD 607, s. 5, 7, 15, s. 12. Sayfa 12’de Orakoğlu, Ormembedoğlu, Mamayoğlu, Tin Membedoğulları için “...mezburun mirzalar cümle nökörleriyle raiyet kabul idüp...”, ifadesi kullanılmıştır.

Mehmed Giray Kırım tarihini konu alan eserinde Gazi Giray İsyanı ve Bucak havalisindeki Tatarların tedibinden sonra başlarına gelen cezayı hak ettiklerini açıklamak için bir örnek verir ki bu örnek mirzaların şer'i şerife bakışları ve halka karşı olan tavırlarını da açıklamaktadır. Mehmed Giray'ın bu konudaki ifadeleri şu şekildedir: *"İşte bu Nogay kavmi dahı bir mertebe bâgî ve tugyân olmuşlar idi ki, katâ tabiâtlarına muhâlîf olan musâlahada ve davâda gerek şerî ve gerek kânûn-ı hân-ı zî-şân olan devletlülериñ evâmîr-i şerîfleri üzre katan âmil olmayup... Hattâ... Saâdet Giray Hân, rahmetu'llâhi aleyh, asrında... Bir Tatar fukarâsı hân hazretlerinin huzûrına gelüp, karşularında diz çöküp, feryâdıla: Pâdişâhım, senüñ asruñda fülân Nogay mirzâsı benim kulagım ve sakalım kat' eyledi deyüp, dem-i cereyân iderek kulagın ve sakalın hân hazretlerine arz eyledi. Hakikat katî, mahalli âşikâr. Hân dahı ihzârı için âdem tayîn eyledükde ol mahalde yigirmiden mütecâviz Nogay mirzâları bir ağızdan herîfi getirüp: Neylersiz ? deyü hân hazretlerine suâl eylediler. Anlar dahı cevâbında: Şer-i şerîfi icrâ idüp, ya kısâs veyâhûd diyet-i kâmla bade tedîb için takrîr eylesem gerekdür" deyü cevâbında melûnlar bir nefesden: Hâşâ ve kellâ ! Kıyâs bizim için degildür. Zîrâ bizler mirzâ, bunlar fukarâdur. Bu işe râzı degilüz, didükde, Kādı-asker olan efendi fakd-ı kefare cevâbın idüp hâmuş oldu. Çünkü hân, bunlardan evzâ-ı ekfâr gördiler. Bi'z-zarûrî bükâ idüp, müte'ellim ve mütehâyir kaldılar. Tatar-ı mezkûra bir kısarak virüp, def-i meclisden soñra iki kısragın dahı aldılar ve niçe âhrâr-ı müslimîni tenhâda bulup tutup kul eylemişler idi. Zulm ü bidatleri tahrîre kâbil degildür.*⁹⁷⁵

Bu ifadelerden özellikle *"Kıyâs bizim için degildür. Zîrâ bizler mirzâ, bunlar fukarâdur"* kısmı hem Şer'i şerife karşı çıktıklarını hem de halkı nasıl gördüklerini ortaya koyması açısından çok önemlidir. Osmanlı Devleti'nin Lehistan ve Kazaklarla mücadele ettiği arkasından 1683-1699 yılları arasında süren uzun savaş döneminde mirzaların bu tür hareketlerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Karlofça Barışı'ndan sonra Lehistan'a Gazi Giray'ın liderliğindeki gerçekleştirdikleri saldırıyla ülkenin komşuları ile olan ilişkisini, Kırım Hanı ile çatışarak da iç güvenliği tehdit etmeleri üzerine harekete geçildiğinde ve isyanları bastırıldığında Nogay kabilelerinin temsilcileri olan mirzalar Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı ile uzlaşmak zorunda

⁹⁷⁵ Mehmed Giray, a.g.e, s. 128-129; İnciyan'da eserinde *"Mirzelerine o derece bağıdırlar ki onlara el kaldıranın elini keserler"* şeklindeki bir ifade Mirzaların Tatar toplumundaki hâkimiyetini belirtmektedir, İnciyan, a.g.e, s. 111.

kalmışlardır. Bu uzlaşmanın şartlarından birisi de töreyi terk ederek şer'i şerife itaat etmeleri olmuştur. Bu durum Uşşâkizâde tarihinde "...*Fî-mâ-ba'd Şer'i Şerife muhâlif vaz'u hareketden her biri rücû' idüp, şeriat-i mutahharaya mütâba'at ve taraf-ı saltanattan vârid olan evamir-i aliyyeye itâ'at...*"⁹⁷⁶, Zübdet-üt Tevarih'de "...*töre denen fiil-i kabihi terk...*" şeklinde zikredilmektedir. Osmanlı belgelerinde de Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın bu ifadesi aynen yer almaktadır⁹⁷⁷. Bu durumu fiili hale getirip Osmanlı hukukunu hâkim kılmak içinde biri Orakoğlu biri de Ormembedoğlu kabilesine olmak ve 1000 kuruşluk ücretleri bu kabilelerin öşründen verilmek üzere iki kadı tayin edilmiştir⁹⁷⁸.

1700 yılında incelediğimiz dönemin sonunda kayıtlara geçen bu olayla birlikte mirzaların siyasi etkinliği kırılmasa bile Osmanlı hukukunun töreye karşı zafer kazandığı ortadadır. Osmanlı Devleti'de kazandığı bu zaferin farkındadır ve kalıcı olması için "...*sakin oldukları mahallerde mesâcid ve medâris ve mektepler ihdâs ve ulemâ ve fukaha iskân idüp ilme ve ulemâya rağbet ve mesâil-i diniyye ideler...*" ifadesiyle Bucak havalisinde medreseler ve mektepler açılması kararını da almıştır⁹⁷⁹. Bu kararın olumlu sonuçları daha sonra kendini gösterecektir. Barbara Kellner Heinkele *Tarih-i Sa'id Giray'a* dayanarak Kırım'da 1755-1760 yılları arasında faaliyette bulunan on dokuz ulema ve yedi şeyh bulunduğunu bunlardan sekiz ulemanın Bucak'tan olduğunu yazmaktadır⁹⁸⁰.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti incelediğimiz dönem içinde kendi hukukunun bozkır hukukuna karşı üstünlük sağlaması için uğramış ve şer'i şerif'i hâkim kılmak için elinden geleni yapmıştır.

6. BUCAK TATARLARI'NIN ASKERİ YAPILANMASI VE SEFER ORGANİZASYONU

Bucak Tatarları süvari askerler olup yaşadıkları dönemin gözlemcileri tarafından askeri nitelikleri övülmüştür. Bartınlı İbrahim Hamdi, "...*cenkçi adamlardır lakin gayetle şedîd ve cenk aver olmalarıyla Moskov ve Leh ve Macar*

⁹⁷⁶ Uşşâkizâde, a.g.e, s. 451.

⁹⁷⁷ BOA; MAD 101146, s. 52.

⁹⁷⁸ Uşşâkizâde, a.g.e, s. 451; BOA; MAD 101146, s. 52.

⁹⁷⁹ BOA; MAD 101146, s. 52-53; Bucak havalisindeki Tatarları ziyaret eden Bartınlı Onların Hanefi olduklarını vurgular, Bartınlı, a.g.e, vr.280b; daha erken bir tarihte Hezarfen Hüseyin Efendi de Hanefi olduklarını belirtmiştir, Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e, s.171.

⁹⁸⁰ Barbara Kellner-Heinkele, "Crimean Tatar and Nogay scholars of the 18th Century", *Muslim Culture in Russia and Central Asia From The 18th To The Early 20th Centuries*, Berlin 1996, s. 280, 289-293.

*iklimi bunlardan havf iderler...*⁹⁸¹, Ebubekir bin Bihram Dımışki, “...*Bu cins Tatardan Moskov ve Leh kavmi gayet havf iderler. Bu taife gerçi azdır amma gayet şedîd adamlardır... ve Kazak ve Leh yanlarında bu tâife Kırım Tatarından kuvvetli ve ziyâde çenkçidir...*”⁹⁸², Beuplan’da Büyük ve Küçük Nogayların Kırım Tatarları kadar, Kırım Tatarları’nın da Bucak Tatarları kadar cesur olmadığını belirtir ve Bucak Tatarları Kırım Tatarları’ndan daha iyi savaşçılardır diye ifade eder⁹⁸³. Bu görüşlere karşıt bir düşünceye sahip görebildiğimiz tek yazar Dimitri Kantemir’dir. Kantemir Kırım Tatarları’nın Bucak Tatarları’ndan daha iyi savaşçı olduğunu “...*nasıl ki on Kırımlı da on beş Bucaklı’ya eşittir*”⁹⁸⁴ ifadesi ile belirtir. Kantemir’in Boğdan ile Bucak Tatarları arasında yaşanan sıkıntılardan ve çatışmalardan dolayı böyle bir ifade kullanmış olması ihtimal dahilindedir.

Bucak Tatarları’nın bulundukları bölgedeki temel askeri fonksiyonlarının bu sınır bölgesini korumak olduğu anlaşılmaktadır, bu durumu Evliya Çelebi “...*amma bu mezkûr Bucak Tatarı... Eflak ve Boğdan ve Kazak ve Maskov ve Çeh ve Macar küffarlarının böğürlerine mih olsunlar deyü muaf u müsellemedüp Akkirman Bucağında iskân ettirüp ol ecilden Bucak Tatarı derler*”⁹⁸⁵ ifadesiyle, Ebubekir bin Bihram Dımışki ise, “...*bu Tatar bu semte düşmandan hıfz için iskan olunmuştur. Daima muhafazadan hali değillerdir...*”⁹⁸⁶ diyerek belirtmektedir. Bucak Tatarları ayrıca Özi Kazakları’nın saldırılarına cevap vermek, Lehistan’a yıpratıcı saldırılar gerçekleştirmek, Boğdan ve Eflak gibi Osmanlı tâbiyetinde olan ve Bucak arazisine yakın olan voyvodalıklarda çıkan isyanlara müdahale etmek, Osmanlı kuvvetlerine yardımcı olmak, seferlerde kılavuzluk yapmak ve Osmanlı ordusuna istihbarat sağlamak⁹⁸⁷ gibi kolluk görevleri yapmışlardır.

Bucak Tatarları’nın askeri organizasyonuna baktığımızda 1550-1600 yılları arasında “*Kazaklık*” sisteminin egemen olduğunu görmekteyiz. Kazaklık sisteminin en tepesinde “*Kazak Ağaları*” olarak ifade edilen yöneticilerin bulunduğunu

⁹⁸¹ Bartınlı Brahim, a.g.e, vr. 280a.

⁹⁸² Ebubekir bin Bihram Dımışki, a.g.e, vr. 392b.

⁹⁸³ Beuplan, a.g.e, s.44, 56; Alpargu, a.g.e, s.167; İnciyan’da Bucak Tatarları’nın Kırım Tatarları’ndan daha kuvvetli olduğunu belirtmektedir, İnciyan, a.g.e, s. 111.

⁹⁸⁴ Dimitri Kantemir, *Osmanlı*, C. 2, s. 216-217.

⁹⁸⁵ Evliya Çelebi, a.g.e, *Altıncı Kitap*, s. 197-198.

⁹⁸⁶ Ebubekir bin Bihram Dımışki, a.g.e, vr. 392b.

⁹⁸⁷ Birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerde Tatarların faaliyetleri başlıkları altında zikrettiğimiz bölümlere bkz.

görmekteyiz. Kayıtlarımızda Kazak Ağası olarak ifade edilen kişiler içerisinde en çok dikkati çekenler birinci bölümde faaliyetleri hakkında bilgi verdiğimiz İsa Koca ondan sonra da Caneş Ağa'dır. Bunların yanı sıra Bakay Ağa, Şerefullahverdi gibi Kazak Ağaları'nın bulunduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'ne tâbi Kazaklığın merkezi olarak Yücel Öztürk Akkirman şehrini göstermektedir⁹⁸⁸. İsa Koca, Caneş Ağa, Şerefullahverdi ve Bakay Ağa gibi Kazak Ağası olarak zikredilen Bucak Tatarlarının Akkirman'da yaşamaları ve İsa Koca ve Caneş Ağa'nın adını taşıyan köylerin Akkirman civarında bulunması Öztürk'ün düşüncesinin doğru olduğunu ortaya koymaktadır.

1550-1600 yılları arasında Bucak havalisindeki Tatar unsurun Kazaklık sistemi içinde askeri vasıf taşımasına izin verilmesinin sebeplerinden en önemlisi hiç kuşkusuz bölgedeki akıncı sınıfının sürekli olarak kan kaybetmesiyle yakından ilişkilidir. 1567, 1574 ve son olarak 1605 yılına ait mühimme kayıtları bölgedeki Akkirman merkezli Osmanlı akıncılarının güç kaybettiğini göstermektedir. Akıncıların sayısının dört yüz elli olması gerekirken bunların bir bölümünün Akkirman'ı terk etmesi bir bölümünün de kendilerini cebeci, topçı, şahinci, doğancı ve seyyid gibi göstererek akıncılık hizmetinden kaçmaları nedeniyle akıncı sayısı dört yüz ellinin çok altındadır. Bu durumda Osmanlı Devleti yöneticilerinin Tatarlardan oluşan bu yeni “Kazaklık” sistemine olumlu bakmalarına neden olmuştur⁹⁸⁹.

1600'lü yıllardan sonra Akkirman merkezli Kazaklığı oluşturan Tatarlara ilaveten yeni Tatar grupları Bucak havalisine gelmişlerdir. Bunlar Kırım Koca, Allahverdi, Yusuf, Karas, İsterek ve Mehmed Mirzaların liderliğinde gelen gruplardır⁹⁹⁰. Bunların açlık nedeniyle kabileleri ile birlikte Bucak bölgesine geldikleri görülmektedir⁹⁹¹. Bunların gelişi ile birlikte askeri konularda Osmanlı Devleti'nce muhatap alınması gereken yeni bir unsur ortaya çıkmıştır. Bu mirzaların en ünlüsü ise ikinci bölümümüzün konusunu oluşturan Kantemir Mirza'dır.

---

⁹⁸⁸ Yücel Öztürk, a.g.e, s. 287-288.

⁹⁸⁹ BOA, MD 7, Hüküm: 168, a.g.e, C. I, s. 87; BOA MD 46, Sayfa: 301, Hüküm: 687, bu hükümde akıncıların bölgeyi terk etmesi nedeniyle bölge halkından akıncı toplanması istenmiş fakat merkezi yönetim buna yanaşmamıştır; BOA, MD 77, Sayfa: 169, Hüküm: 506.

⁹⁹⁰ BOA, MD 78, Sayfa: 200, Hüküm: 517.

⁹⁹¹ BOA, MD 78, Sayfa: 277, Hüküm: 723.

Kantemir Mirza'nın şahsında Bucak havalisindeki tüm Osmanlı ve Tatar kuvvetleri kısa bir dönem için olsa da tek bir şahsın liderliğinde toplanmıştır.

İdari yapıda olduğu gibi askeri yapıda da 1650'li yıllara kadar büyük değişiklik yaşanmamıştır. Yalı Ağalığı'nın kurulması ile birlikte Bucak havalisindeki Tatar askeri varlığının en büyük idarecisi Yalı Ağası olmuştur. Nogay kabilelerinin gelişinden sonra Yalı Ağası ile birlikte Orakoğlu, Ormembedoğlu kabilelerinin mirzalarının da askeri konularda Osmanlı Devleti'nce muhatap alındığını görmekteyiz. Askeri alanda son olarak 1683-1699 arasındaki dönemde daha önce de belirttiğimiz gibi Bucak Seraskerliği adı altında ve Kırım hanzadelerinden biri tarafından ifa edilen yeni bir kurum ortaya çıkmıştır.

Askeri alanda idari yapılanmalardan sonra açıklamak istediğimiz diğer bir noktada Bucak havalisindeki Tatarların askeri faaliyetlerinin nasıl gerçekleştiğidir. Bucak Tatarlarının temel olarak iki tür askeri faaliyeti olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki “Beş Baş” tabir edilen ve sayıca küçük gruplar tarafından genellikle esir ve ganimet almak için yapmış oldukları saldırılardır. İkincisi ise Bucak havalisindeki Tatarların çoğu zaman Kırım Hanlığı'na bağlı kuvvetler ile bazen de Osmanlı ordusu ile birlikte gerçekleştirdikleri büyük askeri organizasyonlardır⁹⁹². İslam Giray Han döneminde Kırım kuvvetleri Lehistan'a karşı mücadelede yer almaları ve yine 1683-1699 döneminde Kırım kuvvetleri ile birlikte gerçekleştirdikleri faaliyetleri bu grupta görmek mümkündür. Bucak Tatarları'nın Moskova arazisine kış aylarında⁹⁹³, Kazak ve Lehistan toprağına ise her mevsim saldırdıkları belirtilmiştir⁹⁹⁴.

Bucak Tatarları'nın askeri organizasyonlarının temel aşaması ise kazan ve koşun⁹⁹⁵ kavramları ile açıklanır. Bartınlı İbrahim Hamdi kazan ve koşun kavramlarını “...sefere çıkduklarında on iki adam tarafından bir kazgan getirüp ana

---

⁹⁹² Beş Baş ve büyük Tatar saldırılarına ilk üç bölümde değinip dipnot düşdüğümüz için burada ayrıca belirtmedik.

⁹⁹³ Bartınlı İbrahim Hamdi, a.g.e, vr. 280a.

⁹⁹⁴ Ebubekir bin Bihram Dımıski, a.g.e, vr. 392b.

⁹⁹⁵ Beuplan'da koş kelimesinin Tatar ordusunda bir birim olduğunu belirtmektedir, Beuplan, a.g.e, s. 50; Beuplan'ı İngilizce'ye çeviren Andrew B. Pernal ve Dennis F Essar “Koş” kelimesinin Zaporog Kazakların ve 17. yüzyıl ortalarından itibaren de Lehistan ordusu tarafından kullanılmaya başlanan bir askeri terim olarak açıklamaktadırlar, Beuplan, a.g.e, s. 148; Günümüz Türkmencesi'nde “goşun: ordu” manasında hala kullanılmaktadır, *Türkmence-Türkçe Sözlük*, hzl., Talat Tekin, Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhul Ölmez, Süer Eker, Ankara 1995, s. 283.

*bir koşun tabir iderler ve her karyeden birkaç koşuna çıkabilir...”*⁹⁹⁶ şeklinde ifade etmektedir. Dimitri Kantemir, kazan yahut koşun ifadesini “*...Kazan yahut Kazgan, Bucak ve Kırım Tatar hanedanlarının adları bu sözcükten gelmektedir. Çünkü her biri yaklaşık on yahut daha az kişiden oluşmaktaydılar. Mirzalar uyruklarını kazanlara göre hesap itmekteydiler... Kırım’da yaklaşık yetmiş bin kazan olduğu söylenmektedir. Bununla beraber bunların sayıları her zaman aynı değildi; bazen daha fazla bazen daha azdı. Zira her hangi bir kazanın başkanı bir kazanın prensesiyle evlendiği zaman iki kazan birleşir. Buna karşın bir babanın bir evde rahat yaşayamayacak kadar çok oğlu varsa o zaman oğulları babalarının kazanından ayrılırlar ve her biri ayrı ayrı kazan kurarlar...*” ve “*...bir kazan yahut koşu yani bir köylü yahut soylu olmayan bir aileye gelince...*”⁹⁹⁷ ifadeleri ile açıklar.

Bu ifadeler on iki kişiden oluşan ve koşun olarak adlandırılan askeri birimin Bucak havalisindeki Tatarların en alt askeri birimi ve aile temelli bir örgütlenme olduğunu ortaya koymasının yanı sıra Bucak havalisindeki Tatar askeri varlığının köylerde yaşadığını da göstermektedir⁹⁹⁸.

Bartınlı önceden planlanan seferlerde Bucak Tatarları’nın daima sahrada gezen atlarını seferden kırk gün önce tutarak kırk gün boyunca arpa ile beslediklerini belirtir ve iki ata sahip olanların Tatarların daha önceden belirledikleri bir yerde toplandıklarını yazmaktadır. Sefere gidemeyen Tatarlar ise sefere gidenlere at ile akçe vererek bu durumu telafi etmektedirler ve sefere giden Tatarlar toplandıkları yerden birbirine yakın bölükler halinde düşman arazisine hareket ederler, ortada da dip alay denilen serasker Han veya sultan bulunmaktadır⁹⁹⁹.

Bucak Tatarları sefere giderken Bartınlı’ya göre yanlarında iki at ve talkan tabir olunan darı unu¹⁰⁰⁰, Beuplan’a göre ise yanlarındaki üç at, bir kılıç, bellerinde bir bıçak, bir yay ve on sekiz yirmi ok, ateş yakmak için çelik, çatışmalarda aldıkları esirleri bağlamak için dokuz-on metrelik deri¹⁰⁰¹ taşımaktadırlar.

⁹⁹⁶ Bartınlı İbrahim Hamdi, a.g.e, vr. 151b.

⁹⁹⁷ Dimitri Kantemir, *Osmanlı*, C. 2, s. 221, C. 3, 362-363.

⁹⁹⁸ Beuplan’da bu bilgilere paralel şekilde Bucak Tatarlarının sefere 10’ar kişilik gruplar halinde gittiklerini belirtmektedir, Beuplan, a.g.e, s.46, Alpargu, a.g.e, s. 166.

⁹⁹⁹ Bartınlı İbrahim Hamdi, a.g.e, vr. 280a; Dımışki ise ortada karib alay gider diye belirtmektedir, Ebubekir bin Bihran Dımışki, a.g.e, vr.. 392b.

¹⁰⁰⁰ Bartınlı İbrahim Hamdi, a.g.e, vr. 280a; Bronevskiy de Kırım Tatarları’nın sefere giderken darı unu götürdüklerini ve seferde darı ununu su karıştırarak içtiklerini belirtir, Bronevskiy, a.g.e, s. 51.

¹⁰⁰¹ Beuplan, a.g.e, s. 44-45.

Bucak Tatarları'na seferlerde kılavuzluk yapan belirli ailelerin olduğu ve bu işin babadan oğula geçtiği Bartınlı İbrahim Hamdi'nin "...bunların mahsus kulaguzları olur ki eba an ceddin ırsle iştigal iderler... bir söz deyüp eline bir kamçı verir ki güya yedi iklim anın malumudur. Askerin önüne düşüp gider..." şeklindeki cümlelerinden anlaşılmaktadır¹⁰⁰². Bartınlı'nın bu ifadeleri Peçuylu'nun Caneş Ağa'nın kılavuzluğu hakkında verdiği bilgiler¹⁰⁰³ ile birlikte ele alındığında kılavuzların Tatar ordusunda özel bir öneme sahip, seçkin ve bir yönüyle de mistik bir sınıf olduğu ortaya çıkmaktadır. Dimitri Kantemir Tatar ordusundaki kılavuzlardan bahsetmemekle birlikte Tatarların coğrafi bilgilerini "...yerlerin tespiti konusunda Tatar orduları kadar kesin bilgiye sahip yeryüzünde başka bir ulusun olmadığı deneyimle sabit olmuş bir gerçektir. Bunların ne kitapları ne de coğrafya haritaları vardır...bundan ötürü Türkler Tatarların kılavuza ihtiyacı yoktur diyerek atasözü haline getirmişlerdir..." ifadeleriyle över¹⁰⁰⁴.

Bucak Tatarları'nın askeri özelliklerinden en önemlilerinden biriside önlerine çıkan geçilmesi güç doğal engellerden olan nehirleri kolayca geçmeleridir. Bir nehirle karşı karşıya geldiklerinde Bucak Tatarları uzun kamışları keserek, sal gibi birbirine bağladıktan sonra bu salıda atın kuyruğuna bağlamaktadırlar. Bundan sonra ellerine bir kamçı alıp çıplak olarak atın üstüne binip ırmağı yüzerek geçmektedirler¹⁰⁰⁵.

Bartınlı İbrahim Hamdi ve Ebubekir Bihram bin Dımışki Bucak Tatarları'nın Kazak arazisine saldırılarının gelişimini şu şekilde anlatırlar. Daha önce belirttiğimiz şekilde bölükler halinde toplanan Bucak Tatarları'nın Turla ve Aksu nehirlerini geçtikten sonra Kazak vilâyetine girdiklerini ve çevreye iki gün boyunca akınlar yaptıktan sonra ele geçirdikleri esirlerle dönüşe başladıklarını, Kazakların bu dönüşü engellemek için dar yolları arabalar ve tüfekli askerler ile tuttuğunu, Tatarların eğer yolları tutanları bozabilecek güçte iseler Kazakları yenilgiye uğratarak yollarına

¹⁰⁰² Bartınlı İbrahim Hamdi, a.g.e, vr. 280a-280b.

¹⁰⁰³ Peçuylu, a.g.e, C. 2, s. 148-149.

¹⁰⁰⁴ Dimitri Kantemir, *Osmanlı*, C. 2, s. 286.

¹⁰⁰⁵ Ebubekir Bihram bin Dımışki, a.g.e, vr. 392b; Bartınlı İbrahim Hamdi, a.g.e, vr. 280b; yerli gözlemcilerin bu bilgilerine Beuplan'da tanıklık etmektedir, Beuplan, a.g.e, s. 61, Alpargu, a.g.e, s. 172; İnciyan da aynı olaydan bahsetmektedir, İnciyan, a.g.e, s. 111; Bu durum Osmanlı belgelerinde yansımasıdır, "Akkirman Beyine hüküm ki, Livâyü mezbûrede sâkin olup evkafında mütemekkin olan Tatar taifesinden bazıları isyan üze olup envâ' fesad itmekle raiyyet rencide olmakdan hali olmayup küffâr-ı bedkârın hareketlerine ba'is olup lakin tâife-i mezbûre sair asakir gibi gemilere ihtiyac duymayup atların yüzdürmekle azim suları geçüp ol ecilden zaptları kabil olmayup...", BOA, MD 52, Sayfa: 123, Hüküm: 310.

devam ettiklerini, eğer Kazaklar yenilmeyecek kadar kuvvetli ise otluk araziye girerek Kazakların etrafından dolaştıklarını ve otları çiğneyerek Kazakları şaşırtarak geri döndüklerini belirtirler¹⁰⁰⁶.

Beuplan'ın verdiği bilgiler benzer olmakla birlikte daha ayrıntılıdır. Beuplan Tatarların Kazak arazisine girdikten sonra baskın için dikkatli bir şekilde ilerlediklerini, Kazakların da Tatar tehlikesi yüzünden tabur tekniği ile ilerlediklerini, ilk gören tarafın avantajlı olduğunu ve tabur tekniği ile ilerleyen Kazaklara Tatarların ateşli silahlardan dolayı saldıramadığını belirtmektedir. Beuplan ayrıca Tatarların kervanlara baskın düzenledikten sonra kaçmaya başladıklarını fakat bölge çok otluk olduğu için iz bıraktıklarını belirtir. Tatarların ise bu durumu bildikleri için takip edilmelerini önlemek için yüzer kişilik dört parçaya bölündüklerini, bu grupların her birinin kuzey, güney, doğu ve batı gibi farklı yönlere gittiklerini, bir buçuk “league” sonra bu yüz kişilik grubun otuz üç kişilik üç gruba bölündüklerini, bu otuz üç kişilik grubun da yarım “league” sonra tekrar üçe bölündüğünü ve on bir kişilik grupların kaldığını, bütün bu olayların bir buçuk saatten az zaman içinde gerçekleştiğini açıklamaktadır. On bir kişilik bu grupların daha önceden belirledikleri randevu noktasında, belirledikleri tarihte yeniden birleştiklerini belirtmektedir. Beuplan yeniden birleştikleri yerin en az on iki “league” uzakta olduğunu da ifade eder. Buluşma noktasında otların uzamasını yani izlerinin kaybolmasını bekleyen Tatarların ise buradan yeniden büyük bir grup olarak topraklarına döndüklerini açıklar. Beuplan Tatarların bu süreçteki en önemli avantajlarından biri olarak yerlerini tespit etmenin zorluğunu gösterir¹⁰⁰⁷.

Sonuç olarak Bucak Tatarları'nın 1550-1700 yılları arasında Karadeniz'in kuzeyindeki Osmanlı askeri varlığına önemli katkılarda bulunduğu görülmektedir. Bucak havalisindeki Tatarlar 1550-1600 yılları arasında küçük çaplı, Kantemir Mirza döneminde Kırım Hanlığı'nı bile geride bırakacak kadar etkin olmuştur. Bu etkinlik 1665-1666 yıllarında yaşanan büyük Nogay kabileleri göçünden sonra daha da artmış ve Bucak Tatarları yaklaşık on bin kişilik bir kuvvet çıkaran büyük bir güç haline gelmiştir.

¹⁰⁰⁶ Bartınlı İbrahim Hamdi, a.g.e, vr. 280a-280b; Ebubekir Bihram bin Dımışki, a.g.e, vr. 392b.

¹⁰⁰⁷ Beuplan, a.g.e, s. 56-59, Alpargu, a.g.e, s. 167; League eski bir uzunluk ölçü birimi olup bir insan ya da atın bir buçuk saat içinde yürüyebileceği mesafeye ve İngilizce kullanımında 4.8 kilometreye tekabül ettiği varsayılmaktadır, [http://en.wikipedia.org/wiki/League_\(unit\)](http://en.wikipedia.org/wiki/League_(unit)).

7. BUCAK TATARLARI'NDA AİLE KURUMU

Türk topluluklarında babanın liderliğine dayanan patriyarkal aile tipinin görüldüğü ifade edilmiştir¹⁰⁰⁸. Nogaylar'da görülen büyük ve ayrılmaz aileleri tanımlamak için “üyken ayel” ile “bir kazan ayel” ifadelerinin kullanıldığı ve Nogaylar'da egzogaminin yani dışardan evlenme âdetinin bulunduğu ifade edilmiştir¹⁰⁰⁹.

Bucak Tatarları da bozkır geleneklerinin ve toplumsal yapısının mirasçıları olarak aile kurumunda bu temel yapıları devam ettirmişlerdir. Bucak Tatarları'nda ailenin kurulma aşamasında yani evlilikte feodal yapının kendini gösterdiği görülmektedir. Bu durumu Dimitri Kantemir “...fakat öteki İskit kavimlerinin bugün bile mirzaları vardır: Özellikle eskilerin Besarabya'sı olan Bucak'ta. Bu mirzaların kızları ancak mirza oğullarıyla evlenirler. Oğlanlar ise esirelerle de evlenmekte serbesttirler ve dünyaya gelen çocukları mirzalı kadından doğmuş kadar yasaldır..”¹⁰¹⁰ ifadeleri ile ortaya koymaktadır.

Evlilik sırasında mirzaların kendilerine bağlı olan Tatarlardan belirli bir ücret aldığına dair belgelerde işaretler vardır. H. 15 Zilhicce 1018/ M. 11 Mart 1610 tarihli ve Sarata kadısına gönderilen bir mühimme hükmünde bulunan “...Südde-i saâdetime mektup gönderüp taht-ı kazanızda sâkin olan Tatar tâifesi meclis-i şer'e varup içlerinden bazılarının nikâh vesa'ir şer'i şeriflerine müteallik husûsları vâki' oldukda müracaât etmek lazım geldikde mirzaları mani' oldukları arz itmeğin buyurdum ki, vardukda eğer nikâh vesair şer'le görülecek hususları vâki oldukda şer'i şerife müracaât idüp mirzaları minba'd hilâf-ı şer' ol husûslarda mânî' olmayalar...”¹⁰¹¹ ifadeleri bunu düşündürmektedir. Mirzalara bağlı olan Tatarların hoşnutsuzluğu bu durumu Sarata kadısına şikâyet etmelerinden anlaşılmaktadır. Tatarların “şer'i şerifi” tercih etmeleri ise Osmanlı hukukunun şartlarının mirzaların şartlarına göre daha hafif olduğunu da ortaya koymaktadır.

Dimitri Kantemir Bucak Tatarları'nda ailelerin çocukların evlenilmesine karar verildikten sonra bir kaçırılma oyunun oynandığını ifade etmektedir. Damat

¹⁰⁰⁸ Arsal, a.g.e, s. 333.

¹⁰⁰⁹ Alpargu, a.g.e, s. 174, 177.

¹⁰¹⁰ Dimitri Kantemir, *Osmanlı*, C. 2, s. 222.

¹⁰¹¹ BOA, MD 79, Sayfa: 62, Hüküm: 156.

kızın ailesine yakalanmadan nişanlısının yanına varmaya çalışmakta ve bunu başardıktan sonra kızın bütün çeyiziyle birlikte kendi evine gitmek için yola koyulmaktadır. Fakat yolda damat kızın ailesi tarafından tekrar takip edilmeye başlanmakta ve kendi evine ulaşmadan kızın ailesine yakalanırsa kızın çeyizi için bir ödeme yapmakta fakat yakalanmazsa ödeme yapmamaktadır. En son aşamada iki tarafın ailesi kutlamalara geçmektedir. Kantemir'in verdiği bilgiler ayrıca evliliğin kızın kadınlığa adım atmasının hemen akabinde gerçekleştiğini düşündürmektedir¹⁰¹².

---

¹⁰¹² Dimitri Kantemir, *Osmanlı*, C.2, s.222-223; Kantemir çeyiz için ödenen parayı tanımlamasa da bunun bir tür başlık parası olduğu ortadadır, Alpargu, *Hommage De Hell'e* dayanarak Nogaylar'da başlık parasında "kalım" dendiğini belirtmektedir, Alpargu, a.g.e, s. 177.

SONUÇ

Bucak bölgesi Besarabya'nın bir parçası ve Deşt-i Kıpçak'ın Karadeniz çevresindeki en uç noktalarından olup tarih boyunca çok sayıda Türk topluluğuna yurt olmuştur. Bucak bölgesi ile Tatar toplulukların ilişkisi 1240'lı yıllarla birlikte başlamış ve bölge 1368 yılına kadar fiilen Altın Orda Devleti'nin kontrolü altında kalmıştır bununla birlikte Tatarların Bucak bölgesi ile ilişkileri devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ilerleyişine paralel olarak II. Bayezid'in 1484 yılındaki Kili ve Akkırman ve Kanuni'nin 1538 Boğdan seferi ile Bucak bölgesi tamamen Osmanlı kontrolü altına alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Bucak bölgesini kontrol altına almasıyla birlikte Tatarlar Bucak bölgesine dönmeye başlamıştır. 1550'li yıllardan sonra Deşt-i Kıpçak havalisinde yaşanan büyük kıtlık ve Nogay Ordası'nda yaşanan iç çatışmalardan dolayı Nogay ve Kırım Tatarı olarak adlandırılan kitlelerin Bucak'a yoğun şekilde göçleri gerçekleşmiştir. Bu göçlerle birlikte Bucak havalisindeki Tatar nüfusun sayıca artışına paralel olarak siyasi etkinliği de artmaya başlamıştır. Bu dönemde Özi nehri çevresinde Lehistan'a bağlı olarak ortaya çıkan Hristiyan Kazaklarının Osmanlı ülkesine gerçekleştirdikleri saldırılara paralel olarak Tatarlar da Akkırman merkezli olmak üzere Osmanlı himayesindeki Türk Kazaklığı'nı oluşturmuşlardır. İsa Koca, Caneş Ağa, Bakay Ağa gibi Tatarlar bölgedeki Tatar askeri varlığının liderleri olarak sivrilmişlerdir.

1600'lü yılların başında Kırım Hanlığı'ndaki dört büyük kabileden olan Mansuroğulları'nın bir bölümü başlarında Kantemir Mirza Bucak bölgesine gelip yerleşmişlerdir. Bu yeni göç dalgası ile birlikte Bucak havalisindeki Tatarların askeri ve siyasi etkinlikleri artmıştır. Hotin Savaşına kadar olan yıllar içerisinde Kantemir Mirza siyasi ve askeri bir lider olarak sivrilmiş, Boğdan üzerindeki Lehistan etkisinin kırılmasını sağlamış ve Özi Kazaklarının Osmanlı arazisine gerçekleştirdikleri saldırılara aynı şekilde cevap vermiştir. Bu süreçte Kantemir Mirza'nın oynadığı rol özellikle Stefan Tomşa'nın 1612 yılında Boğdan'ın başına geçirilmesi ve 1620 yılında İskender Paşa ile birlikte Lehistan kuvvetlerinin yenilgiye uğratılmasında kendini göstermektedir.

Hotin Savaşı'ndaki faaliyetleri ile Kantemir Mirza II. Osman'ın gözdeleleri arasına girerek Özi Beylerbeyliği makamına getirilmiştir. Bu görevle birlikte

Kantemir Mirza Osmanlı askeri ve idari sistemine dahil edilmiş ve bu durum Kırım Hanlığı'nda rahatsızlık uyandırmıştır. II. Osman'ın tahtan indirilmesi ve öldürülmesinin akabinde Lehistan'ın şikâyetleri neticesinde 1623 yılında Kantemir Mirza Bucak havalisinden çıkarılmıştır. Kantemir Mirza bir müddet sonra Bucak havalisine geri dönmüştür. Bu sırada Osmanlı Devleti İran ile ilişkilerinden dolayı Kalgay Şahin Giray ve dolayısıyla Mehmed Giray Han'a karşı tavır almış ve Kırım'da şiddetli bir isyan patlak vermiştir. İsyan başarılı olmuş ve iki kardeş Kırım'da iktidarı ellerinde tutmayı başarmışlardır. Kantemir Mirza isyanın bu ilk aşamasında çatışmadan uzak durmayı başarmış ve Lehistan ile mücadele ederek Osmanlı Devleti'ni kuzey cephesinde rahatlatmıştır. Kırım İsyanının ikinci safhasında Kantemir Mirza Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak isyancı kardeşlerin bertaraf edilmesinde büyük rol oynamıştır. Mehmed Giray Han'ın öldürülmesi ve Şahin Giray Han'ın Kırım çevresinden uzaklaştırılmasından sonra da Kırım Hanlığı'nda sıkıntılar devam etmiştir. Kırım Hanlığı'nda İnayet Giray Han'ın Kantemir Mirza'ya karşı harekete geçmesi üzerine hem Kantemir Mirza hem de İnayet Giray IV. Murad'ın emriyle ortadan kaldırılmışlar ve bölgede istikrar sağlanmıştır.

Kantemir Mirza'nın öldürülmesinden sonra da Bucak havalisinde Tatar varlığı devam etmiştir. 1630'lu yıllarda Büyük Nogay Ordası'nın Kalmuk baskısı sonucunda dağılmasıyla birlikte Ormembedoğlu gibi Nogay kabileleri Kırım Hanlığı'na bağlanmışlardır. Kalmuk baskısının devam etmesinden dolayı başta Büyük Nogay Ordası kabilelerinden Ormembedoğlu ve Küçük Nogay Ordası kabilelerinden Orakoğlu kabileleri 1665 yılında Bucak havalisinde gelip yerleşmişlerdir. Bu kabilelerin kontrolünden çıkacağını düşünen IV. Mehmed Giray Han askeri bir harekâtla Nogay kabilelerini Bucak havalisinden çıkarmayı başarsa da bu olay tahtına mal olmuş ve kabileler Bucak'a geri dönmüşlerdir.

Osmanlı Devleti Nogay kabilelerinin Bucak'a dönmelerinden sonra Bucak arazisinde Halil Paşa Yurdu olarak bilenen araziye Nogay kabilelerine raiyetliği kabul etmeleri, Osmanlı hukukuna tâbi olmaları, askeri hizmetlerde katkı sağlamaları ve yıllık olarak 10000 kuruşluk bir ödeme yapmaları karşılığında yurt olarak vermiştir. 1666'dan 1672 yılına kadar Bucak havalisindeki varlıklarını devam ettiren Tatar toplulukları 1672 yılında asayiş sorunları yaratıp, Osmanlı görevlilerini öldürdükleri için IV. Mehmed'in fermanıyla Kırım Hanı Selim Giray Han tarafından

Kırım'a götürölmüşlerdir. Bucak Tatarları 1674 yılından itibaren Bucak havalisine geri dönmüşler ve bu tarihten 1700 yılına kadar olan Osmanlı askeri faaliyetlerine bilfiil katılarak büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Bucak havalisindeki Tatarlarla ilgili son büyük olay ise 1700 yılında Gazi Giray'la birlikte Kırım Hanı'na karşı gerçekleştirdikleri isyan olmuştur. Bu isyan harekâtı Osmanlı ve Kırım kuvvetlerinin işbirliği ile bastırılmıştır.

Bucak Tatarlarının içtimai ve idari yapılanmasına baktığımızda 1550-1600 yılları arasında Bucak havalisinde bulunan Tatarların feodal bir yapı taşımadıkları ve bu yıllar arasında Bucak havalisinde bulunan Tatarların askeri açıdan "Kazak" olarak nitelendirildikleri görölmektedir. 1600'lü yıllardan sonra Bucak havalisine kabileler halinde göçler gerçekleşmiş ve feodal yapı ve temsilcileri olan mirzalar etkin hale gelmişlerdir. Bu mirzaların en ünlüsü ise Mansuroğulları'ndan Kantemir Mirza olmuştur. İlerleyen yıllarda Nogay kabilelerinin göçünden sonra ise feodal yapı ve bu yapının hukuki temellerini oluşturan töre ile Osmanlı hukuku arasında bir mücadele başlamıştır. Bu mücadele süreklilik arz etmiş ve Gazi Giray İsyanı'nın bastırılmasından sonra Osmanlı hukukunun bölgedeki Tatar varlığına içinde geçerli olması sağlanmışır.

İdari açıdan bakıldığında Bucak havalisindeki Tatarların genel olarak Kırım Hanları vasıtasıyla kontrol edildikleri görölmektedir. Kantemir Mirza'nın hızla yükselişi ve Özi Beylerbeyliği makamına getirilmesiyle bir dönem bu bağlar kopmuşsa da Kantemir Mirza'nın ortadan kaldırılması ve 1650'lili yıllarda Yalı Ağalığı sisteminin kurulmasıyla Bucak'taki Tatar varlığının idaresi yeniden Kırım Hanları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti Yalı Ağası'nın atamasının Kırım Hanları tarafından yapılmasına izin vermekle birlikte Yalı Ağası'nı Özi Beylerbeyi'nin emri altına vererek Kırım Hanları'nın bölgedeki kontrolünü gözetim altında tutmuş, fiili müdahalelerin önüne geçmiştir. 1683-1699 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğı sürekli savaş nedeniyle Bucak Tatarları'nın askeri varlığına duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu uzun savaş süresinde Bucak havalisinde sürekli olarak Kırım sultanlarından birinin bulunması neticesinde ise Bucak Seraskerliği Kurumu ortaya çıkmıştır.

Bucak havalisindeki Tatar topluluklara özelliklere Nogay kabilelerine ait yer adları üzerinden yapılan gözlemlerde ise Türk ve Moğol unsurların Nogay

kabilelerinin etnik yapısına katkıda bulundukları görülmüştür. Türk topluluklarından Kıpçaklar ve Türkmenler ile Moğol kabilelerinden Keneges ve Naymanlar'ın bu süreçte önemli rol oynadıkları anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

1. YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri (937/1530), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, C. 2, Yayına Hazırlayan Ahmet Özkılıç, Ali Çoşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, Ankara 2002.

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1568-1560.); T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayına Hazırlayan Nezihi Aykut vd, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993.

5 Numaralı Mühimme Defteri.; T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Tıpkıbasım, Hazırlayan Hacı Osman Yıldırım, vd., T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994

6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565.); T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları Hazırlayan Hacı Osman Yıldırım vd., C.1, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1995.

7 Numaralı Mühimme Defteri.; T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Hazırlayan Hacı Osman Yıldırım vd., Özet-Transkripsiyon-İndeks I, Ankara 1998, Özet-Transkripsiyon-İndeks II, Ankara 1999, Hüküm:1784, s. 292-293;

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Hazırlayan Muhammed Safi vd., T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, C.1., Ankara 1996.

18 Numaralı Mühimme Defteri, Hazırlayan Kazım Kürşat Yüksel, *18 Numaralı Mühimme Defteri, (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

21 Numaralı Mühimme Defteri, (Tahlil-Metin), Hazırlayan Sıtkı Çelik, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.

29 Numaralı Mühimme Defteri (984-1576)(Tahlil, Özet-Transkripsiyon), Hazırlayan Gülay Kahveci, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998.

51 Numaralı Mühimme Defteri, Hazırlayan Hikmet Ülker, *Sultan'ın Emir Defteri (51 Numaralı Mühimme Defteri)*, İst. 2003, s. 106.

55 Numaralı Mühimme Defteri, Hazırlayan Musa Günay, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996.

83 *Numaralı Mühimme Defteri, (1036-1037/1626-1628), Özet-Transkripsiyon-İndeks-Tıpkıbasım*, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yay. Hazırlayan. Hacı Osman Yıldırım vd., Ankara 2001.

85 *Numaralı Mühimme Defteri 1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632), Özet-Transkripsiyon-İndeks*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Hazırlayan Hacı Osman Yıldırım vd, Ankara 2002.

89 *Numaralı Mühimme Defteri*, Hazırlayan Eren Bahri Gök, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003.

105 *Numaralı Mühimme Defteri (Özet-Transkripsiyon)*, Hazırlayan Bekir Gökbnar, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 1996.

Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve 12321 Numaralı Mühimme Defteri, Hazırlayan Halil Sahillioğlu, İstanbul 2002.

483 *Nolu Tapu Tahrir Defterine Göre Kili Kazası*, Hazırlayan Mehmed Köroğlu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2004.

701 *Nolu Tapu Tahrir Defterine Göre Akkirman Sancağı*, Hazırlayan Mustafa Işık, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2008.

Abrahamowicz, Zygmunt; *Katalog Dokumentow Tureckich, Dokumenty Do Dziejow Polski i Krajow Osciennych w Latach 1455-1672*, Warszawa 1959.

Anafarta, Nigar.; *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler*, Tarih ve yer belirtilmemiş.

IV. *Murad'ın Hatt-ı Hümayunları*, Hazırlayan Önder Bayır, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994.

BOA 55/1 *Numaralı Düvel-i Ecnebiye Defteri*, Hazırlayan Züleyha Türkoğlu, *55/1 Nolu Lehistan Ahidnâme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2007.

Documents Concernant L'empire Ottoman et L'europe Orientale Le Khanet De Crime'e Dans Le Les Archives Du Musee Du Palais De Topkapı, Hazırlayan Alexandre Benningsen, Pertev Naili Boratav, Dilek Desai, Chantal Lemercier Quelquejay, Paris 1978.

Documents Concerning Rumanian History /1427-1601), Collected From British Archives by E. D. Tappe, London-Parid, 1964.

Gemil, Tahsin; *Relatiile Tarilor Romane Cu Poarta Otomana In Documente Turcești (1601-1712)*, București 1984.

Kolodziejczyk, Dariusz; *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century), An Annotated Edition of Ahdnames And Other Documents*, Brill 2000.

Krimtatarische Urkunden Im Reichsarchiv Zu Kopenhage, Hazırlayan Matuz, Josef; Freiburg 1976.

Kurat, Akdes Nimet; *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1940.

2. YAYINLANMAMIŞ ARŞİV BELGELERİ

BOA TD 65, 215, 483, 542, 688, 701.

BOA MD 14, 18, 22, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 43, 46, 52, 61, 62, 64, 69, 75, 76, 77, 78, 81, 87, 97, 99, 101, 102, 104, 106, 107, 108, 110, 111.

BOA KK 67, 70, 71, 2301, 3954, 3959.

BOA İbnül Emin Tasnifi, Hatt-ı Hümayûn, Nu: 24; Maliye Nu: 2319.

BOA Kodu: YB 1, Dosya: 1, Gömlek: 9, 10. (Rusya Federasyonu Arşivlerinden Satın Alınan Osmanlı Evrakı).

BOA MAD 607, 3592, 4279, 8488, 9832, 10146.

BOA NHD 5, 6.

BOA Cevdet-Maliye 18191, 1608; Cevdet-Hariciye 1509, 7184; Cevdet-Dahiliye 1559.

KŞS 4, 14, 20, 21, 27, 29, 34, 35, 48, 49, 55, 64.

TKGM Kuyûd-u Kadîme Arşivi 83 Numaralı Tahrir Defteri.

TKGM Kuyûd-u Kadîme Arşivi Vakf-ı Cedit 162 Numaralı Defter.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E-7039/3.

B. TEMEL ESERLER

Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi-Nâme*, Yayına Hazırlayan Fahri Ç. Derin, İstanbul 2008.

Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, Hazırlayan Doç. Dr. Ziya Yılmaz, C.1, C.2, TTK Basımevi, Ankara 2003

Abdülgaftar Kırımî, *Umdet üt Tevarih*, Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nın ilavesi olarak neşreden Necip Asım, İstanbul 1343.

Ahmed Süheyli bin Hemdem Kethüda, *Tarih-i Şahi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Nu. 4356.

Anonim Osmanlı Tarihi, Hazırlayan Abdulkadir Özcan, Ankara 2000.

Ayn-ı Ali, *Kavanin-i Âl-i Osmân Der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Dîvân*, Tıpkıbasım, Önsöz ve Yayına Hazırlayan Tayyib Gökbilgin, Kalem Yayınları Matbaası, İstanbul Tarihsiz.

Bartınlı İbrahim Hamdi, *Atlas-ı Cihan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2044.

Beuplan, Guillaume Le Vasseur, Sieur De; *A Description of Ukraine*, İngilizceye Çev. Andrew B. Pernal ve Dennis F. Essar, Harvard University Pres, 1993.

Bronevskiy, Martin.; *Kırım*, Çeviren Kemal Ortaylı, Ege Matbaası, Ankara 1970.

Çelebi, Katip.; *İrşad'ül Hıyara İla Tarih'il Yunan ve'n-Nasara*, TTK Kütüphanesi Yazmalar, Nu. Y 15

_____; *Fezleke (Tahlil ve Metin)*, Hazırlayan Zeyneb Aybicin, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 2007.

D'Askoli, Emiddio Dortelli; "Opisanie Çernogo Morya İ Tatarii, Sostavil Dominikanets Emiddio Dortelli D'askoli, Prefekt Kaffi, Tatarii i Porç. 1634", Rusça'ya Çeviren: N. Pimenova, Ed. A. Berthier-Delegard; *Zapiski Imperatorskogo Odesskogo Obşestva İstorii İ Drevnostey*, Tom. XXIV. 190

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Hazırlayan Abdulkadir Özcan, TTK Basımevi, Ankara 1998.

Ebubekir bin Bihram bin Dımışki, *Muhtasar-ı Tercüme-i Atlas*, Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi 1686.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İkinci Kitap*, Hazırlayan Yücel Dağlı, Seyit Ali Karaman, Zekeriya Kurşun, İst. 2001.

_____; *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Üçüncü Kitap*, Hazırlayan Yücel Dağlı, Seyit Ali Karaman, İst. 2001.

_____; *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Beşinci Kitap*, Hazırlayan Yücel Dağlı, Seyit Ali Karaman, İbrahim Sezgin, İst. 2001.

_____; *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Altıncı Kitap*, Hazırlayan Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İst. 2002.

_____; *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yedinci Kitap*, Hazırlayan Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Robert Dankoff, İst. 2003.

Ebubekir bin Bihram bin Dımıski, *Muhtasar-ı Tercüme-i Atlas*, Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi 1686.

Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, C. 2, İstanbul, H. 1265/ M. 1848-1849.

Gani-zâde Nâdirî, *Şehnâme*, Hazırlayan Numan Külekçi, *Gani-zâde Nâdirî, Hayâtı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şehnâmesinin Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1985.

Gelibolulu Mustafa 'Âlî Efendi; *Kitâbü't-Tarih-i Künhü'l Ahbâr*; Hazırlayan Prof. Dr. Ahmet Uğur, Dr. Mustafa Çuhadar, Dr. Ahmet Gül, Dr. İbrahim Hakkı Çuhadar, Kayseri 1997.

Giray, Halim; *Gülbün-ü Hanan*, Matbaa-i Âmire H. 1287/ M.1870-1871

Hacı Ali Efendi, *Tarih-i Kamaniçe*, Hazırlayan Ayşe Hande Can, *Hacı Ali Efendi ve Tarih-i Kamaniçe'si*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.

Halisî, *Zafername*, Hazırlayan Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler VI, II. Osman Adına Yazılmış Zafer-Name*, Tıpkıbasım, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, NO: 338, Ankara 1983.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, C. 3, Hazırlayan Şevki Nezihi Aykut, TTK Basımevi, Ankara 2004.

Hasan Vecihi, *Vecihi Tarihi*, Hazırlayan Ziya Akaya, *Vecihi, Devri ve Eseri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Genel Türk Tarihi Kürsüsü, Ankara 1957.

Herberstein, Sigismund Von.; *Notes Upon Russia*, İngilizce'ye Çeviren R. H. Mayor, The Hakluyt Society, Vol. 2, London 1851.

Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l Beyan Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Hazırlayan Sevim Ülgürel, TTK Basımevi, Ankara 1998.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, Hazırlayan Ahmet Uğur, TTK Basımevi, Ankara 1997.

İnciyan, P. L.; *Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası*, Çeviren H. D. Andreasyan, *Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3'den ayrı basım, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1974.

Îsâ-zâde, *Îsâ-zâde Târîhi*, Neşre Hazırlayan Ziya Yılmaz, İstanbul 1996.

İskender Bey Münşî, *Târîh-i Alem Ara-yı Abbasî*, C. 2, Hazırlayan Mehmed İsmail Rıdvani, Tahran 1377.

Jenkinson, Anthony.; *Early Voyages And Travels To Russia And Persia By Jenkinson And Other Englishmen*, Vol. 1, Edited by E. Delmar Morgan and C. H. Coote, The Hakluyt Society, London 1885.

Kantemir, Dimitri.; *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Özdemir Çobanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, C.2, Ankara 1979, C.3, , Ankara 1980.

_____.; *Opisanie Moldavii*, Rusçaya Çev. L. Pankrateva Kişinev 1973'yi yayınlayan,
<http://www.Vostlit.info/Texts/rus4/Kantemir/frame-text1.htm/28.03.2009>.

Karaçelebizade Abdülaziz Efendi.; *Ravzat ül Ebrar*, Bulak 1832.

Kazvinî, Mirza Muhammed Tahir.; *Târih-i Cihan Ara-yı Abbasi*, Hazırlayan Seyyid Said Mir Muhammed Sadık; Tahran 1383.

Kemal.; *Selâtin-Nâme*, Hazırlayan Necdet Öztürk, TTK Basımevi, Ankara 2001.

Kırımlı Hacı Mehmed Senai.; *Üçüncü İslam Giray Han Tarihi*, Hazırlayan Zygmunt Abrahamovicz, Varşova 1971.

Kleeman, Nicolas-Ernest.; *Voyage De Vienne a Belgrade Et a KiliaNova Dans Le Pays Des Tartares Budziacs, & Nogais Dans Le Crimée, De Kafa a Constantinople, Au Travers De La Mer Noire, Avec Le Retour a Vienne, Par Trieste, Fait Dans Les Annees 1768, 1769, & 1770 Par Nicolas-Ernest Kleeman*, Traduit de L'Allemand, Neuchatel 1780.

Kostin, Miron.; *Letopisetul Târii Moldovei De La Aron Vodâ Încoace* (Aron Voyvoda'nın Culusundan Bu Yana Moldova Kroniği), Hazırlayan Mehmet Ali Ekrem, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I Kronikler*, TTK. Basımevi, Ankara 1993, s.23-66.

Lyuk, Jan De.; “Opisanie Perekopskih i Nogayskih Tatar; Çerkesov, Mingrelov i Gruzin Jana de-Lyuka, Monoha Dominikkanskago Ordena (1625)”, Rusça'ya Çev. P. Yurçenko, *Zapiski İmperatorskogo Odesskogo Obşestva İstorii İ Drevnostey*, Tom. 11, 1879, s.473-492.

Mehmed b. Mehmed Er-Rumî.; *Nuhbetüt-Tevârih Vel-Ahbarı ve Târih-i Âl-i Osman'ı, (Metinleri Ve Tahlilleri)*, Hazırlayan Abdurrahman Sağırlı, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2000.

Mehmed Giray, *Târih-i Mehmed Giray*.; Hazırlayan. Uğur Demir, *Târih-i Mehmed Giray, (Değerlendirme-Çeviri, Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. Türiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

Mehmed Râşid.; *Râşid Târîhi*, C. 1, C. 2, İstanbul H. 1282.

Mevkûfati Mehmed Efendi.; *Tarih-i Mevkûfati Mehmed Efendi*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Nu. 1751.

Mustafa Sâfi.; *Zübdetü't-Tevârih*, Hazırlayan. İbrahim Hakkı Çuhadar, *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i*, C.2, Hazırlayan İbrahim Hakkı Çuhadar, Ankara 2003.

Mustafa Kesbi.; *İbratnümâ-yı Devlet*, Hazırlayan Ahmet Öğreten, TTK Basımevi Ankara 2002.

Mühürdar Hasan Ağa.; *Cevahirü't Tevarih*, Hazırlayan Abubekir Sıddık Yücel, Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996.

Naima Mustafa Efendi.; *Târih-i Naima*, C. 1, C. 2, C. 3, C.4, Hazırlayan Mehmed İpşirli, TTK Yayınları, Ankara 2007.

Nekulçe, İon.; “Letopisetul Târii Moldovei De La Dabija-Voda Pina La A Doua Domnie A Lui Constantin Mavrocordat”, Hazırlayan. Mehmed Ali Ekrem, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I Kronikler*, TTK Basımevi, Ankara 1993, 70-138.

Oruc Bey.; *Don Juan of Persia A Shiah Catholic 1560-1604*, İngilizce'ye Çeviren G. Le Strange, London 1926.

Oruç Bey.; *Oruç Bey Tarihi*, Hazırlayan Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007.

Peçuylu İbrahim Efendi.; *Tarih* C. I, İst. H. 1281/ M. 1864-1865; C. II. İstanbul 1283/M.1866-1867.

Remmal Hoca.; *Tarih-i Sahib Giray Han*, Hazırlayan Özalp Gökbilgin, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973.

Rıdvan Paşazade Abdullah.; *Tevarih-i Deşt-i Kıpçak*, Hazırlayan Ananiasz Zajaczkowski, Warszawa 1966.

_____.; *Tarih-i Rıdvan Paşa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi-226.

Roe, Thomas.; *The Negotiations of Sir Thomas Roe In His Embassy To The Ottoman Porte From The Year 1621 To 1628 Inclusive*, London 1740.

Selaniki Mustafa Efendi.; *Tarih-i Selaniki (971-1003/1563-1595)*, C. 1, Hazırlayan Mehmet İpşirli, TTK Basımevi, Ankara 1999.

Seydi Ali Reis.; *Mir'at ü'l Memalik*, Hazırlayan Mehmet Kiremit, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Seyyid Muhammed Rıza.; *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûk ut Tatar*, Hazırlayan Kazım Bek, Kazan 1832/ Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa 1016.

Schütz, E.; *An Armeno-Kipchak Chronicle On The Polish-Turkish Wars In 1620-1621*, Akademiai Kiadoi Budapest 1968

Sieur De Beuplan, Guillaume Le Vasseur, *A Description of Ukraine*, İngilizce'ye Çev. Andrew B. Pernal ve Dennis F. Essar, Harvard University Pres, 1993.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa.; *Silahdar Tarihi*, C. 1, C. 2, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, Hazırlayan Vahid Çabuk, *Solak-zâde Tarihi*, C. 2, Ankara 1989.

Soranzo, Lazaro.; *The Ottoman Of Lazaro Soranzo*, İngilizce'ye çev. Abraham Hartwell, London 1603

Steb lau, Erich Lassota Von.; *Hasburgs And Zaporozhian Cossacks, The Diary Of Erich Lassota Von Steblau 1594*, İngilizce'ye Çev. Orest Subtelny, Ukranian Academic Pres, 1975.

Tiesenhausen W. De.; *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, Çeviren İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

Ureke, Grigore.; “Letopisetul Tarii Moldovei, (Boğdan Tarihi)”, Hazırlayan Mehmed Ali Ekrem, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I Kronikler*, TTK. Basımevi, Ankara 1993, s.5-22.

Uşşâkîzâde Es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, *Uşşâkîzâde Târihi I*, Çamlıca Basın Yayın, Hazırlayan Raşit Gündoğdu, İstanbul 2000.

Zbarajskiy, Kşıstof; “Donesenie o Posol'stve Knyazya K. Zbarajskogo V Turtsiyuv 1622-1623 Godah”, Rusça'ya Çev. N. S. Raşba, <http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Zbarazskij/frametext1.htm>, İnternet sitesi metni *Osmanskaya İmperiya V Pervoy Çetverti XVII. Veka*, Nauka Moskova, 1984 isimli çalışmadan aldığını belirtmektedir).

_____; O Sostoyanii Ottomanskoy İmerii İ Yeyo Voyska”, Rusça'ya Çev. N. S. Raşba, <http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Zbarazskij/frametext2.htm>, (İnternet sitesi metni *Osmanskaya İmperiya V Pervoy Çetverti XVII. Veka*, Nauka Moskova, 1984'den alıntıladığını belirtmektedir).

Zernof, V. V. Veliaminof.; *Materiaux Pour Servir A L'histoire Du Khanat De Crimee/ Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bulgan Yarlığlar ve Hatlar*, Saint Petersburg, 1864.

Zülfikâr Paşa.; *Ceride-i Takrirât-ı Zülfikâr Efendi (1099-1103/1688-1692)*, Hazırlayan Mustafa Güler, *Zülfikâr Paşa'nın Viyana Sefareti ve Esâreti*, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2007.

C. TETKİK ESERLER

Aktan, Ali.; *Osmanlı Paleografyası ve Siyasî Yazışmalar*, Osmanlılar İlim ve İrfan Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

Alpargu, Mehmet.; *Nogaylar*, Değişim Yayınları, İstanbul 2007.

_____; “16. Yüzyılın Ortasında Nogay Türkleri ve Ordaları”, *Emel*, Sayı 215, Temmuz-Ağustos 1996, s. 28-43.

_____; “Policies Of The Ottoman Empire And Moscow Towards The Nogais In The 16th And 17th Centuries”, *History Studies*, Vol.1-1, 2009, s.1-16.

Andreescu, Stefan.; “Wallacian Diplomacy During The Long War”, *Tatari Îstorie Şi În Lume, The Tatars In The History And In The World*, Bucureşti 2003, s.122-147.

Arnaut, Fedora.; “Basarabya Topraklarında Tatar Yer Adları”, *Türk Kültürü*, Sayı 386, Haziran 1995, s. 373-377

Arsal, Sadri Maksudi.; *Türk Tarihi ve Hukuk*, Akgün Matbaası, İstanbul 1947.

Ayozan, Muzaffer.; *Tarih-i Mevkûfati Mehmed Efendi*, İst. Üniversitesi Edb. Fak. Mezuniyet Tezi, İstanbul 1966.

Bain, Nisbet.; *Slavonic Europe, A Political History Of Poland And Russia From 1447 To 1796*, Cambridge Universty Press, Cambridge 1908

Baker, Robin.; “On the Origin Of The Romanian Csangos”, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 75, No. 4, October 1997, s.658-680.

Bartl, Peter.; “17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu”, Çev. Kemal Beydilli, *İlmi Araştırmalar* 6, İstanbul 1998, s. 305-306

Baskakov, N. A.; *Türk Kökenli Rus Soyadları*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay., Çev. Samir Kazımoğlu, Ankara 1997

Beldiceanu, N.; “1484 Osmanlı Seferi Askeri Hazırlıkları ve Kronolojisi”, *Belleten* XLVII/186, 1983, Çev. Zeki Arıkan, s.587-598.

Berindei, Mihnea.; “Le Propléme Des Cosaques Dans La Seconde Moitie Du XVI. Siecle. A Propos De La Revolte De Ion Voivode De Moldavie”, *Cahiers Du Monde Russe Et Sovietique*, Vol. XIII, MCMCXXII, 3, 1972, s.338-367.

_____; “La Porte Ottomane Face Aux Coaques Zaporogues 1600-1637”, *Harvard Ukranian Studies*, Volume I, Number 3 September 1977, s. 273-307.

Bıyık, Ömer; *Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1774)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.

Bregel, Yu.; “Mangit”; *EI*², s. 417-418.

Cheshire, Harold T.; “The Great Tartar Invasion of Europe” ,*The Slavonic Review*, Vol. 5, No. 13, June 1926, s.94-100. s. 89-105.

Corteper, Carl Max.; *Ottoman Imperialism During The Reformation: Europe And The Caucasus*, New York University Pres, New York 1972.

Damyan, Viktor.; *Ukrainskoe Kazaçestvo V Politiçeskoy İstorii Moldavskogo Knyajestva (Vtoroya Polovina XVI V -Naçalo 80-X Gg. XVII V.)*, Kişinevskiy Gosudarstvenniy Pedagogiçeskiy Universitet, Kişinev – Moldavya 2007.

Danişmend, İsmail Hami.; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, Türkiye Yayınevi İst. 1948; C. 3, İst.1961.

Decei, Aureil; “Bucak”, *İA.*, C. 2, s. 742-747.

_____; “Boğdan”, *İA*, C.2, İst. s.698-705.

_____; “Un Fetih-Nâme-i Karaboğdan (1538) de Nasuh Matrakçı”, *Fuat Köprülü Armağanı*, İst. 1953, s.113-124.

Deletant, Dennis.; “Genoese, Tatars and Rumanians at the Mouth of the Danube in the Fourteenth Century”, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 62, No. 4, October 1984, s. 511-530.

Early Voyages And Travels To Russia And Persia By Jenkinson And Other Englishmen, Vol. 1, Edited by E. Delmar Morgan and C. H. Coote, The Hakluyt Society, London 1885.

Ekrem, Mehmed Ali; “Kırım ve Nogay Türklerinin Osmanlı devrinde Dobruca’ya ve Tüm Rumeliye Geçmeleri ve Yerleşmeleri” *VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara. 11-15 Ekim 1976, C.3, T.T. K. Basımevi, Ankara 1983, s.1599-1606.

Emecen, Feridun; “Karadeniz’in Kuzey-Batı Kesimi İle İlgili Osmanlı Tahrirleri ve Özellikleri”, *Ata Dergisi*, S. VII, Konya 1997, s.75-83.

_____; “Osmanlılar ve Kuzey Karadeniz Stepleri”, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, içinde, İstanbul 2009. s.239-255.

_____; “İsmâil”, *TDVİA*, C. 23, s. 82-84.

Eravcı, H. Mustafa; “Selim Giray”, *TDVİA*, C. 36, s. 428-429.

Evarnitskiy, D.I.; *İstoriya Zaporozskih Kozakov*, Tom 1, Tom 2, Saint Petersburg 1895.

Filetcher, Giles.; “Of The Russe Common Wealth” *Russia At The Close Of The Sixteenth Century* içinde , The Hakluyt Society, 1856.

Furat, A. Hamdi; Gündüz, Gülcan; Bekar, M. Serdar; Şeşen, Ramazan; *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, C. I, Edt. E. İhsanoğlu, İstanbul 2000.

Gayvoronskiy, Oleksa.; *Poveliteli Dvuh Materikov, Krimskie Hanı Pervoy Polovini XVII. Stoletiya V Borbe Za Samostoyatelnost İ Edinovlastiei*, Tome 2, Bahçesaray 2009.

Gemil, Tahsin.; "The Issue Of Tatars Ethnogenesis", *Tatarı İstorie Şı İn Lume, The Tatars In The History And In The World*, Bucureşti 2003, s. 24-38.

_____; "Yeni Belgelere Göre 'Halil Paşa Yurdu' ve 'İki Saat'lik Arazı", *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II. Cilt, Ankara 1988, s. 1011-1020.

Grekov, K İ. B.; "Osmanskaya İmperiya, Kırım İ Stranı Vostoçnoy İ Tsentralnoy Evropı V Kontse XV V." *Osmanskaya İmperiya İ Stranı Tsentralnoy, Vostoçnoy Evropı v XV-XVII VV* içinde, İzdatelsvo "Nauka" Moskva 1984, s.83-103.

Golden, Peter B.; *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev. Osman Karatay, Karam Yayınları, Ankara 2002.

Gökbel, Ahmet.; *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

Gökbilgin, Özalp.; *1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973.

Gökbilgin, M. Tayyib.; *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1957.

Göyünç, Nejat.; "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat'a Kadar)", Ed. Güler Eren, *Osmanlı*, C.6, Ankara 1999, s. 78;

Guboğlu, Mihail.; "Osmanlılarla Romen Ülkeleri Arasındaki İlk Devir İlişkileri (1368-1456) Hakkında Belirtmeler ve Doğrulamalar", *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.2, Ankara. 1988, s.829-843.

_____; "Fatih'in Stefan Çel Mare Üzerine İki Boğdan Seferi (1474-1476), *Belleten*, XLVII/185, 1984, s. 138-194.

_____; "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi (1538 M.945. 945H)", *Belleten*, C. L/198, 1987, s.727-805.

Gündüz, Tufan; "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", *Osmanlı*, C.I., Ed. Kemal Çiçek, Cem Oğuz, Ankara 1999, s. 465-471.

Heinkele, Barbara Kellner.; "Crimean Tatar and Nogay Scholars of the 18th Century", *Muslim Culture in Russia and Central Asia From The 18th To The Early 20th Centuries*, Berlin 1996, s.279-296.

Howorth, Henry H.; *History Of The Mongols From The 9th To The 19th Century, Part II The So Called Tatars Of Russia And Central Asia*, Division I, London 1880.

_____; *History Of The Mongols From The 9th To The 19th Century, Part II The So Called Tatars Of Russia And Central Asia*, Division II, London 1880.

Hrushevsky, Michael.; *A History Of Ukraine*, Edited by O. J. Frederiksen, Yale Universty Pres, New Haven 1941.

Iorga; N.; *A History Of Roumania. Land, People, Civilisation*, İngilizceye Çev. Joseph Mc Cabe; London 1925, s. 15.

_____; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 2, C. 3, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

İnalcık, Halil.; “Budjak”, *ET*², s. 1286-87.

_____; “Han ve Kabile Aristokrasisi. I. Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı”, *Emel*, S. 135, Mart-Nisan, 1993, s.74-96.

_____; *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi, 1300-1600*, C. 1, Çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

_____; “Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfi-Sultanî Hukuk ve Fatih’in Kanûnları”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi* içinde, İstanbul 1996, s.319-330.

_____; “Struggle For East-European Empire:1400-1700 The Crimean Khanate, Ottomans and The Rise of The Russian Empire”, *The Turkish Yearbook*, Vol. XXI, 1981-1982, s. 1-15.

İnbaşı, Mehmet; *Ukrayna’da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, Yeditepe Yay. İstanbul 2004.

İshakov, M. Damir.; “The Tatar Ethnic Community”, Rusçadan İngilizce’ye Çev. M.E. Sharpe *Anthropology&Archeology of Eurasia*, Vol. 43, No.2, Fall 2004, p. 8-28.

Jablonowski, Aleksander; “Litvanya Büyük Prensiğinin Güneydoğu’da Türkler ve Tatarlarla Olan Hududu”, Çev. Eşref Bengi Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 1989, Sayı. 61, s. 185-203.

Kafalı, Mustafa; *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976, s. 17.

_____; “Cuci Ulusu’ndaki İl ve Kabilelerin Siyasi Roller ve Ehemmiyetleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, Ekim 1971, s. 99-110.

Kafesoğlu, İbrahim; *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 2003.

Kalmikov, İ., H. Kereytov, R. H., Sikaliyev, A. İ.-M.; *Nogaytsı, İstoriko-Etnografiçeskiy Oçerk*, Çerkessk 1988.

Kamalov, İlyas.; *Altın Orda ve Rusya, Rusya Üzerinde Türk Tatar Etkisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009.

_____; *Avrasya Fatihi Tatarlar*, Kaknüs Yayınları İstanbul 2007.

Karpat, Kemal.; “Bucak”, *T.D.V.İ.A*, C. 6, s. 341-343.

_____.; “Eflak”, *T.D.V.İ.A*, C. 10, s. 466-469.

Keleş, Hamza.; “Akkirman Sancağı’nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, 2001, 179-188.

Kereytov, R. H.; *Etničeskaya İstoriya Nogaytsev*, Stavrapol 1999.

Khodarkovsky, Michael; *Where Two Worlds Met, The Russian State And The Kalmyk Nomads, 1600-1771*, Cornell University Pres, Ithaca and London 1992.

Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Hazırlayan Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, Ankara 2007.

Kolodziejczyk, Dariusz; “Ottoman Podolia: The Eyalet Of Kam’ajanec’, 1672-1699, *Harvard Ukranian Studies*, Volume XVI, Number1/2, 1992, s.87-102.

Koçekaev, B. A. B.; *Nogaysko-Russkie Otnoşeniya v XV-XVIII VV*, Alma-Atai Nauka 1988.

Kunt, İ. Metin; “17. Yüzyılda Osmanlı Kuzey Politikası Üzerine Bir Yorum”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, Vol. 4-5, 1976-1977, s.111-116.

Kurat, Akdes Nimet; *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992.

_____; *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.

_____; *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’Ye Kadar*, TTK Basımevi, Ankara 1999.

Kurtoğlu, Fevzi; “İlk Kırım Hanlarının Mektupları”, *Belleten*, 1 (3-4), Ankara 1937, s. 641-655.

MacArtney, C. A.; “The Petchenegs”, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 8, No. 23 (December 1929), s. 342-355.

Mermer, Zuhâl; Halil Paşa Yurdu, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İst. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1975.

Milyukova, A.İ. ; “İskitler ve Sarmatlar”, Çev. İsenbike Togan, *Erken İç Asya Tarihi* içinde, Der. Denis Sinor, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.141-166.

Novoselskiy, A. A. ; *Borba Moskovskogo Gosudartsva S Tatarami v Pervoy Polovine XVII. Veka*, Moskva 1948

Oreşkova, S. F.; “Yugo-Vostoçnaya Evropa V Sotsialno-Politiçeskoy Strukture Osmanskoy İmperii,” *Osmanskaya İmperiya İ Stranı Tsentralnoy, Vostoçnoy Evropı V XV-XVII VV* içinde, İzdatelsvo “Nauka” Moskva 1984, s.24-42.

Orhonlu, Cengiz; *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597-1607)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1970.

Ostapchuk, Victor; *The Ottoman Black Sea Frontier And The Relations Of Porte With The Polish Lithuanian Commonwealth And Muscovy, 1622-1628*, yayınlanmamış doktora tezi, Harvard University 1989.

_____ ; “The Puplication Of Documents On The Crimean Khanate In The Topkapı Sarayı: New Sources On The History Of The Black Sea Basin”, *Harvard Ukranian Studies*, Vol. VI, Number 4, December 1982, s.500-528.

Ögel, Bahaeddin; “Tatar”, *İA*, C.12, s.50-56.

Özcan, Abdülkadir; “Boğdan”, *TDVİA*, C. 6, s. 269-271.

Öztürk, Yücel; *Özü’den Tuna’ya Kazaklar-1*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004.

_____ ; “Dimitriy İvanoviç Vişnevetskiy ve Faaliyetleri” *Süleyman Demirel Üniversirtesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 2003, S. 9, s.95-140.

_____ ; 1559-1563 Erdel-Eflak-Boğdan Olayları ve Dimitriy Vişnevetskiy” *Türklük Araştırma Dergisi*-17, Bahar 2005, s.55-95.

_____ ; “Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya Yönelik Dış Politikası ve Türkiye-Moskova İlişkileri (16. ve 17. Yüzyıllar)”, *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi* içinde ed. Mustafa Bıyıklı, C.2, İstanbul 2008, s. 217-280.

Quelquejay, Chantal Lemercier-; “Three Ottoman Documents Concerning Bohdan Hmel’nyc’kyj”, *Harvard Ukranian Studies*, Vol. I, Number 3, September 1977, s. 347-358.

Panaite, Viorel.; “Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı, XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan”, Çev. Numan Elibol, *Türkler*, C.9, Ankara 2002, s.206-218.

Pritsak, Omeljan; “Türk-Slav Ortak Yaşamı: Güneydoğu Avrupa’nın Türk Göçbeleri”, *Türkler*, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.509-521.

_____, Polovetsler ve Ruslar”, Çev. Eşref Bengi Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 184, Şubat 1995, s.153-169.

_____ ; “İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648), Çev. Kemal Beydilli, *İlmi Araştırmalar* 7, İstanbul 1999, s. 255-284.

Rasonyi, Laszlo; “Tuna Havzasında Kumanlar”, *Doğu Avrupada Türklük* içinde, Yayına Hazırlayan Yusuf Gedikli, Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s. 113-140.

_____, “Türk Macar İlişkilerinin Kaynakları”, *Doğu Avrupada Türklük* içinde, Çev. Muslihiddin Karakurt, Yayına Hazırlayan Yusuf Gedikli, Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s.87-112.

_____ ; *Tuna Köprüleri*, Çev. Hicran Akın, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1984.

Riess, Charles Andrew; *The History Of The Kalmyk Khanate To 1724*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Indiana University, 1983

Sanin, G. A.; *Otnoşeniya Rossii i Ukraini S Krımskim Hantsvom V Seredine XVII. Veka*, Moskva 1987.

Semenova, L. E.; “Vzaimootnoşeniya Dunayskih Knyajectva C Osmanskoy İmperiey V 16. V.”, *Osmanskaya İmperiya i Strani Tsentralnoy, Vostochnoy Evropı V XV-XVII VV* içinde, İzdatelsvo “Nauka” Moskva 1984, s.186-201.

Schmitz, Andrea; *Edige Destanı Bir Kahramanlık Geleneğinin İçeriği, Oluşumu ve Etkileri*, Çev. Can Bulut, Edebiyat Fakültesi Yay. İzmir 2004.

Smirnov, N. A.; *Rossiya İ Turtsiya V XVI-XVII VV*, T.2, Moskva 1946

Smirnov, V. D.; *Krimscoe Hanstvo Pod Verhovenstvom Otomanskoy Portı*, Moskva 2005.

Spinei, Victor; *Moldavia In The 11th-14th Centuries*, İngilizce’ye Çeviren: Liliana Tedoreanu and İona Sturza, Bibliotheca Historica Romaniae Monographs XX, 1986 Romanya.

Sroekovsky V. E.; *Muhammed Giray Han Ve Vassalları*, Tercüme: Kemal Ortaylı, Su Yayınları, Ankara 1978.

Stepaniv, Jaroslav.; “A Turkish document In Ukranian From The Mid-Sixteenth Century: On The Origin Of Cossacks”, *Harvard Ukranian Studies*, Volume I, Number 2 June 1977, s. 213-224.

Subtelny, Orest.; *Ukraine A History*, Second Edition, University Of Toronto Pres, Toronto 1994.

Sümer, Faruk.; *Oğuzlar*, İstanbul 1992.

Swieckiego, Tomasz.; *Biblioteka Polska Opis Starozytnej Polski*, Tom II, Krakowie 1861

Şahin, İlhan; “XVI. Yüzyılda Akkırman’ın Demografik ve Sosyal Durumu”, *Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, İstanbul 1988, S. 12, s. 319-320.

Tansel, Selahattin; *Sultan II. Bayezıt’ın Siyasi Hayatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1966.

Togan, A. Zeki Velidi; *Umumi Türk Tarihi’ne Giriş*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1981.

_____; *Bugünkü Türkili, Türkistan ve Yakın Tarihi*, 2. Baskı. İstanbul 1981.

Tomkiewicz, W.; “The Reign Of John Casimir: Part II, 1654-1668, *The Cambridge History Of Poland From The Origins To Sobieski (To 1696)*, Cambridge 1950, s.502-517.

Trepavlov, Vadim Vintseroviç.; *İstoriya Nogayskoy Ordı*, İzdatelskaya Firma Vostoçnaya Literatura, Ran, Moskova 2001.

_____, *The Formation and Early History of The Manghit Yurt*, Papers On Inner Asia, Bloomington İndiana 2001.

_____; “Malaya Nogayskaya Orda. Oçerk İstorii”, Tyurkologičeskiy Sbornik 2003-2004, *Tyurskie Narodı V Drevnosti İ Srednevekovye*. M.: Vostoçnaya Literatura, 2005. s.273-311. <http://www.kyrgyz.ru/?page=298//04.12.2008>

Türkmençe-Türkçe Sözlük.; Hazırlayan Talat Tekin, Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhul Ölmez, Süer Eker, Ankara 1995.

Vasary, İstvan.; “Diplomatic Correspondence Of The Nogays With The Russians”, *Annales İslamiques 41*, İnitut Français D’archeologie Orientale Le Carre, 2007, s.31-39.

_____, “Noghay”, *EF*, Vol. 8, s.85-86.

_____; Kumanlar ve Tatarlar, *Osmanlı Öncesi Balkanlarda Doğulu Askerler (1185-1365)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

_____; “The Role Of The Turcic Peoples In The Ethnic History Of Eastern Europe”, *Turks, Tatars And Russians In The 13th-16th Centuries* içinde, *Burlington*, October 2007, s. 27-34.

Vladimirtsov, B. Y., *Moğolların İçtimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi*, Çev. Abdülkadir İnan, Ankara 1995.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı.; *Osmanlı Tarihi*, C. 2, TTK Basımevi, Ankara 2006.

_____; *Osmanlı Tarihi*, C. 3, İkinci Kısım, TTK Basımevi, Ankara 2003.

Ürekli, Muzaffer.; *Kırım Hanlığı’nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989.

Vörös, Gabor.; “Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar”, *Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.701. s.693-708

Vernadsky, George.; *Moğollar ve Ruslar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2002.

Wojcicki, Kazimerz Wladyslaw.; *Pamiętniki Do Panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza*, Tom 1, Warszawa 1846.

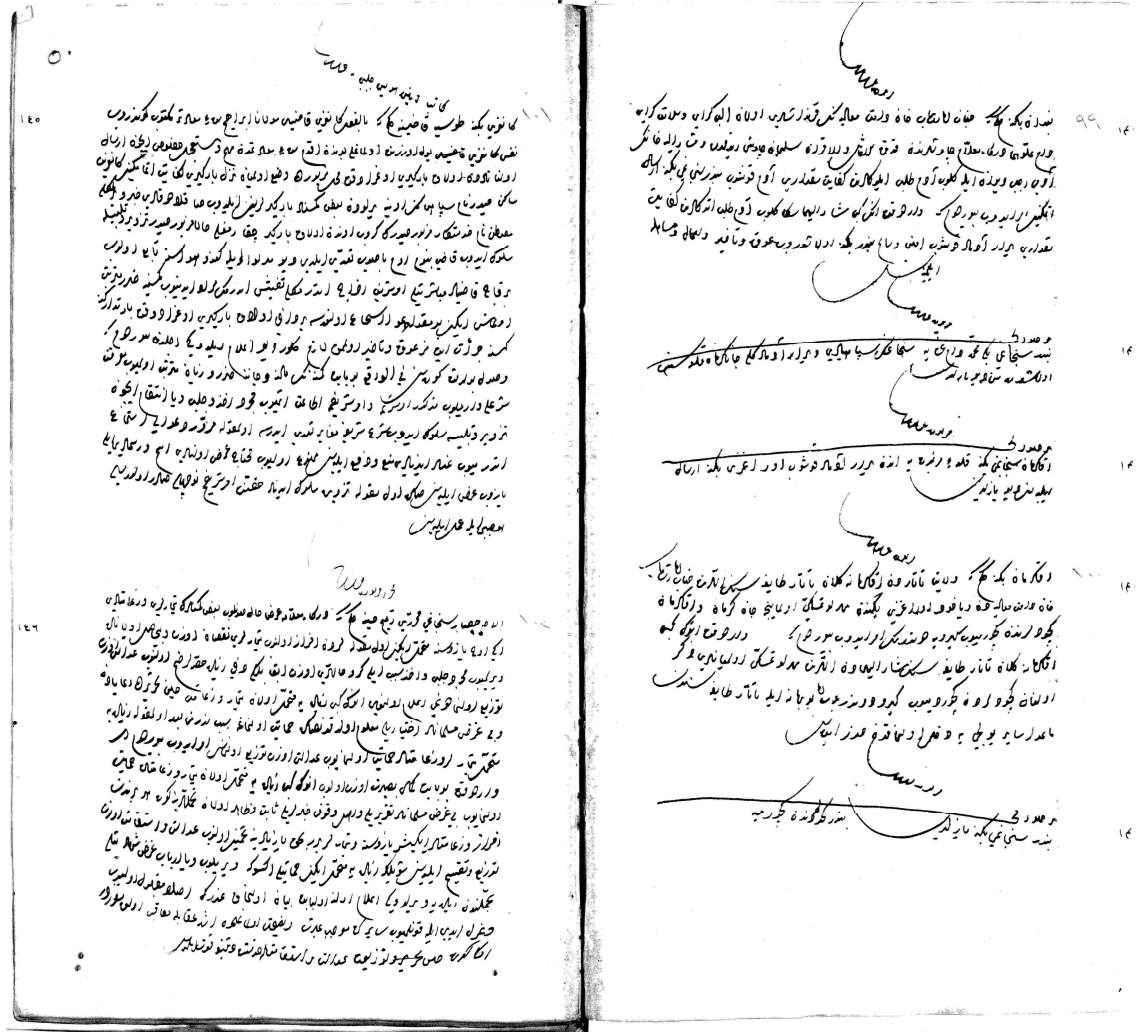
Yakubovskiy, A. Yu.; *Altın Ordu ve Çöküşü*, Çev. Hasan Eren, TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 132.

Zaşuk, L.; “Etnografiya Bessarabskoy Oblasti”, *Zapiski Imperatorskogo Odesskogo Obşestva İstorii İ Drevnostey*, Tom. 5, 1863, s.491-588.

Zekiyev, Mir Fatif Z.; *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2007.

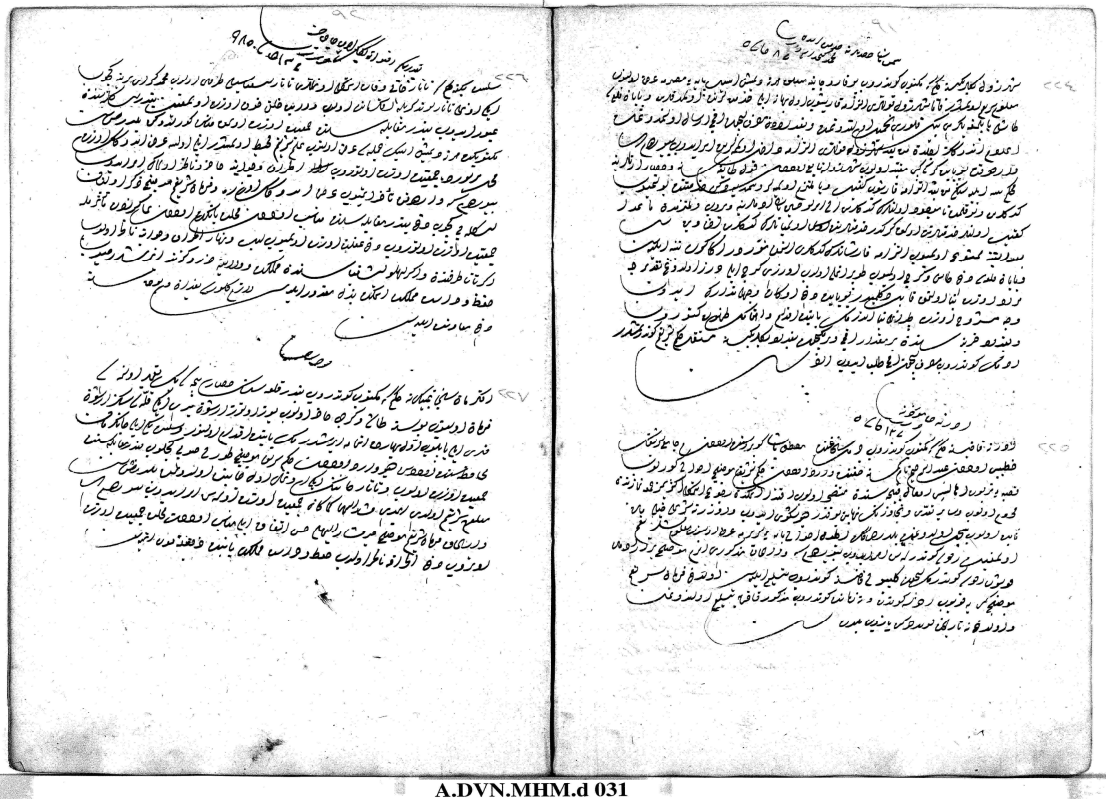
[http://en.wikipedia.org/wiki/League_\(unit\)](http://en.wikipedia.org/wiki/League_(unit))

Ek-1 BOA MD 46, Sayfa: 49-50*

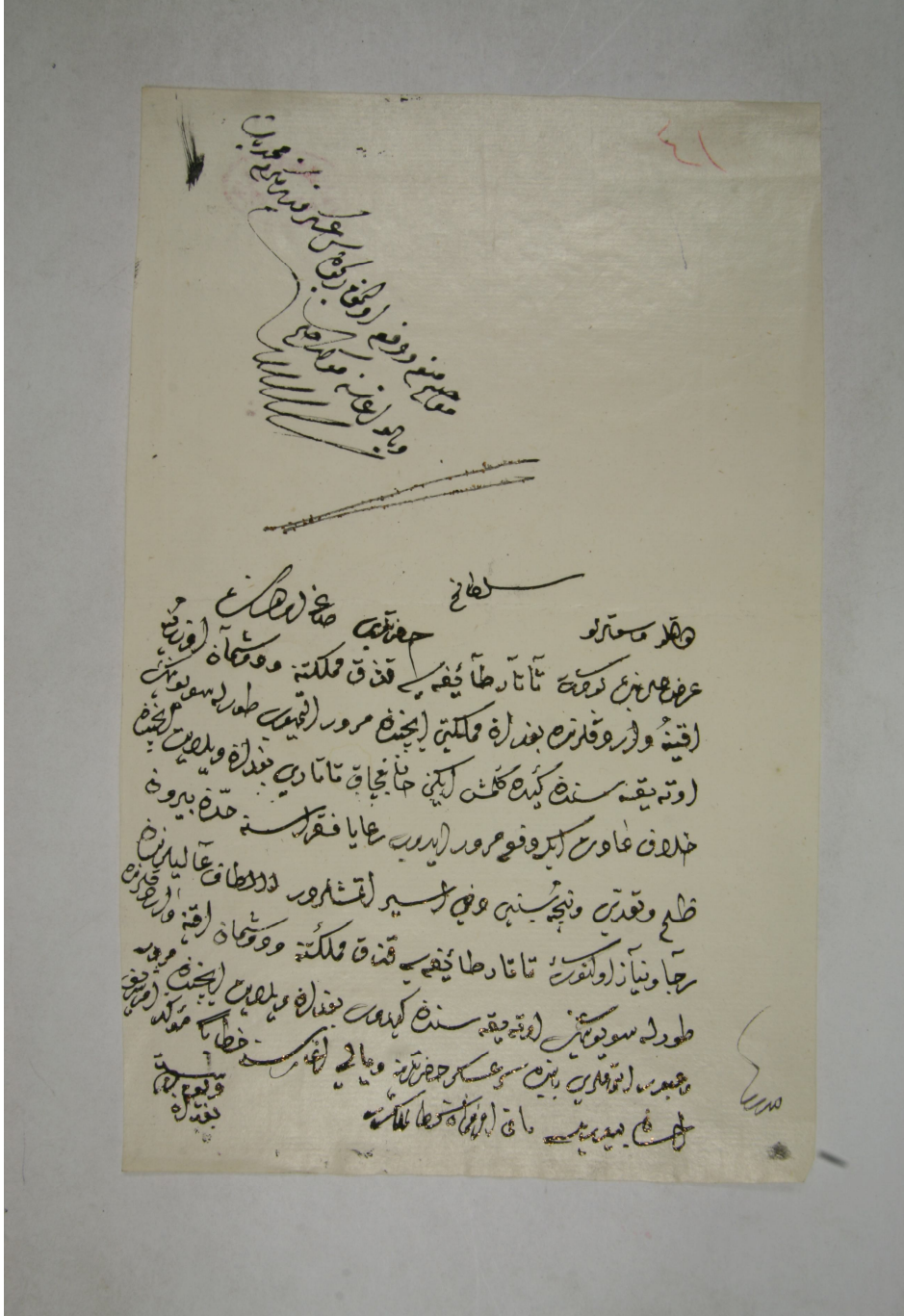
A.DVN.MHM.d 046

* Belgedeki 100 numaralı hüküm Akkırman ve çevresine yerleşmek için gelen Tatarlar'da Kırım Hanı ya da Or Beyinin iznini gösteren belgelerin bulunması gerektiği hakkındadır

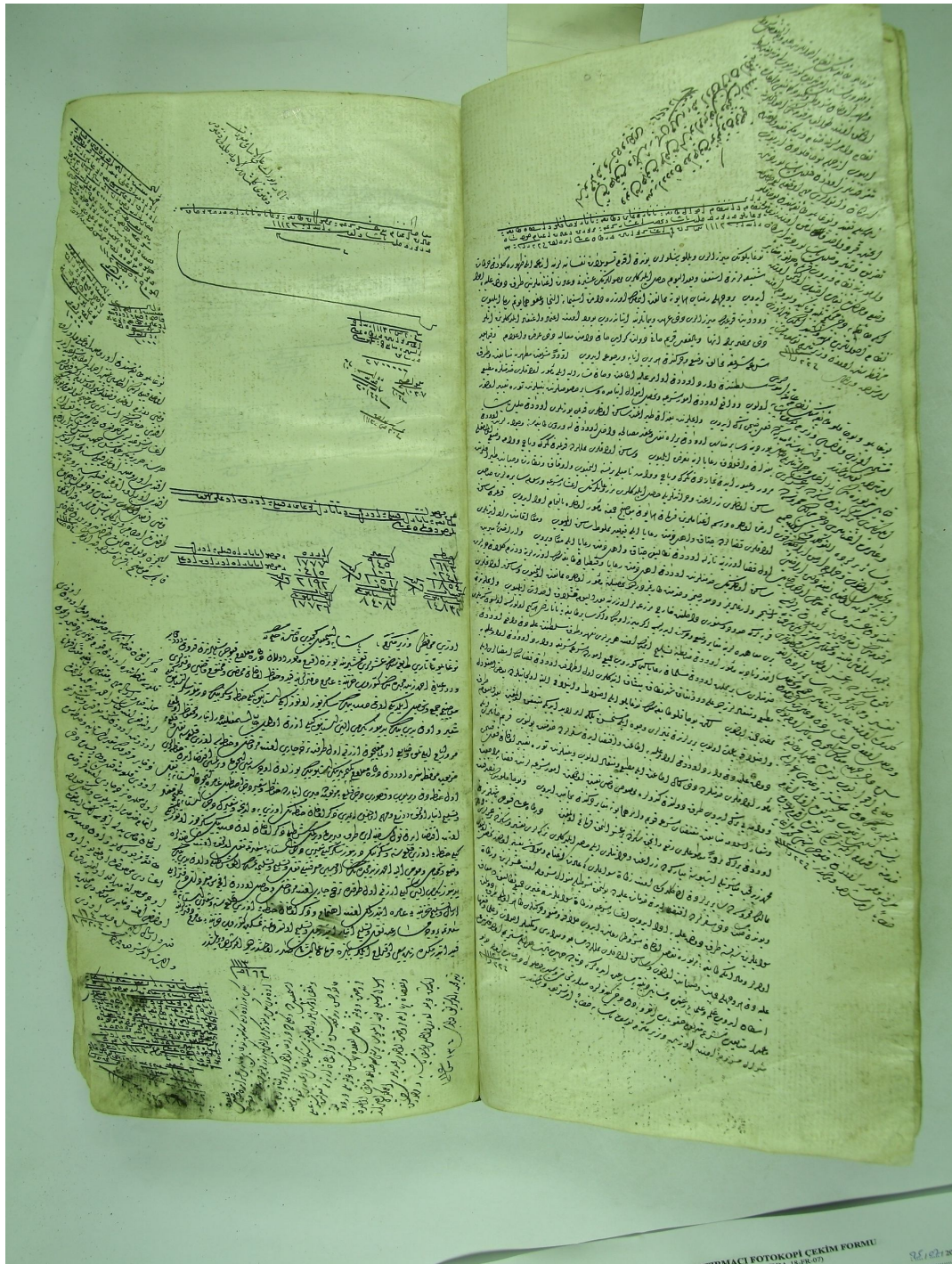

A.DVN.MHM.d 031

* Belgedeki 226 numaralı hüküm Kırım Hanı Devlet Giray'ın ölümünün ardından meydana gelen karışıklıklar hakkında bilgi vermektedir.

* Belge Bucak Tatarları'nın Kazaklar gibi düşman toplulukları üzerine akına gittiklerinde Boğdan Voyvodalığı arazisine zarar vermemeleri hakkındadır.

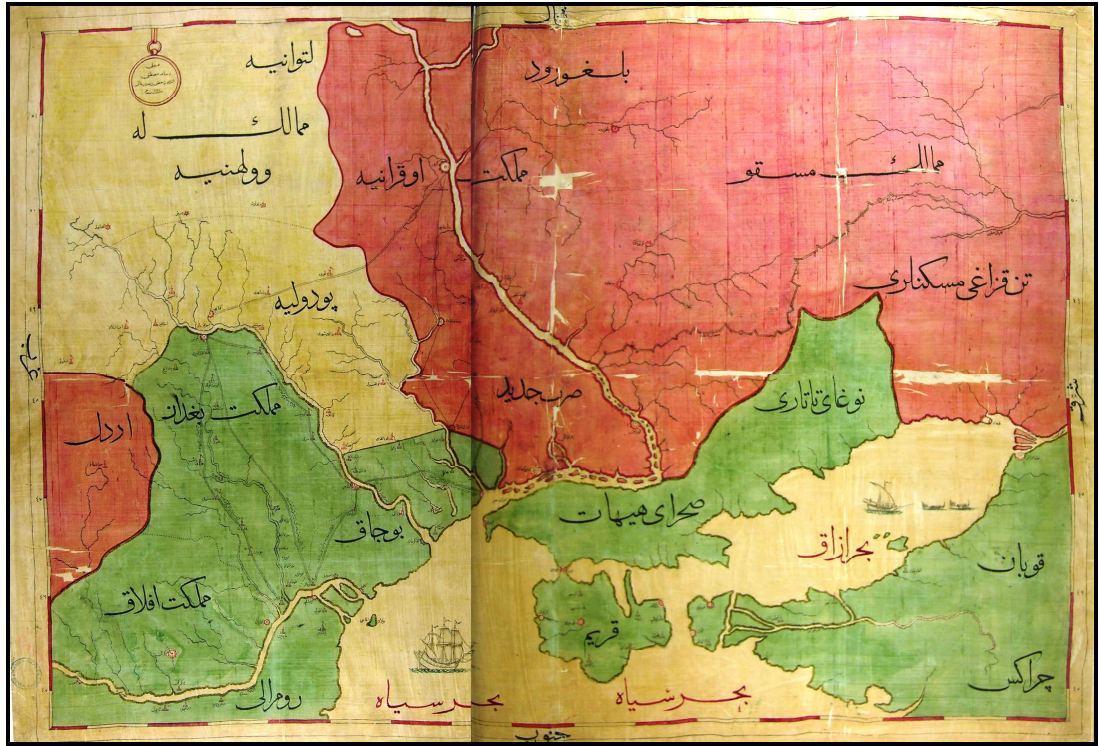

* Belge 1699-1700 yıllarında Bucak bölgesinde meydana gelen karışıklıklardan sonra Bucak bölgesindeki Nogay Tatarları'nın Osmanlı Devleti ve Kırım ile ilişkilerinin yeniden düzenlenme süreci hakkında bilgiler vermektedir.

EK-5 BARTINLI İBRAHİM HAMDİ, ATLAS-I CİHAN VR 279*

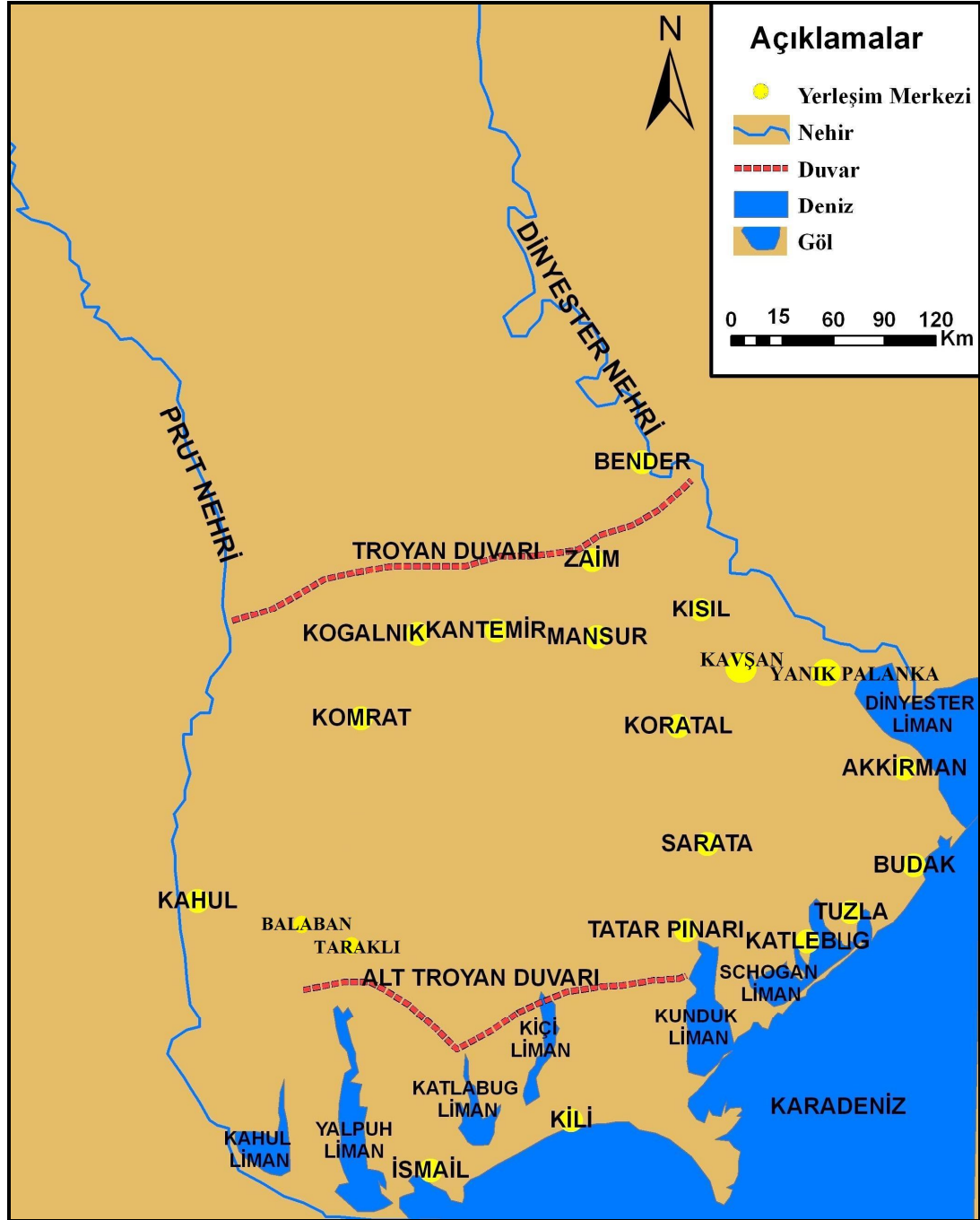

* Bartınlı İbrahim Hamdi'nin şahsi gözlemlerini de içeren ve Bucak bölgesi hakkında önemli bilgiler veren eserinin Bucak Tatarları ile ilgili kısmının ilk sayfasının görüntüsüdür.

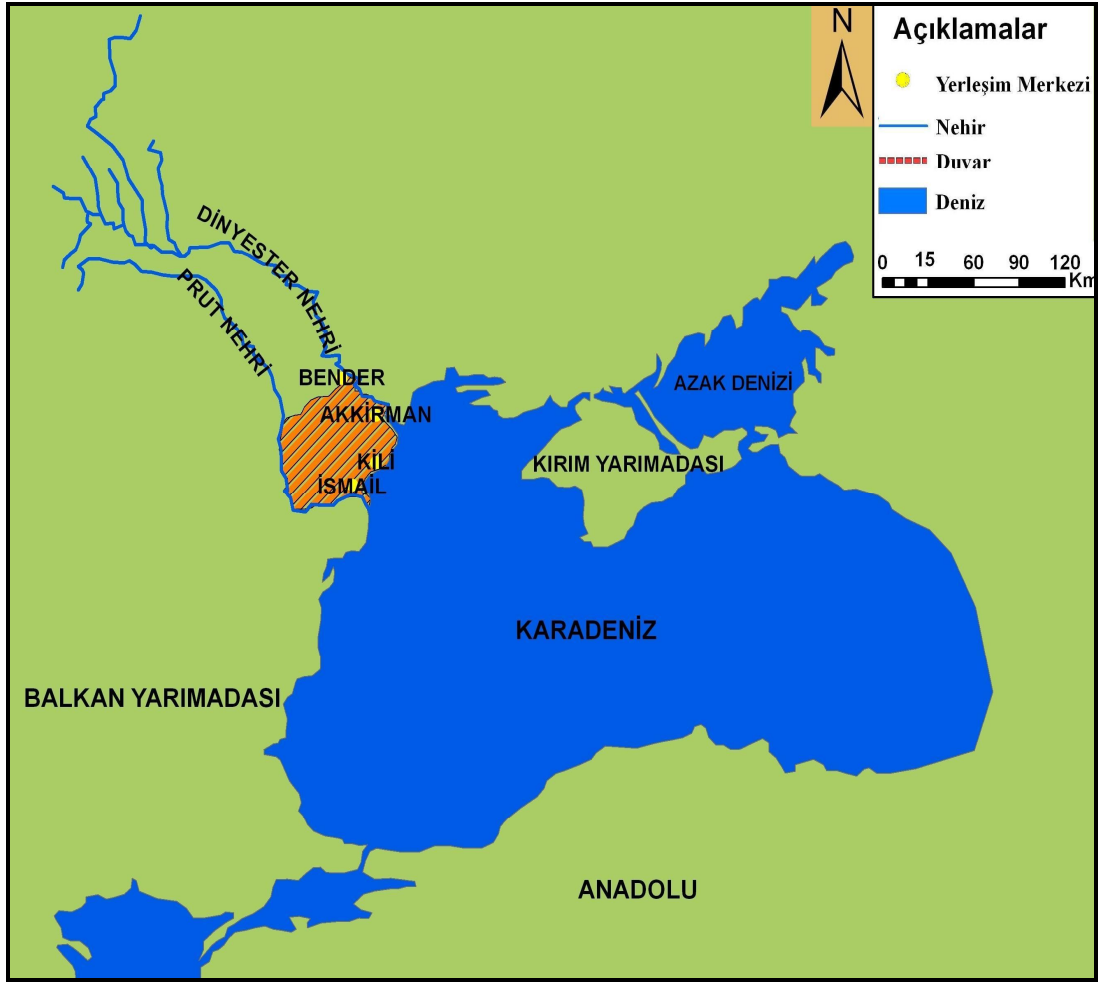
* 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra bölgede yeniden çizilen sınırlar hakkında bilgi veren, Karadeniz coğrafyasında Bucak bölgesini de içeren ve Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan Osmanlıca bir harita.

EK-7 BUCAK HARİTASI*

* 1940 yılında Dr. Karl Stampf ve Rolf Jethonn tarafından hazırlanan ve <http://www.scholtoi.de/PDF/DeutscheBessarabien.pdf> 'de bulunan Beserabya haritasındaki yerisimleri temel alınarak hazırlanmış ve Kavşan ile Yanık Palanka Ek-VI temel alınarak eklenmiştir. Teknik nedenlerle sınırlı sayıda yer ismine yer verilebilmiştir.

EK-8 KARADENİZ COĞRAFYASINDA BUCAK

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Alper BAŞER

Doğum Tarihi: 09.09.1977

Doğum Yeri: Altındağ/ANKARA

Email : baseralper@mynet.com

Öğrenim Durumu

1995: Kütahya Ali Güral Anadolu Lisesi/KÜTAHYA.

2001: Lisans Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü.

2006: Yüksek Lisans Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens.

2006- --- Doktora Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Afyonkarahisar.

Mesleki Tecrübe

2001-2003 Milli Eğitim Bakanlığı, Akçakale Lisesi Tarih Öğretmeliği

2003- --- Araştırma Görevlisi Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilimsel Yayınlar

Makale

1. Kara Hasan-Başer Alper; “Fransız ve İngiliz Seyyahlara Göre 19. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Astrahan Şehri” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. IX Sayı: 2, Kış 2009, s. 119-136.
2. Alper Başer, “Kırım’da Rus Kolonizasyonu (1783-1850)”, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, Sayı: 24, Kış 2010, s.29-42.